

Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы
Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты

Болат Сұлтанов:
Дипломат. Ғалым. Директор

Мақалалар, очерктер, сұхбаттар жинағы

Нұр-Сұлтан, 2021

ӘОЖ 323.1 (574)
КБЖ 66.3 (5Қаз)

*Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы
Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының
Ғылыми кеңесі баспаға ұсынған*

Редакциялық алқа:

З.К. Шауқенова (жалпы редакция),
С.Қ. Көшкімбаев, Ж.С. Ордалиева, Қ.Д. Исаев,
А.Қ. Назарбетова, А.Ж. Мұқанова,
А.Ә. Арзықұлов, Т.В. Цой

Б73 Болат Сұлтанов: Дипломат. Ғалым. Директор (мақалалар, очерктер, сұхбаттар жинағы). / З.К. Шауқенованың жалпы редакциясымен. – Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты, 2021. – 336 с.

ISBN 978-601-7972-69-1

«Болат Сұлтанов: Дипломат. Ғалым. Директор» кітабы Қазақстан Республикасының Еңбек сіңірген қайраткері, дипломат, белгілі тарихшы-ғалым, халықаралық қатынастар маманы, саясаттанушы, тарих ғылымдарының докторы, профессор Болат Қылышбайұлы Сұлтановтың 70 жылдығына арналған.

2005 жылдан 2014 жылға дейін Б.Қ. Сұлтанов Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтын басқарды.

Кітапқа мемлекет және қоғам қайраткерлерінің, дипломаттардың, белгілі қазақстандық және шетелдік ғалымдардың, Б.Қ. Сұлтановтың әріптестерінің, серіктестерінің, достарының, шәкірттерінің очерктері, сондай-ақ оның әр жылдардағы ішкі және сыртқы саясаттың кең ауқымды мәселелеріне арналған мақалалары мен сұхбаттары кірді.

Басылым қоғамтанушы ғалымдарға, сарапшылар қауымдас­тығына, оқырмандардың кең ауқымына арналған.

ӘОЖ 323.1 (574)
КБЖ 66.3 (5Қаз)

ISBN 978-601-7972-69-1

Мазмұны

Алғысөз	6
Өмірбаяндық очерк	8
Әшімбаев Мәулен Сағатханұлы Қазақстан Республикасының Парламенті Сенаты Төрағасының құттықтау хаты	14
Шайхутдинов Марат Ерсайынұлы Б.Қ. Сұлтановтың ҚСЗИ-дың әлемдік деңгейдегі жетекші талдау орталығы ретінде қалыптасуына қосқан үлесі	16
Темірболат Бакытжан Берікбайұлы Дана тәлімгер және жетекші	24
Сарыбай Қайрат Шораұлы Жолдас, жанашыр және нағыз маман	28
Сүлейменов Төлетай Ысқақұлы Білікті дипломат, мықты сарапшы	33
Сұлтанов Қуаныш Сұлтанұлы Аталарымыз аттас, отаншыл және үлкен зияткер	36
Башмаков Анатолий Афанасьевич Адамгершіліктің навигаторы	39
Алшанов Рахман Алшанұлы Болат Сұлтанов мектебінің қалыптасуы	41
Чуфрин Геннадий Илларионович Көрнекті ғалым және патриот	44
Наумкин Виталий Вячеславович, Звягельская Ирина Доновна Ғалым, дипломат, саясаткер, әріптес және дос	52
Чжао Хуашэн Ескі дос, серіктес және пікірлес	58
Барбара Януш – Павлетта Нағыз дос және бәріне үлгі	63

Рар Александр Глебович Қазақстан-неміс ынтымақтастығының дәнекері	66
Петер Линке Мағыналы кездесу	70
Беате Эшмент Қазақстандағы жанашыр адам	74
Хафизова Клара Шайсұлтанқызы Тумасынан алып, нағыз жауынгер	77
Лаумулин Мұрат Тұрарұлы Уақытпен сыналған достық	85
Әбусейітова Меруерт Қуатқызы «Өзгерістер дәуірі» және Болат Сұлтановтың беріктігі	94
Иватова Ляйля Мырзалықызы Қымбатты ұстазымыз және кураторымыз	99
Байзақова Құралай Ертісқызы, Көкеева Фатима Тұрарқызы Бірегей тұлға	102
Губайдулина Мара Шаукатовна Сұлтановтың канттық априоризмі	106
Мовкебаева Галия Ахметвалиевна Даналық пен зиялылық қазынасы	114
Чеботарев Андрей Евгеньевич Болат Сұлтанов туралы: жеке және кәсіби өмірінен	117
Әшімбаев Данияр Рахманұлы Дипломат, ғалым және тамаша адам	123
Мұзапарова Лейла Маратқызы Ұстаз, әріптес, жолдас туралы	127
Әбішева Мариан Асарқызы Барлығы үшін зор ризашылықпен	130
Нұрғалиева Мадина Маратқызы Қымбатты және маңызды тұлға	133
Булуктаев Юрий Очирович Болашақ көкжиегін айқындау	137

Дубовцев Георгий Федорович	
Жоғары эрудициялы және ішкі мәдениеті бай адам	139
Черных Ирина Александровна	
Өзгелерге Сұлтановша ықпал ету!	146
Сейдін Нұрлан Бақытжанұлы	
Дана ұстаз және құрметті басшы.	152
Морозов Антон Александрович	
Тәртіп бәрінен маңызды.	156
Кәукенов Әділ Серікұлы	
Өмір бойғы тәлімгерлік	160

Б.Қ.СҰЛТАНОВТЫҢ ТАҢДАМАЛЫ МАҚАЛАЛАРЫ

Қазақстан Республикасының Президенті	
Нұрсұлтан Назарбаевтың ұлттық саясат тұжырымдамасы	165
Терроризм мен экстремизмге қарсы күрестегі Қазақстан мен	
АҚШ арасындағы серіктестік қатынастар	174
Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының азиялық векторы	185
Қазақстан-Германия ынтымақтастығы: жағдайы және болашағы	192
Орталық Азиядағы қауіпсіздік мәселелері және Қазақстан	
мен Өзбекстанның саяси ынтымақтастық мәселелері.	198
Аймақтық ынтымақтастықтың болуы даусыз	204
Жаһандық және өңірлік трендтер жүйесіндегі Қазақстан	
Республикасының сыртқы саясаты	210
Қазақстан және ЕАЭО: жағдайы мен болашағы.	216
Халықаралық тәртіпті қайта қалыптастыру тұрғысындағы	
Қазақстан-Ресей қатынастары.	234
Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаевтың	
таңдамалы шығармаларының жинағына алғысөз	259
Жеті жел өтіндегі әлем. Б.Қ. Сұлтановпен мерейтой	
қарсаңындағы сұқбат	264
ФОТОМАТЕРИАЛДАР	281

АЛҒЫСӨЗ

Кітаптарға, әдетте, алғысөздер жазылады. Көп жағдайда оларда кітаптың не туралы екені, оны жазудың себебі, басылымға дайындау барысында қандай қиындықтар туындағаны туралы жазылады.

Алайда, құрметті оқырман, Сіз қолыңызда ұстап тұрған кітаптың басты кейіпкерінің тұлғасындай жарқын алғысөз жазу, мерейтой иесі – Болат Қылышбайұлы Сұлтанов туралы аса құрметті авторлардың, беделді қазақстандық және шетелдік саясаткерлердің, дипломаттардың, ғалымдар мен сарапшылардың таңқалдырар естеліктері мен әңгімелерінен де әсерлі етіп жасау мүмкін емес. Эсселер мен жеке хикаялар, олардың әрқайсысы жеке де, жалпы тұрғыдан да жазуға болатын кез-келген сөздерден әлдеқайда күштірек.

Біздің кітабымыздың авторлары ең үздік авторлар, сіздерсіз бұл еңбек жарыққа шықпас еді. Сіздерге шын жүректен алғыс айтамыз!

Сонымен қатар, осы еңбекте көптеген авторлар атап өткен Б.Қ. Сұлтановтың әйелі әрі серігі Ольга Георгиевна Закржевскаяның қолдауынсыз бұл кітап мүлдем болмас еді. Болат Қылышбайұлының шексіз қарапайымдылығы осы кітапты дайындау идеясын жүзеге асыруда шешілмейтін кедергі болды. Сол кезде біз жоғары дипломатия құралдарына жүгіне отырып, О.Г. Закржевскаяға өтініш білдірдік. Нәтижесінде Болат Қылышбайұлы өзінің нақты «жоқ» жауабын ықшамды «қарсы емесін»-ге ауыстырды. Ольга Георгиевнаға терең құрмет көрсете отырып, олардың әдемі тандеміне таңдана алғыс айтамыз!

Б.Қ. Сұлтанов өз ынтасы және мамандығы бойынша табысты дипломат және үлкен ғалым. Тағдыр оған тиімді менеджер, ерекше басшы, мықты директор болуды бұйырды. Бір қызығы, «директор» сөзі латын тіліне Болат Қылышбайұлына жақын неміс тілінен енген және «басқару, ретке келтіру», сонымен қатар бастаушы болу, құру, анықтау, бағыттау дегенді білдіреді.

Б.Қ. Сұлтанов он бес жыл, оның ішінде тоғыз жылдан астам уақыт директор болып жұмыс істеген Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты үшін «Болат Сұлтанов: Дипломат. Ғалым. Директор», «Булат Султанов: Дипломат. Ученый. Директор» атты кітапты қазақ және орыс тілдерінде басылымға дайындау үлкен құрмет.

Бір жағынан, бұл ҚСЗИ-дің өз Директорының 70 жылдығына орай құрметі мен алғысы. Екінші жағынан, бұл Отанға қызмет етуге жеке үлесін қосқан және әлі де қосып келе жатқан, болашаққа деген жоспарлары мол, замандастары мен жаңа ұрпаққа айтуға тұрарлық осындай бай, оқиғаларға толы өмір сүрген адамның ұжымдық бейнесін бөлісуге деген үлкен ықыластан туындағын.

Өмірбаяндық очерк

Сұлтанов Болат Қылышбайұлы –

Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қайраткері, тарих ғылымдарының докторы, профессор, халықаралық қатынастар саласының білікті маманы, дипломат, саясаттанушы.

1951 жылы 6 қыркүйекте Алматы қаласында дүниеге келген.

1974 жылы С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университеті (қазіргі әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті) тарих факультетінің «Неміс тіліндегі тарих» арнайы бөлімін бітірген.

М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің тарих факультетінде «Батыс Еуропа және Америка елдерінің жаңа және қазіргі заман тарихы» мамандығы бойынша аспирантурада білім алады (1978-1982 жж.). 1983 жылы «1918-1919 жылдардағы Германия Қараша төңкерісіндегі германдық жұмысшы партияларының Жұмысшылар мен сарбаздар кеңестеріне қатынасы» тақырыбында кандидаттық диссертациясын, 2007 жылы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Халықаралық қатынастар факультеті жанындағы арнайы кеңесте «Ресейдің стратегиялық мүдделері тұрғысындағы Қазақстан-Ресей қатынастары (XX ғасырдың аяғы – XXI ғасырдың басы)» тақырыбында докторлық диссертациясын қорғайды.

Еңбек жолы 1974 жылы С.М. Киров атындағы ҚазМУ-нің қабырғасында басталады. Ғылыми-педагогикалық қызметпен айналысты: 1974-1977 жж. Тарих факультетінің Жалпы тарих кафедрасының ассистенті; 1978-1982 жж. М.В. Ломоносов атындағы ММУ-де стажер-оқытушы, аспирант; 1983-1993 жж. Тарих факультетінің Жалпы тарих кафедрасында, одан кейін Жаңа және қазіргі заман тарихы кафедрасында ассистент, аға оқытушы, доцент, ҚазМУ-нің Сырттай тарих факультетінің деканы.

Университет ректоры Ө.А. Жолдасбековтың референті ретіндегі қызметі Б.Қ. Сұлтановтың кәсіби тұрғыда өсуіне, ұйымдастырушылық қабілетінің шындалуына серпін болды. Ректоратта қызмет етіп жүріп жинаған мол тәжірибесі оның стратегиялық ойлау қабілеті мықты, кемел басшы ретінде қалыптасуына зор ықпал етті. Б.Қ. Сұлтановты ҚазМУ-нің бірнеше буын білім алушылары бірегей ұстаз, жарқын бейнелі жан, іргелі білім иесі ретінде естерінде сақтап қалды. Оның неміс тілін жетік меңгергендігі көпшіліктің сүйіспеншілігін туғызды. Б.Қ. Сұлтанов Қазақстандағы жетекші германистерінің бірі, ол Германия тарихы мен қазіргі заманғы саяси жағдайы жөнінде кәсіби маман.

1993 жылдан бастап Б.Қ. Сұлтанов мемлекеттік қызметке ауысады. Оның Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрлігінде атқарған еңбек өтілінің басты кезеңдері: ҚР СІМ Батыс Еуропа елдері бөлімнің меңгерушісі, бірінші хатшысы (1993-1995 жж.); ГФР-ғы ҚР Елшілігінің бірінші хатшысы, кеңесшісі (1995-2000 жж., 2002-2004 жж.). 2002 жылы Бірінші санаттағы кеңесші Дипломатиялық дәрежесін алады.

Осы жылдары Б.Қ. Сұлтанов дипломатиялық қызметімен қатар, аналитика саласында да қызмет атқарады: Сыртқы саясат және халықаралық қатынастар бөлімінің меңгерушісі, директордың кеңесшісі, ҚР Президенті

жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты (ҚСЗИ) директорының бірінші орынбасары (2000-2001 жж.); ҚР СІМ-нің жанындағы «Сыртқы саясат және талдау орталығы» ЖАҚ-ның директоры, «Қазақстан және қазіргі әлем» журналының бас редакторы (2001-2002 жж.); ГФР-ғы ҚР Елшілігінің кеңесші-уәкілі (2002 жылдың мамыр айы – 2004 жылдың мамыр айы); ҚР Тұңғыш Президенті Қоры жанындағы Әлемдік экономика және саясат институты директорының бірінші орынбасары (2004 жылғы мамыр айы – 2005 жылғы маусым айы); 2005 жылғы шілде айынан бастап 2014 жылға дейін ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ директоры. 2014 жылдың қараша айынан «Тұран» университетінің профессоры, 2015 жылдан бүгінгі күнге дейін Қазақстан-Неміс университетінің Халықаралық және аймақтық ынтымақтастық зерттеу институтының директоры.

Б.Қ. Сұлтанов ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ-ғы еңбек жолын 1992 жылы Алма-Ата политология және басқару институты (қазіргі Қазақстан менеджмент, экономика және болжау институты) жанындағы Стратегиялық зерттеулер орталығы болып құрылғаннан бері келісім шарт негізінде жалғастырып келе жатқандығын атап өткен жөн. Ұзақ жылдар бойы ГФР-ғы ҚР СІМ-де дипломатиялық қызметте болған ол 2000 жылы ҚСЗИ директорының кеңесшісі қызметіне оралады. Содан кейін қайта дипломатиялық қызметте, 2005 жылдан бастап ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ-да жұмыс істейді.

Оның ғылыми қызметінің көп жылдары Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеу институтымен және басқа да аналитикалық құрылымдармен байланыста өтеді. Ол елімізде белгілі үш аналитикалық құрылымның қалыптасуы мен дамуына зор үлесін қосты.

ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ директоры болып тағайындалған сәттен бастап Б.Қ. Сұлтанов өзінің дипло-

матиялық саладағы мол тәжірибесінің арқасында Институт пен Еуропалық, бірінші кезекте германиялық серіктестер, оның ішінде: Германия сыртқы саясат қоғамдастығы, Ғылым және саясат Қоры, Фридрих Эберт Қоры, Дж. Маршалл орталығы, ҚХР мен Үндістандағы азиялық серіктестер, оның ішінде: Шанхай халықаралық қатынастар институты (ШХҚИ), Дж. Неру атындағы университет және т.б. арасында серіктестік байланыс орнатты. Сонымен қатар ҚСЗИ жұмысында ресейлік бағытты айтарлықтай күшейтеді. Ресейлік серіктестермен, оның ішінде: Ресей стратегиялық зерттеулер институтымен (РСЗИ), Әлемдік экономика және саясат институтымен (ӘЭСИ), РФ СІМ мен Мәскеу мемлекеттік халықаралық қатынастар институтымен (ММХҚИ) бірлескен конференциялар, дөңгелек үстелдер тұрақты түрде өткізіле бастады.

Осы жылдары Б.Қ. Сұлтанов – Қазақстан Республикасы Қауіпсіздік Кеңесі жанындағы Сарапшылық кеңестің мүшесі, Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісі жанындағы Қоғамдық палатаның мүшесі, Қазақстан халқы Ассамблеясы жанындағы Ғылыми-сарапшылық кеңестің мүшесі, Корей университеті бизнес-зерттеулер және білім беру институтының кеңесшісі (Сеул қ.), Шанхай халықаралық зерттеулер институтының (ҚХР) халықаралық кеңесшісі болды.

Б.Қ. Сұлтанов Қазақстан Республикасының мемлекеттік наградалары – «Құрмет» орденімен, «Қазақстандық еңбек сіңірген қайраткері» атағымен марапатталған.

Ресей Федерациясының Достық орденінің кавалері.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтан бірнеше рет алғыс хат алған.

«Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 20 жыл», «Қазақстан халқы Ассамблеясына 20 жыл»; «Қазақстан Конституциясына 10 жыл», «Қазақстан Конституциясына 20 жыл», «Қазақстан Конституциясына 25 жыл», «Астанаға 10 жыл» мерейтойлық медальдарымен марапатталған.

Дипломатиялық саладағы жұмысы үшін оған «Қазақстан Республикасының Дипломатиялық қызметінің еңбек сіңірген қызметкері» атағы және «Еңбек ардагері» медалі берілді. «Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметіне 20 жыл», «Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметіне 25 жыл», «Шанхай ынтымақтастық ұйымына 10 жыл», « АӨСШК бастамасына 20 жыл» медальдарымен марапатталған. Қазақстан Республикасының сыртқы саясатын дамытуға қосқан үлесі үшін ол Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрлігінің Нәзір Төреқұлов медалімен марапатталды. «Польша мен Қазақстан арасындағы достық пен ғылыми ынтымақтастықты нығайтуға қосқан үлесі үшін» Польша Республикасы Сыртқы істер министрлігінің «Бене Мерито» төсбелгісінің иегері.

«Қазақстан Республикасы кәсіподақтарын дамытуға қосқан үлесі үшін» медалі елдің кәсіподақ қозғалысын қолдауға және нығайтуға қосқан үлесі үшін көрсетеді.

Ғылыми жетістіктері үшін ҚР Білім және ғылым министрлігінің «Қазақстан Республикасының ғылымын дамытудағы қызметі үшін» төсбелгісімен марапатталды. Қазақстан Республикасы ЖОО қауымдастығының А. Байтұрсынов атындағы Алтын медальдің лауреаты.

Шанхай халықаралық зерттеулер университетінің құрметті профессоры. Т.Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университетінің құрметті профессоры (қазіргі – Нархоз университеті).

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың «әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетіне 80 жыл» және ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ-дың «ҚР Президенті жанындағы Қазақстандық стратегиялық зерттеулер институтына 25 жыл» мерейтойлық медальдарымен марапатталған.

Б.Қ. Сұлтанов – халықаралық қатынастар мен қауіпсіздік мәселелері жөнінде 12 кітаптың авторы, оның ішінде:

- «Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаев: қызмет хроникасы (1991 жылғы 1 желтоқсан – 1993 жылғы 31 мамыр)» (бірлескен авторлықта, 1993 ж.);
- «Қазіргі терроризм: Орталық Азиядан көзқарас» (бірлескен авторлықта, 2002 ж.);
- «Қазақстандағы әлемдік державалардың саясаты мен мүдделері» (бірлескен авторлықта, 2002 ж.);
- «Қазақстанның сыртқы саясатының қалыптасуы: тарихы, жетістіктері және болашаққа бағдар» (бірлескен авторлықта, 2005 ж.), сондай-ақ 200-ден астам мақалалар басылымға шықты.

Б. Сұлтановтың редакциясымен әртүрлі жылдарда 50-ден астам ұжымдық монография, ғылыми конференциялар мен дөңгелек үстел материалдары жинақтары жарық көрді. «Қасым-Жомарт Тоқаев. Қазақстан Республикасы Президентінің таңдамалы еңбектері» – Алматы: Қазақстан Неміс университеті Халықаралық және аймақтық ынтымақтастық ғылыми-зерттеу институты (ХАЫҒЗИ), 2021. – 756 б. кітабын баспаға дайындады.

Қазақстан Республикасы Парламенті
Сенатының Төрағасы Әшімбаев Мәулен
Сағатханұлының құттықтау хаты

Құрметті Болат Қылышбайұлы!

Сізді 70 жасқа толған мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтаймын!

Өзіңізді көрнекті қоғам қайраткері, егемен елімізде талдау және зерттеу қызметін дамытуға үлкен үлес қосқан шебер ұйымдастырушы ретінде ерекше құрметтейміз.

Сіз ұзақ жылдар бойы Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының директоры қызметін абыроймен атқардыңыз.

Сіздің жетекшілігіңізбен Институт ішкі және сыртқы оқиғаларды үнемі назарда ұстап, жан-жақты зерттеулер жүргізіп, саяси-экономикалық тұрғыдан тиімді, елдік мүддеге сай шешімдер қабылдауға зор ықпалын тигізді.

Сіз тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында Сыртқы істер министрлігінде де табысты еңбек етіп, отандық дипломатияның қалыптасуына өз үлесіңізді қостыңыз.

Кезіндегі ҚазГУ, қазіргі Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде ұстаздық қызмет атқарып, шәкірт тәрбиелеудің де озық үлгісін көрсеттіңіз. Қандай қызметте болсаңыз да өзіңізге жүктелген міндеттерді мүлтіксіз орындап, жауапкершіліктің биігінен көріне білдіңіз.

Сіздің табысты еңбек жолыңыз соңыңыздан ерген жастар үшін қашанда үлгі-өнеге. Алдағы уақытта ойға алған арман-мұраттарыңыз орындала берсін. Әрдайым осылай мәртебеңіз биік, мерейіңіз үстем болсын.

Қуанышыңызға ортақтаса отырып, Сізге зор денсаулық, ұзақ ғұмыр, бақ-береке және отбасыңызға амандық тілеймін!

Ізгі ниетпен,

Мәулен Әшімбаев

Нұр-Сұлтан қаласы, 2021 ж.

Б.Қ. Сұлтановтың ҚСЗИ-дың әлемдік деңгейдегі жетекші талдау орталығы ретінде қалыптасуына қосқан үлесі

ШАЙХУТДИНОВ Марат Ерсайынұлы
*Қазақстан Республикасы
Қауіпсіздік Кеңесі хатшысының
бірінші орынбасары*

Жасыратыны жоқ, бүгінде Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты, Посткеңестік сарапшылар қоғамдастығы еліміздің басты «ақыл-ой орталығы» және посткеңестік кеңістіктегі көшбасшылардың бірі деп саналады.

Бұл көзқарасты Қазақстандық мемлекеттік органдар, соның ішінде Қауіпсіздік Кеңесінің Аппараты мен Президент Әкімшілігі де қолдайды. ҚСЗИ өз тарихында мемлекеттік органдардың жұмысы мен ел басшылығының шешім қабылдауы үшін қажетті талдамалы, объективті және салмақты ақпараттың негізгі көздерінің бірі болып табылады.

Тоғыз жылдан астам (2005-2014 жж.) Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтын басқарған Болат Қылышбайұлы Сұлтановтың тынымсыз және белсенді қызметі осы бағалауларға елеулі үлес қосты.

Әрі дипломат, әрі үлкен халықаралық жұмыс тәжірибесіне ие бола отырып, Б. Сұлтанов институт жұмысының «сыртқы векторын» айтарлықтай күшейтті. Орталық Азия мен Қазақстандағы қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету мәселелері бойынша бірқатар халықаралық конференциялар мен семинарларға бастамашы болды.

ҚСЗИ-дің еуропалық, ресейлік және азиялық әріптестермен тығыз ынтымақтастығын күшейтті. Бұл туралы басқа әріптестері егжей-тегжейлі айтып беретін шығар.

Мен ҚСЗИ-дің Қауіпсіздік Кеңесімен және Президент Әкімшілігімен өзара іс-қимылына көп көңіл бөлетін боламын.

XXI ғасырдың басы халықаралық және өңірлік қауіпсіздік салаларындағы түбегейлі, мазмұнды және құрылымдық өзгерістер кезеңінің басталуын білдіретін геосаяси және макроэкономикалық оқиғалардың тұтас тізбегімен белгіленді.

1990 жылдардағы «жылымық» кезеңінен және АҚШ, Ресей мен Қытай елдері секілді әлемдік күш орталықтарының қатынастары «қайта жандандырылғаннан» кейін олардың байланысы өзара геосаяси қарсылыққа қайта оралды, бұл үрдіске көптеген елдер араласты.

Орталық Азия текетірес әртүрлі формада айқын көрінетін аймақтардың біріне айналды.

2000 жылдардың бірінші онжылдығында 2001 жылдың күзіндегі турбулентті оқиғаларға негізделген халықаралық жағдай күрт асқынды. 2008 жылдан бастап Ресейдің Батыспен қарама-қайшылығы күрт шиеленісіп, 2010 жылдары әлемдік геосаясатқа әсер етті.

Бұл процестер АҚШ-тағы ипотекалық дағдарыстан басталып, 2007-2008 жылдары жаһандық қаржы-экономикалық дағдарысқа өткен әлемдік экономикадағы оқиғалардың тұтас тізбегіне сәйкес келді.

Мемлекеттік институттардың құрылу, қалыптасу кезеңінен өтіп, жедел экономикалық дамуды бастаған Қазақстанға, бірінші кезекте, ұлттық қауіпсіздік мәселерінде жаһандық катаклизмдер дәуіріне жедел бейімделу қажет болды.

Дәл осы кезеңде институтты басқарған Болат Қылышбайұлы тәжірибелі басшы ретінде қандай бағыттарға баса

назар аудару қажеттігін нақты айқындап берді. Қауіпсіздік Кеңесі үшін қандай нақты талдамалық жұмыстар талап етілетініне басымдық берді.

ҚСЗИ 2006-2010 жылдарға арналған ҚР Ұлттық қауіпсіздік стратегиясының жобасын әзірлеуге белсенді қатысты.

Сараптамалық орта арқылы ұлттық қауіпсіздік саласындағы негізгі мемлекеттік бағдарламалық құжаттың алғашқы «жұмысы» біз үшін маңызды болды.

Болашақта бұл тәжірибе бірнеше рет жалғасты. ҚСЗИ сарапшыларының ұсыныстары ұлттық, сыртқы және әскери қауіпсіздік салаларында бірқатар бағдарламалық құжаттарды әзірлеуде қолданылды.

Ал 2021 жылғы 17 маусымда Президенттің 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық қауіпсіздіктің жаңа стратегиясын бекіту туралы Жарлығына қол қойылды, оны дайындау жөніндегі тынымсыз жұмысқа ҚСЗИ қызметкерлерін қоса алғанда, қазақстандық сарапшылар белсенді қатысты.

2000-шы жылдардың ортасынан бастап Болат Қылышбайұлы тұсында ҚСЗИ-дің Қауіпсіздік Кеңесімен тұрақты, жұмыс бабындағы өзара іс-қимылы жолға қойылғанын атап өткім келеді.

Институт тек тапсырыстар мен сұраныстар бойынша ғана емес, көбінесе бастамашыл түрде, «алдын алу үшін» және жүйелі негізде қазақстандық және шетелдік жетекші сарапшылардың қатысуымен талдау анықтамалар, брошюралар, ғылыми-практикалық конференциялар, форумдар мен дөңгелек үстелдердің материалдарын дайындап, ПӘ мен Қауіпсіздік Кеңесіне жіберіп отырды.

ҚСЗИ 2007 жылдың өзінде Қауіпсіздік Кеңесіне және Президент Әкімшілігіне 200-ден астам материал ұсынды. Бұл ретте, тек ақпараттық анықтамалар емес, жұмыстың негізгі бағыттары бойынша болжамды бағалары мен ұсыныстары бар толыққанды талдамалық материалдар болды.

Біздің талдау бөлімдеріміздің сарапшылары бұл материалдарға әрдайым жоғары баға берді.

Жалпы алғанда, институт өзінің басты міндетін – Президент Әкімшілігі мен Қауіпсіздік Кеңесінің қызметін ақпараттық-талдамалық қамтамасыз етуді «өте жақсы» орындады.

Осыған байланысты, әріптестерінің «Қазақстан в современном мире. Реалии и перспективы» (2008 ж.) атты ғылыми еңбегінде «Б. Сұлтановтың монографиялық зерттеулер мен ұжымдық басылымдардың тұрақты шығарылымын жолға қою мүмкіндігі болды, соның арқасында институттың академиялық танымдылығы өсті... әрі өзінің ғылыми мектебінің қалыптасуы туралы айтуға негіз пайда болды» деп Болат Қылышбайұлына берген бағасымен толықтай келісемін.

ҚСЗИ мен Қауіпсіздік Кеңесінің бірлескен жұмысының тақырыптық бағыттары бойынша мен екі негізгі ірі бөлімді атап өткім келеді.

Біріншісі – сыртқы саясат, геосаясат және халықаралық қауіпсіздік мәселелері.

ҚСЗИ осы бағыттар бойынша Қауіпсіздік Кеңесі мен Президент Әкімшілігінің ақпараттық қамтамасыз етуі әрдайым, тұрақты негізде жүзеге асырып отырды. «Оқиғалық» әлемдік трендтермен қатар, ҚР басшылығы үшін өзекті бағыттар бойынша тыңғылықты жұмыстар белгіленді.

2010 жылы Қазақстанның ЕҚЫҰ-ға төрағалығы кезінде ҚСЗИ 4 дөңгелек үстел мен 2 ғылыми конференция ұйымдастырды, оның басты тақырыбы халықаралық қауіпсіздіктің өзекті мәселелері болды. ҚР-ның ЕҚЫҰ-ға төрағалық етуінің қарсаңында және оның қорытындылары бойынша осы тақырыпқа арналған мамандандырылған жұмыстардың тұтас циклі жарияланды*.

* Қазақстан и ОБСЕ. Монография / Под общ. ред. Б.К. Султанова. Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009. 288 с.;

ҚСЗИ-дің «мамандануының» екінші маңызды бөлімі – Орталық Азияны дамыту, оның әлемдік өзара қарым-қатынастар жүйесіндегі рөлі және өңірлік қауіпсіздік мәселелері.

Өңірлік қауіпсіздікті зерттеу Орталық Азияның мәселелері мен проблемаларын зерделеуге арналған жыл сайынғы Алматы ҚСЗИ конференциясын өткізу нәтижесінде дами бастады. Біз көріп отырғанымыздай, бұл форум отандық жетекші сарапшылар мен ТМД, Еуропа және Қытай елдерінің сарапшылары арасында осы кезеңдегі аймақтық қауіпсіздіктің өзекті мәселелеріне қатысты пікір алмасу алаңына айналды.

Жыл сайынғы конференцияның қорытындысы бойынша сараптамашы – мемлекеттік қызметкерлер арасында «ой-пікір қалыптастыруға қажетті» тиісті жинақтар жарияланды*.

-
- ОБСЕ и процессы демократизации в контексте региональной безопасности. Материалы международной научно-практической конференции (г. Алматы, 28 мая 2009 г.) / Отв. ред. Б.К. Султанов, Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009. 120 с.
  - Казахстанский опыт межэтнического и межконфессионального согласия: предложения для ОБСЕ. Материалы международной научно-практической конференции (г. Алматы, 25 февраля 2009г.) / Отв. ред. Б.Султанов. Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009. 160 с.
  - Председательство Казахстана в ОБСЕ-2010. Сборник документов и материалов / Под ред. Б.К. Султанова. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2011. – 260 с.
  - Председательство Республики Казахстан в ОБСЕ и глобальные вызовы. Сборник статей / Отв. ред. Б.К. Султанов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2011. – 192 с.

* Сотрудничество и безопасность в Центральной Азии в условиях политических и социально-экономических трансформаций: V Ежегодная Алматинская конференция. Сборник материалов международной научно-практической конференции (5 июня 2007 г.) / Отв. ред. Б.К. Султанов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2007. – 314 с.

- Центральная Азия: состояние и перспективы регионального взаимодействия. Материалы VI Ежегодной Алматинской конференции

Сонымен қатар, Астанада Қауіпсіздік Кеңесі мен Президент Әкімшілігін қоса алғанда, сарапшылардың ғана емес, мемлекеттік органдардың да қатысуымен осы тақырыпта тұрақты «дөңгелек үстелдер» өткізілді.

2010 жылдың сәуір айында ҚСЗИ ұйымдастырған «Орталық Азиядағы қауіп-қатерлер мен сын-қатерлер» тақырыбындағы дөңгелек үстелге Қауіпсіздік Кеңесінің басшылығы және ҚК аппаратының қызметкерлері қатысты.

Форумдар мен «дөңгелек үстелдерден» басқа, ҚСЗИ осы тақырыпта бірқатар «энциклопедиялық материалдар» дайындады*.

2012 және 2013 жылдары «уақыт ағымына» сәйкес (ҚХР Орталық Азияға ықпалының артуына байланысты) Институт ҚКП ОК өкілдерінің қатысуымен Орталық Азияны дамыту мәселелері бойынша дөңгелек үстелдер өткізді.

Бір айта кетерлігі, «ойталқы» және «сараптама-лық таластар» нәтижесінде әзірленген ҚСЗИ-дің бірқатар

(г. Алматы, 11 июня 2008 г.) / Отв. ред. Б.К. Султанов. Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2008. 260 с. В надзагл.: КИСИ при Президенте РК, Фонд Первого Президента РК, Фонд им. Ф. Эберта.

- Инициатива Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева о региональной интеграции в рамках Союза центральноазиатских государств (СЦАГ). Материалы «круглого стола» (г. Алматы, 18 ноября 2009 г.) / Отв. ред. Л.М. Музапарова, Б.К. Султанов. – Алматы, 2009. – 144 с. В надзагл.: ОФ «Ассоциация экспертов Центральной Азии», КИСИ при Президенте РК.
- Центральная Азия в условиях геополитической трансформации и мирового экономического кризиса. Материалы VII Ежегодной Алматинской конференции (г. Алматы, 9 июня 2009 г.) / Отв. ред. Б.К. Султанов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009. – 340 с. В надзагл.: КИСИ при Президенте РК, Фонд Первого Президента РК, Представительство Фонда им. Ф. Эберта.

* Сотрудничество и безопасность в Центральной Азии: состояние и перспективы / Гл. ред. Б.К. Султанов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2008. – 312 с.

- Центральная Азия: 1991–2009 гг. Монография / Под ред. Б.К. Султанова. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. – 300 с.

бастамалары мен идеялары кейіннен Әкімшілік бөлімдерінің, Қауіпсіздік Кеңесінің қызметтік жазбалары арқылы Мемлекет Басшысының тапсырмалары мен сөйлеген сөздерінде қолданылды.

Мысалы, ҚСЗИ-дің «Қазақстан Республикасының ЕҚЫҰ-ға төрағалығы: алдын ала қорытындылары мен перспективалары» атты жыл сайынғы VIII Алматы конференциясында алғаш рет ұсынылған ЕҚЫҰ-ның Еуроатлантикалықтан Еуроазиялық қауіпсіздік қоғамдастығына эволюциясы тұжырымдамасы (2010 жылғы мамыр) ЕҚЫҰ-ның Астана декларациясында (2010 жылғы 2 желтоқсан) өз көрінісін тапты.

Сол сияқты, Вышеград «төрттігінің» және Еуропаның басқа да институционалданбаған ұйымдарының тәжірибесі бойынша қатаң Ұйымдық құрылым құрмай-ақ Орталық Азия мемлекеттері басшыларының жұмыс кездесулерін өткізу бастамасы 2014 жылғы наурызда осы төрттіктің (Венгрия, Польша, Словакия, Чехия), «Солтүстік ынтымақтастық» (Норвегия, Финляндия, Швеция), «Балтық ынтымақтастығы» (Латвия, Литва, Эстония), ЕО, Орталық Азия елдері өкілдерінің қатысуымен «өңірлік табысты ынтымақтастықтың халықаралық тәжірибесі» тақырыбындағы ғылыми семинар шеңберінде ҚСЗИ алаңында талқыланды.

Жалпы, ҚСЗИ жұмысының халықаралық және өңірлік қауіпсіздік мәселелері түріндегі мұндай басымдықтары ҚСЗИ ұзақ уақыт бойы ҚР Қауіпсіздік Кеңесімен тығыз үйлесімде жұмыс істеуімен түсіндірілді, оны жолға қоюға Болат Қылышбайұлы маңызды үлес қосты.

Бақылаушылар мен мемлекеттік орган өкілдерінің көпшілігінің бағалауы бойынша, ҚСЗИ Б.Қ. Сұлтановтың басшылығымен елдің жетекші «ақыл-ой орталығы» және әлемдік деңгейдегі беделді қазақстандық талдау орталығы ретінде түпкілікті нығайды.

Қорытындылай келе, мен кейбір ұйымдастырушылық аспектілерді бөлек атап өткім келеді.

2014 жылғы 11 сәуірде ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Жарлығымен ҚСЗИ-ды Астанаға көшіру туралы шешім қабылданды.

Бұл шешім тиісті деңгейде жүзеге асырылды, Болат Қылышбайұлы қысқа мерзімде қажетті материалдық-техникалық жағдайларды қамтамасыз ете отырып, институттың көшуін ұйымдастыра алды.

Нәтижесінде ҚСЗИ мен мемлекеттік органдар арасындағы өзара әрекеттестік тетігі айтарлықтай жедел әрі тиімді бола түсті, бұл Б.Қ. Сұлтановтың академиялық және сараптаушылық тұстарын ғана емес, оның ұйымдастырушы және басқарушы ретіндегі іскерлігін де көрсетті.

Дана тәлімгер және жетекші

ТЕМІРБОЛАТ Бакытжан Берікбайұлы

*Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті –
Елбасы Кітапханасының директоры*

Болат Қылышбайұлымен алғаш танысқан кезім 2000 жылы еді. Сол кезде мен Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының сыртқы саясат бөлімінің ғылыми қызметкері болып жұмыс істеп жүрдім. Институттың құрылғанына 7 жыл ғана болғанына қарамастан, ҚСЗИ сараптамалық ортада өзін маңызды талдамалық құрылым ретінде көрсете білді. Оған, сол кезде АҚШ-тың бұрынғы Мемлекеттік хатшысы Дж. Бейкер және әйгілі «Ұлы шахмат тақтасы» кітабының авторы, американдық саясаттанушы Збигнев Бжезинскийдің Институт қабырғасында ашық дәрістер оқығаны мысал болады.

ҚСЗИ-дағы зерттеулердің сыртқы саяси бағыты айтарлықтай дамығандығын атап өткен жөн, өйткені өмірдің өзі жаңа геосаяси жағдайларда жас мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігіне байланысты көптеген күрделі сұрақтарға жылдам жауап беруді талап етті. Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтындағы сол кездегі күн тәртібінде тұрған өткір мәселелердің бірі – Қазақстанның ядролық қаруына қатысты ел басшылығының шешімдерін талдамалық қамтамасыз ету қажеттілігі еді.

Ұзақ уақыт бойы біздің институтта бөлім басшысы болмаған еді. Сол сәтте, бізге Болат Қылышбайұлы Сұлтановтың есімі таныс бола бастады. Б.Қ. Сұлтанов ол кезде

Германиядағы елшілікте жұмыс істеп, еліне сағынышпен оралған кезі еді.

Біз сияқты жас мамандар үшін Болат Қылышбайұлының өмірлік және кәсіби тәжірибесі зор маңызға ие. Ол кезде Б.Қ. Сұлтанов Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрлігінің Орталық аппаратында Еуропа бөлімінің меңгерушісі, кейін ГФР-дағы Қазақстан Елшілігінің саяси тобының кеңесші-басшысы лауазымдарында қызмет атқарған тәжірибелі маман.

Өзінің қоғам алдындағы беделі мен даңқына қарамастан қарым-қатынаста өте демократиялық әрі қарапайым еді, яғни бізбен өзін тең дәрежеде ұстайтын. Мұндай қарым-қатынас біздің тарапымыздан тек шынайы құрметке лайық екендігін танытты. Көптеген жас мамандар сияқты, біз де кейде ақылға қонбайтын сансыз идеялар ұсынатынбыз. Болат Қылышбайұлы әрдайым мұқият тыңдап, содан кейін өзінің ақыл-парасатымен бәрін орынға қойып, ақырын сөйлеп, анық басып, бәрін нәтижелі қорытындыға әкелетін.

Ол ортамызға қосылған кезден бастап Бөлімдегі жұмыс көбейіп, көптеген жаңашылдыққа жол ашылды. Зерттеу жүргізу әдістемесінен бастап талдамалық жазбаларымыздың рәсімделуіне дейінгі көптеген сұрақтарға, біз енді жаңаша көзқараспен қарайтын болдық. Ең бастысы, Болат Қылышбайұлы бізді әрбір құжатта тәжірибелік ұсыныстар әзірлеуге бағыттады. Ол бізге академиялық ортадағы ғалымның мемлекеттік басқару жүйесінде жұмыс істейтін талдаушыдан қалай ерекшеленетінін шыдамдылықпен түсіндіргені әлі есімде. «Егер қарапайым сарапшыға проблемалардың шеңберін сауатты айқындап, олармен байланысты ықтимал тәуекелдерді көрсету жеткілікті болса, сіздер одан әрі жалғастыруыңыз тиіс – мемлекеттік органдар үшін нақты ұсынымдарды, тіпті тапсырмалар түрінде де тұжырымдамалар дайындауыңыз қажет. Түпкі мақсат:

саяси талдау саяси шешім қабылдау процесінің ажырамас бөлігі болуы керек» – деді ол. Біз үшін, әрине, бұл жаңалық болды.

Өкінішке қарай, мен Болат Қылышбайұлының қол астында аз уақыт жұмыс істедім, өйткені көп ұзамай мені Президент Әкімшілігіне жұмысқа шақырды. Қысқа ғана мерзім ішінде одан көп нәрсені үйрендім, көп тәжірибе жинадым.

Ең алдымен, оның жұмысқа деген кәсіби көзқарасы құрметке лайық. Шынайы ғалым ретінде ол әрқашан ақиқатқа жетуге ұмтылатын. Бізге ғылыми ойлаудың кеңдігін қалыптастыруға тырысып, үнемі теориялық мәселелерді талқылауға уақыт бөлді. Ешқашан бір ғана жұмыс шеңберімен шектеліп қалмайтын ерекше тұлға.

Екіншіден, оның адамгершілігі, адамдарға деген ерекше құрметі мен мейірімділігін аңғардым.

Ол мені өте жылы тілектерімен шығарып салды. Мен оның: «өмірдегі ең басты нәрсе – өз салаңның озық маманы болу әрі адам деген атқа лайық болу» деген сөздерін мәңгіге есімде сақтап қалдым.

Бұл тұрғыдан Болат Қылышбайұлы бізге үлгі болды, ол тәлімгердің даналығын, дипломаттың әдептілігін, зерттеуші ғалымның ізденімпаздығы мен білгірлігін және адамның үлкен жүрегін өз бойында үйлестіреді.

Кейінірек, ол ҚСЗИ директоры болған кезде, біз жұмыс барысымен жиі кездесетін едік, мен одан әртүрлі мәселелер бойынша бірнеше рет кеңес алдым. Өйткені оның басшылығы кезінде институт ел ауқымында ғана емес, сонымен қатар шетелдегі ғылыми және сараптамалық қоғамдастықта лайықты беделге ие маңызды зерттеу орталығына айналды.

Әрине, шағын мақала аясында Болат Қылышбайұлының ғалым, дипломат, педагог, қоғам қайраткері ретіндегі сан қырлы қызметіне жан-жақты баға беру қиын. Алайда,

---

Болат Қылышбайұлының басты кәсібі – ғылым. Үлкен ғалым бола тұра, ол Қазақстанда қолданбалы саяси ғылымды дамыту және оны мемлекеттік шешімдер қабылдау кезінде іс жүзінде қолдану үшін көп еңбек етті. 12 кітап жазып, 200-ден астам ғылыми еңбектері жарық көрді, ондаған жоғары білікті мамандар дайындады.

Бүгінде Болат Қылышбайұлы қоғам игілігі үшін белсенді ғылыми, педагогикалық және қоғамдық жұмыстарды қажымай жалғастырып келеді.

Қазіргі уақытта Б.Қ. Сұлтанов Қазақстан-Неміс университетінің Қамқоршылық кеңесін және «Білім беру саласындағы Қазақстан-Неміс ынтымақтастығы» Қоғамдық қорын басқарады, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің диссертациялық кеңесінің құрамына кіреді. Бірқатар отандық және шетелдік ғылыми журналдардың (РФ, ҚХР, ГФР және т.б.) редакциялық алқасының мүшесі бола отырып, қазақстандық ғылымның әлемдегі беделін арттыруға және халықаралық ғылыми байланыстарды нығайтуға елеулі үлес қосып келеді.

Ғалымның әлеуметтік қызметі де мазмұнды. Түрлі кезеңдерде Б.Қ. Сұлтанов ел Парламенті Мәжілісі жанындағы Қоғамдық Палатаның, Қазақстан халқы Ассамблеясы жанындағы Ғылыми-сарапшылық кеңестің, Қазақстан Республикасы Қауіпсіздік Кеңесі жанындағы Сарапшылық кеңестің мүшесі болды.

Болат Қылышбайұлының алдында әлі де көптеген істер мен жаңа белестер бар екеніне сенімдімін.

Жолдас, жанашыр және нағыз маман

САРЫБАЙ Қайрат Шораұлы

*Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім
шаралары кеңесі (АӨСШК) Хатшылығының
Атқарушы директоры*

Мерейтойлық басылымның жанры белгілі бір дәрежеде мақтау мен мадақтауды, мерейтой иесінің «ерешелігі» мен «қайталанбас қасиеттерін», жалпы «жақсының жақсылығын айтуды» көздейді. Ал той иесі әйгілі ғалым және білікті ғылым ұйымдастырушысы, айтулы дипломат болғанда, оның қызметтік тізімін екі параққа ұсақ шрифтпен жазса да сыйдыру мүмкін емес. Бірақ мен бұл дәстүрлі құттықтау формасынан бас тартып, қарапайым тілмен осынау алып тұлға туралы айтып өтейін.

Болат Қылышбайұлы Сұлтановпен менің таныстығым 1994 жылы қызық жағдайдан басталды. Ол Италияға жоғары деңгейдегі сапарды дайындау шеңберінде біздің делегацияның іссапары үшін сол кездегі өте тапшы құрал – ноутбук беруден түбегейлі бас тартты. Мен сияқты жас және менмендіктен арылмаған дипломат үшін көңіл көншітерлік факт еді, бірақ Болат Қылышбайұлы үнемшіл адам ретінде Қазақстан СІМ Еуропа Басқармасының материалдық-техникалық базасын сақтауға және еуропалықтардан қиын жолмен алынған «электрондық олжаны» «ысырап етпеуге» тырысты. Соған қарамастан ноутбук Римге жіберілді, өйткені байсалды Болат Қылышбайұлы басшылықтан кепілдік алып, оны маған сақтау туралы жазбаша сенімхатпен берді. Уақыт өте келе тек күлкі тудыратын бұл оқиға Болат Сұлта-

новтың өзіне тән терең сипаты – жауапкершіліктің жоғары дәрежесін көрсетті.

Мен 1998 жылдың күзінде Президент Н.Ә. Назарбаевтың ГФР-ға сапары барысында Болат Қылышбайұлымен болған мазмұнды әңгімемізді жиі еске аламын, ол Қазақстанның Бонндағы Елшілігіндегі жұмысынан алған әсерімен бөліскен болатын. 90-жылдардың ортасында Германия өзінің батыс және шығыс бөліктерін біріктіріп, жаһандық ауқымдағы сыртқы саяси бастамалардың қуатты генераторы болды. Ол кезде Еуропалық Одақ «толық қанат жайғанын», еуро-атлантикалық қоғамдастық пен еуразиялық кеңістіктің қарым-қатынасы өзара түсіністік шыңында болғанын, ал Ауғанстандағы ахуалдың даму перспективалары әлемдік қоғамдастықты алаңдатып отырғанын, бірақ өзінің өткірлігіне әлі жете қоймағанын еске алсақ та жеткілікті. Б.Қ. Сұлтановтың Германия дипломатиясының мақсаттары мен міндеттерін терең талдағаны, акценттерді нақты қойғаны, Қазақстан үшін өзара іс-қимылдың пайдалы бағыттарын айқындағаны маған қатты әсер етті.

Жаңа жүзжылдықтың басында маған Болат Қылышбайұлымен тамаша ұжым – Қазақстанның Берлиндегі Елшілігінде жұмыс істеу бақыты бұйырды. Б.Қ. Сұлтанов Сергей Державиев, Әділбек Әлжанов, Валерий Ситенко, Анарбек Қарашев, Гаухар Бейсеева және Керім Қожамбердиев сияқты белгілі германистердің командасындағы басты ойыншы болды, сондай-ақ бірқатар жас дипломаттар үшін «тәлімгер» еді, олардың арасында Әнуар Омарқожаев, Әлібек Бақаев, Болат Нүсіпов, Денис Роговтар болды, олар кейінірек өздерінің кәсіби мақсаттарына жетіп, биіктерден көрінді.

Бұл батыл энтузиазм мен сарқылмайтын (здоровый) оптимизмнің уақыты еді, өйткені жоғары саяси деңгейдегі қазақ-герман байланыстары жоғары динамикамен ерекшеленгендіктен, сауда-экономикалық қатынастар жаңа бе-

лестерді бағындырды, адамдар арасындағы байланыс оған қолайлы жағдай туғызды. Белгілі саясаткер Гернот Эрлердің басшылығымен Неміс-Қазақ қоғамы (Deutsche-Kasachische Gesellschaft) белсенді жұмыс істеді. Беделді және жігерлі Клаус Мангольд басқарған Неміс экономикасының шығыс комитеті (Ost-Ausschuss der deutschen Wirtschaft) инвестициялық және сауда ынтымақтастығының жаңа бағыттарын жасады. Германияда тағдырдың тәлкегімен қалған этникалық қазақтар мен қазақстандықтарды ғана емес, сонымен бірге Қазақстаннан тарихи отанына оралған және халықтар арасындағы сенімді көпір болып қалған этникалық немістерді де қамтыған қазақ диаспорасы да идеяларын ұсынып отырды. Қазақстан-Германия қарым-қатынастарының барлық кешені бойынша Болат Сұлтанов нағыз маман ретінде де, өз елінің азаматы және патриоты ретінде де маңызды үлес қосты. Неміс саясатының корифейі және ГФР-дың аты аңызға айналған Сыртқы істер министрі Ханс-Дитрих Геншер берлиндік «Адлонда» өткен біздің алғашқы кездесуімізде Болат Қылышбайұлының қызметі туралы жоғары пікір білдіргені кездейсоқ емес.

Б.Қ. Сұлтановтың Қазақстан мен Германияның ғылыми-талдау орталықтары және құрылымдарымен байланыс орнатудағы ерекше рөлін атап өткім келеді. Конрад Аденауэр атындағы Қордың (Konrad-Adenauer-Stiftung), Фридрих Эберт атындағы Қордың (Friedrich-Ebert-Stiftung), Кербер атындағы Қордың (Körber-Stiftung), Сыртқы саясат жөніндегі герман қоғамының (DGAP) Қазақстанның талдау орталықтарымен қарқынды ынтымақтастығының негізі дәл сол жылдары қаланды деп санаймын. Болат Сұлтанов Германияның бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдерімен батыл байланыс жасады, олар көбінесе негізсіз стереотиптерге беріліп, ол көзқарастарынан айрылуға әрдайым дайын емес еді. Болат Қылышбайұлына мені танымал саясаттанушы және тамаша адам – Александр Гармен

таныстырғаны үшін өте ризамын, онымен мен кәсіби ынтымақтастығымызбен қатар, жеке достығымды да бағалаймын.

Болат Сұлтанов біздің Елшілігімізде – спорттық немесе мәдени іс-шара болсын, немесе «тимбилдингтің» өзге де тәсілі болсын, салауатты шығармашылық ахуалды сақтауда маңызды рөл атқарды. Мәселен, менің Берлиндегі ең алғашқы демалыс күнімде футбол матчын ұйымдастыру туралы өтінішім бойынша Болат Қылышбайұлы дипломсияның барлық ерлер ұжымын спорт алаңына жинап, өзі бұлшық етін созып, жарақат алғанға дейін (дипломатиялық саладағы қарқынды жұмыс жаттығуға көп уақыт қалдырмайды деп ойлау керек) алаңда жанқиярлықпен шайқасты. Тіпті, Берлиннің Панков ауданындағы біздің Елшілігіміздің шағын саябағындағы сенбілік импровизацияланған «айтыспен» аяқталды. Дипломаттар мен олардың жұбайлары екі командаға бөлініп, бір-бірімен «айтысты». Болат Қылышбайұлының өмірлік серігі Ольга Георгиевна Закржевскаяға әрдайым өз жұбайының барлық бастамаларын оптимизммен қолдайтынын да ерекше атап айтқым келеді.

Шыны керек, маған осындай керемет дос, нағыз кәсіпқой және жұмыстағы сенімді қолдаушыдан ажырау оңай болған жоқ. Болат Қылышбайұлы Сұлтановтың борышы оны Отанына қайтарды, алайда менің жазбаларымның кейіпкерінің алдында жаңа кезең ашылғаны қуантарлық жайт болды. Мен өз ұсынысымды қысқаша болса да, 2004 жылдың жазында Ганновер әуежайында Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың назарына жеткізгеніме өте қуаныштымын.

Кейінірек мен мақтан тұтатын бірлесіп жазылған басылымдар жарыққа шықты, түрлі семинарлар мен конференцияларда бірқатар кездесулер де болды, планетамыздың әр түкпірінде сенімді сұхбаттасулар, тамаша әңгімелесулер

орын алды. Өйткені, Болат Сұлтанов әлі де ондаған жылдар бойы Қазақстанның ғылыми талдамашылық мен стратегиялық болжау саласында белсенділік танытып келеді.

Әрине, Б.Қ. Сұлтанов еңбектерінің оқырмандары оның алдағы жемісті ізденістері мен жарқын талдауларын әлі де болса күтеді, бұл біздің ұлтымыздың болашағы үшін, қарқынды дамып келе жатқан әлемде Қазақстанның игілігі үшін сындарлы шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Шығармашылық табыс пен ғылыми ұзақ ғұмыр тілеймін!

Білікті дипломат, мықты сарапшы

СҮЛЕЙМЕНОВ Төлетай Ысқақұлы

*ҚР Төтенше және Өкілетті Елшісі,
ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты,
ҚР Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару
академиясының профессоры,
саяси ғылымдарының докторы*

Белгілі адамның мерейтойы қарсаңында бір сәтке ол адамның қоғам үшін қандай пайдасы болғаны туралы, өзінің алға қойған мақсаттарына қалай қол жеткізе алғаны туралы ойлар келеді екен.

Болат Сұлтановты 1993 жылдан, Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігіне қызметке келген кезінен бастап танимын. Сол кездің өзінде ол өзін жетекші, кәсіби білікті маман ретінде қалыптастыра алды. Оның қоржынында Қазақ мемлекеттік университеті мен М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінде, сондай-ақ тарих, халықаралық қатынастар салалары бойынша жинақтаған практикалық-шығармашылық тәжірибесі бар еді.

Осы жағдайлар ескеріліп, қызметке қабылдау жөніндегі министрліктің комиссиясынан сәтті өткеннен кейін Болат жоғары лауазымға – министрліктің бірінші хатшысы, Еуропа бөлімінің меңгерушісі болып қабылданды. Осы лауазымда қызмет атқарып жүрген кезінде ол шеберлігін шыңдады, тапсырылған жұмыс учаскесін дарынды іскер ретінде басқарды, Тәуелсіз Қазақстан Республикасының Батыс және Шығыс Еуропа елдерімен екіжақты қатынастарын жандандыру және дамытуға бағытталған нақты ұсыныстар берді.

Оның кәсіби біліктілігін, адамдарды тани білу қасиетін, ұжыммен бірлесіп жұмыс істей алу қабілетін, өзіне және айналасындағыларға қатаң талаптар қою, адамдарға құрмет көрсету, ұжымға қамқорлық жасау сияқты қасиеттерін ерекше атап өткен жөн. Жұмыс уақытын барынша тиімді пайдаланады, жұмысқа өзгелерден ерте келіп, ең соңғы болып қайтатындығы туралы министрліктегі әріптестерімнің айтқан сөздері есімде. Меңгерушілік қызметте жүрген кезінде Б.Қ. Сұлтанов өзін жұмысының басты басымдықтарын бірден айқындап, оларды іске асыру үшін көп күш-жігер жұмсайтын мықты аналитик ретінде көрсетті.

Оның бойындағы осындай жоғары кәсіби қабілеттерді министрлік басшылығы бағалап, 1995 жылы Б. Сұлтановты саяси топтың кеңесшісі-жетекшісі ретінде Еуропадағы аса маңызды ел – Қазақстан Республикасының ГФР-дағы Елшілігіне жіберді. Қазақстанда ол кезде өмір сүрген неміс диаспорасының саны айтарлықтай көп еді, олардың көпшілігі тарихи отанына оралуға ниетті болғанын атап өткен жөн. Осы жағдайға байланысты Елшілікке өте жауапты мәселені шешуге тура келді. Осы қызметте 5 жыл өнімді еңбек етіп, ҚР СІМ орталық аппаратына Сыртқы саясат орталығының директоры лауазымына оралды.

Екі жылдан кейін Б. Сұлтанов (2002-2004 жж.) ГФР-на екінші рет қызметке тағайындалды. Бұл жолы Қазақстан Республикасының Германиядағы елшілігіне кеңесші-уәкіл ретінде жіберілді. Осындай өте жауапты қызметте Б. Сұлтанов өзін елдің саяси және қоғамдық топтарының өкілдерімен тығыз байланыс орната білген, мықты, жан-жақты кәсіби маман және кемел дипломат ретінде танытты.

Адам тағдырына оның мінезі тікелей ықпал етеді дейді. Болат Қылышбайұлының өмірі осының айғағы. Ол адалдығымен, жұмысқа деген ынтасының күштілігімен, қабілетімен, адамгершілігімен, әдептілігімен ерекше.

Германиядан елге оралғаннан кейін ол Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының директоры лауазымына тағайындалды, ғылыми қызметін де қатар алып жүрді, докторлық диссертациясын қорғады, профессор атағын алды. Осы уақытқа дейін арамыз ешқашан суыған жоқ. Ресми қызметтестігімізбен қатар, достық ықыласымыз, ғылымдағы әріптестігіміз де бір сәтке үзілген емес.

Мерейтойға орай Болат Қылышбайұлына бар игілікті, зор денсаулық және шығармашылық табыс тілеймін!

Аталарымыз аттас, отаншыл және үлкен зияткер

СҰЛТАНОВ Қуаныш Сұлтанұлы

*Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері,
Дипломатиялық қызметтің еңбек
сіңірген қайраткері, Қазақстан Республикасы
Парламент Сенаты жанындағы Сенат
кеңесінің мүшесі, саяси ғылымдарының
докторы, профессор*

Зиялы қауым жайында әңгіме өрбіткенде, әдетте, ол кісілердің кемел білім, терең эрудиция, қарапайым мінез-құлық, озық ой, сөз мәдениеті және өзге де жағымды қасиеттерін атап сөз етеді. Мен үшін рухы жақын, бойынан мың сан қасиет табылатын осындай адамның бірі – белгілі мемлекет және қоғам қайраткері, тарихшы, ғалым-саясаттанушы, дипломат, аталарымыз да аттас Сұлтанов Болат Қылышбайұлы.

Алғаш ол кісімен біз, мемлекет құрылымы енді түзіліп, Тәуелсіздікке «алғашқы қадамын» басып жатқан кезде таныстық. Ол кезде барлығына мәлім, елімізде экономика және саясаттың түрлі салаларында білікті мамандар ауадай тапшы еді. Ресейдің боданында болған кезімізде Мәскеуден ары асып кете алмай, Орталықтың дегенінен шыға алмай жүрген болсақ, енді Егеменді ел ретінде еңсемізді биік көтеріп, өзге мемлекеттермен, әлемдегі қоғамдастықтармен тереземізді тең ұстап, әріптестік, дипломатиялық қарым-қатынас орнатуға тура келді.

Осы тұста дипломатиялық қызметке шет тілдерді жетік меңгерген мамандар жетіспей жатты. Әрине, Болат Қылышбайұлы неміс тілінің кәсіби маманы ретінде Егеменді елдің дипломатиялық қызметіне шақырту алған жас қазақстандық дипломаттардың алдыңғы қатары болды.

Оның маңдайына көп жылдар бойы Германия Федеративтік Республикасындағы Қазақстан елшілігінде жемісті еңбек ету құрметі жазылыпты. Ол еліміздің Германияда елшілігінің ашылуына, Бас консулдық қызметтің жолға қойылуына, маңызды істердің атқарылуына тер төкті, еңбек етті. Оның еңбегінің нәтижесінде Қазақстан мен Германия арасындағы дипломатия, экономика, құқық саласындағы екіжақты ынтымақтастықтың шарттық-құқықтық база қалыптасты. Екі ел арасындағы келіссөздерді кәсіби тұрғыдан жоғарғы деңгейде жүргізді. Бұл өз алдына Қазақстан мен Германия арасында мемлекетаралық, өңіраралық, университетаралық, екі ел бизнес кәсіпорындар арасында серіктестік ынтымақтастықтың күшеюіне зор ықпал етті.

Болат Қылышбайұлының дипломатия саласындағы еңбек жолы ішкі өнімінің жиырма пайызға жуығын өндіретін экономикасы қуатты, алпауыт мемлекет Германияның Қазақстанға, ал Қазақстанның Германия мен өзге Еуропа елдеріне алғаш танылып жатқан айтулы кезеңімен тұспа-тұс келді. Осы тұста республикамыздағы миллиондаған неміс диаспорасы өзінің атақонысына оралуына мүмкіндік алды. Болат Қылышбайұлы білікті дипломат ретінде Қазақстан азаматтарының көші-қон мәселелерін жедел және тура шешіп, оларға риясыз жаңа жағдайларға бейімделуге көмектесті. Неміс елінің жоғарғы оқу орындарында білім алып жатқан қазақстандық жастармен де үздіксіз жұмыс істеді.

Болат Қылышбайұлы он жылдан аса ғұмырын дипломатиялық қызметке арнады, қатардағы дипломат болудан бастап, кеңесші-уәкіл қызметіне дейін көтерілді.

Ол студенттік шағында қолға алған ғылыми зерттеу жұмысы сан қырлы дипломатиялық қызметте тек тек нығайып, жаңа сапалы деңгейге көтерілді. Оның еңбектері, зерттеулері, мақалалары, сұхбаттары, сөйлеген сөзі әрқашан кемел білімнің көрінісі, үнемі өткір, өзекті тақырыптардың қозғаушысы, жауаптары ақиқаттың жаршысы.

Болат Қылышбайұлы тарихшы, зерттеуші ретінде көпке танымал. Бойында жинақталған қаситтерінің арқасында оның ҚР Тұңғыш Президенті Қоры жанындағы Әлемдік экономика және саясат институтына басшылық қызметке шақырту алуы кездейсоқтық емес, осыдан кейін барып ол көп ұзамай ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтын басқарды. Институтты басқарған жылдары ол Институттың қызметіне жаңа серпін берді, маңызды бастамалар, қызықты зерттеулер, нәтижелі қорытындылар, іске асыруға қажетті тұжырымдар мен ұсыныстар берді. Ол басшылық еткен кезеңде Стратегиялық институттың қатары талапты жас зерттеушілермен, аналитиктермен толықты. Сарапшылар ұжымының белсенділігіне қарамастан, Болат Қылышбайұлы «санынан гөрі, сапасы маңызды» – деген қағидатты берік ұстанады. Бұл зияткердің шығармашылық тұрғыдан өсу критерийлерінің бірі.

Қазіргі таңда бұл Институт көптеген министрліктермен, ведомстволармен, мемлекеттік және қоғамдық ұйымдармен, халықаралық ұйымдармен бірлескен зерттеу және талдау жобаларын жүргізеді, елдің ішкі және сыртқы саясаты бойынша ұтымды перспективалық ұсыныстар дайындайды. Институт әлемдік үдерістердің ең өзекті мәселелері бойынша көптеген «дөңгелек үстелдер» мен ғылыми конференциялар өткізеді.

Осының бәріне зерттеуші, зияткер Болат Қылышбайұлы Сұлтановтың қосқан еңбегі зор.

Адамгершіліктің навигаторы

БАШМАКОВ Анатолий Афанасьевич

*Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы
Мемлекеттік басқару академияның профессоры,
Қазақстан Республикасы Парламент Сенаты
жанындағы Сенат кеңесінің мүшесі,
экономика ғылымдарының докторы, профессор*

Болат Қылышбайұлы Сұлтанов 70 жасқа толды. Қолы-ма қалам алып, керемет жанға жылы лебізімді білдірудің сәті түсіп тұр.

Болат Қылышбайұлы екеумізді көпжылдық достық байланыс жақындастырады. Біздің достығымыз әдеттегі шығармашылық және іскери қарым-қатынастан басталды. Бірақ уақыт өте келе қатынасымыз жаңа деңгейге көтеріліп, достыққа, сенімділікке, рухани жақындыққа ұласты.

Ер адамдардың арасындағы достық – берік, шынайы, досың үшін жаныңды қиюға дайын тұрасың. Нағыз дос – жаныңа сая. Міне, Б.Қ. Сұлтанов осындай.

Ер адамның өзінің сарқылмас күш-қуаты бар. Біреулер өмірде диктофондағы батарея тәрізді, ал біреулер қуатын күннен алады. Өмірінің әрбір сәтінде ол қасиетті күн сәулесін бойына сіңіреді, бойындағы сәулемен басқалармен бөліседі. Өкінішке орай, кейбір адамдар күн сәулесін лас пиғылға жинайды. Болат Қылышбайұлы ондайлардың қатарында емес. Ол ар-ождан, адамдық, адалдық, жаны ашу, әлеуметтік мұңды түйсіну, бұлақтай таза көңіл сияқты рухани құндылық иесі.

Бойына жинақталған басқару тәжірибесі, табиғи қарапайымдылық, адамдарды баурап алу, тың идеялармен бөлісу, осы идеяларды жүзеге асырудың құралдарын көрсету, айналасын жақсы жандармен қоршау секілді компоненттер оның нағыз ер-азамат болып қалыптасуына ықпал етті. Осы қасиеттері оның Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтында жемісті қызмет істеген жылдары ерекше байқалды.

Ол уақыттан енші алу, тарихи кеңістікті айнақатесіз сезіну қабілетіне ие тұлға. Дәл осы қасиеті үшін мен оның сөйлеген сөзін ерекше ықыласпен тыңдаймын және көпшілікалды дәрістердің ішіндегі үздігі қатарына есептеймін.

Ол өзінің Отанына, Туған жеріне деген адалдығын, ыстық сезімін, халқының киелі тарихына деген тағзымын, құрметін бүгінгі күнге дейін бойында сақтап келеді.

Болат Қылышбайұлының жан жары – Ольга Георгиевна, өте тамаша адам. Олардың отау құрғандарына 45 жыл. Екеуі де талантты ғалымдар. А.Н. Гумилевша айтар болсақ, олар бір-бірін толықтырып тұратын комплементарлы жандар. Осы қасиеті оларды берегейлендіріп тұрады.

Болат Қылышбайұлы – бүгінде ар-ождан сияқты аса қажет рухани субстанцияның үлгісі. Себебі ол – адамның ар-ожданын, қадір-қасиетін, абыройын ұлықтаушы ғана емес, сонымен қатар бағыттаушы, өмірдегі қорғаушы періштесі, адамгершілік навигаторы іспетті. Б.Қ. Сұлтанов осындай рухани компасқа ие бірегей тұлға. Мен оған ұзақ ғұмыр тілегім келеді!

Болат Сұлтанов мектебінің қалыптасуы

АЛШАНОВ Рахман Алишанұлы
«Тұран» университетінің ректоры,
экономика ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақстан Республикасы Жоғары оқу орындары
қауымдастығының президенті

Мен Болат Сұлтановты 1973 жылдан бері, студенттік кезден бастап, 50 жылдай уақыт білемін. Ол С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің (Қазіргі әл-Фараби атындағы ҚазҰУ) тарих факультетінің арнайы бөлімінде оқыды. Сол кездегі факультет деканы – Дина Исабайқызы Дулатова өте қатал мінезді кісі еді. Факультетті жұдырығында ұстағандықтан, «темір әйел» атанып кеткен. Ол кісіден барлығы қорқатын, бірақ факультетте оқу бағдарламалары, ғылыми зерттеулер, студенттердің оқу тәжірибелері секілді мәселелер бойынша мықты тәртіп сақталатын. Тәрбие жұмысына, кадрларлы іріктеу мәселелеріне де қатты көңіл бөлінетін.

Комсомол ұйымының есептік-сайлау кезеңі басталар алдында Дина Исабайқызы бізге факультеттегі Комсомол комитетіне Болат Сұлтановты Комсомол бюросының хатшысы етіп сайлау туралы шешім қабылдағанын айтты. Мен ол кезде университет Комсомол комитеті хатшысының сырттай орынбасары болып жұмыс істейтінмін. Біз Болатты бетпе-бет тілдесуге шақырдық. Біз одан жұмыс істеуге келісімін бере ме, жұмыс қарқынына шыдай ала ма, шын-ын айтқанда, Дина Исабайқызының қатал мінезіне төзе ала ма? – соны сұрадық. Болат сәл жымиып, тырысып-бағатынын, ал егер қолынан келмей жатса, оны орнынан алып

тастауға болатындығын айтты. Шынымды айтсам, біз деканаттың Комсомол бюросымен бірлесіп жұмыс істеуден қорқақтадық, Болат үшін алаңдадық.

Алайда, уақыт өте келе, біздің қорқынышымыздың бекер болғаны түсінікті болды. Ол өз жұмысын өте жақсы орындап қана қоймай, өзін бізге, деканға парасатты, әдепті, адал, жалқаулықты жаны сүймейтін, шебер, қатал, принципшіл көшбасшы, лайықты тұлға ретінде көрсете алды. Ең бастысы, ол деканнан үлгі алды. Бізге екеуінің сырт келбетінде, жүріс-тұрысында ұқсастық бар сияқты болып көрінетін. Деканның бірқатар іскерлік қасиеттері екеуінің бірлескен, жемісті жұмысының арқасында Болатқа берілді.

Содан кейін мен Болатты М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің дәлізінде кездестірдім, онда ол аспирантурада оқыды. Ол білімге құштар еді. Оның әрбір іс-қимылынан түбегейлілік, іргелік байқалатын. Оның ғылымдағы барлық сатыларды мақсатты түрде еңсеріп, кандидаттық, докторлық диссертацияларын қорғап шығуы осы қасиетінің жемісі.

Ол шамамен 10 жыл дипломатиялық жұмыста болды.

ГФР-ғы еліміздің елшілігінде маңызды, жауапты міндеттерін лайықты деңгейде орындады. Қызмет жолында лауазымдық мансаптардың барлығына дерлік қол жеткізді. Біз, достары, оның елші болып тағайындалуын күттік, алайда өмір оған еліміздегі Бас аналитикалық орталық – ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ-ын басқаруды жазыпты. Айтпақшы, кейінірек Болаттың көптеген студенттері елшілікке кетті.

ҚСЗИ директоры қызметі Болаттың өміріндегі елеулі кезең болды. Басшы болып отырған 10 жыл ішінде Институттың қызметі халықаралық зерттеу орталығы ретінде нығайтылды. Танымал отандық ғалымдар, практиктер, шетелдік мамандар, дипломаттар Институттың ұйымдастыруымен өтетін ғылыми форумдардың, семинарлардың,

дөңгелек үстелдердің қонақтарына айналды. Арамыздағы достық байланысқа орай, ол мені және менің жұбайым Алида Түймебайқызын* өте қызықты, пайдалы конференцияларға үнемі шақыратын және біз онда қуана-қуана баяндама жасайтынбыз. Нәтижесінде ҚСЗИ осы конференциялардың материалдарын жариялайтын.

Болат менің ойымша, ҚСЗИ форумдарына әрдайым өте мұқият дайындалатын. Оның кіріспе сөзін тыңдай отырып, мен мәтіннің тереңдігіне, дөңгелек үстелдің әрбір тақырыбының мәнін қалай керемет ашқанына таң қалатынымын. Әрине, оның бұл тәсілі көтеріліп отырған мәселелерді тиімді шешуге бағыттайтын, жиынның мазмұнды өтуіне ықпал ететін. Нәтижесінде, ҚСЗИ-де маңызды міндеттерді шығармашылық тұрғыдан тиімді шешумен айналысатын ұйымшыл ұжым жиналды. Болат Сұлтановтың көптеген шәкірттері ҚСЗИ мектебінен өтіп, көрнекті саясаттанушылар, ғалым-зерттеушілер болып, саяси аренаға жарқын шықты.

Болат халықаралық қатынастар саласындағы өзекті проблемаларға арналып жүргізілетін зерттеу жұмыстарына елеулі із қалдырды. ҚСЗИ-ын аймақтағы, тіпті әлемдегі жаһандану жағдайында адамзат дамуының күрделі проблемаларын, біздің өңіріміздің қалыптасуының ауыр жолдарын зерттейтін маңызды орталықтарының үздігіне айналдырды деп батыл айтуға болады. ҚСЗИ қызметінің нәтижелері сөзсіз Қазақстанның сыртқы саясатының мазмұндылығына, оның бірізділігіне, негізділігіне оң әсер етті.

Қазірде Болат Қылышбайұлы Сұлтанов ғылым саласында жемісті еңбек етіп келеді.

Мерейтойымен құттықтай отырып, оған мықты денсаулық, шығармашылық ұзақ ғұмыр, тамаша жұбайы Ольга Георгиевнамен бірге отбасылық амандық тілеймін.

---

* А.Т. Ашимбаева – белгілі қазақстандық ғалым, экономика ғылымдарының докторы, профессор, қазақстандық және әлемдік экономика бойынша көптеген еңбектердің авторы

Көрнекті ғалым және патриот

ЧУФРИН Геннадий Илларионович

*Ресей Ғылым Академиясының академигі,
экономика ғылымдарының докторы, профессор*

Болат Қылышбайұлы Сұлтановпен таныстығым 2000 жылдарда басталған еді. Ол кезде мен бірнеше жыл Стокгольм әлем проблемалары институтында (СИПРИ) жұмыс істей жүріп, тек Қазақстандағы ғана емес, сонымен қатар посткеңестік Орталық Азияның басқа елдерінің саяси, экономикалық және әскери-стратегиялық сипаттағы қазіргі заманғы проблемаларды зерделеу жөніндегі ғылыми-зерттеу орталығы, ҚСЗИ басшылығымен ғылыми байланыстар орнату үшін Швециядан Алматыға қызметтік іссапарға ұшып келдім.

Бұл сапардың нақты себебі бар, сол жылдары СИПРИ-де Каспий аймағының жаңа тәуелсіз мемлекеттері жүргізген ең бай жергілікті биологиялық және минералды табиғи ресурстарды игеруге бағытталған саяси және экономикалық іс-шараларды талдау, соның ішінде осы мақсаттар үшін шетелдік инвесторларды жаппай тарту арқылы (соның ішінде Ресей, АҚШ, Батыс Еуропа мемлекеттері, Қытай) және осы әрекеттердің геосаяси салдарын анықтау бойынша жетекші болып, ауқымды халықаралық зерттеу жобасын жүзеге асырған едік.

Іссапар барысында мені ҚСЗИ директоры М.С. Әшімбаевпен қабылдады, ол осы қызметте 2000 жылғы мамырдан бастап тағайындалған, содан кейін Қазақстан Парламенті мен ел Президенті Әкімшілігінде бірқатар жауапты лауазымдарды атқарды.

М.С. Әшімбаевтың ұсынысы бойынша мен сол кезде ҚСЗИ сыртқы саясат бөлімінің меңгерушісі болған және сол уақытта осы институт директорының бірінші орынбасары міндетін атқарған Болат Қылышбайұлымен кездестім. Оның осы саладағы табысты жұмысы ел басшылығы тарапынан жоғары бағаға ие болды. Ал 2005 жылдың шілдесінде Болат Қылышбайұлы ҚСЗИ директоры лауазымына тағайындалғаны да белгілі.

Өзім 2002 жылдың басында, СИПРИ-де келісімшартым аяқталғаннан кейін Ресейге оралып, Ресей ғылым академиясының (РҒА) әлеуметтік ғылымдар саласындағы елдегі ең ірі Әлемдік экономика және халықаралық қатынастар ғылыми-зерттеу институты (ӘӘХҚИ) директорының орынбасары қызметіне шақырылдым. Осы лауазымда болудың шекті жасына жеткенімде, 2009 жылдан 2016 жылға дейін РҒА кеңесшісі ретінде РҒА ӘӘХҚИ-де жұмысымды жалғастырдым, өз қызметімді жаһандану және өңірлендіру үдерістерінің шетелдік Шығыс елдерінің экономикасына әсерін және олардың серіктестермен экономикалық байланыстарының сипатын зерттеуге шоғырландырдым. Мен посткеңестік кеңістіктегі Ресейдің экономикалық және саяси қауіпсіздігін қалыптастыратын факторларды анықтауға және талдауға ерекше назар аудардым. 2017 жылы менің қатысуыммен РҒА ӘӘХҚИ-де құрылған Посткеңестік зерттеулер бағытының ғылыми жетекшісі лауазымына ауыса отырып, аталған қызметті жалғастырдым.

Ресей мен Қазақстанда көп жағдайда ұқсас ғылыми бағдарламаларды орындаған және тығыз тату көршілес байланыстарды белсенді қолдаған ҚСЗИ мен РҒА ӘӘХҚИ арасындағы іскерлік байланыстарды орнату мен дамыту біздің мемлекетаралық қатынастарымыздың өзегінен туындағанын атап көрсеткім келеді.

Өз кезегінде біздің мемлекеттеріміздің зерттеу саласында қалыптасқан өзара түсіністік пен ынтымақтастық

жағдайы өте жоғары бағаланып, шын жүректен мақтан тұтатын Б.Қ. Сұлтановпен жылдар бойы біздің іскерлік және жеке қарым-қатынастарымыздың орнығуына ғана емес, одан әрі жемісті дамуына және нығаюына барынша қолайлы ықпал етті.

Б.Қ. Сұлтановтың ғылыми қызметіндегі негізгі бағыттардың бірі 2007 жылғы сәуірде сәтті қорғаған өзінің докторлық диссертациясында талдауға арнаған ХХ ғасырдың аяғы-ХХІ ғасырдың басындағы саясат пен экономикадағы Қазақстан-Ресей қарым-қатынастарын тереңдетіп зерделеу. Осы жайлы толығырақ тоқталып өтуімізге де болады. Б.Қ. Сұлтанов өз диссертациясында Қазақстан мен Ресей арасындағы тарихи, саяси және экономикалық қарым-қатынастарына жан-жақты, кешенді зерттеу жүргізді. Осы қарым-қатынастарды іргелі талдау авторға Қазақстанның Орталық Азия өңіріндегі геосаяси және геостратегиялық басымдықтары жүйесінде Ресейдің неғұрлым маңызды әріптесі болып табылатыны туралы үлкен ғылыми және тәжірибелік маңызды қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, «Ресей мен Қазақстан көптеген объективті және субъективті себептерге байланысты «өзара тығыз байланысты» мемлекеттер» – деп жазды Б.Қ. Сұлтанов.

Диссертация авторының маңыздылығы бойынша тағы бір түбегейлі тұжырымы – оның Орталық Азиядағы қатерлердің қарқынды өсуі, жаһандық та, өңірлік те деңгейдегі халықаралық қатынастардағы белгісіздік пен болжамсыздық жағдайында Қазақстан мен Ресей арасындағы қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықтың маңызы күрт артатындығы туралы тұжырымы болды. Сонымен қатар, Б.Қ. Сұлтанов ұлттық мүдделерді түсіндірудегі кейбір айырмашылықтарға қарамастан, объективті шындық Қазақстан мен Ресейден бір-бірін табиғи одақтас ретінде қарастыруды талап ететіндігін атап өтті.

Сондықтан да, ол ел арасындағы стратегиялық әріптестіктің қолданыстағы келісімдерін одақтастық қатынастар форматына ауыстыру, яғни Қазақстан-Ресей мемлекетаралық өзара іс-қимылын сапалы әрі жоғары деңгейге ауыстыру қажеттігі туралы аса маңызды қорытынды жасады.

Сонымен бірге, Қазақстан-Ресей қарым-қатынастарының бүкіл кешенін қарастыра отырып, олардың дамуындағы оң үрдістердің үстем сипатын атап көрсетті. Б.Қ. Сұлтанов бұл қатынастарда әлі де шешілмеген бірқатар мәселелер сақталып отырғанын да мойындады.

Сонымен қатар, ол: «одақтастық қатынастар» және «одақтас мемлекет» деген екі түрлі ұғымды шатастырмау керек», – деп атап өтті. Ресей-Қазақстан одақтық мемлекетін құру туралы идея, Б.Қ. Сұлтановтың пікірінше, «Қазақстан мен Ресей арасындағы қарым-қатынастардың салқындауына ғана әкеп соқтыратын қауіпті зардаптарға ұрындырар еді».

Б.Қ. Сұлтановтың ғылыми-зерттеу қызметіндегі және Қазақстан-Ресей байланыстарын дәйекті де салмақты нығайту жөніндегі тәжірибелік ұсыныстарындағы, сөзсіз, пост-кеңес кеңістігіндегі мемлекетаралық қатынастардың неғұрлым табысты серпінді моделінің үлгісі болып табылатын терең негізді әрі қағидагты ұстанымы Ресейде жоғары бағаланып, 2011 жылы Б.Қ. Сұлтанов Достық Орденімен марапатталды.

Б.Қ. Сұлтановтың Қазақстан-Ресей мәселелері бойынша және қазіргі жағдайда жасаған тұжырымдары қаншалықты өзекті екенін егжей-тегжейлі дәлелдеудің қажеті жоқ. Бұл ретте біздің екіжақты қатынастарымызға қатысты кейбір асығыс саяси бастамаларды бағалау жөнінде онымен ынтымақтас болғым келеді.

Осыған байланысты маған посткеңестік кеңістіктегі интеграциялық үдерістердің барысын және олардың әлеуеттерін қарастыра отырып, жоғарыда аталған интеграциялық бірлестіктердің барлық қатысушыларының саяси

егемендігін сақтай отырып, нақты экономикалық интеграция міндеттеріне басымдық берілуі керек екеніне ерекше назар аудартып, бірнеше рет айтуға және жазуға тура келді.

Посткеңестік кеңістіктегі экономикалық интеграциялық үдерістерді қандай-да бір түрде саяси үдерістермен байланысты жасанды түрде бөлу мүмкін емес екендігі анық. Алайда, қалыптасып келе жатқан интеграциялық бірлестіктер шеңберінде саяси іс-шараларға бастамашылық жасауда және оларды өткізуде оларды мәжбүрлемей және оның үстіне олардың экономикалық басымдықтарын ауыстырмай барынша сақтық таныту керек. Кеден одағын (КО), Бірыңғай экономикалық кеңістікті (БЭК), содан кейін Еуразиялық экономикалық одақты (ЕАЭО) қалыптастыру барысында таза экономикалық міндеттерді шешу де қатысушы елдерден бірқатар жаңа күрделі, ал кейде ауыр шешімдер қабылдауды, өзара қолайлы ымыраларға қол жеткізуді, ұлттық және топтық мүдделердегі айырмашылықтарды барынша нәзік және дұрыс есепке алуды талап ете отырып, еш қиындықсыз өткенін және одан әрі жалғасатынын ұмытпаған жөн.

Саяси проблематиканы талқылауға басым мән берудің жеткілікті ойластырылмаған әрекеттері осы жағдайларда жүргізіліп жатқан интеграциялық экономикалық іс-шараларда өз елдерінің ұлттық егемендігіне қол сұғушылықты көріп, Ресейді ұлы державалық ұмтылыстар үшін айыптай отырып, осы мемлекеттердегі ультранационалистік және шовинистік күштердің қолына түсіп, Қазақстандағы, тіпті Еуразиялық интеграциялық үдеріске қатысушы басқа да елдердегі ішкі саяси жағдайды елеулі түрде ушықтыруы мүмкін.

Сондықтан, мұндай саяси бастамалардың авторлары қандай жақсы ойларды басшылыққа алғысы келсе де, оларды қазіргі жағдайда жүзеге асыруға деген асығыс ұмтылыс өз зардабын тигізуі мүмкін екенін ұмытпаған жөн. Ресейдің интеграциядағы серіктес елдерінде таза саяси акциялар

оларға өз ерік-жігерін жүктеуге деген ұмтылыс ретінде қабылдануы мүмкін, әрі еуразиялық интеграция идеясының беделін түсіретін жағымсыз салдары болуы ықтимал.

Б.Қ. Сұлтановтың қызметінің сипаттамасына қайта орала отырып, ҚСЗИ директоры лауазымында бірнеше жылдар бойы қызмет жасап, ресейлік зерттеу орталықтарымен ғылыми ынтымақтастықты дамыту міндеттеріне дәйекті түрде баса назар аударғанын атап өткім келеді. Бұл ретте ол ел арасындағы ұлттық мүдделерін тікелей қозғайтын халықаралық экономикалық, саяси және әскери-саяси сипаттағы мәселелер мен сын-тегеуріндерге байланысты екіжақты қарым-қатынастарымыздың ахуалы мен әлеуетіне қатысты Ресей мен Қазақстанның жетекші ғалымдары мен практиктері арасында тұрақты сарапшылық пікірлер мен тәжірибе алмасуға деген табанды қажеттілікті басшылыққа алды.

Осыған байланысты ҚСЗИ-ӘӘХҚИ екіжақты ғылыми-тәжірибелік конференциялар форматындағы жыл сайынғы кездесулерді өткізумен қатар, осы конференциялар материалдарының жинақтарын басып шығарудың тұрақты тәжірибесі, сондай-ақ ҚСЗИ және ӘӘХҚИ қызметкерлерінің жекелеген ғылыми мақалаларын біздің институттарымыздың журналдарының беттерінде өзара жариялау мақсатында қызмет етті. Сондай-ақ ҚСЗИ және ӘӘХҚИ қызметкерлерінің ғылыми тәжірибе алмасуы жолға қойылды.

Осы ғылыми іс-шаралардың жиынтығы ғылыми жұртшылықты, сондай-ақ Ресей мен Қазақстанның ресми және іскерлік топтарын ел арасындағы сарапшылық ортасындағы өзара мүдделі екендігін білдірген өзекті саяси және экономикалық мәселелерді шешуге деген әртүрлі бағалауыштық көзқарастармен танысуға мүмкіндік берді. Бұл ҚСЗИ-ӘӘХҚИ диалогы институтаралық екіжақты академиялық іс-шараның шеңберінен шығып, екі ел арасында кеңейіп келе жатқан саяси және іскерлік іс-әрекетінің маңызды элементіне айналғанын білдіреді.

Болат Қылышбайұлы Сұлтанов 2014 жылдың соңында ҚСЗИ директоры лауазымындағы қызметін аяқтап, 2015 жылы Қазақстан-Неміс университетінің Халықаралық және өңірлік ынтымақтастық зерттеу институтының директоры бола отырып, Қазақстанның шетелдік әріптестерімен өңірлік және жаһандық деңгейлерде халықаралық проблематиканы зерделеу және қарым-қатынастарын талдау жөніндегі өзінің ғылыми-зерттеу және ұйымдастыру жұмысын үзген жоқ.

Бұған оның белсенді қатысуымен жүйелі түрде өткізілетін көптеген ғылыми конференциялардың, семинарлардың, «дөңгелек үстелдердің» нәтижелері дәлел бола алады, онда тек Қазақстан мен Орталық Азияның басқа да мемлекеттерінің сарапшылары ғана емес, сонымен қатар жетекші әлемдік ғылыми-зерттеу орталықтарының ғалымдары да сөз сөйлейді. Осы қызмет нәтижесінде Қазақстанда және Орталық Азия өңірі бойынша көрші елдерде жүріп жатқан аса маңызды қоғамдық-саяси және экономикалық үдерістердің нәтижесінде алынатын сараптамалық бағалаулары, пікірлері мен болжамдары тек академиялық сипатта ғана емес, Қазақстанның үкіметтік және іскерлік орталарында қарқынды сұранысқа ие болып отыр.

Бұл көпжақты қызметті Қазақстан басшылығы 2019 жылғы қарашада Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен Б.Қ. Сұлтановты «мемлекеттік және қоғамдық қызметтегі еңбегі, елдің әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық дамуына, халықтар арасындағы достық пен ынтымақтастықты нығайтуға қосқан елеулі үлесі үшін» «Құрмет» орденімен марапаттауға лайықты деп бағалады.

Жоғарыда айтылғанға қосымша, Б.Қ. Сұлтанов стратегиялық сипаттағы Қазақстан мен Ресейдің екіжақты қарым-қатынастарының жай-күйі мен әлеуетін талдауға бұрынғысынша үлкен көңіл бөліп отырғанын терең қанағаттанарлықпен атап өткім келеді. Оның РФА ӘӘХҚИ

«Ресей және Еуразияның жаңа мемлекеттері» тоқсан сайынғы журналы редакциялық алқасының жұмысына белсенді қатысуы, сондай-ақ жыл сайынғы Примаков оқуларын қоса алғанда, біздің Институтымыз өткізетін халықаралық ғылыми іс-шараларда ғылыми баяндамалар мен хабарламалармен сөз сөйлеуі жоғарыда аталғанның айғағы.

Қорытындылай келе, қымбатты досым Болат Қылышбайұлын мерейтойымен шын жүректен құттықтаймын! Оған мықты денсаулық, отбасылық бақыт және жемісті, шығармашылық әрі ұзақ ғұмыр тілеймін!

Ғалым, дипломат, саясаткер, әріптес және дос

НАУМКИН Виталий Вячеславович

*РҒА Шығыстану институтының
ғылыми жетекшісі, Ресей Ғылым академиясының
академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор*

ЗВЯГЕЛЬСКАЯ Ирина Доновна

*РҒА ШИ бас ғылыми қызметкері,
тарих ғылымдарының докторы, профессор*

Болат Қылышбайұлы Сұлтанов сияқты ерекше тұлға туралы жазу өте қиын. Ол керемет ғалым және дипломат, саяси қайраткер және жастарға тәлімгер бола алды, сонымен қатар ол өзара алшақ болып көрінетін қызмет салаларында өзін үйлесімдікпен және талантты түрде жүзеге асырды.

Мұндай көпқырлылық Б.Қ. Сұлтановтың жеке тұлғасының айырықша жағы. Таңғажайып сүйкімділік, әдептілік, ақыл-ой, әзіл сезімі оған әртүрлі адамдарды тартады, сізді онымен танысуға және басқаларға таңғажайып ғалым мен адам туралы айтуға мәжбүр етеді. Бүгінгі таңда мерейтой иесі белгілі бір жас шегінен өткен адамдар клубына кірген кезде бұл өте маңызды.

Біздің Болат Қылышбайұлымен танысуымыз оның ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының директоры ретінде жұмыс істеген кезеңіне тура келді (ал ол 2005 жылғы мамырдан 2014 жылғы қазанға дейін ҚСЗИ басқарды) және біз бірден

өзара тартымдылықты сезіндік. Қазақстандық институттың алғашқы директоры Ө.Т. Қасеновтың кезінде қалыптасқан РҒА Шығыстану институты мен ҚСЗИ арасындағы қарым-қатынасы жаңа серпінге ие болды. Өз Отанына жанқиярлықпен қызмет еткен және әрқашан оның мүдделерін қорғаған Б.Қ. Сұлтановпен жұмыс істеу қызықты да, пайдалы да, жағымды да болды. Оны халықаралық мәселелер бойынша қағидатты ұстанымы қызықтырды. Біз қандай да бір көзқарастармен бөлістік, біз қуана-қуана не істегенімізді айтуға дайын болдық, бірақ терең талдау мен мінсіз құрылған дәлел құрмет сезімін оятып, біздің ойларымыз бен дауларымыздың тақырыбына ғана емес, сонымен қатар оның жеке таланттары мен қасиеттеріне де шынайы қызығушылық тудырды.

Біз оның отбасылық тамыры мен бай өмір жолының егжей-тегжейлерімен танысқан кезде оның ақыл-ойы мен терең білімінің бастауын түсіндік. Біз оның Қазақстанның Әділет министрі (1952-1960 жж.) Қылышбай Сұлтановтың отбасында дүниеге келгенін білдік, ол өзінің еңбек жолын байдың жалшы жұмысшысы ретінде бастаған болатын. Өмірлік университеттердің арқасында әкесі әділеттілік үшін күресуге дағдыланған және ол ұлына осы қасиетті сіңірді. Бұл Болат Қылышбайұлының табиғи демократиясын, қарапайым еңбеккерлерге деген құрметін, патриотизмін, Отанға жанқиярлықпен қызмет етуге дайындығын түсіндіреді. Ол С.М. Киров атындағы Қазақстан мемлекеттік университетінің тарих факультетінде тамаша білім алды (сондықтан да біз онымен мамандығы бойынша әріптестерміз) және оны бітірген соң, өзіміз білетіндей, 1974-1993 жылдары тарих факультетінің ассистентінен сырттай бөлімінің деканына дейінгі жолды жүріп өтіп, туған ЖОО-да оқытушылық жұмыста қалды.

Осы жылдары мерейтой иесі педагог және ғалым ретінде қалыптасып, М.В. Ломоносов атындағы ММУ аспи-

рантурасында (1970-1982 жж.) «Батыс Еуропа мен Америка елдерінің жаңа және қазіргі тарихы» мамандығы бойынша оқыған жылдары да көмектесті деп үміттенеміз. Ол 1993 жылы бастаған және дипломат достарының ол туралы пікірлерінен білетініміздей, ғылым мен білімнен кем емес нәрсені түсініп, өзін дәлелдеген дипломатиялық жұмыстағы үзілістен кейін ғылыми және педагогикалық қызметке оралды. Оған туған қазақ тілінен басқа, орыс және неміс тілдерін жетік білу жақсы көмектесті. Егер біз оның неміс тілін меңгеру дәрежесін тек әріптестерінің қауесеттері мен пікірлері бойынша бағалай алсақ, онда орыс тілін виртуозды меңгеруін өзіміз сенімді түрде растай аламыз. Оның жоғары біліктілігі кандидаттық (1983 ж.), содан кейін докторлық (2007 ж.) диссертацияларды сәтті қорғаумен расталды. Оның ғылыми еңбектерін мемлекет лайықты бағалады: оған Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген ғылым қайраткері құрметті атағы берілді. Қазақстанның «Құрмет» орденімен (2019 ж.), орыс және көптеген медальдармен марапатталған.

Болат Қылышбайұлы өз бағалаулары мен ұсыныстарында өз елінің патриоты ретінде Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының неғұрлым перспективалы бағыттарына және басымдықтарды таңдауға баса назар аударады. Ол саяси прагматизммен сипатталады, оның артында аналитик пен дипломатиялық қызметкердің көп жылдық тәжірибесі тұр. Профессор Сұлтанов «жердегі» жағдайды жақсы елестетеді, бұл оған ешқашан іске асырылмайтын міндеттерді қоймауға мүмкіндік береді (бұл кейде ғалымдар кабинетінде орын алады), бірақ мүмкіндіктерді де, жасалған қадамдардың салдарын да нақты бағалауға мүмкіндік береді. «Америка Құрама Штаттары бірполярлы әлемді сақтап қалуға тырысып жатыр, ал Ресей мен Қытай көпполярлы әлем тұжырымдамасымен айналысады. Егер бұрын біз Солтүстік пен Оңтүстіктің немесе Батыс пен Шығыстың

бөлінуі туралы айтқан болсақ, қазіргі уақытта бірполярлы немесе көпполярлы әлем бойынша таластар бар... Біздің еліміздің сыртқы саясатының бірінші басымдығы шекаралас мемлекеттермен: Ресеймен, Қытаймен және Орталық Азия елдерімен ынтымақтастық. Екінші басымдықта Еуропа мен АҚШ. Одан әрі ислам әлемі және Азия-Тынық мұхиты аймағының елдері. Осы басымдықтардың барлығы көпвекторлықпен, прагматизммен және ұлттық мүдделерді қорғаумен айқындалатын біздің ел басшылығының дипломатиялық өнерінің салдары», – деп атап өтті Болат Қылышбайұлы бір сұхбатында.

Б.Қ. Сұлтановтың көпвекторлылықты тең қашықтық ретінде емес, басымдықтарды құру ретінде түсінетінін атап өту қажет, бұл өз кезегінде Қазақстанның сыртқы саяси бағытының болжамдылығын және ол құратын байланыстардың сенімділігін айқындайды. «Біз АҚШ-пен қарым-қатынасты бұзғымыз келмейді. Шынында да, Батыстың Ресейге қысым жасауы біз үшін өте жаман, бірақ аса қиын жағдайға ұшыратпайды», – дейді ол. «Біз Ресеймен, Қытаймен және ислам әлемімен жұмыс істейміз және прагматизміміздің негізінде тепе-теңдікті сақтаймыз».

Дипломатияда Болат Қылышбайұлы өзін жан-жақты көрсетті. Қазақстан Республикасы СІМ жүйесінде ол бірінші хатшы, Еуропа бөлімінің меңгерушісі, кеңесші-уәкіл, ГФР-дағы ҚР Елшілігінің экономикалық тобының басшысы болды. Оған І сыныпты кеңесші атағы берілді.

Ғылыми-білім беру саласына оралған Б.Қ. Сұлтанов алдымен Әлемдік экономика және саясат институты директорының бірінші орынбасары, содан кейін ҚСЗИ директоры және соңында Алматы қаласындағы Қазақстан-Неміс университетінің Халықаралық және өңірлік ынтымақтастық зерттеу институтының директоры болып жұмыс істеді. Барлық жерде ол зияткерлік ізденістің, ашықтық пен кәсіпқойлықтың ерекше атмосферасын жасай алды,

бұл ол жұмыс істеген немесе жұмыс істейтін мекемелердің ерекшелігі болды. Ол әрдайым сұранысқа ие және күннің оқиғаларына әрдайым жауап беріп, әріптестері мен шетелдік серіктестерінің құрметіне бөленеді. Ол жеке және бірлескен авторлықта халықаралық қатынастар және қауіпсіздік мәселелері бойынша 12 монография және осы мәселелер бойынша 200-ден астам мақала жазды. Оның еңбектері тек Қазақстанда ғана емес, одан тыс жерлерде де танымал болды. Ол Т.Рысқұлов атындағы Қазақстан экономикалық университетінің және Шанхай халықаралық зерттеулер университетінің құрметті профессоры болуы кездейсоқ емес. Ал 2020 жылдан бастап РҒА Шығыстану институтының ғылыми-талдау ақпарат орталығының шақырылған ғылыми қызметкері болды.

Негізінде, қазіргі әлемдік тәртіпке арналған өзінің барлық жарияланымдарында Б.Қ. Сұлтанов Орталық Азия мемлекеттерінің Ресеймен қарым-қатынасын дамытуға орын бөлді. Орталық Азия Ресей үшін де аса маңызды басымдық болып қала береді, әсіресе, бізді құрлықтық шекараның 7,5 мың шақырымымен бөліп отырған Қазақстанмен қарым-қатынас. Географияның бұл ерекшелігі өзара сенімді, достық және ашық қарым-қатынасты нығайту қажеттілігін талап етеді. Оларды адамдар арасындағы өзара жанашырлық, құрмет пен достықсыз құру мүмкін емес. Қазақстан-Ресей ынтымақтастығына қосқан үлесі үшін ол Ресейдің Достық орденіне ие болды. Ол біздің еліміздегі беделді халықаралық ғылыми форумдарда жиі қонақ болады, әрине, біз ол кісімен қуана қуана кездесеміз. Болат Қылышбайұлы әрдайым жарқын, қызықты, мазмұнды және білікті сөз сөйлейді.

Оның достары оның өмірбаянының тағы бір әсерін айтады: ол көптеген жылдар бойы бір әйелге адал болды – оның әйелі Ольга Георгиевна Закржевская, оның сенімді серігі, пікірлесі және әріптесі.

Біз әріптесіміз бен досымызға, тамаша ғалым және адам Болат Қылышбайұлы Сұлтановқа шын жүректен жаңа жетістіктер, шығармашылық жетістіктер, денсаулық және өркендеу тілейміз. Біздің елдеріміздің игілігі жолындағы сындарлы ынтымақтастығымызды жалғастыруға үміттенеміз.

Ескі дос, серіктес және пікірлес

Чжао ХУАШЭН

*Фудань университетінің
Халықаралық зерттеу институтының
профессоры (ҚХР)*

Қазақстанда менің көптеген жақсы достарым бар, олардың бірі – Мәулен Әшімбаев мырза, ал екіншісі – профессор Болат Сұлтанов мырза. Біз олармен қандай да бір дәрежеде Қытай мен Қазақстан арасындағы ғылыми байланыстар мен халықаралық қатынастарды дамытудадың озық пионерлеріміз деп айтсам, артық болмас.

90-шы жылдардың соңында мен Шанхай халықаралық зерттеу академиясының (ШХЗА) Ресей мен Орталық Азияны зерттеу бөлімін басқардым. Бұл менің бастамам бойынша құрылған жаңа ғылыми орталық болды. Бұған дейін мен жұмыс істеген ғылыми орталық Ресей мен Шығыс Еуропаны зерттеу бөлімі деп аталды, ал Орталық Азияны зерттеуге аз көңіл бөлінді. Мен Орталық Азияның барған сайын маңызды аймақ болып келе жатқанын түсіндім, сондықтан біз үшін зерттеудің ерекше бағыты болуға тиіс еді. Орталық Азия туралы зерттеулерді кеңейту жөніндегі бұл ұсынысты институт қолдады. Ресей мен Орталық Азияны зерттеудің осы Бөлімі құрылғаннан кейін бірден осы аймақтағы елдердің ғылыми-зерттеу мекемелерімен, ең алдымен Қазақстанмен байланыс орнату қажет болды. Ол кезде екі елдің академиялық топтары арасындағы ғылыми байланыстар әлі кеңінен таралмаған болатын. Бізге сол кезде Мәулен Әшімбаев басқарған Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық

зерттеулер институтымен (ҚСЗИ) байланыс орнату сәті түсті. Сол кезде алдымен ҚСЗИ директорының орынбасары болған, содан кейін осы институттың директоры қызметін атқарған Болат Сұлтановпен кездестім.

2000-2005 жылдар аралығында Мен Фудань университетіне жұмысқа ауысқанға дейін ШХЗА-да Орталық Азия мәселелері бойынша бес халықаралық конференция ұйымдастырдым. Оған ең маңызды және негізгі қонақтар ретінде қазақстандық мамандар – директор М.Әшімбаев пен профессор Б. Сұлтанов қатысып, конференция жұмысына және оның қорытынды құжаттарына үлкен үлес қосты. Бұл конференциялардағы баяндамалар сол кездегі ШХЗА директоры Юй Синьяннің редакциялығымен 2003 және 2004 жылдары жарық көрген екі мақалалар жинағына топтастырылды, ал мен жинақтар редакторының орынбасары болдым.

Осыдан кейін біз Астана, Пекин, Берлин және басқа қалалардағы конференцияларға тағы да бірнеше рет қатыстық. Біздің кездесулеріміз бен қарым-қатынасымыз үшін бізде көптеген мүмкіндіктер болды. Біз тек жақын серіктестер болып қана қоймай, сонымен бірге Қытай-Қазақстан қатынастарының дамуына бірлесе үлес қосып келе жатқан пікірлестерге айналдық. Біздің ортақ күш-жігеріміз екі ел арасындағы өзара түсіністік пен достыққа ықпал етті. Сонымен қатар, біз шынайы дос болдық. Бізді әрдайым ерекше жылулықпен еске алатын ұмытылмас уақытта қалыпта-сқан сенім мен достық біріктірді.

Болат Сұлтанов – көрнекті ғалым және зерттеуші. Оның өткір ақыл-ойы, кең көзқарасы, терең түсінігі және халықаралық қатынастар мәселелеріне деген көзқарасы анық. Осы очеркті жазбас бұрын мен оның 2002 жылы өзім ұйымдастырған «Орталық Азиядағы жағдай және Шанхай ынтымақтастық ұйымы» атты халықаралық конференцияда сөйлеген сөзін тағы да оқыдым. Бұл сөз 2003 жылы жарық

көрген «Орталық Азия мен ШЫҰ-дағы жағдай» атты жинаққа енді. Баяндама тақырыбы – «Қазақстан және қазіргі геосаяси жағдайдағы Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы». Ол кезде Б. Сұлтанов Қазақстан СІМ жанындағы Сыртқы саясат және талдау орталығының директоры болған.

Міне, бүгін мен 20 жыл бұрын жазылған осы мақалада Болат Қылышбайұлының халықаралық және өңірлік ахуалдың дамуы туралы пікірі уақыт сынынан өткендігін және оның көптеген ой-пікірлері тек дұрыс қана емес, көреген де болып шыққанын байқадым. Мен профессор Б. Сұлтановтың сол кездегі мақаласынан екі үзінді таңдадым. Мысалы, жаһандану туралы ол былай деп жазған: «Екінші және үшінші мыңжылдықтар тоғысында адамзат жаһанданудан туындаған жаңа проблемаларға тап болды, олардың сипаттамалары мемлекетаралық және қоғамаралық қатынастардың тереңдеуі, жаһандық сауда және қаржы ағындарының, трансұлттық кәсіпорындардың қарқынды өсуі, әртүрлі мәдениеттер арасындағы байланыстардың күшеюі, әлемдік ғылымның әмбебаптығы, сонымен бірге планетадағы халық санының артуы, ұлтаралық қатынастардың шиеленісуі, агрессивті этникалық және діни радикализм, халықаралық қылмыстың, есірткінің заңсыз айналымының өсуі, дамушы елдерде әлеуметтік шиеленістің өсуі.

Жаһанданудың экономикалық, саяси және әлеуметтік процестері өзара байланысты. Егер жаһандану жетістіктері мен жемістерін әлі де жоғары дамыған мемлекеттердің шағын тобы қолданатын болса, онда Солтүстік пен Оңтүстік, дамыған және дамушы мемлекеттер арасындағы қарама-қайшылық күшейе түседі. Өз кезегінде, бұл этникалық және діни негіздегі қарама-қайшылыққа алып келеді. Бұл қарама-қайшылықтың белгілері көрер көзге айқын көрінеді».

Халықаралық терроризмге қарсы тұру мәселесіне қатысты Болат Сұлтанов АҚШ пен Батыста, соның ішінде

Ресейдегі Шешенстанға және Қытайдағы Шыңжаңға қатысты қосарланған стандарттарға назар аударды.

Сұлтанов АҚШ пен Қытай арасындағы қарама-қайшылықтың күшейуін және АҚШ Қытаймен не істей алатынын болжады: «АҚШ Қытайға қатысты «қырғи қабақ соғыс» кезінде КСРО-ға қатысты сәтті сынақтан өткен іс-қимыл жоспарын енгізуге жақын сияқты болып көрінеді: а) шекаралардың периметрі бойынша әскери базалар құру; б) қару-жарақ жарысын таңу; в) осының нәтижесінде қаржыны әлеуметтік-экономикалық саладан әскери салаға тарту, демек, халықтың негізгі бөлігінің материалдық жағдайының нашарлауына әкелуі; г) ұлтаралық алауыздықтың өршуі; д) Қытай Компартиясының, Қарулы Күштердің, басқару және билік органдарының беделін түсіру; е) диссиденттерді қолдау және т.б.»

Бұл мәлімдемелер Болат Сұлтановтың 20 жыл бұрын жасаған талдаулары мен болжамдарының дәлдігін айқын көрсетеді. Оларды халықаралық қатынастардағы қазіргі жағдайда да қолдануға болады. Біз оның ғалым және талдаушы ретіндегі көзқарасына ерекше таңдана аламыз.

Б. Сұлтанов мықты ұйымдастырушы және басшы, тәжірибелі дипломат және өз елінің нағыз патриоты. Ол Қытай-Қазақстан ынтымақтастығы мен достығын нығайту бойынша үлкен жұмыс атқарды, Орталық Азия зерттеулерімен айналысатын Қытай академиялық орталарында танымал және үлкен құрмет пен беделге ие.

Болат Сұлтанов, менің ойымша, өте оптимист адам, әзіл-оспақты жақсы көреді және әрқашан достарына қуаныш сыйлауға тырысады. Мен Болат Қылышбайұлымен достық және бауырластық қарым-қатынастарымызды әрдайым мақтан тұтатынмын. Қазір кездесулердің мүмкіндіктері бұрынғыға қарағанда аз, бірақ біз бір-бірімізді ұмытпаймыз және достық қарым-қатынасымыз әлсіреген жоқ.

Профессор Болат Қылышбайұлы Сұлтановтың 70 жасқа толған мерейтойына мен оған шын жүректен және ізгі ниетпен шынайы тілектерімді білдіргім келеді. Мен оған денсаулық пен бақыт тілеймін! Жастардың өзі тамсанатын өзінің қызу энергиясы мен ынта-жігерін ұзақ уақытқа сақтап, өмірлік тәжірибе мен даналыққа толы көптеген жұмыстар жасайды деп үміттенемін. Сонымен қатар, мен оған отбасылық амандық пен өмірде бақыт тілеймін!

Профессор Б. Сұлтановты мерейтойымен тағы да құттықтай отырып, мен Қазақстандағы барлық достарыма сәлем жолдаймын, оларға жұмыста үлкен табыс және бақытты өмір, Қазақстанның өркендеуін, сондай-ақ Қытай-Қазақстан достығы мен ынтымақтастығының одан әрі нығаюын тілеймін!

Нағыз дос және бәріне үлгі

Барбара Януш – Павлетта

*Қазақстан-Неміс университетінің халықаралық ынтымақтастық жөніндегі проректоры,
«Су ресурстарын біріктірілген басқару» магистрлік бағдарламасының жетекшісі, су ресурстарын басқару жөніндегі ЮНЕСКО кафедрасының жетекшісі*

2015 жылы Болат Қылышбайұлы Сұлтановпен танысу құрметіне ие болдым. Біздің таныстығымыз Қазақстан-Неміс университетіндегі ортақ қызметіміздің арқасында басталды. 2015 жылдың қаңтар айында Болат Қылышбайұлы Қазақстан-Неміс университетінің Халықаралық және аймақтық ынтымақтастық ғылыми-зерттеу институтының директоры қызметіне тағайындалды (Алматы қ.), және бүгінгі күнге дейін еңбек етіп келеді.

Институт ҚР мен шет елдердің сыртқы саясаты мен халықаралық ынтымақтастық мәселелерін зерттеумен айналысады. Оның ішінде: әлеуметтік-экономикалық өзара байланыс, су және энергетика ресурстарын пайдалану, көлік-коммуникация, аграрлық-азық-түлік, экологиялық, мәдени-гуманитарлық мәселелер, сондай-ақ көші-қон саясаты проблемалары бойынша зерттеулер жүргізеді.

Болат Қылышбайұлымен танысу мен үшін үлкен қуаныш, себебі, ол кісінің мол тәжірибесі, білімі мен ғылыми еңбектерінің саны маған қатты әсер етті. Бірақ мені бәрінен бұрын таңқалдырып, сүйсіндіргені – оның табандылық, жауапкершілік, өз ісіне деген адалдық секілді адами қасиеттері. Болат Қылышбайұлы Қазақстан-Неміс университетін дамытуға бар күш-жігерін салып келеді,

студенттеріміздің кәсіби өсуіне жағдай жасап, оларды практикалық қызметке кеңінен тартады. Сонымен қатар ол ғылымға қызмет етуді үздіксіз жалғастырып келеді, бұл өз кезегінде өте қуанарлық жәйт. Жыл сайын түрлі конференцияларға, дөңгелек үстелдерге, кездесулерге, іс-шараларға және воркшоптарға қатысады, ғылыми мақалалар жариялайды, Қазақстан-Неміс университетінің бақылау және қамқоршылық кеңестерінде белсенді жұмыс жүргізеді. Болат Қылышбайұлының күш-жігері мен кәсіби біліктілігінің арқасында Қазақстан-Неміс университетінде ғана емес, басқа да оқу орындарында студенттердің бірнеше түлегі тәрбиеленді.

2017 жылғы наурызда біз, Болат Қылышбайұлының басшылығымен ұйымдастырылған «Жібек жолының экономикалық белдеуі өңірлік қауіпсіздік контекстінде» атты дөңгелек үстелге қатыстық. Іс-шараның қорытындысы бойынша дөңгелек үстел материалдарының жинағы жарық көрді, онда мен бірлескен авторлықта мақала жарияладым. Мен Болат Қылышбайұлының көшбасшылық, командалық және ұйымдастырушылық қабілеттерінің мықты екенін атап өткім келеді. Болат Қылышбайұлын жоғары моральдық қасиеттері мен өз ісінде теңдесі жоқ кәсіби маман болғаны үшін аса құрметтеймін. Оның мол тәжірибесі Лиссабоннан Владивостокқа дейінгі жалпы экономикалық кеңістіктің бастамасына жол ашып, кейіннен Қазақстан-Неміс университеті мен ресей-герман сыртқы сауда палатасы арасындағы меморандумға қол қоюға және қосылуға жол ашты.

Болат Қылышбайұлы – біздің әріптесіміз ғана емес, ол өзінің тәжірибесімен, білімімен және уақытымен бөлісуге әрдайым дайын нағыз жолдас әрі дос. Біз, Қазақ-Неміс университетінің қабырғасында осындай адам қызмет істеп жүргеніне өте қуаныштымыз. Өзінің жұмысқа қабілеттілігімен, өз ұстанымына беріктігімен ерекшеленетін және бәріне үлгі болатын адам.

Осындай атаулы күн қарсаңында Болат Қылышбайұлына мықты денсаулық, биік рух, шексіз оптимизм мен сарқылмас қуат тілеймін. Әрбір күн тек күш, қуаныш пен жарық әкелсін. Болат Қылышбайұлы өмірдің ұзақ жолымен жүріп келеді, болашақта оны күтер белестер аз емес. Мен ол кісіге әрқашан жарқын көңіл-күй тілеймін!

Қазақстан-неміс ынтымақтастығының дәнекері

Рар Александр Глебович

*Германия-Ресей форумының ғылыми директоры,
«Газпром» компаниясының еуропалық
мәселелер жөніндегі кеңесшісі,
саясаттанушы, халықаралық журналист (ГФР)*

Мен Болат Қылышбайұлымен ширек ғасыр бұрын Боннда (Германия) таныстым. Ол кезде Германияның біріккеніне бес жыл болған. ГФР үкіметі мен билеуші элитасы Еуроодақтың ең ірі елінің жаңа мәртебесіне енді ғана үйреніп келе жатқан уақыт еді. Ешкім Еуропадағы көшбасшылық туралы ойлаған да жоқ. Рейндегі кішкентай Бонн қаласы баяу жаңа құрылымдармен өсе бастады. Қаланың жалғыз бетке ұстар көшесі – Аденауэр атындағы аллеяның бойында жаңа тәуелсіз мемлекеттердің бірқатар елшіліктері пайда бола бастады. Батыс Германия саясаткерлері, СІМ шенеуніктері, журналистер, саясаттанушылар мен сияқты жаңа, кейде экзотикалық өкілдіктерге қызығушылық танытты. Кілемдер, суреттер, киіз үй... Қырғи қабақ соғыстың ұзақ және қиын жылдарынан кейін барлық жерде қуаныш, жақындасу, сенім пайда болды.

Болат Сұлтанов сол кезде Боннға өзінің алғашқы қызметтік іссапарына келді. Ол Қазақстан Елшілігінде кеңесші қызметін атқарды. Биік, әрқашан жылы шырайлы жымыған қазақстандық көп ұзамай еуропалықтар ұмытқан Еуразия картасында кенеттен жанданған үлкен және қызықты ел –

Қазақстанды түсінуге және бағалауға тырысқан ГФР-дың барлық саяси топтарының сүйікті еліне айналды.

Болат Сұлтанов барлық қонақтарға егжей-тегжейлі түсіндіру жұмыстарын жүргізіп, неміс тілінде тамаша сөйледі, неміс әріптестерімен әзілі жарасып әңгімелескені әлі есімде. Қабылдауға келушілерді қолдарынан ұстап, салтанатты түрде жайылған мерекелік дастарханға алып келді, онда өз елшіліктерінде сараң қабылдауға дағдыланған біздің батыстықтарымыз Шығыс қонақжайлығының салтанат құруын тамашалап, Орталық Азияның тәттілерін татып көрді. Сондай-ақ, ол Қазақстанда бизнесті қалай жасау керектігі туралы кеңес берген бизнесмендермен сондай жайдары әңгіме-дүкен құрды.

Немістер ол туралы: «Қандай ақылды және талғампаз дипломат!», – деп сөз етіп, өзара мақтай бастады. «Шығыс мәселесі өте нәзік. Бұл өнерді Болаттан үйреніңіздер», – деп басқалары да сыбырлады. Содан кейін Болат Сұлтановтың әйелі Ольга Георгиевна келді, ол қабылдауларда дипломат күйеуімен жиі бірге жүрді. Сұлтановтар жақын танысқан адамдармен және серіктестермен, өзінің адамдары деп санайтындарды үйіне қуана шақырып, керемет күтім жасайтын. Ал мұндай адамдар аз болмады. Сұлтановтардың үйінен шыққан қонақтар Қазақстан жайлы егжей-тегжейлі біліп, білімдері үнемі толығып қайтатын.

Болат Сұлтанов сол кезде Боннда болмаса, Германия мен Қазақстан арасындағы қарым-қатынас бірден сәтті болмас еді деп сенімді айта аламын. Өткен жылдың соңында бізге Боннға Батысқа Жаңа «Жібек жолын» салуға келген басқа да керемет қазақстандық дипломаттар бұл сөздер үшін ренжімесін.

Енді 21 ғасырға оралайық. Германия астанасы үлкен Берлинге көшті. Біз Болат Сұлтановпен бірге Кастаньен аллеясында, мегаполистің солтүстігіндегі Қазақстанның жаңа Елшілігінің жанында отырмыз. Маған осы дана және

әрдайым ақкөңіл адамның бойында ұнаған нәрсе: адалдық, ашықтық, сезімталдық, әлемді терең түсіну. Болат ешқашан неміс әріптестеріне жағымпаздануға немесе қандай да бір жолмен қуантуға тырыспады. Ол ешқашан Батысқа қарай жүгіргісі келмеді, батыс либералды моделінің студенті де болғысы келмеді. Ол Батыста дұрыс болып саналған жаңа тәуелсіз мемлекеттердің көптеген өкілдері сияқты Ресейді сынаған жоқ. Ол әрдайым өз ұстанымдарына берік болып, тарихты жетік білген, Қазақстан өзінің «Еуразиялық» жолымен жүріп келе жатқанын түсіндірген. Ол оған сенді және Берлинді Орталық Азияға «бағыттаушылардың» бірі және бірегейі болды.

Саяси қайраткерлер, қорлар, институттар оған кеңес алу үшін жүгінді. Қазақстанның жоғары басшылығы да оған құлақ асқанын білемін. Өйткені Президент Н.Ә. Назарбаевтың өзі Германияға бірнеше рет келді, ал сол кезде оның құрылымы мен қоғамын Болат Қылышбайұлынан гөрі жақсы білетіндер болмады.

Біраз уақыттан кейін Болат Сұлтанов отанына оралады, дипломатиядан кетеді, ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының директоры болады, бірақ қанша уақыт өтсе де, ол Германиямен тығыз қарым-қатынасты сақтап қалды.

Берлинде Қазақстанмен ынтымақтастық туралы сөз болғанда, бәрі бұрынғысынша Болатқа жүгінеді, себебі ол өз Отанында неміс әріптестері мен достарын әрдайым ықыласпен қабылдайды. Оның айтары көп. Әсіресе Орталық Азия бойынша неміс мамандарының өскелең ұрпағына бөлісетіні баршылық. Сұлтанов өз халқының ең маңызды және қызықты дәуірі – өз елінің мемлекеттік егемендігін құрудың белгілі бір институтына, толық адамына айналды. Ол оған көп күш жұмсады және оның ерең еңбегін ешкім ешқашан ұмытпайды.

Болат Сұлтановтың шынайы достығы мен үнемі беретін кеңесі болмағанда, мен ешқашан неміс саясаттанушысы ретінде «2054» кітабымды жазбас едім. Қазақстан бұл шығармада Еуропа мен Азия өркениетін «біріктіреді», Ресей мен Қытайды «татуластырады», Батыс Еуропаға Ұлы Шығыстың не екенін түсіндіреді.

Соңғы жылдары мен досым Болатты өте маңызды және мәнді іс-шараларда жиі кездестіріп жүрмін. Ол әрдайым қайда бару керектігін стратегиялық түрде жақсы біледі: мысалы, Мәскеудегі қауіпсіздік конференциясында, Потсдамдағы Вельтрендс институтында, саны, өкінішке орай, айтарлықтай азайған Неміс-Орталық Азия ғылыми конференцияларына қатысты.

Болат өзінің бір сөзін немістерге арнап: «достар, КСРО құлдырағаннан бері 30 жыл өтті. Біз өз жолымызбен жүреміз» – дейтін. Болат сонымен бірге өз отандастарына: «Екі бағытты саясатты үйреніңіздер, ЕО мен НАТО бізді қабылдамайды, ал Ресей мен Қытаймен біздің жақын көршілерміз және біз әрқашан қатар өмір сүріп келеміз» – деген. Ал орыстарға: Кеңес Одағын жоқтауды доғарыңыздар, біздің Еуразиялық одақ шынайы, адал және біздің халқымызды уақыттың жаңа сын-тегеуріндеріне сәйкес байланыстырады».

Болат Қылышбайұлына шын жүректен зор денсаулық пен бақ-береке тілеймін. Мерейтойыңыз құтты болсын!

Мағыналы кездесу

Петер ЛИНКЕ

*Сыртқы саясат жөніндегі Герман кеңесінің
(DGAP) мүшесі (ГФР),
Ресей Федерациясындағы Роза Люксембург
Қорының аймақтық өкілдігінің басшысы
(2005-2012 жж.)*

Менің бойымда Шығысқа деген қызығушылықтың оянып, жалыны шарпыған сәтті дәл анықтау қиын. Қалай болғанда да, бұл маған Мәскеудегі халықаралық қатынастар мен жапонтануды зерттеуге жол ашты. Бүгінгі күнге дейін мен Мәскеудің алғашқы алты жылында неге Орта Азия мен Қазақстанға ешқашан бармағанымды түсінбеймін. Мен көптеген жолдастарым сияқты Солтүстік Қазақстанға емес, БАМ-ға бардым.

Мені әрдайым Орта Азия аймағы мен Қазақстан қызықтырды: Айтматов шығармалары, Байқоңыр осы кеңістікке қалықтап ұшу секілді сиқырлы да бейне берді. Бірақ Мәскеудегі студенттік жылдары мен ол жаққа бара алмадым. Тек кейінірек бұл кездесу 2004 жылы маған Роза Люксембург Қорының аймақтық өкілдігін басқару үшін Мәскеуге екінші рет баруды ұсынған кезде өтті.

Мен үшін осы жаңа күрделі, көзартарлық және аса қызықты әлеммен таныстығым үшін Болат Қылышбайұлы Сұлтановқа қарыздармын. Біз орыс тілінде сөйлескеніміз маған қатты көмектесті. Бірақ біздің өте ұқсас академиялық әлеуметтенуден өткеніміз жақындасуымызда шешуші нәрсе болды. Біз әлемнің әртүрлі бұрыштарынан шықсақ та, біз қолданған тұжырымдамалық аппарат бірдей болды және бұл өзара түсінуді едәуір жеңілдетті.

Ол кезде мені менің отаным – ГДР мен Ресей, Кавказ және Орталық Азия арасындағы қарым-қатынас, олар екінші дүниежүзілік соғыс аяқталғаннан кейін (барлық қарама-қайшылықтарға қарамастан) Балтық теңізінен Қара және Каспий теңіздері арқылы Тынық мұхитына дейін біртұтас мәдени кеңістік ретінде қалыптаса бастағаны туралы мәселелер қызықтырды. Оларда ерекше мәдени уақыт пайда болды, ол өзінің ерекше әсіресе әлеуметтік күнделікті өмір деңгейіндегі ырғағына байланысты Батыстың мәдени уақытынан түбегейлі ерекшеленді. Бұл мәдени кеңістіктің генераторы нақты өркениеттік жоба ретінде Кеңес Одағы болды. Үлкен кеңістікті түбегейлі өзгертіп, едәуір үйлестіре отырып, бұл жоба бірнеше ондаған жылдар бойы шығыс немістерінің, шығыс еуропалықтардың, орыстардың, кавказдықтардың және орталық азиялықтардың әлеуметтік және дүниетанымдық эгализациясына ықпал етті. Кеңес Одағы жойылғаннан кейін не қалды және қалады? Бұл сұрақ мені Ресейде де, Орталық Азияда да қатты мазалады. Бұл мен үшін академиялық ойлау емес, терең жеке, экзистенциалды іс болды...

Біздің тарихи саяхатымыз одан әрі жүре алатын жолдардың бірі Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың 1994 жылы Мәскеу университетінде сөйлеген сөзінде көрсетілді: бұл ЕУРАЗИЯ – бояулармен құбылатын тұжырымдама, ол маған өте жақын. Болат Қылышбайұлы өзінің ақылды идеялары мен түсіндірулерімен маған осы тұжырымдаманы ұғынуға көмектескен адам болды. Оның, біздің көптеген бірлескен талқылауларымыз бен өткізілген іс-шараларымыздың елеулі дәрежесінің арқасында мен Еуразиялық арманшыдан саяси ойлайтын еуразиялыққа айналдым.

Осы тұрғыда Роза Люксембург Қорындағы жұмыс ондаған жылдар бойы қалыптасқан аймақтық және трансаймақтық қатынастардың дамуына ықпал етті. Сонымен бір мезгілде мені, атап айтқанда, Орталық Азияға қатысты, менің

ойымша, өңір үшін де, Қор үшін де елеулі қызығушылық тудырған ағымдағы жобалау жұмысынан тыс бірқатар мәселелер толғандырды.

Оларға бірінші «қырғи қабақ соғыс» аяқталғаннан кейінгі батыстық халықаралық қатынастар теориясының қойыртпақта қалуы секілді қайғылы жағдай жатады: полярлық, мультиполярлық, жаңа биполярлық, орталықсыздандырылған глобализм... Жаңа ұғымдардың тізімі үнемі кеңейіп келеді, нәтижесінде бұл шатасудың, аналитикалық жетектің болмауын тудырады. Іс жүзінде барлық белгілі тәсілдер геосаясат туралы ескірген идеялармен шатастырылады, реализм мен сынның арасында ауытқиды және сол арқылы сыртқы саясат теориясы мен қауіпсіздік саясатының «билік», «егемендік», «тұрақтылық», «қауіпсіздік» сияқты негізгі ұғымдарының жаңа анықтамасының бұзылуына итермелейді. Олардың барлығы азды көпті барабар, әсіресе, күрделі әлемдік үдерістерді талдауға немесе көрсетуге жарамсыз өрескел құралдар болып қала береді.

Мен үшін Роза Люксембург Қорында солшыл, балама «ой фабрикасы» ретінде ерекше жауапкершілік жүктелгені анық болды. Қор Орталық Еуразиядағы серіктестермен күш біріктірген жағдайда ғана оған үлкен ықтималдықпен сәйкес келе алады. Орталық Еуразия оң мағынада «болашақтың проблемалық зертханасы» деп саналуы мүмкін. Осы жерден болашақ үшін маңызды кезеңдер пайда болады, Еуропа-Азияның ескі дихотомиясы осы жерге жойылды, ол тұрақты түрде оң мағынада халықаралық қатынастарды дүр сілкіндіреді. Сонымен бірге, мүдделі топтар осы Мега-аймаққа қарап, ХХ ғасырда «қауіпсіздік» пен «тұрақтылық» нені білдіретінін түсіне алады... Әрине, бұл Орталық Еуразияға мүлдем жаңа көзқараспен қарауды қажет етеді: бұл «проблемалық аймақ» емес, «мүмкіндік аймағы» болып табылады!

Болат Қылышбайұлы осындай қысқа мерзім ішінде өзін осы бағыттағы алғашқы қадамдарды шешу үшін тамаша серіктес ретінде көрсетті.

Ол маған әрқашан ашықтық пен керемет алқалылықпен қарады. Ол армандаушы емес еді, бірақ оның көптеген қырлары бар сияқты көрінді. Қазіргі уақытта ол қандай тақырыппен жұмыс істесе де, ол үшін әрқашан да Тарих бірінші орында болды. Менің ойымша, оның тарихқа деген көзқарасы үшін бір кездері Гюнтер Гаус тұжырымдаған ұстаным қолайлы: тарихи сабақтастық өткенге саналы түрде жүгінуден туындамайды, ол бөлінбеген, мұрагерлік құндылықтар ауқымында, сезімдерде, ойлау әдеттерінде, тіркемелерде толық өмір сүреді.

Болат Қылышбайұлының ірі тарихи байланыстарға қатесіз сезімталдығы тек нақты геосаяси талдау жасауға мүмкіндік береді. Бұл әр жолы біздің Қазақстан мен ЕО арасындағы қарым-қатынастар тақырыбындағы бірлескен іс-шараларымызда, сондай-ақ Ресейдің осы күрделі қарым-қатынастарда атқаратын рөлінде көрінді. Ол ешқандай бірізділікті мойындамады: мысалы, Болат Қылышбайұлы біздің ортаға Қытай мамандарын тартуды жақтағандардың алғашқысы болды. Ол Қазақстанның стратегиялық мүдделерін мазмұнды талқылау ЕО – Ресей – Қазақстан – Қытай төртбұрышында ғана мүмкін болатынын көп адамдарға қарағанда айқынырақ түсінді.

Болат Қылышбайұлы бірнеше сағат бойы аймақтың проблемалары туралы сөйлескенді ғана ұнататын адамдар қатарына жатпайды. Ол аймақтың ішінен бүкіл әлемге деген нақты көзқарасын ұсына алады. Сонымен қатар, ол русофобия немесе синофобия сияқты қолайсыз этнофобия сезімдерінен толықтай алшақ адам.

Осындай рух Болат Қылышбайұлын менің көз алдымда өз Отанының нағыз патриоты етеді: жоғары геосаяси интуициямен ұштасқан тыңғылықты тарихи білім оған қазақстандық стратегиялық мүдделерді түсініп қана қоймай, оларды тиімді артикуляциялауға мүмкіндік береді.

Болат Қылышбайұлының парасаттылығы маған бірнеше рет көмектеседі деп шын жүректен үміттенемін!

Қазақстандағы жанашыр адам

Беате ЭШМЕНТ

*Шығыс Еуропа және халықаралық
зерттеу орталығы (ZOiS)
Берлин, Германия*

1991 жылы Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін Орталық Азияда бірқатар жаңа мемлекеттер пайда болды. Осы мемлекеттер үлкен қызығушылық тудырып, зерттеу мақсатында іссапармен барғым келді. Ол кезде мен Ресей тарихы бойынша кандидаттық диссертация жазу үшін көп жұмыс жасадым. Ол аяқталғаннан кейін 1994 жылы Қазақстандағы орыстар мен қазақтардың өзара қарым-қатынастарына арналған Ғылым және саясат қорында (Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) зерттеу жобасымен жұмыс істеу мүмкіндігіне ие болдым. Мен үшін ғана емес, барлық (батыс) немістер үшін де Қазақстан сол кезде terra incognita болды. Мен ешқашан «нағыз» қазақтарды көрмеген едім.

Алматыға алғашқы зерттеу сапарыма дайындалып, ол кезде Боннда орналасқан Қазақстан Республикасының Германиядағы Елшілігіне бардым. Елшімен бірге мені Елшіліктің қызметкері Болат Сұлтанов қабылдады. Біздің алғашқы танысуымыз осылай өтті және оны жақсы білетіндер бұл кездесу үлкен сәттілік, әрі менің өмірдегі бақытты билетімнің бірі. Ол менің көптеген сұрақтарыма тек білімімен жауап беріп қана қоймай, бейтаныс елге барар алдында қорқынышымды сейілтуге тырысты және мені қазақтар қайырымды, мейірімді және сондай сүйкімді адамдар екеніне сендірді.

Біраз уақыттан кейін мен Алматыда көптеген жағымды және қайырымды қазақстандықтармен таныстым. Бұл қала мен үшін екінші үй іспетті болды. Өз кезегінде, Болат Сұлтановтың да Германияға деген ерекше қарым-қатынасы қалыптасты.

Болат Сұлтанов Германияда 2000 жылға дейін, содан кейін 2002 жылдан 2004 жылға дейін болды, сондықтан менің келесі естеліктерімнің бірі де осы кісімен байланысты. 1999 жылдың жазында Берлинде Қазақстан Республикасының ГФР-дағы елшілігінің салтанатты ашылуы өтті. Б. Сұлтанов Қазақстанның туын ту тұғыр тұсына қарай көтеріп, осы жерде мемлекеттік әнұранның әуенімен алғаш рет ту көтерілгенге дейін сол жерде тұрды. Әрине, маған, ұлттық рәміздер мен мерекелермен аз байланысы бар ортадан шыққан неміс әйелі үшін, бұл ұмытылмас әсер қалдырды.

2005 жылдан бастап Болат Сұлтанов Алматыға оралып, ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ директоры болды. Мен Германияда түрлі зерттеу мекемелерінде әртүрлі тақырыптар бойынша, бірақ әрқашан Орталық Азияға, әсіресе Қазақстанға байланысты жұмыс істедім. Осы уақытта қорқынышпен емес, үлкен қуанышпен Алматыға және Қазақстанның басқа қалаларына сапар күттім. Менің сапарларым мені Алматыға әкелген сайын, Б. Сұлтановпен де кездестірді, егер ол елде болса, әңгімелесуге әрдайым уақыт табатын. Кейде біздің кездесулеріміз өте жағымды әрі жайлы жағдайларда өтті. Әсіресе, Б. Сұлтановтың мені өте тамаша және «дәмді» қазақ мейрамханасына шақырғаны есімде. Сарапшылық талқылаулардағы қызықты және мазмұнды кездесулердің арасында жаздың ыстық күнінде Б. Сұлтановтың төрағалығымен «Қазақстан» қонақ үйінде өткен ҚСЗИ конференциясы ерекше есте қалды. Біздің барлық кездесулеріміз әрқашан нәтижелі және танымды болды деп айта аламын.

2008 жылдан 2019 жылға дейін қазіргі Орталық Азия бойынша жалғыз неміс тілді журнал «Zentralasien-Analysen» журналының редакторы болдым. 2016 жылы Болат Сұлтанов қиын сәттерде менің демеушім болды. Кенеттен авторлардың бірі жоспарланған мақаладан бас тартқанда, менің өтінішім бойынша Б. Сұлтанов мырза бірден келісіп, он күн ішінде біздің журналдың сәніне айналған мақаланы ұсынды.

Болат Сұлтановпен біз бір-бірімізді 25 жылдан астам уақыттан бері білеміз. Осы уақытта талай нәрсе өзгерді, біз де өзгердік. Бастапқыда мен жай тыңдап, сұрақтар қойсам, кейінірек әртүрлі тақырыптарды талқыладық. Кейде біздің ойымыз бір жерден шықпайтын, бірақ мен әрқашан әңгімелерімізден пайдалы пікірталас қана көрдім. Сұлтановтың білімі, талдау қабілеті мен әлемге деген сыни көзқарасы мені таңдандырып қана қоймай, басынан бастап Қазақстан мен оның халқын түсінуге, ішкі және сыртқы саясатты бағалауға, қоғамдық құбылыстарды құрылымдауға көмектесті. Болат менің Отаныммен академиялық өзара әрекеттестігімдегі Қазақстанның тұрақты өкілі іспеттес болды және ол ұзақ уақыт бойы осындай өкіл болып қала береді деп үміттенемін.

2020 жылы Орталық Азияға барлық сапарлар белгілі себептермен тоқтатылды. Мен 2021 жылы Қазақстанға қайта келіп, міндетті түрде Болат Сұлтановпен пікірлесу мүмкіндігіне ие боламын деп сенемін. Бұл тек 6 қыркүйектен кейін болатындықтан, мен Болат Қылышбайұлын 70 жылдық мерейтойымен шын жүректен құттықтағым келеді, сондай-ақ алдағы жылдарға арналған ең жақсы тілектерімді айтқым келеді: ең алдымен денсаулық, одан әрі табыстар мен шығармашылық шабыт тілеймін. Әзіліңіз бен сүйкімділігіңізді жоғалтпаңыз.

Тумасынан алып, нағыз жауынгер

ХАФИЗОВА Клара Шайсұлтанқызы

*Халықаралық мәдениеттерді
жақындастыру орталығының
бас ғылыми қызметкері,
тарих ғылымдарының докторы,
профессор, қытайтанушы*

Болат Сұлтанов – Қазақстанда көпшілікке танымал тарихшы-ғалым, саясаттанушы, дипломат. Оның өмірде-рекертеріндегі көптеген жеке және кәсіби оқиғалар ресми дереккөздерден де белгілі. Ал, мен оның аға әріптесі ретінде оның өмірінегі ең жарқын естеліктерімен бөліскім келеді. Біз өзімізге жақын адамдарға субъективті, бірақ әрдайым шынайы, мейірімге толы сезімде боламыз.

Болат Қылышбайұлын ең алғаш көргенімде оның бойының ерекше ұзындығы жадымда жатталып қалыпты. Үйдегі балалар ол жоғары көтеріп аспанға лақтырған сайын қуанышқа бөленіп, шынайы күлкіге қарық болады. Менің ойымша, ол ірі, барлық жағынан: адамдарға деген қарым-қатынасы жағынан, өмірге деген көзқарасы тұрғысынан, жұмысқа, өз мақсаттарына деген адалдығы жағынан, қай жағынан алып қарасаң да, ол – ірі тұлға, алып тұлға.

Болат Қылышбайұлы 1952-1960 жылдары Қазақ КСР Әділет министрі болған Қазақстанның белгілі мемлекет қайраткері – Қылышбай Сұлтановтың ұлы. Болат 1951 жылы Алма-Атада (қазіргі Алматы) дүниеге келген. Осы жерде, Алматы қаласында С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің (қазіргі әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті) тарих факультетінде оқиды.

М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің тарих факультетінің аспирантурасына түскенге дейін (1978-1982 жж.) ол ҚазМУ-да комсомол және оқытушылық жұмыста болды, университеттің сырттай бөлімінің деканы лауазымына дейін көтерілді.

Болат Қылышбайұлы 2007 жылы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Халықаралық қатынастар факультеті жанындағы арнайы кеңесте «Ресейдің стратегиялық мүдделері тұрғысындағы Қазақстан-Ресей қатынастары (XX ғасырдың аяғы – XXI ғасырдың басы)» тақырыбында докторлық диссертациясын қорғады. Бұл қорғау менің есімде жақсы сақталып қалды, себебі мен диссертациялық Кеңес құрылғаннан бері оның мүшесі болғанмын, ал 2003 жылдан бастап Кеңестің төрағасы белгілі ғалым, профессор, Болат Қылышбайұлының ғылыми жетекшісі Жарас Омарұлы Ибрашев (1928-2016 жж.) болды. Сол тұста Қазақстанда алғаш рет «Халықаралық қатынастар және сыртқы саясат тарихы» және «Жалпы тарих» мамандықтары бойынша диссертациялық кеңестер құрылды.

Б. Сұлтановтың таңдаған диссертациялық тақырыбы оның болашақтағы қызметіне үлкен ықпал еткенін атап өту қажет. Кейін Болат Қылышбайұлының Қазақстан-Ресей дипломатиялық қарым-қатынастарын зерттеудегі еңбегі жоғары бағаланып, Ресейде құрмет көрсетілді – Достық Орденімен марапатталды (Ресей Федерациясы, 03.10.2011 ж.), сондай-ақ ол Ресей Ғылым Академиясының Шығыстану институтының сарапшысы болып тағайындалды.

Мен Болат Қылышбайұлының тағдырына белгілі бір деңгейде ықпал еткен өте бір қызықты тақырыпты қозғағым келіп отыр. Орталық және Шығыс Азия өркениеттерінің диалогына қызығушылық пайда болған уақыттан бастаптың жағдайларға кезігесіз. Оған осы аймақты мекендеген халықтың балаларға есім беру ерекшелігін салыстырып көруді жатқызуға болады. Шығыс халықтарының арасында

балаға ат қою терең мәнге ие. Бізге біреудің ата-анасының немесе басқа жақын туысының есімін балаға беру дәстүрі кейін келді. Қазақтарда ата-бабасың есімі сирек жағдайда, олардың ерлігі елге таралған уақытта ғана берілетін болған. Себебі жасы үлкен кісілердің атын атау әдепсіздік саналатын. Мысалы, қазақтарда хандар мен сұлтандар өздерінің ресми есімдерімен емес, өмір жолында немесе отбасында орын алған елеулі оқиғаға байланысты халық атап кеткен есімдермен көпшілікке көбірек танымал болған. Балаға есім отбасылық, рулық дәстүрлерді ескере отырып және есімнің мағынасы зерделеніп барып берілетін болған. Уақыт өте келе құндылықтар өзгерді, алайда дәстүр өзгерген жоқ.

Біздің тарихымыздың Кеңес Одағы кезеңі ғасырлық әдет-ғұрыптарды шайқамады. Мысалы, Кіші жүздің «Адай» тайпасынан шыққан Б. Сұлтанов руының атауы – «Қырық мылтық», белгілі бір жауынгерлік атаулы оқиғамен немесе ұрпақтарының естерінде мәңгі қалуға тырысқан бабаларымен байланысты екені сөзсіз. Болат Қылышбайұлының руы жауынгерлік ру болғандықтан, оның әкесіне Қылыш (Қылышбай) деген есім берілген. Содан кейін дәстүр келесідей сақталды: Қылыштың ұлына Болат (Болат қылыш) есімі беріледі. Сонымен, ата-бабаларының руға берген атауы да қару-жарақпен байланысты («Қырық мылтық») атауы да сақталады. Бұл рудың өкілдері әскери ерліктерімен көпшілік аузында болғандығы және барлығы олардан тек ерлік күткендері күмән туғызбайды. Бұл рудың адай тайпасына құрамынан шыққандығы бекер емес. Себебі қазақтарда әрбір, жүз, әрбір ру, тайпа өзіндік қасиеттерімен, белгілерімен, ұрандарымен ерекшеленіп отырды. Кіші жүз болса, өзінің қанына сіңген жаутершілік даңқымен мәлім болды.

Мүмкін, қазіргі заманда мұндай пайымдардың барлығы да ескіліктің нышаны, адамдардың бүгінгі өміріне ешбір қатысы жоқ дүниелер болып та көрінуі мүмкін.

Алайда бұл дәстүр ата-бабамыздан, ежелден, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан ұлттық мәдени код, оны жас ұрпақ тамырын, тіпті өзінің генетикасын білуге мүмкіндік беретін код ретінде қабылдағаны дұрыс. Ал, енді балаға берілген есімде жасырылған тілектерге келетін болсақ, онда баланың батыл, табанды, болат қылыштай берік, өткір, керек кезде жанын қияр қорғаушы, жігерлі қарсылас сияқты қасиеттерді бойына баулып өсуінде жатыр.

Жаугершілік ерлік төтенше жағдайларда еріксіз түрде көрінеді, ал азаматтық батылдықты көрсету қиынға соғады. Себебі өмірдің өзі күнделікті сынақтан тұрады. Болат Қылышбайұлының бойынан батылдық пен қайсарлық әрқашан көрінеді. Мүмкін оған берілген есім оның мінезін қалыптастыруға ықпал еткен болар.

Біздің таныстығымыз ол Гермадиядан елге оралған кезде орын алды. Біз сол кезде ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының алғашқы директоры Өмірсерік Төлешұлы Қасеновтың (1945-1998 жж.) мақалалар жинағын басып шығару жұмысын атқардық. Жұмыс барысында біз ол кісінің әртүрлі елдерде елшілікте болған әріптестерімен, Мәскеуде бірге оқыған курстастарымен, сонымен қатар комсомол және партия жұмысындағы әріптестерімен сұхбаттастық. Өмірсерік Төлешұлы 1998 жылы ҚР ГФР-дағы Төтенше және Өкілетті елшісі болған Е.М. Асанбаевты (1936-2004 жж.) өзінің тәлімгері деп санады. Болат Қылышбайұлы Германияда елшілікте де жұмыс істеді. Ол Ө.Т. Қасенов өткен мектептен өтті деп айтуға болады.

Болат Қылышбайұлының қоғамдық, педагогикалық және мемлекеттік қызметте тәжірибесі мол, оның назардан тыс қалмағандығы қызметтік баянынан-ақ байқауға болады. Алайда ол тағдырдың барлық бұралаңдарына қарамастан, аналитикалық жұмыстан қол үзген жоқ. Демек, аналитика оның кәсібі болды.

Болат Қылышбайұлы ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ директоры лауазымына тағайындалып, Ө.Т. Қасенов туралы естеліктің сақталуына күш жұмсады, сол уақытта менің оған деген ықыласым беки түсті. Кіші конференц-зал Ө.Т. Қасеновтың есімімен аталды, сонда ҚСЗИ қызметкерлерінің еңбектері, соның ішінде Қайнар университетінде дайындалған және басып шығарылған Қасеновтың мақалалар кітабы қойылды. Бұл Б.Қ. Сұлтановтың асыл адам екенін, сондай-ақ оның ғылыми объективтілігі мен этикасының жоғары екендігінен хабар береді.

Б. Сұлтановтың ҚСЗИ директоры ретіндегі өте маңызды, мазмұнды бастамалар мен ірі іс-шараларды ұйымдастырды. ҚСЗИ есіктері жаңа ғасырдың басында кеңінен ашыла бастады. Орталық Азиядағы қауіпсіздік бойынша жыл сайынғы Алматы конференциясын өткізу қолға алынды. Бұл жоба институт директоры Мәулен Сағатханұлы Әшімбаевтың (2000 ж. мамыр – 2005 ж. мамыр) басшылығымен әзірленіп, ҚР Президенті Әкімшілігінде қолдау тапты. Конференция жұмысына отандық және шетелдік ғалымдар, жоғары оқу орындарының оқытушылары, басқа ведомстволар мен ұйымдардың (ҚР Президенті Әкімшілігінің, ҚР Тұңғыш Президенті Қорының, ҚР СІМ, Мәдениет және ақпарат министрлігі, ҚР Тұңғыш Президенті жанындағы ӘӘСИ, ҚР Парламенті Мәжілісі мен Сенатының депутаттары, KazEnergy қауымдастығы, Алматы және Астана Әкімдіктерінің өкілдері, шет елдердің Елшіліктері мен консулдықтарының қызметкерлері) практикалық қызметкерлері қосыла бастады.

Болат Қылышбайұлының директорлығы кезеңінде жыл сайынғы Алматы конференциясы жоғары дәрежеге, кең ауқымға ие болды. 2014 жылдан кейін де, яғни ол Институт директорлығынан кеткеннен кейін де ҚСЗИ-дің көптеген іс-шараларына белсенді қатысуды жалғастырғанын атап өтуіміз керек. Ол өзінің мазмұнды баяндамаларымен

әріптестері арасында құрметке ие болды. Мен Болат Қылышбайұлының бір үстел басында түрлі сарапшыларды жинау, олардың өзара және жеке қарым-қатынастарына қарамастан, оларға сөйлеу мүмкіндігін беру қабілеті туралы да айтар едім. Болат Қылышбайұлы қызметінде әрдайым әдептілік пен жоғары мәдениеттің жаршысы бола білді. Мәселен, ол басқарған ҚСЗИ ұйымдастырған дөңгелек үстелдерді, өзге де іс-шараларды, құрылымдарды қатысушыларға, тіпті әріптестеріне жеке бас араздық, жиеркеніш алаңына айналдыруға жол берген жоқ. Ол өзінің ұйымдастырушылық және ғылыми тәжірибесін Қазақстан-Неміс университетіне жұмысқа ауысқаннан кейін де тиімді пайдаланды. Мәселен, бұл Халықаралық және аймақтық қатынастар институты мен «Бір белдеу – бір жол» Сарапшылық клубтың жұмысында айқын көрінді. Оның Батыс пен Шығыстың, әрине, өз елінің беделді сарапшыларымен терең байланысы өте пайдалы болды. Мен қытайтанушы бола отырып, Сарапшылық клубтың іс-шараларын өткізіп алмауға тырыстым, бірақ мен қазіргі заманғы мәселелер бойынша маман және саясаттанушы емеспін. Алайда, Қытай мен ежелгі Қытай өркениеті арасында және қазіргі заманғы өркениет арасында өзіндік байланыс бар екені анық.

Қазақ-ресей қарым-қатынастарын, Ресейдің Орталық Азиядағы саясатын терең зерттеумен қатар, Болат Қылышбайұлы Қытай проблемаларын жан-жақты зерттеудің қажеттігін де түсінеді. Бұл ҚХР Төрағасы Си Цзиньпиннің 2013 жылы Назарбаев Университетінде Жібек жолының экономикалық белдеуі бастамасымен сөйлеген сөзінен кейін өзекті міндет болды. Сонымен қатар осы мәселе бойынша жұмыс алдағы жылдары да тоқтамайды.

Болат Қылышбайұлы Қазақстан-Неміс университетінің халықаралық және аймақтық қатынастар институты жанынан «Бір белдеу – бір жол» Сарапшылық клубын (бұдан әрі – БББЖ СК) құрылуының басты бастамашыла-

рының бірі болып табылатыны кездейсоқ емес. Оның пікір-лестері – Қытайды зерттеушілер мен бүкіл әлемдегі Қытай зерттеушілері. Сондықтан ол өз жұмысын тәуелсіз, мемлекет қаржыландыратын ғылыми-зерттеу құрылымының деңгейіне дейін кеңейте алды. Ол Қазақ-Неміс университетінің басшылығынан, неміс ғылыми қорларынан, Алматыдағы ҚХР Бас консулдығынан қолдау тапты. Өкінішке орай, мен БББЖ СК бірінші отырысына қатысқан жоқпын, оған мемлекеттік және жеке құрылымдардың көптеген сарапшылары, ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ-дің бұрынғы және қазіргі қызметкерлері, ЖОО оқытушылары, ҚР БҒМ Ғылым академиясы институттарының қызметкерлері қатысты. Олардың арасында саясаттанушылар, тарихшылар, экономистер де бар. Клубтың үш адамнан тұратын Басқармасы бір жылға сайланды. Қазір Басқарманың үшінші құрамы жұмыс істейді. Оның басшысы болып Болат Қылышбайұлы үш рет сайланды. Клубқа ҚР СІМ және басқа да мемлекеттік органдардың қызметкерлері, Қазақстанның түрлі партияларының өкілдері келеді.

Болат Қылышбайұлы конференция, дөңгелек үстелдер материалдарын басып шығаруға қаражат табады, жеке және ұжымдық монографиялар басып шығаруды қолдайды.

Болат Қылышбайұлы өзінің кейбір қасиеттері және жасаған мінсіз әрекеттерімен Конфуций бейнелеген «асыл ерді» еске түсіреді. Ол өзінің білімін үнемі жетілдіріп отырады, зерттеу процесінің барлық кезеңдеріне және ел мүддесіне адал. Ол өзінің барлық күш-жігері мен мүмкіндіктерін аямай падаланады, өзін ұйымдастырушы және зерттеуші ретінде жақсы көрсетеді. Болат Қылышбайұлы бір-екі адамның көмегімен іс-шараны жоғары деңгейде ұйымдастыра алады. Ол капитан бола алатын команданың адамы, сонымен қатар кез-келген ойыншыны алмастыра алады. Қарсыластарымен ол кейде мәңгіге араздасуы мүмкін, бірақ шамадан тыс драмаға жол бермейді.

Ол соққыға төтеп бере алады, шегінеді, бірақ ешқашан өзінің қадірін жоғалтпайды. Егер оған жұмыстың басқа бөліміне ауысу ұсынылса, ол бағынады, бірақ бірден осы жұмыста өзінің ішкі әлеміне сәйкес келетін нәрсені іздейді, яғни ол басқа қызмет саласын табады. Бұл оның жеке басының жан-жақтылығын, өзін-өзі қамтамасыз ете алатындығын көрсетеді.

Оның сенімді жолдасы, адал әйелі және әріптесі Ольга Георгиевна педагогикалық жұмысты ғылыммен үйлестіреді, халықаралық қатынастардың заманауи мәселелері бойынша курстар оқиды. 1993 жылы Екатеринбургте Тарих бойынша докторлық диссертация қорғады. Менің ойымша, ол дипломаттың әйелінің стандарты, бұл үлкен өнер.

Болат Қылышбайұлы өзінің белсенді, жарқын және жемісті қызметі үшін Қазақстан Республикасының жоғары және құрметті «Құрмет» орденімен марапатталған.

Болат Қылышбайұлын шын жүректен мерейтойымен құттықтаймын, оған Отан игілігі үшін ұзақ қарқынды шығармашылық өмір тілеймін, ал әріптестерінің сүйіспеншілігі мен лайықты құрметіне әрқашан ие тұлға.

Уақытпен сыналған достық

ЛАУМУЛИН Мұрат Тұрарұлы

*ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ
бас ғылыми қызметкері,
саясаттану ғылымдарының докторы,
профессор*

Бізді Болат Қылышбайұлымен көп нәрсе байланыстырады. Белгілі ақынның сөздерімен айтар болсақ, «онымен көп жолдарды артта қалдырдық, қателер өте аз жасалды...».

Болат Қылышбайұлымен алғашқы кездесуімізден бері қырық жылдан астам уақыт өткеніне, ал бүгін ол өзінің 70 жылдық мерейтойын атап жатқанына сенер емеспін.

Онымен алғашқы кездесуіміз есімде – бұл жарқын және бақытты студенттік жылдар еді. Сол кезде, 1977 жылдың сәуір айында біз, ҚазМУ тарих факультетінің жап-жас студенттері едік. Сол кездегі оқытушы ауырып қалғандықтан, Киров-136 көшесіндегі аудиторияда не жасарымызды білмей, еріккеннің ісімен айналысып отырған едік. Қала орталығында орналасқан университеттің ерекше көктемгі ләззат әлеміне асығып, біз, тиісті он бес минутымыздың аяқталғанын күттік. Міне, сол кезде жас, бойшаң, сымбатты, көзілдірігі мен езуінде мысқылы бар Болат Сұлтанов пайда болды. Шамасы, кафедрада сабақ мүлдем болмағанынан гөрі (кем дегенде семестрдің ортасында), мәскеулік тағылымдамадан жаңадан оралған оқытушы өткізгені дұрыс деп шешкен болар. Біз Мәскеуден жаңа келген оқытушыны салқын қарсы алдық, бірақ ол бәрін тез арада орнына қойды (атап айтқанда, осы жолдардың

авторын). Біз оны алдағы жылдарға да интеллектуалды және ақылды, қатал және сонымен бірге сезімтал, көшбасшы және тең жолдас ретінде есімізде сақтадық.

Болат Сұлтанов – 1950-60 жылдардағы типтік Алматы ортасынан шыққан; ол Комсомольская көшесі мен Ленин даңғылы бұрышындағы кішкентай балкондары бар және ауласында шырмауықпен көмкерілген бақтар отырғызылған үйде өсті. Құрдастарымен бірге ол «Амфибия адам» және сол кездегі басқа да романтикалық ленталарға «Родина» және «Октябрь» кинотеатрларына көп баратын, футбол мен волейболға үлкен қызығушылықпен қатысты; ұзақ кештерде тарихи әдебиеттерді оқитын. Шамасы, мұндай кітаптарды оқуға деген алғашқы махаббат оны кейінірек тарих факультетіне алып келген болар. Болат әкесінен (ҚазКСР Әділет министрі) салыстырмалы түрде ерте айырылғанын, бірақ ол бүкіл өмірін үлкен жылылықпен еске алды, табанды және кейде қатал анасы бастаған үлкен және тату отбасында өскенін де айта кету керек.

Мен бұл әңгімені истфак тақырыбынан бастағаным кездейсоқ емес. Б. Сұлтанов өзінің терең білімі мен ауқымды зияткерлік жүгін кеңестік кезеңде С.М. Киров атындағы ҚазМУ-дың тарих факультеті берген тамаша білімге міндетті болды. Жалпы тарих кафедрасында республиканың үздік профессорлары мен мамандары жұмыс істеді, шет тілдерін оқыту шетел тілдері деңгейінде берілді; классикалық еуропалық білім беру элементтері (латын) жүргізілді. Сондықтан факультет қабырғасынан Болат Сұлтанов мұқият дайындалған германист-маман болып шықты (дәлірек айтқанда, кафедрада қалды). Көп ұзамай ол өзінің кәсібилігінің сапасын алдымен тағылымгер ретінде, содан кейін аспирант ретінде ММУ қабырғасында сынауға мәжбүр болды. Оның өмірінің осы кезеңдері арасындағы үзілісте біздің кездесуіміз де орын алған еді, мен оны ешқашан ұмытпаспын.

Жас оқытушы ретінде (барлық қоғамдық жұмыстарды іліп қоятын жұмысшылардың осындай санаты болды) Сұлтанов бізді тың жерлерге ауылшаруашылық жұмыстарына ертіп жүрді. Қазіргі студенттерге кеңес дәуіріндегі бұл институтты түсіндіру қиын (оны еңбек семестрі деп те атайды). Сол кезде айтылғандай, студенттер «ерікті-мәжбүрлі тәртіпте» бір айға ауылға көмекке аттанды. Бұл іс-шара студенттерді өзара да, оқытушылармен де жақындастыратын. 1977 жылдың қыркүйегінде тарихшыларды тыңға апарудың бұл құрметті миссиясы Болат Қылышбайұлына тапсырылды, оның барысында ол ауылшаруашылық жұмыстары мен студенттік топтардың экспедициялары кезінде ресми түрде әрекет еткен құрғақ заңды сақтау үшін қатал күрескер болды.

Сұлтановтың көзіне баға жетпес спирттік ішімдік жүгімен түскен және оны құнарлы тың жерге аяусыз төуге мәжбүрболған студенттердің аузынан Қостанай аспаны көптеген қарғыс естіген сияқты (алайда бұл соңы сәттілікке әкелмейтін күрес еді). Алайда төбелес уақыты келгенде (өкінішке орай, қызық іздеген, сондай-ақ университет қыздарының сұлулы арбаған жергілікті совхоз бұзақылары бізбен талай рет төбелесуге келген) Болат Сұлтанов өзі қорғау отрядтарын да басқарды. Осылайша бәрі оларды нағыз ересек, жауапты және күшті адам басқаратынын түсінді. Содан бері ол бірнеше курс студенттерінің (әсіресе студент қыздардың) жүрегін жаулап алғаны сөзсіз.

Содан кейін ол Мәскеу мен ММУ-да болды, ол жерден 1983 жылы ғылым кандидаты болып оралды, Германиядағы қараша төңкерісі туралы диссертацияны тамаша қорғады. Дәл сол кезде бұл елдің өз өмірінде қандай рөл атқаратынын болжай алмады. Алға жүгірмейік. Мәскеуден Сұлтанов тарих ғылымдарының кандидаты ғана емес, сонымен бірге жас сұлу жұбайын да әкелді (бәріміз құрметтейтін және сүйікті Ольга Георгиевна, біз оны шын жүректен

құттықтаймыз). Кейіннен профессор Закржевская посткеңестік Қазақстанның тарих ғылымының дамуына үлкен үлес қосты. Алайда сол кезде біз келесі онжылдықта не күтіп тұрғанын әлі білмеген едік.

Оның мінезін басшы және саясаткер ретінде қалыптастыруда шешуші рөл атқарған өмірбаянынан екі эпизодты атап өту керек. Біріншісі ҚазМУ-дың аты аңызға айналған ректоры Ө.А. Жолдасбековтың көмекшісі болып жұмыс істеген кезеңге жатады. Университетте оқыған адамдарға «КазГУ-град» құрылысын өз мойнына алған және іс жүзінде университеттің корпоративтік рухын қалыптастырған осы бірегей және күрделі тұлғаның рөлі туралы айтудың қажеті жоқ. Қатал әрі өктем Жолдасбековтың (оны барлығы «Джо ағай» деп атаған) тікелей жанында жұмыс істеу Сұлтановқа ешқандай университеттер бермейтін көп нәрсені үйретті. Дәл сол жерде Болат Қылышбайұлы бірінші басшының өз қызметін қалай құру керектігі (және қалай болмауы керектігі) туралы өмірлік сабақ алды.

Көп ұзамай ол бұл білімді ректораттан сырттай тарих факультетінің деканы қызметін атқаруға жібергенде пайдалануға тура келді. Сұлтанов өзінің жалпы тарих кафедрасында сабақ беруді жалғастырды, оқытуды осындай лауазымға, шегерімдерге және қалпына келтіруге және т. б. толы есептермен және басқа да бюрократиялық қағаздармен үйлестірді. Бұл жұмыс оған әртүрлі топтардың жұмысын тиімді ұйымдастыру және басқару тұрғысынан баға жетпес тәжірибе әкелді.

Осылайша 1991 жылы Кеңес Одағы, бұрынғы ресми институттар, әдеттегі өмір салты, ресми идеология және басқалары өмір сүруін тоқтатты. Посткеңестік кеңістіктегі белгілі реформалардың нәтижесінде ғылыми қызметкерлер, оқытушылар және жалпы зиялы қауым жоғары мәртебесін жоғалтты. Біз бәріміз бір жағынан жаңа идеяларды, жаңа кәсіптер мен қызмет іздедік, ал екінші жағынан, бұл

көбінесе жай ғана нан табу болды. Осындай өте жағымсыз уақытта біздің жолдарымыз қайтадан қиылысты: Болат Қылышбайұлымен бірге біз алдымен Қазақстан стратегиялық зерттеу институтында (ол кезде ол орталық деп аталған болатын), содан кейін Сыртқы істер министрлігінде әріптес болдық. Егер ҚСЗИ-дегі жұмыс байыпты талдау жұмысының алғашқы тәжірибесін беріп, онда дипломатиялық қызмет мүлдем жаңа перспективалар ашты. Алайда болашақта Б. Сұлтанов талдау мен академиялық салаға қайта оралады.

Б.Қ. Сұлтановтың халықаралық қатынастар саласындағы жұмысы ең алдымен Германиямен байланысты болды. Б.Қ. Сұлтановтың ұзақ жылдар бойы Қазақстан-Германия байланыстарымен айналысуы осы елдердің арасындағы қарым-қатынасқа ерекше оң әсер етті деп айтуға болады. Жалпы алғанда, ол ГФР-дағы ҚР Елшілігінде он жылға жуық жұмыс істеді (шағын үзілістермен). Б. Сұлтановқа Бонн қаласында (дәлірек айтқанда, Ремаген қалашығында) Қазақстан миссиясы нағыз елшіліктің қарапайым рудименті ғана болған кезде бастауға тура келді. Бірте-бірте Б.Қ. Сұлтанов пен оның әріптестері консуддық қызмет, хаттама, саяси байланыстар және экономикалық қатынастар сияқты барлық бағыттар бойынша толыққанды жұмыс жасай алды. Б.Қ. Сұлтанов Қазақстанның Германиядағы барлық дерлік елшілерінің жанында жұмыс істеді (ал кейінгі болашақ елшілерді әріптестер ретінде білді) және олардың барлығы оның нағыз кәсібилігін, жоғары жұмыс қабілеттілігін, іс мүдделеріне толық берілгендігін жоғары бағалады.

Б. Сұлтанов Германияның жоғары саяси және экономикалық орталарында терең әшелондалған (Бундестаг, ГСДП, Герман экономикасы комитеті, Герман сыртқы саясат қоғамы және т. б.) мекемелермен тығыз байланыстар орнатуы екіжақты байланыстарды дамытуға қосқан елеулі үлесінің бірі ретінде санауға толық негіз бар. Б.Қ. Сұлтановтың

күш-жігерінің арқасында және елші Е.М. Асанбаевтың толық қолдауымен 1997 жылы қазақ-неміс қатынастарын нығайтуға және дамытуға баға жетпес үлес қосқан Қазақ-Неміс қоғамы құрылды. Тікелей басшылықтың және Сұлтановтың ынта-жігерінің арқасында елшіліктің ішінде тиімді талдау жұмысы жолға қойылды. Құрылым осы күнге дейін тиісті жұмыс атқарып келді.

Мұнда әртүрлі маңызды оқиғалардың, қызықты жағдайлардың, күлкілі эпизодтардың және әр елшіліктің өмірін құрайтын ұмытылмас естеліктердің аз ғана бөлігі туралы ғана айтуға болады. Б. Сұлтанов туған жерінде аз уақыт жұмыс істеуге тура келгенін және 2002 жылы ол қайтадан Германия бағытына СІМ-мен жұмылдырылғанын ғана атап өтемін. Сол жылдардағы оқиғалардың басты мазмұны 2000-шы жылдардың бірінші жартысында қарқынды өткен ҚР Президенті Н.Назарбаевтың және ГФР канцлері Г. Шредердің Қазақстанға жоғары мемлекеттік деңгейдегі сапарларын дайындау және өткізу оқиғасы орын алды. Жалпы алғанда, Б. Сұлтанов 1990-шы жылдардың ортасынан бастап мемлекет және үкімет басшылары деңгейіндегі кемінде он кездесуді дайындауға тікелей қатысты.

Енді Б. Сұлтанов қызметінің мен үшін ең маңызды бөлігіне көшу қажет. Егер бұрын тарихшылар «патшалар жасаушы» деген сөзді қолданған болса, онда Болат Сұлтановты «ақыл-ой орталықтарының жасаушысы» деп атауға болатынын айтты. Жоғарыда айтылғандай, ол ГФР-дағы ҚР Елшілігінде аналитикалық құрылымды қалыптастыруға тікелей қатысқан. Содан кейін 2000 ж. Б.Қ. Сұлтанов біздің сыртқы саяси ведомствоның талдау құрылымы – ҚР Сыртқы істер министрлігі жанындағы Сыртқы саясат және талдау орталығын (ҚР СІМ ССТО) құрды. 2003-2004 жылдары ҚР Тұңғыш Президенті Қоры жанындағы Әлемдік экономика және саясат институтына (ӘЭСИ) қатысты осындай жұмыс жүргізуге тура келді. 2005 жылдан 2014 жылға дейін

Болат Қылышбайұлы ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының директоры болды. 2015 жылы ол ҚНУ аясында жаңа құрылым құрды.

Бір айта кетерлігі, егер 1990-шы жылдары ҚСЗИ Сыртқы істер министрлігін кадрлармен толықтырса, 2000-шы жылдары керісінше жағдай байқалады: Б.Қ. Сұлтановтың шақыруымен ҚСЗИ-ға ғылыми-академиялық және оқытушылық салаларда өзін танытқан көптеген дипломаттар жұмысқа ауысты. Осы кезеңде ҚСЗИ жұмысында идеологиялық және насихаттық бағыттар айтарлықтай күшейе түсті. Бұдан басқа, Б.Қ. Сұлтанов монографиялық зерттеулер мен ұжымдық басылымдардың тұрақты шығарылымын жолға қойды, соның арқасында институттың академиялығы арта түсті, ал кадрлық құрамда ғылым докторлары мен кандидаттарының саны көбейді; өзінің ғылыми мектебі қалыптаса бастады.

Б.Қ. Сұлтанов өзінің терең талдау қызметі, көптеген кітаптары мен мақалалары арқасында Қазақстанда және Республиканың жоғары саяси орталарында кеңінен танымал. Оны көп жылдар бойы бірге жұмыс істеген Қазақстанның белгілі саясаткерлері мен дипломаттары жоғары бағалайды. Академиялық салада Б.Қ. Сұлтанов германист ретінде жақсы танымал (Германиядағы қараша төңкерісі бойынша ММУ-да диссертация қорғаған). ҚСЗИ директоры лауазымында өзін негізінен Қазақстан-Ресей қарым-қатынастарын зерттеуге арнады.

Оның еңбектері жас қазақстандық мемлекеттің алғашқы қадамдарына, терроризм проблемаларына, Қазақстанның Еуразиялық стратегиясына, елдің сыртқы саясатының қалыптасуы мен дамуына және Ресеймен өзара іс-қимылға арналды.

Б.Қ. Сұлтанов Ресей мен Қазақстанның экономикалық саладағы интеграциялық өзара іс-қимылының негізгі проблемаларын зерттеуге ерекше назар аударды. Атап айтқанда,

ол Қазақстан-Ресей экономикалық ынтымақтастығының жай-күйіне егжей-тегжейлі талдау жүргізді және екі мемлекет экономикасының нақты секторында келісілген саясат жүргізу қажеттілігін негіздеді. Сұлтанов ұлттық экономикалардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру бойынша мемлекетаралық деңгейде бірлескен шаралар қабылдаудың орындылығы туралы қорытындыға келді, бұл болашақта Қазақстан мен Ресейдің ДСҰ-ға кіруіне байланысты үлкен маңызға ие болды. Сұлтанов, сондай-ақ, екі елдің интеграциялық ынтымақтастығын одан әрі дамытудың және перспективада тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің ортақ нарығын қалыптастырудың нақты тетігін ұсынды.

Осы уақыт ішінде Б. Сұлтановтың басшылығымен институт тек Қазақстанда ғана емес, бүкіл Орталық Азияда, сондай-ақ ТМД кеңістігінде жетекші мекемеге айналды. ҚСЗИ ұқсас құрылымдармен, жетекші орталықтарымен, бүкіл әлем бойынша түрлі қорлармен және институттармен тығыз ғылыми және академиялық байланыстар орнатты. Әдеттегідей, кез-келген істің оң-терісі болады. Әр апта сайын баспа және электронды БАҚ-тан жұртшылық білетін конференциялар, дөңгелек үстелдер мен жиналыстардың көптігіне байланысты, ҚСЗИ тек өкілдік функцияларды орындайды деген пікір пайда болды, бұл іс жүзінде шындыққа сәйкес келмеді. Бірақ кез келген жағдайда, жұмысбастылығына қарамастан, Б. Сұлтанов әрқашан терең талдаудан және істі білуден басқа өзінің табиғи шешендігі мен жомарт тапқырлығының арқасында көптеген конференциялар ашып, оны жоғары деңгейде жүргізді.

Осы жылдар ішінде іргелі ғылым да назардан тыс қалмады. 2007 жылы Б. Сұлтанов Қазақстан-Ресей қатынастарына арналған докторлық диссертациясын (достары мен әріптестерінің пікірінше, ұзақ кідіріспен) тамаша қорғады. Бүгін ол өзінің ҚазҰУ-да және басқа аудиторияларда дәріскер ретінде сыйлы қонақ. Жұртшылық оның

теледидардағы сөйлеген сөздері арқасында өзіндік лекторлық және шешендік қабілеттерін бағалайды.

Қазіргі уақытта Б.Қ. Сұлтановтың атқарған қызмет мерзімі ҚСЗИ-дің басқа басшылары арасында ең ұзағы (тоғыз жылдан астам уақыт). Институт ұжымы оның бойынан тек дана басшы мен жауапты көшбасшыны ғана көріп қоймай, оған әрдайым жылы адамгершілік қарым-қатынаста болды.

Біз, ҚСЗИ қызметкерлері үшін Болат Қылышбайұлы сүйікті директор ғана емес, аға жолдас, жанашыр дос және дана тәлімгер болып қала береді. Ең алдымен ҚСЗИ ұжымының, сондай-ақ оның өмір соқпақтары кездестірген көптеген достары мен әріптестерінің атынан Болат Қылышбайұлын мерейтойымен құттықтай отырып, оған біздің мемлекетіміздің игілігі үшін өзінің ғылыми және саяси қызметінде одан әрі табыс тілегім келеді. Болат Қылышбайұлы еңбек жолында көп күш жұмсады және құдай қаласа, бағындырар белестері әлі алда күтуде. Ал, біз, бәріміз Б. Сұлтановтың жанында және оның басшылығымен бірнеше жыл жұмыс істеуге дайынбыз.

Туған күніңізбен, қымбатты Болат Қылышбайұлы!

«Өзгерістер дәуірі» және Болат Сұлтановтың беріктігі

ӘБУСЕЙІТОВА Меруерт Қуатқызы

ҚР БҒМ ҒК Р.Б. Сүлейменов атындағы

*Шығыстану институты жанындағы Тарихи
материалдарды зерттеу жөніндегі республикалық
ақпараттық орталығының директоры,*

*ҚР ҰҒА корр-мүшесі., профессор,
тарих ғылымдарының докторы*

Болат Сұлтановпен біз Алматы қаласындағы № 33 мектепте оқып жүрген кезімізден таныспыз. Біз 1969-1974 жылдары С.М. Киров атындағы ҚазМУ тарих факультетінің арнайы бөлімінде бірге оқыдық. Ғылыми мәселелер мен ғылымды дамыту мәселелерін терең меңгерген талантты ғалымдармен және оқытушылармен бірге оқу, қарым-қатынас жасау, бірлескен жұмыс жасаудың тамаша жылдары болды. Бұл уақыт бізге және біздің болашақ өмірімізге үлкен әсер етті.

Я.Д. Серовайский, Л.Ф. Фришман, Д.И. Дулатова, Р.Б. Сүлейменов, В.П. Юдин, А.А. Чупеков, Ж.О. Ибрашев және басқалары өткізген қызықты және танымды дәрістер мен ғылыми семинарлардың арқасында біз ҚазМУ-да оқуды аяқтағаннан кейін ғылыммен айналысуды жалғастыруға талпынысымызды бекіттік.

1983 жылы М.В. Ломоносов атындағы ММУ аспирантурасында «Батыс Еуропа мен Америка елдерінің жаңа және қазіргі тарихы» мамандығы бойынша оқып жүріп, Болат Сұлтанов «1918-1919 жылдардағы Германия Қараша төңкерісіндегі германия жұмысшы партияларының

Жұмысшылар мен сарбаздар кеңестеріне қатынасы» тақырыбында кандидаттық диссертация қорғады. 2007 жылы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-да «Ресейдің стратегиялық мүдделері тұрғысындағы Қазақстан-Ресей қатынастары (XX ғасырдың аяғы – XXI ғасырдың басы)» атты докторлық диссертациясын қорғады.

Б. Сұлтановтың ғылыми және ұйымдастырушылық қызметін дамытуда С.М. Киров атындағы ҚазМУ оқытушысы және осы ЖОО ректоры, академик Ө.А. Жолдасбековтың референттік жұмысы үлкен маңызға ие.

Б. Сұлтанов өзінің үлкен тәжірибесінің, кәсіпқойлығының, іргелі білімінің арқасында өзін мемлекеттік қызметте дипломат және басшы ретінде табысты көрсете білді. 1992 жылы ол Стратегиялық зерттеулер орталығында (ЦСИ) жұмыс істей бастады, 1993 жылы Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты (ҚСЗИ) болып қайта құрылды. Содан кейін ол ҚР СІМ жанындағы Сыртқы саясат орталығын басқарды, Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті Қоры жанындағы Әлемдік экономика және саясат институты директорының орынбасары болды, ал 2005 жылдан бастап ҚСЗИ директоры болды.

Қазақстанның және Шығыс пен Батыс елдерінің тарихи және қазіргі заманғы даму перспективаларын кеңінен пайымдауы Б. Сұлтановқа ҚСЗИ қызметінің халықаралық бағдарламаларын жүйелі түрде құруға және іске асыруға және саяси үдерістерді ғылыми тұрғыдан пайымдаудың шекараларын айқындауға мүмкіндік берді.

Б. Сұлтановтың ҚСЗИ жұмыс уақыты шетелдік институттар мен орталықтармен халықаралық ынтымақтастықтың белсенді даму кезеңі болды, институт халықаралық мойындауға ие болды. Б. Сұлтанов ғылыми конференцияларға, кездесулерге қатысып, студенттерге халықаралық қатынастардың өзекті мәселелері бойынша дәрістер оқыды.

Тиісінше, бұл кезең неміс, ағылшын және басқа да тілдерде жақын және алыс шетелдердегі жұмыстардың жарияланымдарына ерекше қанық.

Б. Сұлтановтың халықаралық қатынастар және қауіпсіздік мәселелері бойынша шығарған еңбектері жоғары бағаланды. Жүргізілген зерттеулер нәтижесінде алынған мол білім оның іргелі сипаттағы ұжымдық монографиялар, ғылыми конференциялар мен дөңгелек үстелдер материалдарының жинақтарын жазуға белсенді және жемісті қатысуына ықпал етті.

Қазақстанның ішкі және сыртқы саясатының, экономиканың, халықаралық қатынастардың, интеграциялық процестердің, сондай-ақ жаһандық және өңірлік қауіпсіздік проблемаларының өзекті мәселелерінің кең ауқымын қамтитын қазақ, орыс және ағылшын тілдеріндегі жарияланымдар енген «Қазақстан және қазіргі заманғы әлем» мақалалар, баяндамалар мен сұхбаттар жинағы үлкен қызығушылық тудырады.

Болат Сұлтанов бас редакторы болған, АҚШ Конгресі кітапханасының каталогына кіретін ағылшын тіліндегі «Central Asia's Affairs», сондай-ақ «Қазақстан-Спектр», «Аналитик», «Қоғам және Дәуір» атты ғылыми-талдау журналдары ерекше назар аударуға тұрарлық.

Б.Қ. Сұлтановтың ҚР Парламенті Мәжілісі жанындағы Қоғамдық палатаның мүшесі, Қазақстан халқы Ассамблеясы жанындағы ғылыми-сараптамалық кеңестің мүшесі, Корей университеті бизнес-зерттеулер және білім беру институтының кеңесшісі (Сеул қ.), Шанхай халықаралық зерттеулер институтының (ҚХР) халықаралық кеңесшісі ретінде шақырылуы Қазақстандық халықаралық аналитикадағы үлкен жетістіктердің танылуына айналды.

Сонымен қатар, мемлекеттілік тарихы, халықаралық қатынастар сияқты ғылыми салаларды қоса алғанда, ғылыми қызығушылықтар аясы кеңейіп отыр.

Болат Сұлтановтың педагогикалық таланты, білім беруде үлкен жауапкершілік сезімі бар. Көптеген жылдар бойы ол әл-Фараби атындағы ҚазМУ-дың халықаралық қатынастар жөніндегі диссертациялық кеңесінің жұмысына белсене қатысып, әр жұмысты мұқият және ықыласпен оқып, тиісті түзетулер енгізіп, өз білімі мен тәжірибесімен бөлісіп келеді.

XXI ғасырда тек координаттардың экономикалық жүйесінде ғана өзгерістер болған жоқ, сонымен қатар біз өзгеріп отырған әлемдік саяси жүйенің куәгерлері болып табыламыз. 2009 жылғы 19-20 қарашада Шығыстану институты ҚСЗИ-мен және Қазақстан Республикасындағы Үндістан Республикасының Елшілігімен бірлесіп «Орталық Азия – Үндістан: тарихтың ортақтығынан қазіргі заманғы ынтымақтастыққа қарай» халықаралық конференциясын табысты өткізді, оның нәтижесінде бірлескен ғылыми, қолданбалы гуманитарлық жобаларды дамытудың негізгі бағыттарын көрсететін қарар қабылданды. Қазақстан-Үндістан гуманитарлық форумын, сондай-ақ Қазақстан Республикасы ғылыми мекемесінің жанындағы Үнді кафедрасын құру ниеті маңызды құбылыс болды.

Конференция нәтижелерінің бірі 2011 жылы Үндістанда ICCR жариялаған және ағылшын тілінде жарық көрген «Kazakhstan – India: Silk Road Synergy Continues» («Үндістан және Қазақстан: Жібек жолының синергиясы жалғасуда») материалдар жинағын басып шығару болды. Ол екі өңірдің ортақ тарихы туралы білімдерін тереңдетуге, сондай-ақ шетелдегі әлеуетті оқырмандар шеңберін кеңейтуге ықпал еткен қазақстандық, Орталық Азия және үнді зерттеушілерінің ғылыми саладағы ынтымақтастығының тәжірибелік көрінісі болды.

2011 жылы Қазақстанның Шанхай Ынтымақтастық Ұйымына, Ислам Ынтымақтастығы Ұйымына және Түркі кеңесіне төрағалық еткен жылы Шығыстану институты Б. Сұлтановтың басшылық еткен ҚСЗИ-мен белсенді ынтымақтастықта болды.

2011 жылғы 25 наурызда ҚР Сыртқы істер министрлігі, ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты, ҚР БҒМ ҒК Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты бірлесіп «2011-2012 жылдары Қазақстанның Ислам Ынтымақтастығы Ұйымына төрағалығы» атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференция өткізді. ИЫҰ қатысушы елдер саны бойынша 57 мемлекетті біріктіретін халықаралық ұйым және өз қызметінде ислам ынтымақтастығын нығайтуды мәлімдейді, қазіргі әлемде ислам құндылықтарын сақтауға, сондай-ақ толеранттылық идеяларын ілгерілетуге, бейбітшілік пен қауіпсіздікті нығайтуға, өркениеттердің, мәдениеттер мен діндердің өзара түсіністігі мен диалогына бағытталған белсенді бейбітшілік сүйгіш саясат жүргізеді.

Біздің еліміздің басшылығы осы ықпалды халықаралық құрылымдағы төрағалығын Батыс пен Шығыс арасындағы диалогты жалғастырудың сәтті мүмкіндігі ретінде қарастыратынын және мұсылман әлемімен диалогты нығайтуға ықпал ететінін ерекше атап өткен жөн.

Болат Сұлтановқа деген үакен құрметпен және мақтанышпен біздің достық қарым-қатынасымызды, сондай-ақ Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының ҚСЗИ-мен ғылыми ынтымақтастығын еске аламын. Б. Сұлтановтың дипломатиялық қызметінің мол тәжірибесі ҚСЗИ-дің біздің институтпен, атап айтқанда ҚХР-дағы азиялық әріптестермен, сондай-ақ Ғылым қоры мен Фридрих Эберт комитетінің еуропалық әріптестерімен, Әлемдік экономика және саясат институтының, ҚР СІМ Дипломатиялық академиясының, ММХҚИ-ның ресейлік сарапшыларымен конференциялар, дөңгелек үстелдер және бірлескен жарияланымдар түріндегі жемісті ынтымақтастығын қамтамасыз етті.

Қымбатты ұстазымыз және кураторымыз

ИВАТОВА Ляйля Мырзалықызы

*Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң
университетінің профессоры,
саяси ғылымдарының докторы, профессор*

Болат Қылышбайұлы Сұлтанов біздің қымбатты ұстазымыз әрі кураторымыз. Мен оны шамамен 45 жылдан бері білемін. Өткен ғасырдың 70-ші жылдарының соңында ол әлі жас, біздің құрдасымыз дерлік еді, С.М. Киров атындағы ҚазМУ-дың қазіргі заман тарихы кафедрасының оқытушысы болды. Бұл кафедрада танымал тарихшы-ғалымдар Жарас Омарұлы Ибрашев, Жанбатырова Гүлжаухар Шағатайқызы, Касабулатова Сара Абунасырқызы және басқалары жұмыс істеді.

Тарих факультетінің арнайы бөлімі студенттері үшін, барлық оқытушылар алыптай болып көрінді, біз оларды пұтқа айналдырдық және айрықша құрметтедік.

Болат Қылышбайұлы өте жақсы оқытушы, өте қарапайым адам. Ол әдепті, байсалды, ақкөңіл мінезімен ерекшеленді. Студенттермен әрқашан сыпайы және өте мұқият болатын. Ол бізге «Жаңа тарих» пәнін оқытты. Жастығына қарамастан, ол пәнді өте қызықты жүргізді. Сол кездің өзінде ол нақты ғылыми көзқараспен, материалды ұсыну логикасымен, үлкен фактологиялық материалды тартумен ерекшеленді.

Болат Қылышбайұлы біздің оқытушымыз ғана емес, сонымен қатар біздің топтың кураторы болды және бізге ерекше жылы жүрекпен және әкелік қамқорлықпен қарады. Бұл қашанда сабақтарда, оқудан тыс уақытта және Қостанай облысының ауылшаруашылығы жұмыстарында

көрініс тапқан. Өз арамызда, біз студенттер, оны Металл Саблеевич деп атадық. Бір күні ол біздің топта семинар өткізген кезде, аудитория өте суық болды, біз пальто кигіміз келмеген еді. Сонда Болат Қылышбайұлы бізге пальто киуімізге рұқсат беріп қана қоймай, өзі де бізге, қыздарға келіп, оны иығымызға мұқият кигізіп жіберді. Біз оның тәрбиесі мен сыпайылығына таң қалдық.

Сөздің барлық мағынасында керемет, мейірімді, жанашыр, талантты және өте ақылды адам. Керек кезде берік, ұстанымды әрі әділ бола алды. Қазір біз кейде курстастарымыз Бақытнұр Отарбаева, Ғайни Пірімбетова, Айгүл Жаналиевамен бірге жиналып, бір кездері оның пәні бойынша емтихан тапсырғанымызды еске аламыз. Біздің бір курстасымыз билетпен жауап беруге шықты. Кенеттен оның бүкіл «шпаргалкасы» абайсызда еденге құлап түсті. Аудиториядағы барлық адамдар қатып қалды, енді не болады деп ойладық!? Алайда, Болат Қылышбайұлы «Правда» газетін найзағай жылдамдығымен ашып, осы газетпен ештеңе көрмегендей етіп жауып алды. Біздің курстасымыз да сасып қалмады, бәрін еденнен тез жинап алып, ештеңе болмағандай, ешқандай жазбалар мен қағаздарсыз жауап бере бастады. Оның бағасы төмендетілмеді! Осы сәтте Болат Қылышбайұлы нағыз дана адам екенін бәрі түсінді деп ойлаймын.

70-жылдардың соңы мен 80-жылдардың басында ол Мәскеуде, М.В. Ломоносов атындағы ММУ жанындағы аспирантурада Қайрат Әбусейітов, Нұртаза Алдабергенов, Гүлшат Оразалиева, Сәуле Шаинова, Ербол Құрманбаевпен, жұбайым Амантай Нұрмағамбетовпен және басқа да қазақстандық аспиранттармен бірге оқыды. Сол кезде біз түрлі іс-шараларда, кездесулерде, туған күндерде, үйлену тойларында бірнеше рет кездестік.

1980 жылы біз 6-курста оқып жүргенде, студенттердің бір бөлігі Мәскеуге кітапханаларда оқуға, дипломдық жұмыс үшін материалдар жинауға кетті. Бір күні кешке біздің

студенттер Ясеневодағы жатақханада қазақстандық аспиранттарға барды. Біздің студенттер ол кісіге әдеттегідей «Болат Қылышбайұлы» деп жүгінетін. Аспиранттар үшін олардың досына «Сіз» деп жүгінгені таңқаларлық болды. Өйткені, біз бәріміз құрдас болдық. Болат Қылышбайұлы қатты ұялды. Бұл нәзік зияткерлік, тәрбиелік, әдептілік, ерекше әдептілік оны жас жігіттер арасында қатты ерекшелендірді. Ол әлі де осындай болып қалды.

Болат Қылышбайұлы кандидаттық, кейін докторлық диссертацияларын қорғады. Мен оның докторлық диссертациясын қорғауға қатысып, халықаралық қатынастар факультетінде тарих ғылымдары бойынша диссертациялық кеңестің мүшесі ретінде сөз сөйледім. Сондықтан ол әзілқалжыңмен мені өзінің мұғалімі деп атайды, ал мен оған: «Шын мәнінде Сіз менің нағыз ұстазымсыз, бізге 3-курста жаңа тарихты оқыттыңыз», – деймін. Оның докторлық қорғауы жарқын және ерекше болды.

Бүгінде біздің қымбатты ұстазымыз Қазақстанда өте танымал адам, әлемдік деңгейдегі ғалым, халықаралық сарапшы, халықаралық, өңірлік қауіпсіздік пен тұрақтылық, ішкі және сыртқы саясат саласындағы маман болып табылады, жауапты мемлекеттік қызметтер атқарды, үкіметтік органдарда, Германия елшілігінде жұмыс істеді, ұзақ жылдар бойы ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ басқарды.

Тек Қазақстанда ғана емес, сонымен қатар алыс шет елдерге де танымал тарихшы, саясаттанушы, талдаушы Болат Қылышбайұлы қауіпсіздік және қарусыздандыру, геосаясат, интеграциялық үдерістер мәселелері бойынша көптеген ғылыми жарияланымдары, монографиялары, мақалалары, жинақтары бар, өзінің дарынды шәкірттерінің тұтас тобын, өзінің сұлтандық тарихшылар және саясаттанушылар мектебін дайындады.

Зор құрметпен мықты денсаулық, амандық тілеп, қымбатты ұстазымызға, досымызға табыс тілейміз!

Бірегей тұлға

БАЙЗАҚОВА Құралай Ертісқызы

*әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
халықаралық қатынастар факультетінің
профессоры, тарих ғылымдарының докторы,
профессор*

КӨКЕЕВА Фатима Тұрарқызы

*әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
халықаралық қатынастар факультетінің
профессоры, тарих ғылымдарының докторы,
профессор*

Болат Қылышбайұлы туралы белгілі тарихшы, халықаралық қатынастар маманы, дипломат, тамаша әрі талантты басшы ретінде көп нәрсе айтуға болады, бірақ біз университет өмірінің оны бірегей тұлға ретінде сипаттайтын кейбір эпизодтарына тоқталғымыз келеді.

Болат Қылышбайұлын біз С.М. Киров атындағы ҚазМУ-дың тарих факультетінде оқыған алғашқы күндерінен бастап білеміз. 70-ші жылдардың соңында ол жас мұғалім ретінде жігерлі, ашық және сонымен бірге принципшіл оқытушы ретінде есте қалды. Ең алдымен, студенттерді оның кең эрудициясы, бәріне құрметпен қарауы таң қалдырды.

Біздің студенттік өміріміздің жарқын беттерінің бірі ҚазМУ комсомол комитеті ұйымдастырған бірінші халықаралық студенттердің құрылыс отрядтарына қатысу еді және біздің жасақтың командирі Болат Сұлтанов болды. Бұл қызықты сапар болды, онда біз алдымен халықаралық

бригада құрамында жұмыс істедік. Болат Қылышбайұлы нағыз командир ретінде студенттердің еңбек шарттары мен өмір сүру жағдайларына да мән берді. Содан кейін ГДР-ға үш апта сапар болды. ГДР қалаларына саяхат кезінде оның неміс тілін жетік меңгеруі, осы елдің тарихын жақсы білуі бізге ешқандай нұсқаулықты қажет етпеді.

Кейін біз онымен бірге ұстазымыз Жарас Омарұлы Ибрашевтің басшылығымен Дүниежүзі тарихы кафедрасында әріптес болдық. Кейіннен кафедра шет елдердің жаңа және қазіргі заман тарихы кафедрасы болып қайта құрылды.

Сол 80-ші жылдары тарих факультетінде жас оқытушылардың саны өте аз болды, біз бәріміз факультеттің қоғамдық, тәрбиелік, спорттық өміріндегі көптеген іс-шараларға бірге қатыстық. Осылайша, тарих факультетінің волейболдан біздің құрама аралас болды, яғни ерлер командасында мен және әріптесім Татьяна Каплинская ойнадық. Команданың тұрақты капитаны Болат Қылышбайұлы болды. Дегенмен, Болат Қылышбайұлы өзінің нақты кеңестерімен бізге, жас оқытушыларға оқу жұмысы аясында қалай көмектескені бәрінен бұрын есте қалды.

Аспирантура кезеңі сол жылдардағы тағы бір есте қаларлық жағдай болып табылады. Болат Қылышбайұлы М.В. Ломоносов атындағы ММУ жанындағы Жаңа және қазіргі заман тарихы кафедрасында аспирантурадан өтті. Ол кезде біз күні бойы кітапханаларда, батыс еуропалық авторлардың әдебиеті бар арнайы залдарында кездесетінбіз. Болат Қылышбайұлы мұнда да аға жолдас ретінде белгілі бір материалдарды қайдан табуға болатындығы туралы кеңестер беретін.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан кейін ғана құрылған ҚР СІМ-ге отандық кадрлар қажет болды, сол кезде Болат Қылышбайұлы және бірқатар тарихшы әріптестеріміз дипломатиялық қызметке ауысты. Ол бізді

бірге жұмыс істеуге шақырды. Алайда біз университетте жұмыс істеуге артықшылық бердік, өйткені сол кезде біз елдегі алғашқы халықаралық қатынастар факультетін құрдық, бұл қиын, бірақ қызықты жұмыс болды.

ҚСЗИ директоры бола тұра, Б.Қ. Сұлтанов біздің факультетпен белсенді әріптес болды, біз ондаған конференциялар мен дөңгелек үстелдерді бірге өткіздік.

Қазақстанның сыртқы саясаты мәселелерінде, халықаралық жағдайда оның айқын, нақты бағдары бізді әрқашан таңқалдырды. Ол жаһанданудың мәніне, Қазақстанның халықаралық өмірдегі рөліне, Қазақстанның халықаралық қоғамдастықтың жетекші акторларымен ынтымақтастығына қатысты бірқатар маңызды проблемаларды қысқаша, бірақ нақты тұжырымдайтын.

Қазақстан-Неміс университеті жанындағы Халықаралық және өңірлік ынтымақтастық зерттеу институтын басқарып, көптеген қызықты бастамалар көтерді. Оның «Бір белдеу – Бір жол» сарапшылық алаңын құру жөніндегі бастамасын ерекше атап өткім келеді. Осы алаң аясында біз онымен дөңгелек үстелдер, конференциялар, шетелдік әріптестермен кездесулер өткізіп қана қоймай, сонымен қатар ол Алматыдағы ҚХР Бас консулдығының қолдауымен Қытайға бірқатар сапарлар ұйымдастырды.

Болат Қылышбайұлының ұйымдастырушылық дарынына, оның Қазақстан-Қытай ынтымақтастығының ең өзекті мәселелерін талқылауға әңгімелесушілерді тарту қабілетіне таң қаласың.

Бүгін Б.Қ. Сұлтановпен ынтымақтастығымыз түрлі алаңдарда жалғасып келеді. Ол бірнеше жыл бойы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ жанындағы «Халықаралық қатынастар» мамандығы бойынша диссертациялық кеңестің мүшесі болып табылады. Диссертациялық кеңестің мүшесі ретінде ол докторанттардың диссертацияларының тақырыбын жан-жақты зерттейді, ғылыми пікірталасқа белсенді

қатысады, объективті түрде, бірақ сонымен бірге барлық қорғалатын докторанттарға мейірімді қарайды.

Б.Қ. Сұлтановтың басшылық стилінде көп нәрсе таң қалдырады. Әсіресе, ол таңғажайып реализммен, кез-келген жұмысқа ақылға қонымды көзқараспен сипатталады. Болат Қылышбайұлының көптеген әріптестеріне ұнайтын ерекше қасиеті – адамдарды жақсы түсіну, көңіл-күйді сезіну және әңгімелесушінің ойларын түсіну болып табылады.

Сұлтановтың канттық априоризмі

ГУБАЙДУЛЛИНА Мара Шаукатовна

*әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың
халықаралық қатынастар және әлемдік
экономика кафедрасының профессоры,
Германдық зерттеулер орталығының директоры,
тарих ғылымдарының докторы, профессор*

Фауст тілектерінің нәтижесі:

...Өмір жылдары

*Олар бекер емес; менің алдымда айқын
Жер бетіндегі даналықтың соңғы тұжырымы:*

Күн сайын күресуге кім дайын:

Тек сол өмір мен бостандыққа лайық!

И. Гёте «Фауст»

Болат Қылышбайұлымен менің тағдырымдағы көптеген оқиғалар байланысты. Жеке кездесулер есімізде: бұл студенттік жылдар, бір кафедрадағы жұмыс, халықаралық ынтымақтастық жолындағы қиылыстар, ғылымда, бұл іскерлік байланыстар да, достық қарым-қатынас та.

Болат Сұлтанов сияқты маңызды тұлғаға өз көзқарасымды қалай білдіру керектігі туралы ойлана отырып, мен ерекше болмай, оны білетін адамдардың көпшілігі ретінде оның маман-тарихшы, саясаттанушы, халықаралық қатынастар маманы, дипломат, ғалым, оқытушы, маңызды бағыттарды ұйымдастырушы және жай ғана жанашыр, ашық адамның ерекше кәсіби қасиеттерін бірден атап өтемін. Болат Қылышбайұлы қай салада болмасын, қай қызметте болмасын, ол өзінің ынта-жігерімен,

жанашырлығымен, мақсаттылығымен таң қалдырады. Сонымен қатар, оның кәсіби қоғамдастыққа қатысудағы шексіз қажеттілігі Б.Қ. Сұлтановтың дәулеттілігі мен жоғары беделін көрсетеді.

Болат Қылышбайұлын бұрыннан білемін, сондықтан мен есімде қалған қызықты сәттерге тоқталамын. Олар әртүрлі уақытта, тіпті әртүрлі елдерде қиылысу мозаикасымен шашыраңқы. Олар жалғасып келеді, сондықтан оларды бір сызыққа салу әлі ерте.

*Болат Қылышбайұлы – «қатаң және қолжетімсіз»:
алғашқы әсерлер*

Болат Сұлтановты алғаш рет С.М. Киров атындағы ҚазМУ-дың тарих факультетінде оқи бастаған кезде көрдім. Тарих факультетінің шет тілдерін тереңдетіп оқытатын арнайы бөліміне түскен жас бірінші курс студенттерін үлкен акт залында комсомол ұйымының хатшысы жинады. Ол қызықты, ұзын бойлы және өте қатал болып көрінді. Ол бізге тек беделді мамандықтардың бірінде ғана емес, сонымен бірге мемлекеттік бағыттағы жауапты факультетте оқып жатқандығымызды, сондықтан ұйымдасқан, жауапты, ұқыпты болуымыз керек, басқа мамандықтардың өте жауапты емес студенттері үшін үлгі болуымыз керек екенін жақсылап түсіндіре бастады. Оның өзі бізге бірден университетті бітіргеннен кейін болашақ маманның «үлгісі» болып көрінді. Факультеттік және университеттік іс-шараларды ұйымдастырушы Сұлтановтың беделді тұлғасы жалпыға бірдей танылды, ал оның эрудициясымен толықтырылған көшбасшылық қасиеттері көптеген студенттер үшін қол жетпейтін биік болып саналды. Біз сол кезде «байсалды және қатал көшбасшы» деп санаған ұстазымызды көрген кезде үрейлендік. Бұл бейнені 4-курста одан да қатал мұғалім Сара Әбунасырқызы Қасабулатова жойып, сабақ кезінде мұғалімнен басқа ешкімнің билігі жүрмейтінін атап өтті. Оған қоса, ол кіргеннен

кейін ешкім аудиторияға келуіне, студенттерді оқу үрдісінен «тіпті Сұлтановтың өзі» хабарландыру жасап, алаңдауға құқығы жоқ денегді де қосып қойды. Бұл басшылардың тапсырмасы бойынша «Сұлтановтың өзі» ұйымдастырған университеттік іс-шараларға қатысты еді.

*Болат Қылышбайұлы – жастар тарапынан
«сенім мен құрмет»*

«Социализм» совхозында мүлдем басқа, «қатал көшбасшы» емес, жүзге жуық студенттерге жауап беретін, үнемі алаңдайтын адам Болат Қылышбайұлын танудағы келесі бетбұрыс болды. Мұнда Сұлтановтың жетекшілігімен бір айға «қызанаққа» тарих факультеті студенттерінің екі курсы жіберілді. Бізге «қызанақты» жинап, сұрыптауға тура келді. Дәл осылайша, кавказдық акцентпен – «томат», – деп бригадир әйел күнделікті жұмыс мөлшерін бөліп көрсететін. Бір алқапта қызанақ қандай да бір себептермен мүлдем басқа сорттар, өлшемдер мен қызыл, қызғылт, сары, жасыл түстер болып өсетіндігімен қиындады. Оларды жинау және жеу көп ұзамай шаршатты. Қыздар ойнап, бригадирді немесе Болатты қорқытып, беттеріне қызанақ маскаларын жасайтын. Сол жылы қыркүйек айы жылы болды. Ауа-райын пайдаланбау кешірілмейтін іс болды. Қыздар егістіктен көлге шомылуға қашып кететін, жігіттер балық аулауға баратын, біреулер ағаштардың астына ұйықтап жататын. Қалай болғанда да, қорлаусыз, моральсыз, жеңіл әзілмен, кейде мейірімді ирониямен біздің кураторымыз норманы орындауға және сонымен бірге дала жұмыстарына қуана-қуана қатысуға тырысты.

Кейіннен ол кез-келген адамды міндеттейтін ирониялық талапшылдықтың өзіне тән стилін бірнеше рет атап өттім.

Студенттермен сенімді қарым-қатынас дәл сол кезде қалыптасты. Болат Қылышбайұлы мүлдем басқа жағынан

ашылды. Жастардың тобына деген шынайы алаңдаушылығы, жауапкершілігі совхоз алқаптары мен көлдерінде сезілді. Біз оның «жергілікті» халықпен тұрғын үйді жайластыру, тамақтану, жұмыс шарттары, қауіпсіздік және басқа да мәселелер бойынша қалай шешетінін көрдік. Кештерде заманауи әдебиет, музыка, өмір туралы әңгімелер орын алатын. Әрине, мұның бәрі өзара сенім тудырды.

Бүгін сол уақытты еске түсіре отырып, мен бір ай ішінде жүздеген студентпен ауыр оқиғаға жол бермеген Болаттың ұстамдылығы мен жауапкершілігіне таң қаламын.

Болат Қылышбайұлы – жетекші

Айналысатын іс үшін жеке жауапкершілік, сенімділік, коммуникабельділік және сонымен бірге талапшылдық, бағыныштыларға құрмет – Болат Қылышбайұлын өз жауапкершілігін бағыныштылардың иығына ауыстыратын көптеген адамдардан ерекшелейтін басшылық стилі.

Қалай болғанда да, мен оның ҚСЗИ әріптестерінен бірнеше рет естіген жұмыс стилінің осындай таңқаларлық бағалары болды. Бірақ бұған бұрын Сәбит Жүсіповтың ЖОО аралық әлеуметтік зертханасында жұмыс істеген кезімде көзім жетті. 80-ші жылдардың соңында ҚазМУ-да студенттер мен оқытушылардың «Басшы қарамағындағылардың көзімен» тақырыбында алғашқы сауалнамаларын өткізу тапсырмасы болды. Барлық факультеттердегі декандар мен декандардың орынбасарлары қатты алаңдады. Сауалнама нәтижелері туралы есеп тек ректордың алдында ғана емес, сонымен бірге біздің зертханамыз бағынатын білім министрлігінің алдында жасалуы керек еді. Тарих факультетінде деканның орынбасары Болат Қылышбайұлы көшбасшылық стиль, құзыреттілік, сенім және құрмет бойынша респонденттердің ең жоғары бағасын алды. Ол қайда жұмыс істесе де, өзінің көшбасшылық стилін өзгертпейтініне сенімдімін.

Болат Қылышбайұлы – оқытушы,
«априори» ең ақылды

Жаңа және қазіргі тарих кафедрасының ассистенті Болат Қылышбайұлы бізге 3-курста семинар сабақтарын өткізді. Ұлы француз революциясының тақырыбы ұзақ уақыт есте қалды, атап айтқанда идеялық шабыттандырушылар-ағартушылар мен революцияның қайраткерлерін зерттеу. Вольтер, Дидро, Руссо, д’Аламбер, Монтескье, Мирабо, Дантон, Робеспьер және т.б. өмірбаяндарын қайталау ғана емес, семинарға олардың еңбектерін оқып, түсініп, Францияның революциялық оқиғаларына қосқан үлесі мен салдарын анықтап, салыстыру және өз көзқарасын білдіру қажет болды. Ол уақытта интернет, көшіру машиналары болмады, студенттер үшін жалғыз қол жетімді ақпарат көзі Пушкин кітапханасы (бүгінде Ұлттық кітапхана) болып қала берді. Ол әрдайым толы болатын, тапсырыстардың орындалуы өте қиын болды. Ғылым академиясының кітапханасына тек жоғары курс студенттері жазылды. Сұлтановтың семинарларына дайындық бізді таңертеңнен бастап кітапханаға жүгіруге, кітаптан дәптерге жазуға, содан кейін университетке және сабақтан кейін қайтадан кітапханаға баруға мәжбүр етті. «Ал сіздер не қаладыңыздар? Ағартушылар ғылыми және пайдалы білімді көпшілікке таратқан. Сіз қалың бұқараның кейінгі ұрпақтарысыз», – деп айтқан мұғалім сөздерімен дауласуға болмайды. Ұзақ уақытқа француз Ағартушылығының идеологтары және басқалары менің жадымда нық орнықты. Бірте-бірте жас мұғалім өз мақсатына жетеді. – «Франциядағы Ағартушылықтың ізбасары және жалғасы кім болып саналады? Фурье мен Сент-Симонды, утопиялық социалистерді білмейсіздер бе?». – «Бұл сұрақты қоймадым ба? Ал ізбасарлары туралы ше?». Оның тарапынан соңғы нокаутқа ұшырататын сұрақ: «Ал неміс Ағартушылығында кім бар? Гете, Шиллер, Лессинг, Гердер есімдерін естімедіңіздер бе???»

Болат Қылышбайұлы мен сияқты тарих факультетінің неміс бөлімінде маманданғанын енді ғана біле бастадым. Германия оның «үйреншікті ісі», ал француз революциясы жаңа тарихты білудегі нышан ғана болып табылады. Оның сүйікті сөзі, Канттың «априори», ол көбінесе кез-келген тақырыпты (априори білімі) «тезистер мен антитезистер» арқылы білу және тану туралы ойлармен бірге жүреді, ақиқатқа ұмтылып, «шындық үшін жазалануға қауіп төндірмейді». Осылайша, біртіндеп, студенттер үшін біршама драмамен ол бізді Германия әлеміне енгізді.

Кейінірек Болат Қылышбайұлы Германиядағы «Қараша төңкерісі» бойынша Мәскеуде (ММУ) кандидаттық диссертациясын қорғады. Ал менің кандидаттық диссертациям «Канттың шежіресін жақсы түсіну» үшін неміс Ағартушылығының қайраткері Гердерге арналды. Француз революциясын зерттеуде осындай коллизиялар орын алады!

Болат Қылышбайұлы – халықаралық байланыстар

Біз 90-шы жылдардың басында тағы да кездескен кезде, Болат Қылышбайұлы ғылым кандидаты, доцент болған, мен болсам жаңа бастап жүрген оқытушы едім, ал кафедраны профессор Жарас Омарұлы Ибрашев басқарды. Алғашқы шетелдік оқытушылар пайда болып, франциялық әріптеспен кездескеннен кейін Сұлтанов Ибрашевпен бірге «Марсельезаны» шырқайды, қалғандары франциялықпен бірге қатты дауыстайды, достық байланыстар бекітіледі.

Германиядан келген алғашқы қонақтар DAAD академиялық алмасулардың неміс қызметінің өкілі болды. Ол кезде мұның не екенін ешкім білмеді, ал Болат Қылышбайұлы ҚазҰУ жанынан олардың өкілдігін ашуға тырысты. Өкінішке орай, бұл ой жүзеге аспады. Алайда, DAAD-тың алғашқы стипендиаттары, негізінен, Сұлтановтың бастамаларының арқасында біздің кафедрадан да болды. Эберт

атындағы Қордың алғашқы өкілі де Қазақстанға және бірден біздің кафедраға келді, бұл да Сұлтановтың еңбегі. Алматыда ашылған ГФР Елшілігімен және жеке мәдени атташемен достық және тығыз байланыс орнату, ол Қазақстанға біздің кафедраға бірінші болып профессор Л.Кюнхардтты шақырды, ол 1-ші проректор З.А. Мансұровпен және Болат Қылышбайұлымен бірге Германияның жоғары оқу орындарындағы алғашқы болашақтықтарға жетекшілік етті. Байқағанымыздай, Сұлтановтың халықаралық байланыстарында түйінді сөз «бірінші» деп белгіленген. Шынында да, жоғары мектептің халықаралық қауымдастыққа апаратын жолы Болат Қылышбайұлы сияқты адамның аскетизмінің арқасында ашылды.

Содан кейін Сұлтановты СІМ-ге дипломатиялық қызметке шақырды. Кездесулер сирек болды, ол елден тыс жерде, Германияда болды. Ол Бонндағы ҚР Елшілігін ұйымдастыруға қатысты, біздің Елшіліктің Берлинге көшуіне көмектесті. Ол жерде ол кафедраны ұмытпады, уақыт бөлді, кездесті.

Қайтып оралғаннан кейін ҚСЗИ директоры болып, институттың ғылыми бағыттылығын, оның ашықтығы мен халықаралық байланыстарын айтарлықтай күшейтті. ҚСЗИ университеттерімен және сарапшыларымен ынтымақтастығы жалғасып жатыр.

Болат Қылышбайұлымен бірге Лондонға Халықаралық стратегиялық зерттеулер институтына (IISS) іссапар сәті есімде, онда ЕО-ның ОА бойынша арнайы өкілі Пьер Морель де қатысты. 2007-2013 жж. бірінші Стратегиясын тиімді іске асырудың тиімді жолдарын талқылай отырып, оның практикалық ұсыныстары есте қалды.

Болат Қылышбайұлы туралы еске түсіруге, әңгімелеуге, жазуға болады. Бірақ мен онымен кездесіп, оны тыңдап, онымен әңгімелесіп, кез-келген тақырыпта сөйлескенді дұрыс деп санаймын. Ол білім қоймасы.

Болат Қылышбайұлы Сұлтанов Канттың «Sapere aude!»* дегенін ұстанып, өз ақыл-ойын пайдалануға және бөлісуге батылдығы бар. Болат Қылышбайұлымен халықаралық қатынастар, тарих, саясаттану салаларында ынтымақтасу мүмкіндігіне ие болу мен үшін үлкен мәртебе.

Болат Қылышбайұлына ұзақ уақыт бойы денсаулық пен шығармашылық қуат тілеймін!

---

* Ред: лат. – «Білуге батыл бол», И. Кант оны «Өз ақыл-ойыңды пайдалануға батыл бол» деп аударды.

Даналық пен зиялылық қазынасы

МОВКЕБАЕВА Галия Ахметвалиевна

*әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың
халықаралық қатынастар және әлемдік экономика
кафедрасының профессоры,
Еуразиялық зерттеу орталығының директоры,
тарих ғылымдарының докторы*

Болат Қылышбайұлы Сұлтанов еңбектерінің қомақты тізімі бар белгілі ғалым, дана басшы, тамаша әрі мейірімді оқытушы, рухтандыратын тәлімгер және адал дос.

Ол әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дағы тарих факультетінің дамуына елеулі үлес қосты, онда сырттай оқу бөлімінің деканы болып жұмыс істеді, көп жылдар бойы ҚР СІМ-де отандық дипломатия саласында еңбек етті, шет елдерде, ГФР-да еліміздің мүдделерін лайықты түрде қорғады, 10 жылға жуық ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтын басқарды, онда ҚСЗИ беделі мен дәстүрін нығайтып қана қоймай, ҚСЗИ-дің жетілуіне ықпал етті. Бүгінде ҚСЗИ қазақстандық және халықаралық жетекші стратегиялық ғылыми орталықтардың бірі және мұнда зерттеушілердің тұтас тобы – кәсіби команда құрылды.

Қазіргі таңда Б.Қ. Сұлтанов Қазақстан-Неміс университетінің Халықаралық және аймақтық ынтымақтастық зерттеу институтын басқарады.

Оның ғылыми қызметінің бағыты: Қазақстанның сыртқы саясаты мен дипломатиясы, қауіпсіздік, Еуразиядағы, Еуропалық Одақтағы, Орталық Азиядағы интеграциялық үдерістер. Ол Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының

тұжырымдамалық негіздерін әзірлеуге, ҚР сыртқы саясаты мен дипломатиясының екіжақты және көпжақты форматын зерделеуге, өңірлік интеграцияның (Еуропалық одақ, ЕАЭО, Орталық Азия) және егемен Қазақстанның сыртқы саясатының, халықаралық және аймақтық ұйымдар қызметінің қазіргі заманғы зерттеулерін әзірлеуге қомақты үлес қосты.

Соңғы уақытта Болат Қылышбайұлы «Бір белдеу – бір жол» бастамасын, Қазақстан-Қытай қарым-қатынастарының түрлі аспектілерін зерттеуге көп көңіл бөліп жүр. 2017 жылғы қарашадан бастап Алматы қаласында ҚНУ Халықаралық және аймақтық ынтымақтастық зерттеу институтының қолдауымен және Алматыдағы ҚХР Бас консулдығының қолдауын тапқан Басқарма төрағасы және идеялық шабыттандырушысы Болат Қылышбайұлы Сұлтанов болып табылатын «Бір белдеу және бір жол» сараптамалық клубы жұмыс істей бастады. Осы клубқа қатысуымның арқасында үлкен ғылыми және гуманитарлық бағдарламасы бар сарапшылар тобының құрамында Қытайға екі рет – 2019 және 2020 жылдары болып, түрлі пікірталас алаңдарында қытайлық әріптестермен пікір алмасып, тілдесуге мүмкіндік алдым. Әдеттегідей, дәл осы Сұлтанов мырза, біздің делегацияның басшысы, оған тән ерекшеліктері бар ұлы ғалым, кең эрудициясы бар жарқын дипломат болып, қызықты пікірталастар жасады.

Болат Қылышбайұлы өте терең, ақылды, талантты, зиялы, ақкөңіл адам; таңқаларлық харизматикалық және көп қырлы тұлға, оны әрдайым конференцияларда қызығушылықпен тыңдайсың, әр кезде оның мінсіз сөйлеу тәсіліне, мәселенің күтпеген бұрышын таба білуіне, жарқын фактілерге, дәлелдерге толы сөйлеуді құру логикасына таң қаласың.

Оның уақыты тығыз болғанымен, қажет болған жағдайда спикер немесе ұйымдастырушы ретінде әрекет

етуге дайын жүреді. Халықаралық қатынастар факультеті, зерттеу орталықтары, атап айтқанда әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың Еуразиялық зерттеулер орталығы Сұлтанов мырзамен тығыз қарым-қатынаста және біз оған зияткерлік және адами қолдау көрсеткені үшін алғыс айтамыз.

Болат Қылышбайұлы өз ісінің шебері, даналық пен парасаттылық эталоны бола отырып, Қазақстанның зияткерлік дегдарына жататынын айрықша атап өткім келеді. Оның академиялық адалдығы мен әріптестерімен қарым-қатынаста көрінетін ерекше жылудығы көрер көздің бәріне де үлгі.

Құрметті Болат Қылышбайұлы!

Сізді осы айтулы мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтаймын! Сізге, ең алдымен, зор денсаулық, күш-қуат, шығармашылық табыс пен ғылыми жоспарларыңыздың орындалуын тілеймін!

Сізді білу және Сізбен жұмыс істеу, Сізден үйрену – шын мәнінде мәртебе, құрмет және қуаныш!

Болат Сұлтанов туралы: жеке және кәсіби өмірінен

ЧЕБОТАРЕВ Андрей Евгеньевич

*«Альтернатива» өзекті зерттеулер
орталығының директоры,
саяси ғылымдарының кандидаты*

Қазақстанның ғылыми-сарапшылық ортада Болат Қылышбайұлы Сұлтанов лайықты беделге ие. Тарихшы мамандығы бойынша оқытушылық, ғылыми-зерттеу және дипломатиялық салаларда үлкен тәжірибесі бар. Оның еңбек жолының едәуір бөлігі 2005-2014 жылдары басқарған ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтына (ҚСЗИ) тұспа-тұс келеді.

Бір қызығы, менің Болат Қылышбайұлымен 1992 жылы танысуым сырттай ғана болды. Ол тіпті мені білмеді де. Ол кезде мен Қазақ сот сараптамалары ҒЗИ бөлімдерінің бірінде зертханашы болып жұмыс істей жүріп, өзімнің кәсіби жолымды іздеп жүрген едім. Бір рет, үзілісте фашистік Германияның арнайы қызметтерінің тарихы туралы бір кітапты оқып отырғанда досым әрі әріптесім Тимур Сұлтанов осы тақырып бойынша маған қосымша ақпарат бере алатын және тарих маманы болып табылатын ағасы туралы айтқан болатын.

Алайда ғалыммен тікелей танысудың жолы мен ойлағаннан да ұзақтау болды. Шамамен 10 жыл өткен соң, ҚСЗИ-дағы ғылыми-тәжірибелік іс-шаралардың бірінде саясаттанушы ретінде қатысу барысында, Қазақстанның мемлекеттік шекарасын делимитациялау процесі бойын-

ша сөз сөйлей отырып, мен досымның ағасымен кездестім. Шынын айтқанда, біздің таныстығымыз аса қуанышты болмады. Менің ұзын бойыма қайран қалған аға Сұлтанов менің іс-шарада сөйлеген сөзімді қатты сынға алды. Неліктен екені түсінікті болды, өйткені мен сол кезеңде көптеген мәселелер бойынша аса сыншыл ұстаныммен сөз сөйлеген едім. Осы жағдайдан кейін оған кіші Сұлтановпен достығым туралы айту орынсыз еді.

Болат Қылышбайұлы ҚСЗИ-ді өзі басқарған кезде біздің қарым-қатынасымыздағы тоң біртіндеп ери бастады. Бұл Мәскеуге әртүрлі талдамалық және медиа құрылымдардағы бір топ әріптестермен бірлескен сапар кезінде болды. Тәжірибелі адам бола отырып, Сұлтанов Мәскеуден кету кезінде бәрімізге Ресей астанасының көшелеріндегі үлкен «кептелістерге» байланысты әуежайға көлікпен барудан бас тартуға, метромен тиісті станцияға жетіп, аэроэкспресс арқылы жетуге кеңес берді. Сапарлардың және олардағы барлық жағдайлардың әртүрлі адамдарды қалай жақындастыратынының тағы бір мысалы.

Содан бері мен өзара тиімді ынтымақтастық перспективасымен ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ-да сыйлы қонақ болдым. Қазақстанның бұл шешуші «ақыл-ой орталығы» оның барлық басшылары жанында әртүрлі мәртебелік және лауазымдық позицияларды білетін, соған баратын және оны одан әрі жалғастыратын. Олардың әрқайсысы оған өзінің көп білімін, дағдыларын, энергиясын және т.б. салған.

Біріншіден, осы уақыт ішінде Қазақстанда және оның айналасында қазақстандық қоғам мен мемлекеттің дамуына белгілі бір ықпал еткен елеулі оқиғалар орын алды. Олардың қатарында 2005 және 2011 жылдардағы президенттік сайлау, 2007 және 2012 жылдардағы парламенттік сайлау, 2007 жылғы конституциялық реформа, 2010 және 2011 жылдары Қазақстанның ЕҚЫҰ мен ИЫҰ-ға

төрағалығы, сәйкесінше 2010-2014 жылдары Бірыңғай экономикалық кеңістікке және Еуразиялық экономикалық одаққа (ЕАЭО) трансформацияланған Кеден одағын құру және т.б. бар. Өз кезегінде, мұның барлығы дерлік көптеген конференцияларда, дөңгелек үстелдерде, ұжымдық монографияларда, ҚСЗИ журналдарындағы жинақтар мен мақалаларда көрініс тапты. Ел басшылығына арналған аналитикалық жазбалар, баяндамалар және басқа материалдар туралы да ерекше атап өтуге болады.

Екіншіден, институт өз алаңында отандық және шетелдік сарапшылар қоғамдастығы, саяси партиялар, масс-медиа, шетелдік дипломатиялық корпус және халықаралық ұйым өкілдерінің қатысуымен Қазақстанның саяси өмірінің, әлеуметтік-экономикалық дамуының және халықаралық ынтымақтастығының өзекті тақырыптары мен мәселелерін талқылау үшін ашық бола түсті. Өз кезегінде, бұл ҚСЗИ зерттеу жұмысының нәтижелеріне оң әсер етті.

Үшіншіден, ҚСЗИ-да әр уақытта әртүрлі мемлекеттік және мемлекеттік емес құрылымдардың кадрлық құрамын толықтырған жоғары білікті мамандар тобы құрылды. Сонымен бірге «сұлтановтық шақырылымындағы» бірқатар қызметкерлер институтта жұмысын жалғастырып, белгілі бір сабақтастықты қамтамасыз етуде – бұл бүкіл құрамның бестен бір бөлігі, ал егер ғылыми қызметкерлер туралы айтатын болсақ, онда бұл бүкіл ҚСЗИ сарапшылар тобының үштен бірі.

2014 жылы ҚСЗИ-дің және оның ұжымының белгілі бір бөлігінің Астанаға көшуіне және осы жерде оның жұмысын жолға қоюға байланысты күрделі сын-қатерді қабылдап, оған төтеп берді, ал Болат Сұлтанов институтты жаңа басшыға, елдің жетекші саясаттанушыларының бірі Ерлан Каринге тапсырды. Алматыға оралғаннан кейін өзі Қазақстан-Неміс университетінің Халықаралық және аймақтық ынтымақтастық зерттеу институтын басқарды.

Бұл тұрғыда ол бұрынғыдан да ашық және белсенді, Қазақстанда және шетелде әртүрлі сараптамалық алаңдарда және БАҚ-та көп сөз сөйлейді.

Болат Қылышбайұлы өз ісінің шебері ретінде тарихи және заманауи жоспардың түрлі үдерістері мен оқиғаларына баға бере отырып, кең ой-өрісімен ерекшеленеді. Жалпыадамзаттық қатынаста ол белгілі бір принциптерді, рухани және азаматтық құндылықтарды ұстанумен сипатталады. Бұрынғы мәртебесіне қарамастан, ол оңай қарым-қатынас жасайды және онымен әртүрлі тақырыптар бойынша сөйлесу өте қызықты. Ол кез-келген адаммен, тіпті бейтаныс адаммен оңай сөйлесе алады. Алайда, егер біреу оған жағымсыз болса, онда ол осы адамға сөзбен немесе іс-әрекетпен көрсетеді.

Жалпы, Болат Сұлтанов түрлі ғылыми-зерттеу құрылымдарын басқарып, көптеген адамдарға кәсіби және мансаптық дамуына айтарлықтай серпін бере отырып, Қазақстанның әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдарын дамыту үдерісіне елеулі үлес қосып келеді. Болат Сұлтановтың кәсіби жолынан да, өмірлік жолынан да үйренетін көп нәрсе бар.

Оған осындай қарқынын баяулатпай әрі қарай өрлей беріп, жаңа белестерді бағындыра беруін тілеймін!

Дипломат, ғалым және тамаша адам

ӘШІМБАЕВ Данияр Рахманұлы

*Саясаттанушы, сарапшы, қоғам қайраткері,
«Кто есть кто в Казахстане» энциклопедиясы
ақпараттық-баспа жобасының жетекшісі*

Болат Қылышбайұлымен танысуым осыдан жиырма жыл бұрын басталды. «Кто есть Кто в Казахстане» энциклопедиясын кезекті басып шығару жұмысы барысында қандай да бір өмірбаяндық мәліметтерді нақтылау үшін Республикамыздың бірқатар мемлекеттік қайраткерлерінің туыстарын іздестіру жүргізілді. Осылайша Болат Сұлтанов қызықты еңбек жолынан өткен Қылышбай Сұлтановтың ұлы (1905-1965) екені анықталды.

Ақтөбе облысы Темір ауданының тумасы Қылышбай Сұлтанов Бүкілодақтық құқық академиясының Жоғары курстарын бітіріп, Түрікмен КСР прокуратура органдарына жұмысқа орналасып, Республика прокурорының орынбасары лауазымына дейін көтерілді. 1948 жылы ол Бүкілодақтық сырттай заң институтын бітіріп, ҚазКСР прокурорының кадрлар жөніндегі орынбасары лауазымына ауыстырылды және көп ұзамай 3-сыныпты мемлекеттік әділет кеңесшісі (яғни, генерал-майор) сыныптық шенін алды. 1952 жылы Қылышбай Сұлтанов Қазақстанның әділет министрі лауазымына тағайындалды, ал Хрущев реформаларының бірі аясында Әділет министрлігі таратылғаннан кейін ол ҚазҒЗИ сот сараптамасы директорының орынбасары қызметіне ауысты. 1963 жылы Сұлтанов ҚазКСР Министрлер Кеңесінің Заң комиссиясының төрағасы қызметіне тағайындалды (бұл орган таратылған Әділет министрлік-

терінің орнын ауыстырды), бірақ өмірінің 62-ші жылында осы қызметте кенеттен қайтыс болды. Қылышбай Сұлтанов екі рет ҚазКСР Жоғарғы Кеңесінің депутаты болып сайланды, Еңбек Қызыл Ту, Қызыл Жұлдыз, «Құрмет Белгісі» ордендерімен, медальдармен марапатталды.

1951 жылы Қылышбай Сұлтановтың отбасында кіші ұлы Болат, біздің басты кейіпкеріміз дүниеге келді. 1974 жылы ҚазМУ тарих факультетін, ал 1982 жылы ММУ аспирантурасын бітірген. Университетті бітіргеннен кейін ол сырттай тарих факультетінің деканына жетіп, сол университет қабырғасында жұмыс істеді. 1993 жылы ол Президенттің көмекшісі Константин Жигаловпен бірге «Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаев: қызмет хроникасы» сериясындағы бірінші кітапты шығарды (келесі томдарды Владимир Шепель және Махмұд Қасымбеков сияқты саяси грандтар шығарғаны белгілі). Сол жылы Б.Қ. Сұлтанов Сыртқы істер министрлігіне жұмысқа шақырылды.

Қазақстан СІМ 1991 жылдың соңына дейін хаттамалық функцияларды көбірек атқарғаны және оның жеткілікті түрде ықшам аппараты болғаны белгілі. Тәуелсіздік жарияланғаннан кейін орталық аппаратқа және жаңадан құрылған елшіліктерге одақтық СІМ-нің әртүрлі бөлімшелерінде және шетелдегі кеңес елшіліктерінде жұмыс істеген қазақстандықтар, сондай-ақ, өкінішке орай, ғылыми зиялылардың өте аз қабатын құрайтын тіл мамандары, аудармашылар, халықаралық қатынастар жөніндегі мамандар шақырылды. Сұлтанов алдымен бірінші хатшы, содан кейін меңгеруші болды. Ал 1995 жылы Қазақстанның ГФР-дағы Елшілігінің бірінші хатшысы, одан кейін кеңесшісі болып ауыстырылды (бірінші Елші Сағынбек Тұрсынов болды, ал ол Президент Әкімшілігінің басшысы лауазымына ауысқаннан кейін дипломатиялық миссияны экс-вице-президент Ерік Асанбаев басқарды). 2000 жылы Болат Сұлтанов

Қазақстанға оралып, ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтына (ҚСЗИ) жұмысқа ауысты. Ол кейіннен сыртқы саясат және халықаралық қатынастар бөлімінің меңгерушісі, институт директорының кеңесшісі және бірінші орынбасары қызметтерін атқарды.

ҚСЗИ 1993 жылдың жазында КИМЭП Стратегиялық зерттеулер орталығының базасында құрылды және алғашқы жылдары халықаралық қатынастар, қауіпсіздік және әлемдік экономика саласындағы зерттеулерге бағдарлана отырып әрекет етті. Қазақстанда Кеңес заманында да, тәуелсіздік жылдарында да қоғамдық ғылымдар ең алдымен «ішке» бағдарланғанын, тіпті «сұраныс» пайда болған кезде де ешкім сыртқы саяси және сыртқы экономикалық зерттеулермен айналысуға ерекше талпыныс жасамағанын атап өткен жөн. ҚСЗИ ғылыми зерттеулер мен қолданбалы әзірлемелердегі бұл олқылықты белгілі бір дәрежеде Республика басшылығына талдамалық қамтамасыз ету арқылы өтеуі тиіс еді. Біраз уақыттан кейін институт Президент Әкімшілігінің ААО-ны басқарған және мемлекеттік аппаратта «бас стратег» болып саналған Марат Тәжиннің қарамағына өтті және институт ішкі саясат саласындағы зерттеулерді едәуір арттыра бастады.

ҚСЗИ Өмірсерік Қасенов (1993-1997), Лев Тараков (1997), Алма Сұлтанғалиева (1997-1998), Ермұхамет Ертісбаев (1998-2000), Мәулен Әшімбаев (2000-2005) басшылығымен жұмыс істеді, әрі соңғысы бір мезгілде Қауіпсіздік Кеңесінің талдау орталығын басқарды (1999-2002).

2001 жылы Б.Қ. Сұлтанов «Сыртқы саясат және талдау орталығы» ЖАҚ жаңа талдау орталығын басқарды, оған ҚСЗИ және басқа да ұйымдардың бірқатар қызметкерлері (Лаура Ерекешева, Николай Кузьмин, Әділ Қожихов, Антон Морозов, Лейла Мұзапарова) ауысты. Сонымен қатар Сұлтанов «Казахстан и современный мир» журналының бас редакторы болды. Ол «Заманауи лаңкестік: Орталық

Азиядан көзқарас» және «Қазақстандағы әлемдік держава-лардың саясаты мен мүдделері» ұжымдық монографияла-рының бірлескен авторы болды. Алайда, ол ССТО-ын ұзақ басқарған жоқ: 2002 жылғы мамырда Сұлтановты Бонндағы елшілікке қайта жіберді, енді кеңесші-уәкіл (Асанбаевтан кейін Вячеслав Гиззатов елші болды, ал 2003 жылы оның орнына Қайрат Сарыбай келді) ретінде әрекет етті.

Екі жылдан кейін Б.Қ. Сұлтанов қайтадан ғылымға оралып, Тұңғыш Президент Қоры жанындағы Әлемдік экономика және саясат институты (ӘЭСИ) директоры-ның бірінші орынбасары болды. Алғашқы жылдары бұл құрылым ҚСЗИ базасында құрылды және оны қоса атқа-рушы болып соңғы директоры Мәулен Әшімбаев басқарды. Болат Сұлтановпен бірге Асқар Шоманов пен Лейла Мұза-парова директордың орынбасарлары болды.

2005 жылы мамырда жоғарыдағы кезекті рокиров-ка нәтижесінде Мәулен Әшімбаев ӘЭСИ директорлығын сақтай отырып, Қауіпсіздік кеңесі хатшысының орынба-сары болды. ҚСЗИ-да кідіріс болды, бірақ екі айдан кейін Мемлекет басшысының өкімімен директор лауазымына Болат Сұлтанов тағайындалды.

Ол бұл лауазымда рекордтық тоғыз жарым жыл жұмыс істеді, «Общество и эпоха», «Казахстан-Спектр», «Central Asia's affairs» институт журналдарының шеф-редакторы болды, бірқатар ұжымдық монографиялар («Қазақстанның сыртқы саясатының қалыптасуы: тарих, жетістіктер және болашаққа көзқарас», «Қазақстанның қазіргі саяси тарихы (1986-2006 жж.)» және т.б.) шығаруды ұйымдастырды, көп-теген мақалалар жазды және бірқатар ірі конференциялар өткізді. Институт, ең алдымен, сыртқы саяси зерттеулер мен қауіпсіздік мәселелері саласындағы беделді ғылы-ми-талдау орталығына айналды. Көрнекті сарапшы және директор ретінде ол Мәжіліс жанындағы консультативтік органдарда, Қазақстан халқы Ассамблеясында, Қауіпсіздік

Кеңесінде, ҰҚШҰ-да және басқа да беделді ұйымдарда институт атынан өкілдік етті.

2007 жылы Болат Қылышбайұлы «Ресейдің стратегиялық мүдделері тұрғысындағы Қазақстан-Ресей қатынастары (XX ғасырдың аяғы – XXI ғасырдың басы)» тақырыбында тарих ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін диссертация қорғады. 2011 жылы ол Ресейдің Достық орденінің кавалері болды. Қазақстан Республикасы Президенті Қ.К. Тоқаевтың Жарлығымен ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының ұсынуымен Болат Қылышбайұлы «Құрмет» орденімен марапатталды.

Бойшаң, білімді және сұлтандық тұрғыдан мықты директор қазақстандық саясаттың «сыртына» және «ішіне» бағытталған зерттеулерге үлкен үлес қосты. Оның басшылығымен институт жаңа елордаға, Астана қаласына көшіруді жүзеге асырды, бұл ретте ең маңыздысы институттың бас ғылыми қызметкерлері жұмыс істеуге қалған «Алматы плацдармын» сақтап қалды.

Қызметтегі рекордтық мерзімге қарамастан, Сұлтанов билік үшін «сыртқы сарапшы» болып қала берді. Ақылды адам әрі дипломат бола тұрып, ол ең алдымен институтты ғылыми-зерттеу орталығы ретінде сақтап қалуға тырысты.

2014 жылдың күзінде директор қызметінен босатылды. Болат Қылышбайұлы орнынан түсуді философиялық тұрғыдан қабылдады. Ол алдымен «Тұран» университетінің профессоры болды, содан кейін Қазақстан-Неміс университеті жанындағы жаңа Халықаралық және аймақтық ынтымақтастықты зерттеу институтын басқарды және ғылыми форумдар мен БАҚ-та беделді сарапшы ретінде белсенді түрде әрекет етуді жалғастырып келеді.

Қорытындылай келе, Болат Қылышбайұлымен байланысты қызықты сәтті еске түсіргім келеді.

Бірнеше жыл бұрын, Мәскеуде Ресей-Қазақстан ынтымақтастығының мәселелеріне арналған конференция өтті, оның қатысушылары арасында Болат Сұлтанов және осы жолдардың авторы болды. Соңында Болат Қылышбайұлы кешке үйіне ұшатынын және тамақтанып үлгермегенін хабарлады. Қазақстандық делегация тату-тәтті және ұйымшылдықпен ас ұйымдастырып, біздің Елшіліктің жауапты қызметкерін қоса алғанда, толық құрамда лайықты орын іздеуге аттанды. Қытай, жапон және кавказ асханаларының мекемелері дәйекті түрде бізді қабылдамады, оған саяхатшылардың күштері таусылды және олар «Кешенді ас» деген жазуы бар алғашқы ашық есікке қарай бет алды. Кіре берісте күзетші қандай да бір себептермен барлығын металл детектормен тексерді, содан кейін барлығымызды кең залға өткізді. Мекеме күндіз тамақтану режимінде жұмыс істейтін белгілі стрип-клуб болып шықты; сонымен бірге сахнада кешкі шоудың дайындығы жүріп жатты, ал даяшылардың үстінде киім мөлшері өте аз болды.

Ақсақал бастаған қазақстандық сарапшылар, зиялы адамдар арасында қабылдағандай, жайбарақат, бірінші асты, екінші асты, салатты жеп, компот ішкеннен кейін жағымды қарым-қатынастың әр минутынан ләззат алып, мекеменің деңгейін жоғары бағалады, содан кейін әңгіме ұшуды кейінге қалдыру және бірқатар іс-шаралардың күшін жою мүмкіндігіне дейін жетті. Мәселені мұқият зерделеу үшін кешкі мәзір қажет болды, оны сарапшылар қауымдастығы қолайсыз және өте қымбат деп санады.

«Қазақ сарапшысы, адамгершілік келбеті» деген тұжырыммен делегация өткен конференция туралы ең жылы естеліктерді сақтай отырып, мекемеден шығып кетті.

Ұстаз, әріптес, жолдас туралы

МҰЗАПАРОВА Лейла Маратқызы

*Роза Люксембург Қорының
Орталық Азияда өкілдігінің басшысы,
экономика ғылымдарының кандидаты*

Болат Қылышбайұлы Сұлтанов менің өмірімде кездескен ең жақсы адамдардың бірі. Мен үшін ол тек жоғары білікті маман, тамаша ғалым, педагог және талантты басшы ғана емес, сонымен қатар бай рухани құндылыққа ие тамаша адам, нағыз дос және адал жолдас.

Б.Қ. Сұлтановтың әріптестері мен достарының көпшілігі бұл кітапта өзінің қандай тамаша сарапшы және өз ісінің кәсіпқой маманы екенін жазатынына сенімдімін. Біз, оның әріптестері, оның өз саласында үлкен білімі бар шынайы тарихшы екенін білеміз және ол тарихи даталар мен еліміздің және әлемдік қоғамдастықтың тарихы, қоғамдық өміріндегі маңызды оқиғалар мен үдерістердің ұсақ-түйектерін әрдайым есте сақтап алады.

Іс жүзінде оның әрбір жарияланымы, баспасөздегі сұхбаты немесе конференцияларда сөйлеген сөзі көптеген пайдалы фактілер мен ақпаратқа толы қызықты және ерекше құбылыс болып табылады. Сонымен қатар, ол әрқашан зерттеу тақырыбын әртүрлі жағынан және түрлі көзқарастан қарауға тырысады. Оның ойлары мен идеялары басқаларды өз ойларына, біздің қоғамда пісіп жатқан түрлі мәселелерді шешудің жолдарын іздеуге итермелейді, ынталандырады. Бұл, бәлкім, Оның зерттеулері мен талдауларының негізгі бағыты қазақстандық қоғам өмірінің жағымсыз

жақтарын жоюдың өзектілігіне баса назар аударады. Бұл әрине, тек мадақтау сөздер ғана емес.

Болат Қылышбайұлымен қарым-қатынастан өзіме алған ең құнды нәрсе – Отанға деген сүйіспеншілік, шынайы патриотизм сезімі. Яғни, соңғы жылдары пайда болған көптеген «патриоттардың», Соңғы жылдары пайда болған көптеген «патриоттар», ұлттық патриоттар, блогерлердің және т.б. сияқты Қазақстанға деген байбаламдық және жалған «махаббат» емес, әлеуметтік мәртебесіне, ұлтына, діни және саяси көзқарастарына теңдей қарап, қазақстандық қоғамның өмірін жақсы, бай, сапалы етуге шынайы ұмтылыс жасап келеді.

Б.Қ. Сұлтановпен жиырма жылдан астам уақыт еліміздің үш аналитикалық орталығында бірге жұмыс істеген кездерден көптеген маңызды, пайдалы, қызықты, кейде күлкілі, кейде қайғылы оқиғалар мен сәттер жадымда мәңгі сақталып қалды. Олардың арасынан Болат Қылышбайұлының тұлғасын өте жақсы сипаттайтын екі естелікпен бөліскім келеді.

2004 жылы Б.Қ. Сұлтанов Германиядағы ҚР Елшілігінде кеңесші-уәкіл болып жұмыс істеді, оның жалақысы жоғары лауазымы, әлемнің ең дамыған елдерінің бірінде тамаша өмір сүру жағдайы, дипломатиялық қызметте одан әрі мансаптық өсу перспективалары болды. Алайда Болат Қылышбайұлы ешқашан мансапкер болған емес. Бір-ақ сәтте ол шетелде өмір сүрудің барлық игіліктерінен жай ғана бас тарта салды, себебі біздің еліміздегі белгілі жаңа аналитикалық құрылымды нөлдік көрсеткіштен жоғары көтеру үшін аянбай еңбек етті. М.С. Әшімбаев пен Б.Қ. Сұлтановтың басшылығымен 10 адамнан тұратын біздің шағын командамыз бар болғаны екі жылдың ішінде Әлемдік экономика және саясат институтын мықты талдау орталығына айналдырды.

Айта кеткім келетін екінші жағдай он жылдан кейін,

2014 жылы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты Астанаға көшірілген кезде орын алды. ҚСЗИ-ді көшіру міндеті көптеген жылдар бойы өзекті болып келді, бірақ тек Б.Қ. Сұлтанов институт директоры бола отырып, осы жауапты және күрделі қадам үшін барлық міндетті шарттарды: елордадағы институт үшін ғимараттар, көшуді қаржыландыру, қызметкерлер үшін материалдық және тұрғын үй жағдайларын қамтамасыз етуді шешуге қол жеткізе алған кезде ғана жүзеге асырылды. Жағдайды қатты қиындатқаны сол кезде ел ішінде және шетелде танымал мемлекеттік талдау саласындағы мамандардан, сондай-ақ институттың ғылыми-көмекші қызметтерінің тамаша мамандарынан құралған ҚСЗИ командасын жоғалтып алмау еді. Болат Қылышбайұлы мұны жүзеге асыра алды, оның қамқорлығымен және үлкен ынтасымен Астанаға ҚСЗИ қызметкерлерінің үлкен тобы келді. Б.Қ. Сұлтановтың артынан, оның жігерлі көңіл-күйі мен оптимизміне қарап, атақты кадрлар мен қалыптасқан мамандар келіп, шуақты Алматыдағы жайлы қолайлы жағдайды суық Астанадағы жаңа, әзірге жабдықталмаған орынға ауыстырды. Болат Қылышбайұлы институтты тез, жедел әрі сындарлы түрде көшірді жүзеге асырды.

Бүгін, Болат Қылышбайұлының қатысуымен өткен көптеген қызықты оқиғаларға, пайдалы сапарларға, көптеген конференцияларға, жарияланымдарға және жай ғана жылы достық кездесулерге көз жүгіртсем, өзімнің қымбатты «қамқоршыма», әріптесіме, мұғаліміме және досыма жаңа қызықты идеяларды, табысты жобаларды, жоспарларды іске асыруды, сондай-ақ ұзақ ғұмыр, мықты денсаулық пен өмірді бақытты ететін қуанышты сәттердің көп болуын тілеймін!

Барлығы үшін зор ризашылықпен

ӘБІШЕВА Мариан Асарқызы

*ҚР Президенті жанындағы
Мемлекеттік басқару академиясының
Дипломатия институтының директоры,
саяси ғылымдарының кандидаты*

*Ғылым – хақиқат, оған ғашықтық
өзі де хақлық һәм адамдық дүр.*

Абай

Биылғы жыл, Тәуелсіз Қазақстан тарихындағы мерейтойлық жыл, біздің мемлекетіміздің тәуелсіздігінің отыз жылдығы.

Осы жылы біз еліміздің еңбек сіңірген қайраткері, тамаша ғалым және тәлімгер, ұстаз, нағыз азамат Болат Қылышбайұлы Сұлтановтың мерейтойын атап өтеміз.

Ол елдің қалыптасу дәуірін бастан өткерді. Оның бір бөлігіне айналды, өзі қоғамдық өмірдің жаңа салтына көшу дәуірінде және елеулі өзгерістер дәуірінде, күмән мен үміт дәуірінде, пұттардың жойылу дәуірінде және жаңа басымдықтар дәуірінде, таныс стереотиптер мен жаңа ұлттық идеяның күйреуі, қазақстандықтардың еркін, ашық, тәуелсіз және өзін-өзі қамтамасыз ететін жаңа ұрпақ дәуірінде өмір сүрді, қызмет атқарды.

Бір мақаланың шеңберінде Болат Қылышбайұлының еліміздің қазіргі тарихына қосқан терең үлесін қамту мүмкін емес. Бірнеше жыл бойы оның командасының мүшесі болу мәртебесіне ие болдым, біз сайлау жүйесінен бастап

конституциялық реформаға дейінгі трансформация процесіне тікелей қатыстық. Алайда, мен оның ғылыми жетекшілігімен жүргізілген сыртқы саяси зерттеулердің кешенді бағытын ерекше атап өткім келеді. Бұл жұмыстың нәтижесі Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты мен қауіпсіздігінің өзекті мәселелеріне арналған ондаған ғылыми басылымдар, жүздеген талдамалық баяндамалар, еліміздің басшылығы қабылдаған тарихи шешімдер болды.

Отандық талдау мектебінің дамуына Болат Қылышбайұлы Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті Қоры жанындағы Әлемдік экономика және саясат институтында, содан кейін Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институтының директоры лауазымында жұмыс істеген кезеңінде үлкен үлес қосты. Көптеген ғалымдар мен сарапшылар өздерін Болат Қылышбайұлының шәкірттері екенін мақтанышпен айтады. Олардың ішінде мен де бармын. Мен үшін осы күрделі, бірақ қызықты аналитика әлемін ашқан Болат Қылышбайұлына зор ризашылығымды білдіремін!

Мұқият болу, егжей-тегжейге назар аудару, негіздеудегі анықтық және тұжырымдардағы дәлдік – мұның бәрі талдау құжаттарын дайындау кезіндегі «Сұлтанов қоятын талаптардың» қысқаша тізімі. Сұлтановтың талдау жұмысының мынадай өзіндік «формуласын» жасауға болады: «үдеріс–нәтиже», яғни үдеріс сипаттарының нәтижеге ауысуы. Бұл тәсіл зерттелетін сұрақтың өрісін кеңейтеді, ал зерттеудің өзі үдеріс тәсілінің ерекшеліктерін алады. Осылайша, Болат Қылышбайұлы жеке өзі талдаушыларды дайындап шығарды, кейін олар ел мүддесі үшін мемлекеттік құрылымдарда жұмысын жалғастырды.

«Ғылыммен айналысу үшін, ең алдымен, оны жақсы көру керек», – деп Абай өзінің «Қара сөзінде» айтқан. Болат Қылышбайұлы бұл сүйіспеншілікті біздің әлеуетімізге сенім ұялататын қазақстандық ғалымдардың тұтас буынына

сіңірді. ҚСЗИ басшылығы кезінде ғылым кандидаттары мен докторларының қажетті дәрежелерін алған институттың ғылыми қызметкерлерінің диссертацияларын қорғауы күрт өсті. Олардың көпшілігі ғылыми мансабын жалғастырып, отандық ғылымның дамуына өз үлестерін қосып келеді.

Сондай-ақ, мен де ғылым, білім және талдау тоғысында қарапайым еңбек етуді жалғастырып, Болат Қылышбайұлымен бірлескен жұмыс сабақтарынан үйренген қағидаттарды адал орындап келемін.

Менің Ұстазыма, Сұлтанов Болат Қылышбайұлына зор ризашылықпен алғысымды білдіремін!

Қымбатты және маңызды тұлға

НҰРҒАЛИЕВА Мадина Маратқызы
«Nur Otan» партиясының қоғамдық
саясат институтының директоры,
саяси ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты, бірінші кезекте, басшылығымен ерекшеленетін. ҚСЗИ басшыларына еліміздің жетекші «ақыл-ой орталығын» басқару және мемлекетіміздің ішкі және сыртқы саясатын жоғары деңгейде аналитикалық сүйемелдеумен қамтамасыз ету жауапты миссиясы бұйырыпты. Бұл өз кезегінде, ҚСЗИ басшылары жылдар бойы қалыптастырып келе жатқан пікірлестер командасын үздіксіз нығайтып, күшейтіп отырса ғана қол жеткізуге болатын миссия.

Маған ҚСЗИ директоры Болат Қылышбайұлы Сұлтановпен танысу бақыты 2011 жылы бұйырыпты. Оған себепкер қазіргі ҚСЗИ директоры, ол кезде БҒМ ҒК Философия және саясаттану институтының директоры Зарема Каукенқызы Шаукенова болды. Бұл 2011 жылдың 27 желтоқсаны еді. ҚСЗИ «Қазақстанның саяси партиялары: күн тәртібіне – сайлау» тақырыбында дөңгелек үстел ұйымдастырды. Іс-шараның модераторы – Болат Қылышбайұлы болды. Оның ерекше дарындылығы, басқаларды өз ырқына бағындыра алу биік беделі, ықыласымен қолдау көрсете білуі, маған қалыптасқан, танымал сарапшылардың алдында алғаш рет сөз сөйлеп тұрған жас маманға жігер берді. Өзіме деген сенімімді күшейтті.

Арада екі жылдай уақыт өткен соң менің студенттік кезімнен бергі арманым орындалды. Көпжылдық тарихы,

салмағы, қоғамда беделі бар, мемлекеттік think tank (талдау орталығы) ҚСЗИ жұмысқа орналастым. Мені ҚСЗИ-на құрметті Болат Қылышбайұлы қабылдады. Дәстүр бойынша ол мені ұжымға таныстырып, кабинетке, жұмыс орныма дейін апарып, сәттілік тіледі. Оның ақ тілегі мен ықыласынан кейін Институт менің өмірімде ерекше орын алды.

Биыл біз Болат Қылышбайұлының мерейтойын атап өткелі отырмыз. Бұл атаулы күннің қазақ елі үшін ең маңызды дата – Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына түспа-түс келуі ғажап. Оның Тәуелсіздікті нығайтуда және Қазақстанды ілгерілетуде еңбегі зор. Мысалы, Болат Қылышбайұлының арқасында Берлин қаласындағы ҚР Елшілігінің жанындағы көшенің біріне Абай Құнанбаевтің аты беріліп, Абайштрассе деп аталды.

Болат Қылышбайұлы Институтты басқарған жылдары өзгеше басқару стилін қалыптастырды. Оның басқару стилі ұзақмерзімді жоспарлау, нақты міндеттерді қою, зияткерлік өнімнің сапасына жоғары талап қоюмен ерекшеленеді.

Жұмысты ұйымдастыру, жүктемені бөлудегі жүйелі, ұтымды тәсілі өнімді жұмыс істеуге және үздіксіз біліктілікті арттыруға мүмкіндік берді. Болат Қылышбайұлы ұжымға келген әрбір жаңа қызметкерді «Егер қызметкер сағат 18-00 кейін жұмыста кідірсе, онда ол нашар жұмыс істейді»-деген сөздермен қарсы алатын. Басшылық қалыптастырған ҚСЗИ талдауларының жоғары стандарты әрбір қызметкерден әр жазылған сөзі үшін дәлелділікті, жауапкершілікті талап етеді.

Көптеген жас мамандар үшін, тіпті қалыптасқан білікті сарапшылар үшін Болат Қылышбайұлы тәлімгер болды, ол өзінің жинақтаған мол тәжірибесімен, білімімен бөлісіп, барлық бастамаларға қолдау көрсетті. Оның беделі, харизмасы және шынайылығы қарым-қатынас жасаған алғашқы сәттен бастап-ақ адамды ерекше зияткерлік энергиямен

қуаттандырады. Болат Қылышбайұлы сұхбат бергенде, конференцияларда сөз сөйлегенде, қандай да бір халықаралық оқиғаларға түсініктеме бергенде, бүкіл аудитория оның әрбір сөзін, әрбір тезисін мұқият, ұйып тыңдайды. Құдды бір гипнозға түскендей күйде болады. Материалды баяндау анықтығы, дикциясының нақтылығы, сараптамалық позициясының дәлелдігі, дипломаттығы, әдептілігі, туралығы – нағыз кәсіби шеберді ерекшелейтін қасиеттері.

Кейде Болат Қылышбайұлы өз тұжырымын дәйектеу үшін бәрімізге жақсы таныс қалта кітапшасын шығарады. Ол кітапшада ғасырлар даналығы – белгілі адамдардың, саясаткерлердің, философтардың дәйексөздері тізілген. Мұның өзі оның бойындағы ерекше интеллектуалды тартымдылығының дәлелі.

Оның басшылығымен Қазақстан-Неміс институтының Халықаралық және аймақтық ынтымақтастық институты бірқатар қызықты жобаларды жүзеге асырды. Мен ол жақта авторлық кітаптарымды жариялауға, тіпті қатысуға мүмкіндік алдым. Бұл оның тәлімгерлігі мен қолдауының арқасында мүмкін болды.

Үш жыл бұрын Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының 25 жылдық мерейтойына орай «Қазақстан-Спектр» журналында әр жылдары еліміздегі жетекші «талдау орталығын» басқарған директорлардың сұхбаттары жарияланды.

Болат Қылышбайұлы өзінің сұхбатында институтқа қатысты негізгі ойларды нақты тұжырымдады: «ҚСЗИ-да жұмыс істеу – үлкен құрмет пен жоғары жауапкершілік қана емес, сонымен қатар қарапайым ережені қатаң сақтау: «Алдын-ала болжау үшін білу; ескерту үшін алдын-ала болжау!»... Сондай-ақ уақыттың өтімділігін есте сақтау, күрделі мәселелерді кейінге қалдырмай, оларды шешуден қорықпау».

Оның көптеген сөздері, ойлары мен идеялары уақыттан озады. Оның зияткерлік белсенділігі, зерттеу энергиясы шексіз. Тіпті қазір, біз оның мерейтойына дайындала отырып, оның құрметіне жылы сөздер мен тілектер жазып отырғанымызда, Болат Қылышбайұлы Мәскеуде «Примаковские чтения-2021»: Әлемдік тәртіпке төнетін заманауи сын-қатерлер» VII халықаралық ғылыми-сарапшылық форумына қатысып отыр.

Болат Қылышбайұлы – көптеген адамдардың өмірінде қымбат, әрі маңызды адам. Құрдастары үшін – жолдас, дос, әріптес, ғалым, дипломат; жастар үшін – дана мұғалім, талапшыл тәлімгер.

Болат Қылышбайұлы мен үшін ҚСЗИ әлемін ашқан, жаңа достар сыйлаған және кәсіби тұрғыда жаңа белеске көтерілуіме, тұлға ретінде қалыптасуыма себепкер болған адам. Онымен қатынас жасаған әрбір сәт мені интеллектуалды, рухани нәрмен байытады, жаңа идеяларға шабыттандырады, жаңа бағыттарға ынталандырады, бойымдағы қорқыныш пен күмәнді сейілтеді. Әрбір кездесу, әрбір әңгіме, әрбір телефонмен сөйлесу, тіпті WhatsApp хабарламалары да жылылыққа, шынайылыққа толы.

Болат Қылышбайұлының бір қызықты хоббиі бар, ол – фотосурет. Бұл оның талантының тағы бір қыры. Оның камерасының ракурсына әрдайым әлемнің сұлулығын, оның нәзіктігі мен беріктігін, ең бастысы – адамның эмоциясын бекітетін сәттер түседі. Оның жұмыстарының жеке фотокөрмесін ұйымдастыру өте қызықты болар еді деп ойлаймын! Себебі сөзбен жеткізу мүмкін емес дүниелерді фотосурет арқылы жеткізуге болады.

Құрметті, қадірлі Болат Қылышбайұлы! Барлық отбасымыздың атынан мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтаймыз! Сізді әрқашан мейірімді, сенімді достар, адал және талапты шәкірттер қоршап жүрсін! Сізге және сіздің жұбайыңыз Ольга Георгиевнаға бақыт, амандық, мол қуаныш тілейміз!

Болашақ көкжиегін айқындау

БУЛУКТАЕВ Юрий Очирович

ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институтының бас ғылыми қызметкері, саяси ғылымдарының докторы

Мен Болат Қылышбайұлы Сұлтановпен және оның әйелі Ольга Георгиевнамен біздің жас кезімізде – 1980 жылы Мәскеуде, М.В. Ломоносов атындағы ММУ тарих факультетінің аспирантурасында оқып жүрген кезде таныстым. Біз жатақхананың бір қабатында, Ленин тауларындағы басты ғимаратта тұрдық. Сұлтановтар бірден жігерлі, от жалынды ерлі-зайыптылар сияқты әсер қалдырды. Екеуінің де бойында тарих ғылымына деген жоғары эрудициямен қатар, өздеріне тән ерекше ақкөңілділігі бар әзілқой екендерін байқадым. Бұл біздің күнделікті өмірімізді өте жарқын етті, өйткені, жарасқан әзіліміз достық әрі кәсіби қарым-қатынасымызды жақындастыруға көмектесті.

Болат Қылышбайұлы аспирантураны аяқтағаннан кейін әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде (бұрынғы С.М. Киров атындағы ҚазМУ); ҚР Сыртқы істер министрлігінде, ГФР-дағы ҚР Елшілігінде (Бонн қ.) оқытушы, доцент, сырттай тарих факультетінің деканы; ҚР Тұңғыш Президенті Қоры жанындағы Әлемдік экономика және саясат Институты директорының бірінші орынбасары болып жұмыс істеді. Содан кейін 9 жылдан астам – 2005 жылғы 7 шілдеден бастап 2014 жылғы 16 қазанға дейін – ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ директоры қызметінде болды. 2015 жылғы 5 қаңтардан бастап қазіргі уақытқа дейін Қазақстан-Неміс университетінің Халықаралық және

аймақтық ынтымақтастық ғылыми-зерттеу институтының директоры (Алматы қ.).

Бірінші сыныпты дипломатиялық қызмет кеңесшісі, тарих ғылымдарының докторы, профессор Болат Сұлтанов қай жерде жұмыс істесе де, қандай қызметте болмасын, жоғары кәсібилігімен ерекшеленеді. Оның жарқын іскерлік қасиеттерімен қатар, ол нағыз кәсіби этикамен, яғни еңбекқорлығымен, кәсіби ар-ожданымен, намысшылдығымен, жауапкершілігімен және кәсіби парызымен ерекшеленді. Ол өзінің қызметі арқылы ғылымның қоғам өміріндегі, мәдениетті сақтау мен дамытудағы орасан зор рөлі мен ғылыми жетістіктердің нәтижелеріне деген жауапкершілікті қолдайды. Оған көшбасшы-ұйымдастырушының үлкен таланты да тән. Сондықтан ол бірнеше рет ордендермен және медальдармен марапатталған, бірқатар құрметті атақтардың лауреаты. Оның әртүрлі адамдармен тығыз қарым-қатынас жасау қабілеті, пікірлестер тобын ұйымдастыру, басқаларды сендіру және сонымен бірге олардың дәлелдерін мұқият тыңдау қабілеті мені қатты таң қалдырады. Өмірінде және жұмысында ол әрқашан болашақтың көкжиегін анықтай отырып, алға ұмтылуға тырысады.

Құрметті Болат Қылышбайұлы!
70 жасыңызбен құттықтаймын!
Бақыт, ұзақ ғұмыр тілеймін,
Мықты денсаулық, жақсылық,
Өміріңіз қызыққа толы болсын.
Көбірек күш, қуат, шыдамдылық,
Барлық жоспарлар мен тілектер орындалсын,
Махаббатқа толы күндер тілеймін,
Жақындарыңыз бен достарыңыздың
Мейірімі мен қамқорлығына бөленіңіз!

Жоғары эрудициялы және ішкі мәдениеті бай адам

ДУБОВЦЕВ Георгий Федорович

*Әскери ғылымдарының кандидаты, доцент,
РФ Әскери ғылымдар Академиясының
корреспондент мүшесі*

Болат Қылышбайұлы Сұлтановпен алғаш кездесіп, танысқан кезден бері жиырма жылдан астам уақыт өтті. Бұл 2000 жылдың тамызында орын алған еді. Сол кезде мен Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігінің әскери-ғылыми орталығы бастығының ғылыми жұмыс жөніндегі орынбасары лауазымында қызмет атқардым. Біздің орталық 1 тамыз бен 29 қыркүйек аралығында «Центразбат-2000» көпұлтты бітімгершілік оқу-жаттығуын дайындауға және өткізуге жұмылдырылды, оған 10 елдің, оның ішінде ТМД елдерінен басқа, АҚШ, Ұлыбритания және Түркиядан келген әскери контингенттері мен өкілдері қатысты.

Әскери ведомство басшылығы ҚР ҚМ ӘҒО-на екі міндет жүктеді: біріншісі – осы оқу-жаттығуды қорытындылау және талдау үшін материалдар дайындауға қатысу, екіншісі – «XXI ғасыр-Орталық Азия өңіріндегі қауіпсіздік пен тұрақтылықты нығайту проблемалары» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясын ұйымдастыру және өткізу.

Бірінші міндетті орындау кезінде бізде ешқандай қиындық туындаған жоқ, өйткені менің өзім де, қол астындағылар да ҚР ҚК Бас штабының жедел жоспарлау

департаментінде қызмет еткен кездің өзінде әртүрлі ауқымдағы командалық-штабтық және әскери оқу-жаттығуларда осындай материалдарды дайындауға бірнеше рет тура келді.

Екінші тапсырманы орындау кезінде біз белгілі бір қиындықтарға тап болдық, өйткені сол уақытқа дейін әскери-ғылыми орталық халықаралық ғылыми конференцияларды ұйымдастырмады.. Оның үстіне, мұндай іс-шараны өткізу міндеті «Центразбат-2000» оқу-жаттығуы басталғаннан кейін қойылған болатын. Басқа уақытта, егер жеткілікті уақыт болса және, ең бастысы, алдын-ала қаражат бөлінсе, біз ерекше қиындықтарға тап болмас едік. Ал бізде аталғанның ешқайсысы жоқ болғандықтан, біз үшін Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының жаңа басшылығы тарапынан берілген қолдау баға жетпес көмек болды. Ең алдымен, 14-15 қыркүйекте конференцияны ұйымдастыруға және тікелей өткізуге бізге көмектескен ҚСЗИ директорының кеңесшісі Болат Қылышбайұлы Сұлтанов болды.

Конференция жұмысына Әзірбайжан, Грузия, Үндістан, Қырғызстан, ҚХР, Моңғолия, Пәкістан, Ресей, АҚШ, Тәжікстан, Түркия, Өзбекстан, Украина, Франция, Швейцария және Жапония сияқты 16 мемлекеттің ғалымдары, әскери ведомстволарының өкілдері, сарапшылары мен дипломаттары қатысты.

Қазақстан тарапынан бұл іс-шараға Парламент, Қауіпсіздік кеңесі, СІМ, ҰҚК, ІІМ, ҚР ҚМ және басқа да мемлекеттік органдардың, сондай-ақ Ұлттық Ғылым Академиясының, ҚСЗИ, Мемлекеттік басқару академиясының және еліміздің басқа да жоғары оқу орындарының өкілдері белсенді қатысты.

Болат Қылышбайұлы конференцияға дайындық кезеңінде оны өткізу орнын таңдау, білікті шетелдік баяндамашыларды шақыру бойынша ұсыныстар берді, ал оны

өткізу барысында өзі «Ауғанстан төңірегіндегі жағдай және Орталық Азия қауіпсіздігінің проблемалары» атты өте қызықты баяндама жасады. Өз сөзінде ол Ауғанстандағы ішкі жағдайға терең талдау жасады, әлемнің жетекші мемлекеттері мен өңірдегі көршілердің осы елдегі жүргізіп отырған саясатының әсерін бағалады, Орталық Азияның тұрақтылығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету мүддесінде ауғаншілік қақтығысты реттеу үшін халықаралық күшжігерді жандандыру жөнінде бірегей ұсыныстар енгізді.

Конференцияға қатысушылардың барлығы дерлік оның баяндамасына қызығушылық танытты. Сонымен қатар, Болат Қылышбайұлының тамаша сөз сөйлеуі тіпті шетелдік дипломаттарды панельдік сессия қорытындылары бойынша өрбіген пікірталасқа қосылуға итермеледі.

Болат Қылышбайұлымен тікелей қарым-қатынасымыз, ҚСЗИ мен ҚР ҚМ ӘҒО арасындағы тығыз ғылыми ынтымақтастықтан бастау алады.

Болат Қылышбайұлының құнды кеңестерінің арқасында мен жаңа қызметте халықаралық ауқымдағы ғылыми іс-шараны ұйымдастырудағы алғашқы тәжірибемді алдым. Сондай-ақ менің ғылыми қызметім кезеңінде оның маған көрсеткен қолдауын әрдайым ризашылықпен еске аламын.

Мен жеке өзім ғана емес, ҚР ҚМ Әскери-ғылыми орталығының басқа да қызметкерлері ҚСЗИ өткізетін халықаралық, аймақтық және ұлттық қауіпсіздік проблемалары бойынша барлық ғылыми конференциялардың, «дөңгелек үстелдердің» және басқа да іс-шаралардың тұрақты қатысушылары болды. Ал ҚСЗИ-дің Орталық Азиядағы қауіпсіздік және өңірлік ынтымақтастық мәселелері жөніндегі жыл сайынғы конференциясына қатысуы көрнекті қазақстандық және шетелдік сарапшылармен өткен пікір-сайыс нәтижелері бойынша ғылыми-талдамалық қызметті бірқатар бағыттар бойынша түзетуге мүмкіндік берді.

ҚР ҚМ ӘҒО қызмет ету кезінде мен ҚСЗИ директорының орынбасары болған Болат Қылышбайұлымен бірге халықаралық қауіпсіздік мәселелері бойынша бірқатар шетелдік халықаралық ғылыми конференцияларға қатыстым. Осы іс-шаралар барысында оның барлық сөйлеген сөздерінің ерекшелігі терең талдауға, тұжырымдар мен ұсыныстардың жүйелілігі негізінде құрылды.

Бірнеше жылда менің белсенді ғылыми қызметімді тоқтата тұруға тура келді, өйткені Құрлық әскерлері бас штабы бастығының орынбасары және ҚР ҚК Әуе қорғанысы күштері Бас штабы бастығының ұйымдастыру-жұмылдыру жұмысы жөніндегі орынбасары лауазымдарында бұл үшін уақыт та, мүмкіндік те болған жоқ. Дегенмен, Болат Қылышбайұлымен жеке қарым-қатынасымды үнемі сақтауға тырыстым.

2007 жылғы қыркүйекте ҚР ҚМ әскери білім және ғылым департаментінің бастығы лауазымына тағайындалғаннан кейін маған әскери ведомствоның басшылығы «әскери-стратегиялық зерттеулер орталығын» («ӘСЗО» АҚ) құру бойынша міндет қойылды. Бұл міндетті қысқа мерзімде ҚСЗИ-мен тығыз өзара іс-қимылдың арқасында шешуге қол жеткізілді, оны осы кезеңде Б.Қ. Сұлтанов басқарды. Маған «ӘСЗО» АҚ директорлар кеңесін басқару және оның Қорғаныс министрлігі мен Қазақстанның басқа да әлеуетті құрылымдарының мүддесі үшін тиімді жұмысын ұйымдастыру тапсырылды. «ӘСЗО» АҚ қызметкерлері 2000-шы жылдардың басындағыдай ҚР ҚМ ӘҒО өкілдері де ҚСЗИ-да өткізілген қауіпсіздік мәселелері бойынша ғылыми-талдау іс-шараларының тұрақты қатысушылары болды.

2009 жылдың соңында ҚР Қарулы Күштерінен запасқа шығарылғаннан кейін мен «Әскери-стратегиялық зерттеулер орталығы» АҚ басшысы болып тағайындалдым. ҚСЗИ-мен тиімді өзара іс-қимыл біздің орталыққа еліміздің

әскери-саяси басшылығы үшін сапалы ақпараттық-талдау материалдарын дайындауды жүзеге асыруға, сондай-ақ ҚР ҚМ бекіткен жоспар бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын табысты орындауға мүмкіндік берді.

ҚСЗИ ұйымдастырған халықаралық, аймақтық және Ұлттық қауіпсіздік мәселелері бойынша түрлі іс-шаралар барысында жоғары кәсіби қазақстандық және шетелдік сарапшылармен өткен пікірталастарға қатысу біздің ұжымға елеулі талдамалық материалдарды дайындауды, оның ішінде ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мен әскери құрылысты регламенттейтін бірқатар елеулі құжаттарды, оның ішінде Қазақстан Республикасының 2012-2016 жылдарға арналған Ұлттық қауіпсіздік стратегиясын, сондай-ақ 2011 жылы бекітілген ҚР Әскери доктринасын әзірлеуді қамтамасыз етуді айтарлықтай жеңілдетті.

2013 жылдың тамыз айында Алматы қаласына көшкеннен кейін Болат Қылышбайұлы мені ҚСЗИ-ға бас ғылыми қызметкер лауазымына жұмысқа шақырды. Жасырмаймын, мен үшін бұл ұсыныс өте жағымды болды, өйткені институт еліміздің жетекші орталықтарының бірі еді. ҚСЗИ-дағы бас ғылыми қызметкерлер өздерінің зерттеу бағыттарындағы білікті мамандар болып жұмыс істеді, олармен бұрын түрлі ғылыми форумдар барысында кездестім.

Институт директоры маған әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері бойынша талдау материалдарын дайындауды тапсырды. Бұл ретте Болат Қылышбайұлының басты талабы – фактілерді тіркеу емес, ҚР Президенті Әкімшілігіне егжей-тегжейлі талдау, болжамды бағалау және тексерілген ұсынымдар беру. Перспективалық міндет ретінде ол ай сайын ұсынылатын аналитикалық баяндамалар негізінде авторлық монографияны дайындауды алға қойды. Менің білуімше, директордың берген сенімін мен оның кеңесіне сүйене отырып ақтадым.

Мен әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету тетіктерін зерттеу шеңберінде әскери-саяси жағдайды, өңірлік және ұлттық қауіпсіздіктің өзекті сын-қатерлерін талдауға, еліміздің әскери қауіпсіздігін нығайтуға, әскери құрылысқа және мемлекеттің әскери ұйымын жетілдіруге арналған бірқатар талдамалық материалдар дайындадым. Солардың негізінде менің «Қазақстанның әскери ұйымының жай-күйі мен даму перспективалары» атты монографиям дайындалды.

Б.Қ. Сұлтанов ҚСЗИ басқарған жылдар бойы біздің институт Қазақстанның аналитикалық құрылымдары арасында көшбасшылық позицияны берік ұстап келді. Болат Қылышбайұлы ҚСЗИ қызметінің негізгі бағыттары бойынша сабақтастықты қамтамасыз етуге және ғылыми-талдау жұмысын тұрақты жетілдіруге ұмтылды. Елдің ішкі және сыртқы саясатының, әлеуметтік-экономикалық дамуының өзекті проблемалары бойынша болжамдық-талдамалық материалдар, әдетте, ҚР Президенті Әкімшілігінің және мүдделі мемлекеттік органдардың жоғары бағасына ие болды, олар біздің ел дамуының әртүрлі бағыттары бойынша маңызды шешімдерді әзірлеу және қабылдау барысында пайдаланылды.

Сонымен қатар, ҚСЗИ кадрлардың нағыз ұстахана-сына айналды, оның қабырғаларында елімізге және шет елдерге танымал көптеген талдаушылар мен сарапшылар ғана емес, сонымен қатар Қазақстанның бірқатар қоғам және мемлекет қайраткерлері де дайындалды. Бұл жерде Болат Қылышбайұлының еңбегі зор екені сөзсіз. Бұл директордың қажырлы еңбегінің нәтижесі. Оның мінезінің шыдамдылық пен адалдық, адамдарға қамқорлық жасау, жаңа нәрселерді білуге деген ұмтылыс сияқты белгілері көптеген жас зерттеушілер үшін үлгі болды. ҚСЗИ-дің барлық бұрынғы қызметкерлері онымен бірге жұмыс істеген жылдарын ризашылықпен еске алады. Біз ұстазымызды

терең білімі бар, жоғары білікті басшы және алға қойған мақсаттарға қол жеткізе алатын шебер ұйымдастырушы, жоғары эрудициясы мен ерекше мәдениеті бар адам ретінде жоғары бағалаймыз. Сондықтан біз Болат Қылышбайұлының өзі басқаратын Қазақстан-Неміс университеті жанындағы Халықаралық және аймақтық ынтымақтастық институты ұйымдастыратын ғылыми-талдамалық іс-шараларға қатысуға әрдайым қуана келісеміз.

Мерейтой иесіне біздің ортақ ісімізге көпжылдық қызмет еткені үшін зор ризашылығымды білдіргім келеді, сондай-ақ ұзақ жылдар бойы белсенді өмір, сарқылмас күш-қуат, жаңа ғылыми жетістіктер мен жаңа дарынды оқушыларға мықты денсаулық, ең батыл шығармашылық ниеттердің іске асырылуын тілеймін.

Өзгелерге Сұлтановша ықпал ету!

ЧЕРНЫХ Ирина Александровна

*Роза Люксембург Қорының
Орталық Азияда өкілдігінің жобалар менеджері,
тарих ғылымдарының докторы, профессор*

Есік ашылып, аудиторияға ерекше мәнерлі қолдары бар өткір, әрі құмартқан көзқарасымен ұзын бойлы, жіңішке адам кіріп келді. Бұл мен оқыған С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің тарих факультеті, 1980-ші жылдардың соңы еді. Ол «парасаттылықты, мейірімділікті, мәңгілікті үйретуге» келген оқытушы-доцент Болат Қылышбайұлы Сұлтановтың бейнесі еді. Бұл тұлғамен алғашқы кездесуім осылайша орын алды.

Бүгін, менің кәсіби өмірімнің жиырма бес жылдан астам кезеңіне көз жүгірте отырып, Болат Қылышбайұлы осы уақытқа дейін жанымда болғанын және шын мәнінде, менің зерттеуші, талдаушы және тұлға ретінде қалыптасуымда және дамуымда өте маңызды рөл атқарғанын, тек кәсіби ғана емес, сонымен қатар жеке, адамгершілік сабақтарын да үйреткенін түсіне бастадым. Менің өмірімде дәл осындай маңызды рөлді менің жетекшім әрі ұстазым Жарас Омарұлы Ибрашев атқарды. Тағдырдың жазуымен Ж.О. Ибрашев Б.Қ. Сұлтановтың да, менің де докторлық диссертациямның ғылыми кеңесшісі болды.

Бірақ сол кезде, доцент Сұлтановпен алғаш рет танысқанда «сәл ғана қорқыныш» пен таңдану сезімі бүкіл студенттік аудиторияға таралды. Біз төртінші курс студенттері ретінде, әрине, мұндай мұғалімнің бар екенін біл-

дік, бірақ оны жақыннан кездестірмедік. Ол өзінің науқас әріптесін алмастыратынын, және оған емтихан тапсыруымыз мүмкін екені туралы айтты. Осындай жағдайларға тап болған адамдар біздің сезімдерімізді жақсы түсінеді деп ойлаймын. Студенттер, әдетте, «өз» оқытушысының талғамына, қалауына бейімделеді, «әлсіздіктерді», мінез-құлық ерекшеліктерін анықтайды және пәннің соңында емтиханды қалай тапсыру керектігін түсінеді. Міне, біздің алдымызда алдымен өзінің (бір метр тоқсан сантиметрге жуық!) бойшаңдығымен, содан кейін зияткерлігімен «әсер» еткен азамат тұрды! Сұлтанов сөйлеген сәттен бастап оның терең білімді, жақсы оқыған және жан-жақты ойлайтын адам екені белгілі болды. Емтиханды тапсыру оңайға түспейтіні, мұқият дайындалуымыз керектігі, тек негізгі оқулықпен шектеле алмайтындығымыз, көптеген қосымша әдебиеттерді сұрыптауға тура келетініміз түсінікті болды. Бірнеше дәрістен кейін Болат Қылышбайұлы оқу материалын қызықты ұсына алатын керемет дәріскер, және емтихан көрсеткендей, барынша әділ оқытушы екені белгілі болды.

1990 жылдардың басы егемен Қазақстанның дипломатиялық және консулдық қызметінің құрылуымен байланысты кезеңдер еді. Б.Қ. Сұлтанов Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігіне жұмысқа орналасты. Онда оның Еуропа елдерінің тарихы, мәдениеті, саясаты бойынша терең білімі талап етілді. Болат Қылышбайұлы бірнеше жыл бойы Қазақстан СІМ Еуропа бөлімін басқарды. Қазақстанның дипломатиялық және консулдық қызметінің қалыптасуымен қатар отандық кадрларды даярлау жүйесін де дамыту жүзеге асырылды. 1992 жылы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың тарих факультеті аясында Қазақстан Республикасының халықаралық қатынастар және сыртқы саясат кафедрасы құрылды, ал 1995 жылы Республикадағы алғашқы халықаралық қатынастар факультеті құрылды.

Болат Қылышбайұлы отандық дипломатиялық қызметтің, сондай-ақ дипломаттардың ұлттық мектебінің қалыптасуының бастауында тұрды, олардың көпшілігі Сұлтановтың басшылығымен СІМ-де өндірістік тәжірибеден өткен алғашқы халықаралық студенттердің кәсіби даярлығына жәрдем көрсетті. Ол әр жылдары ГФР елшілігінде онымен бірге жұмыс істеген жас дипломаттардың аға әріптесі және тәлімгері болды.

Б.Қ. Сұлтановтың отандық дипломатиялық қызметті дамытуға және жас талантты дипломаттар тобына қосқан елеулі үлесін жоғалтпаған отандық талдау мектебін қалыптастырудағы рөлі анағұрлым маңызды болды деп санаймын. Болат Қылышбайұлының академиялық және зерттеушілік білім қоры, сонымен қатар тәжірибелік дипломатиядағы бай практикалық тәжірибесі Сұлтановты осы салада бірегей тұлға етті. Ол тек практик қана емес, нағыз зерттеуші, оның тәжірибесі мен білімі оған сыртқы саясатты қалыптастыру мен іске асырудың қыр-сырын, қазіргі халықаралық қатынастардың трендтері мен үрдістерін егжей-тегжейлі түсінуге және сұранысқа ие халықаралық талдаушы болуға мүмкіндік береді.

Б.Қ. Сұлтанов көптеген жылдар бойы қазақстандық аналитикада түрлі позицияларда – ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты директорының кеңесшісі, директорының орынбасары және бірінші орынбасары, ҚР СІМ Сыртқы саясат және талдау орталығының директоры, ҚР Тұңғыш Президенті Қоры жанындағы Әлемдік экономика және саясат институты директорының бірінші орынбасары болып жұмыс істеді. 2005 жылдан бастап он жылға жуық уақыт бойы ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының директоры болды.

Оның директорлығы кезінде ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ аналитикалық институттардың әлемдік рей-

тингіне енді. Азияда да жетекші қазақстандық think tank ретінде танылды. Оның еуропалық, ең алдымен германиялық институттармен, зерттеушілермен, қоғам қайраткерлерімен, әртүрлі кәсіби байланыстарының арқасында ҚСЗИ жұмыс деңгейі жаңа халықаралық деңгейге көтерілді. Ол директор қызметінде болған кезде институт Герман сыртқы саясат қоғамы, Фридрих Эберт атындағы Қор, Дж. Маршалл атындағы еуропалық қауіпсіздікті зерттеу орталығы, ЕҚЫҰ, Шанхай халықаралық қатынастар институты (ШХҚИ), Ресей стратегиялық зерттеулер институты (РСЗИ), РҒА Әлемдік экономика және халықаралық қатынастар институты (ӘӘХҚИ), Ресей СІМ Дипломатиялық академиясы және т.б. сияқты құрылымдармен тығыз серіктестік қатынастар орнатып, бірлескен жобаларды іске асырды. ҚСЗИ өзінің монографиялық зерттеулері мен ұжымдық басылымдары арқылы танымал болды. ҚСЗИ-дің өзіндік ғылыми мектебі пайда болды – қызметкерлер докторлық және кандидаттық диссертацияларды сәтті қорғады, бұл институт өндіретін аналитика сапасын жақсартуға ықпал етті. Б.Қ. Сұлтановтың басшылық қызметіндегі ҚСЗИ ерекшелігі, бәлкім, осы мекеменің қабырғасында жұмыс істейтін білімнің әртүрлі салаларындағы сарапшылардың ең кәсіби құрамының бірі болған шығар.

Ол, көшбасшы ретінде институттың мәртебесін, оның танылуын онда жұмыс істейтін қызметкерлер жүзеге асыратынын түсініп, өз қызметкерлеріне шынайы құрметпен қарады. Ұлылардың бірі: «Егер сіз басқа адамдарға әсер еткіңіз келсе, онда сіз басқа адамдарды шынымен ынталандыратын және алға жылжытатын адам болуыңыз керек», – деген екен. Бұл қанатты сөз Б.Қ. Сұлтановтың басқару стиліне толық сәйкес келеді. Әріптестерін, соның ішінде жасы мен мәртебесі бойынша кіші әріптестерін ешқашан кемсітпей немесе дәрежесін төмендетпей, әрқашан дұрыс сөздерді табуға, ынталандыруға, қолдауға, дұрыс жолға салуға қабілет-

ті болды. Сұлтанов әрдайым өз қызметкерлерінің идеялары мен зерттеу табыстарына үлкен құрметпен қарап, олардың авторлығын қоғамдық кеңістікте сақтап отырды. Бұл Болат Қылышбайұлының басшы ретіндегі ең мықты қасиеттерінің бірі болса керек. Маған он жылға жуық уақыт бойы Сұлтановтың басшылығымен ҚСЗИ-да жұмыс істеудің және осы бірегей ұжымның бір бөлігі болудың бірегей мүмкіндігі туды.

Болат Қылышбайұлы тек менеджер немесе институт басқарушысы ғана емес, ол шын мәнінде интеллектуалды көшбасшы болды. Мен онымен бірге Қазақстанда немесе шетелде өткізілетін түрлі конференцияларға немесе пікірталастарға жиі қатыстым. Сұлтановтың сөйлеген сөздері ешқашан тривиалды немесе қарапайым болған емес. Ол әрдайым спикер ретінде қызықты болды, оның пікірлері мен бағалары терең және жүйелі, ол кейбір құбылыстардың немесе процестердің жеке қасиеттерін емес, жалпы жүйелік көрінісін көре алады. Сұлтановтың талдаушы және зерттеуші ретіндегі күші оның идеялары мен пікірлерін растайтын нақты дәлелдер базасына ие болуында. Ол әрдайым өз сөздеріне ғана емес, конференцияларда немесе пікірталастарда модерацияға да мұқият дайындалады. Оның сөйлеген сөздері әрқашан тұжырымдамалық болып табылады және негізгі тезисті немесе міндетті түрде негізделген идеяны қамтиды. Кішкентай парақтарға ескертулер жазады, статистиканы, фактілерді жинайды, содан кейін сөйлеу кезінде осы жетістіктерді пайдаланады. Мұны ешімге табыстамай, әрқашан өзі ғана жасап отырады!

Сұлтановтың керемет ораторлық қасиеті бар. Күрделі ғылыми категориялармен оңай және қисынды жұмыс істейді, сонымен бірге оларды қарапайым адам үшін түсінікті етіп жеткізе алады. Б.Қ. Сұлтановтың тұлғасы көпқырлы және бір ғана мақалада толық сипатталып бітуі мүмкін емес! Әрине, мен оның биографы мәртебесіне ие емеспін

және оның барлық қасиеттерін толық бағалай алмаймын. Бұл менің Б.Қ. Сұлтановты, менің Ұстазым, Әріптесім, Аға Досым ретінде сипаттауым мен қабылдауым. Мен ол кісімен бірге өмір жолында тоғысу бақытына ие болдым!

Дана ұстаз және құрметті басшы

СЕЙДІН Нұрлан Бақытжанұлы

ҚР БҒМ ҒК «Ғылым ордасы» РМК

*Бас директордың ғылым жөніндегі орынбасары,
тарих ғылымдарының кандидаты*

Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты көптеген жылдар бойы еліміздегі беделді «ақыл-ой орталығы» болып келеді. Президент жанындағы институттың жоғары мәртебесі көбінесе ҚСЗИ-нің think-tank бойынша әріптестері арасында да, қоғамдық пікірде де ерекше орнын айқындайды. Институттың аналитикалық өнімдерінің басым бөлігі жабық сипатқа ие болғанына қарамастан, ҚСЗИ – барынша ашық құрылым. Институттың ғылыми әзірлемелерімен оның «Қазақстан-Спектр», «Қоғам және Дәуір» және «Central Asia's Affairs» журналдарынан танысуға болады. Журналдар тиісінше орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде шығарылады және өзінің оқырмандары бар. Журналдардың редакциялық алқаларының құрамына белгілі отандық және шетелдік ғалымдар кіреді, олар өз кезегінде авторлар ретінде шетелдік сарапшыларды тартады. Жыл сайын ҚСЗИ көптеген монографиялар, кітаптар, брошюралар шығарады, олардың арасында библиографиялық сирек кездесетіндері де бар.

Мұның барлығы ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ қызметінің маңызды бағыттарының бірі - ақпараттық-талдау және редакциялық-баспа қызметі негізінде жүзеге асырылуда.

Қаржылық ресурстардың шамалы мөлшеріне қарамастан бұл бағытты тиімді басқарудың негізін ҚСЗИ-ды 2000-2005 жылдары аралығында басқарған М.С. Әшімбаев қалаған болатын. 2001 жылы Мәулен Сағатханұлы мені ҚСЗИ ішкі саясат бөліміне жұмысқа қабылдады, және төрт жылдан кейін ақпараттық қамтамасыз ету және редакциялық-баспа қызметі бөліміне ауыстырды.

Монографиялар, брошюралар мен журналдарды шығару – ҚСЗИ қызметінің маңызды бағыттарының бірі. Институттың үш тілді қамтитын – орыс, ағылшын (2001 ж. бастап) және қазақ (2005 ж. бастап) тіліндегі жеке сайты бар. ҚСЗИ сайтын қарастырушылардың жартысынан астамы – алыс және жақын шетелдік пайдаланушылар. Жеке сайттың болуы институттың халықаралық байланыстарының мүмкіндіктерін күрт кеңейтті. ҚСЗИ еліміздің ақпараттық кеңістігінде өзінің қатысуын әрдайым мұқият қадағалап отырады және заманауи ақпараттық құралдарды пайдаланады. ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ сайты, институттың ғылыми басылымдары, бүгінгі таңда әлеуметтік желілердегі парақшалар үнемі жаңартылып отырады және жоғарғы сапа стандарттарын көрсетеді.

2005 жылы М.С. Әшімбаевтың орнына ҚСЗИ директоры лауазымына Болат Қылышбайұлы Сұлтанов тағайындалды. Ол бұрынғы директордың бастамаларын жалғастырды, ақпараттық жұмысқа өте байыпты назар аударды: ай сайын ҚСЗИ өзінің бағдары аясында БАҚ-қа ақпарат беріп отырды, институтпен қуана, әрі ынталана жұмыс жасайтын журналистер пулы құрылды, ал ҚСЗИ қызметкерлерінің өзі, оның ішінде басшылық газет беттерінде және теледидар экрандарында жиі пікірлер мен түсініктемелер берді. ҚСЗИ қазақ тілінде ғылыми кітаптар шығара бастады.

Мен, Болат Қылышбайұлына, Маулен Сағатханұлы секілді менің ақпараттық жұмыс пен баспа ісіне деген қызығушылығымды байқағанына өте ризамын. Сондай-ақ,

Б.Қ. Сұлтанов жоғары білікті сарапшы болумен қатар, өзінің мақалалары, басылымдары, кітаптары, сондай-ақ өзі редакторы болып табылатын көптеген басылымдары арқасында Қазақстанда ғана емес, жақын және алыс шетелдерде де кеңінен танымал.

Ол – халықаралық қатынастар мен геосаясаттың ең өзекті мәселелері бойынша отандық және шетелдік жоғары оқу орындарына лектор ретінде үнемі шақырылады. Осындай кездесулерде, сондай-ақ көптеген конференцияларда, дөңгелек үстелдерде, сараптамалық алаңдарда, телевизиялық бағдарламаларда біз әрқашан Болат Қылышбайұлының қайталанбас сөз саптау өнеріне, шешендік талантына тәнтіміз. Ол халықаралық конференциялар мен симпозиумдардың тұрақты қатысушысы.

Болат Қылышбайұлының мол тәжірибесі мен терең білімі республиканың ғылымы мен білімі үшін өте маңызды, әрі құнды, оның бүкіл қызметі, кітаптары мен сөйлеген сөздері сарапшылар мен зерттеушілердің жас буынына қайталанбас үлгі.

Мен үшін де ол үлкен үлгі болды және солай болып қала береді! Ол дана тәлімгер ретінде менің кәсіби жолымды ашып, еңбек өмірбаянымның маңызды бөлігіне негіз болды, 2008 жылы ақпараттық қамтамасыз ету және редакциялық-баспа қызметі бөлімінің меңгерушісі болып тағайындады.

Болат Қылышбайұлы - меннен сайт жұмысын қамтамасыз етуді, журналдарды, кітаптарды, конференция жинақтарын, монографияларды, ҚСЗИ-дің барлық баспа өнімдерін шығарумен байланысты ұйымдастырушылық жұмыстан басқа, менің сарапшы ретінде БАҚ-та қазақ тілінде пікірлер білдіруімді талап етті. Бұл мені үнемі өз бетіммен жұмыс істеуге, ішкі саясат саласының маманы ретінде өсуге, дөңгелек үстелдер, конференциялар, теледидар мен радиода көпшілік алдында сөйлеу шеберлігін

шындауға мәжбүр етті. Бірте-бірте мен ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ-дің танымал қазақ тілді сарапшысына айналдым. Болат Қылышбайұлы менің 2006 жылы жарыққа шыққан «Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасы: қалыптасуы, мәселелері және айқындалу барысы» атты монографиямның жазылу барысында үлкен көмек көрсетті. Мен оның ҚСЗИ баспасынан қазақ тілінде жарық көрген алғашқы кітап болғанын мақтан тұтамын.

ҚСЗИ-дағы баға жетпес тәжірибе, сондай-ақ Әшімбаев–Сұлтановтың мектебі менің 2012 жылы «Ғылым ордасы» Бас директорының орынбасары болып тағайындалғаныма негіз болғанына сенімдімін. Осы жылдар ішінде мен еліміздің үздік «кадрлар ұстаханасында» алған барлық сабақтарымды ұстандым және өздерінің кәсіби, саяси, ғылыми, шығармашылық қызметінің әрбір кезеңінде алдарына үлкен мақсаттар қоятын және, ең бастысы, оларды іске асыруға қол жеткізетін тәлімгерлерім – ҚСЗИ директорларының атына сөз келтірмеуге тырыстым.

Құрметті мерейтой иесі - Болат Қылышбайұлы бүгінде отандық ғылым мен сараптамалық-талдау қызметінің дамуына белсенді және жемісті үлес қосуды жалғастыруда.

Біз үшін, ҚСЗИ-ның бұрынғы қызметкерлері үшін ол Институттың құрметті басшысы және директоры ғана емес, ол біздің жолдасымыз, жақын досымыз және өмір бойы құрмет пен ризашылығымызды танытатын дана ұстазымыз.

Тәртіп бәрінен маңызды

МОРОЗОВ Антон Александрович

ҚР БҒМ ҒК

*«Мемлекеттік ұлттық ғылыми-техникалық
сараптама орталығы» АҚ бөлімінің бастығы,
саяси ғылымдарының кандидаты*

Көптеген жылдар бойы таныс болған адамның мерейтойы әрқашан кенеттен келеді. Өз жұмысыңды жасап, шаураңмен айналысып жүрген кезде, кенеттен ол адамның мерейтой жасына жақындағанын білесің, осы сәтте бірден ойға келетіні: «сонда мен қаншаға келгенім?», – деген сұрақпен өткен шақтағы жағдайлар еске түседі.

Болат Қылышбайұлы Сұлтановқа қатысты естеліктер өте жағымды болатыны қуанышты жайт. Өткен шақтағы егістіктерді пайдаланудың қажеті жоқтығы одан да қуанышты, өйткені Болат Қылышбайұлының бұқаралық ақпарат құралдарында жиі сөйлеген сөздеріне сүйене отырып, тек осы жылы мен оның 8 авторлық материалын оқыдым, өз көзқарастарына – принциптілігіне, шешімділігіне және прагматизміне адал болып қалғандығы байқалады.

Жаратылыс сананы анықтайтыны белгілі. Фрайбург университетінде, Гете институтында, Дж. Маршалл атындағы қауіпсіздік мәселелерін зерттеу жөніндегі Еуропалық орталықта ұзақ ғылыми тағылымдамалар, сондай-ақ ГФР-дағы көпжылдық дипломатиялық қызмет Болат Қылышбайұлының мінезіне әсер еткен болуы мүмкін.

«Тәртіп бәрінен жоғары» деген атақты неміс ұстанымы оның дүниетанымының бір бөлігі болды. Осы қасиеттерге ие қызметкерлердің ұқыптылығы, тақуалығы, жинақылығын Болат Қылышбайұлы айрықша қорғап, бағалай білді. Бірақ

немқұрайлылыққа жол бергендерге өте қиын болды, өйткені «немқұрайлылықтан салақтыққа дейін бір-екі қадам ғана». Сондықтан кез-келген құжатқа қол қою әрқашан өте күптігей рәсім болды. Кәдімгі хатты екі, тіпті үш рет қайта жазуға тура келді. «Әр ұсақ-түйекте шайтан жатыр», – деген сөздерді қызметкерлер талай рет естіген.

Болат Қылышбайұлының Германиядан алған (қазақстандық өнімге сәтті көшірген) тағы бір ерекшелігі оның білім жүгін үнемі толықтырып отыруға ұмтылысы болып табылады. Ол өз қызметкерлеріндегі оқуға деген ұмтылысын әрқашан қолдап жүреді. Мысалы, ҚСЗИ-дің директоры лауазымында болған кезінде көптеген қызметкерлер кандидаттық және докторлық диссертацияларын қорғауға сәтті шықты. Оның ішінде Б. Сұлтанов озық қызметкерлерді Мәскеуге бір айлық тағылымдамадан өтуге жіберді.

Тәуелсіз Қазақстанның сыртқы саясатының бастауына жақын тұрған кәсіби дипломат ҚСЗИ директоры лауазымына тағайындала отырып, институттың сыртқы байланыстарын айтарлықтай нығайтты, кеңейтті және жандандырды. Қазір ҚСЗИ серіктестері қатарында 20-дан астам сараптамалық орталықтар мен зерттеу институттары бар, ынтымақтастық туралы меморандумдар жасалған ғылыми-зерттеу құрылымдарының тізімі одан да көп. Бұл экс-директордың еңбегі.

Болат Қылышбайұлы кадр мәселесіне өте мұқият қарады. Ол ҚСЗИ қабырғасында өз салаларының үздік мамандарын жинай алды. ҚСЗИ-дің Астанаға көшуі туралы мәселе туындаған кезде бұрынғы басшы өте метафоралық тұрғыда, бірақ нақты түрде: «Құмыраны тасымалдауға болады, бірақ онда Жын болмайды» деп, егер ғылыми қызметкерлер Алматыда қалатын болса, онда көшу идеясы өзінің барлық мағынасын жоғалтады дегенді білдірді.

Жоғары білімі, жанды интеллекті және эрудициясы Болат Қылышбайұлына классиктердің дәйексөздерін беруге немесе есте қалған сөйлемдерді айтуға мүмкіндік берді.

Оның ҚСЗИ-да басшылық еткен жылдары ұлттық патриоттық риториканың екінші «қайта өрлеуі» болды. Бір саяси қайраткердің кезекті жалған тарихи ізденістеріне түсінік бере отырып, ол былай деді: ««Ұлттық мақтаныш» ұғымын «ұлттық тәкаппарлықпен» шатастырмау керек». Менің ойымша, бұл сөздерді тасқа таңба етіп жазуға болады.

Б. Сұлтановтың сыртқы саясат саласындағы зерттеулерінің негізгі тақырыбы үш ұлы держава – Қытайдың, Ресейдің және АҚШ-тың Орталық Азиядағы өзара қарым-қатынасы, әлемдік экономикалық дағдарыстың өңірлік қауіпсіздігіне деген көзқарастар, ауған соғысы сын-тегеу-ріндері, сондай-ақ интеграциялық мәселелер болды.

Ішкі саясат саласында ҚСЗИ жұмысының басты бағыты билік тармақтарының теңгерімін өзгертуді, азаматтық қоғам институттарын, билік транзитін дамытуды, ұлт құрылысы, дін мен мемлекет арасындағы өзара қарым-қатынас, көпші-қон және демография мәселелерін, ақпараттық сала проблемаларын қоса алғанда, саяси реформалау сценарийлері болды.

Экономикалық салада көлік-логистикалық әлеует, отын-энергетика саласы, әлемдік дағдарыстың салдарын еңсеру, кешенді аумақтық даму мәселелері зерттеулердің негізгі проблематикасына айналды.

Ақпараттық жұмысқа өте көп көңіл бөлінді: ай сайын ҚСЗИ өзінің бейіні шеңберінде БАҚ-қа ақпарат беріп отырды, институтпен әрекеттесетін журналистер тобы қалыптасты, ал ҚСЗИ қызметкерлерінің өзі, басшылықты қоса алғанда, газет беттерінде және телеэкрандарда жиі пікір білдірді. Б. Сұлтановтың нақты ұсыныстары бойынша ҚСЗИ қазақ тілінде кітаптар шығара бастады.

Америкалық солшыл әлеуметтанушы Чарльз Милли «әлеуметтанулық қиял» терминін ұсынды, бұл ойшыл адамның құбылыстардың өзара байланысын және олардың артындағы тенденцияны көре алатындығын білдіреді. Саясаттану мен халықаралық қатынастарда осыған ұқсас нәрсе

бар екені анық. Болат Сұлтановтың «геосаяси қиялынан» бас тарта алмайсың. Сарапшылар қауымдастығының бір бөлігі оны «Ресейге деген жанашырлығы» және «ресейшіл ұстанымы» үшін сынайды.

Бірақ бұл жерде мәселе жағымдылық туралы емес, «геосаяси қиял» және оған байланысты прагматизм туралы. Ресеймен 7 жарым мың шақырым және Қытаймен бір жарым мыңнан астам шекараны қайда қалдырамыз? Қазақстандық нарықтың тарлығы мәселесін қалай шешуге болады? Технологиялық экономиканы қалай құруға болады? Қандай бағыттар бойынша тауарларды сатуға болады? Бұл мәселелерді жалғыз шешу мүмкін емес. Сондықтан, Болат Сұлтанов әрқашан екі ірі көрші, Ресей және Қытаймен интеграцияны жақтаған болатын. Осы тұрғыдан Еуразиялық экономикалық одақ пен «Жібек жолының экономикалық белдеуін» қолдау да түсінікті. Әрине, Болат Қылышбайұлы Германия туралы да айрықша айтып жүрді. Оның үстіне, ірі инфрақұрылымдық жобалар Германияның машина жасау және жоғары технологиялар сияқты маманданған салалары бар. Сондықтан, бүгінгі таңда Болат Қылышбайұлы басқаратын Халықаралық және аймақтық ынтымақтастық ҒЗИ ұсынып отырған «Төрт нүкте, бір сызық «Берлин–Мәскеу–Нұр-Сұлтан–Бейжің»» негізгі идеясы сыртқы ықшамдылығына қарамастан өте мазмұнды болып көрінеді.

Бұл идея, белгілі бір жеңіл қорытындыға қарамастан, Болат Қылышбайұлының біздің алдымызда тұрған қиындықтарға деген көзқарасын өте жақсы суреттейді. Оның диалектикасын түсіну, онымен келісу, өмір жолының әр жаңа кезеңінің ерекше мағынасын табу, соғысты күту емес, «бейбіт, әрі қатар өмір сүрудің» нұсқаларын ұсынуды даналықпен пайымдады.

Қорытындылай келе, Б.Қ. Сұлтановтың осы уақытқа дейінгі жасаған барлық игі істеріңіз бен еңбегіңізді бір ғасыр жасауға деген дайындық қана деп бағалар едік.

Өмір бойғы тәлімгерлік

КӘУКЕНОВ Әділ Серікұлы

*саясаттанушы,
халықаралық қатынастар жөніндегі сарапшы,
Қытай зерттеулер орталығының
директоры (China center)*

Қытай даналығы былай дейді: «мың сарбазды табу оңай, бірақ жақсы генералды табу қиын (千军易得, 一将难求)». Бұл мақал Қазақстанның халықаралық қатынастар саласындағы көрнекті қайраткерлерінің бірі Болат Қылышбайұлы Сұлтановқа арналғандай.

Болат Қылышбайұлы отандық және әлемдік қоғамдастыққа халықаралық қатынастар саласындағы ең ірі теоретик және практик ретінде танымал. Оның қаламынан 12-ден астам кітаптар мен сансыз мақалалар, сұхбаттар, жазбалар мен эсселер шықты, олар студенттер үшін ғана емес, сонымен қатар жоғары дәрежелі ғалымдар, дипломаттар, талдаушылар мен саясаткерлердің бай «білім қоймасына» айналды.

Мен Болат Қылышбайұлының басшылығымен өз мансабымның басында жұмыс істеу бақытына бөлендім, бұл менің болашақ тағдырыма қатты әсер етті және ерекше көкжиектерді ашты. Болат Қылышбайұлы мен үшін мықты басшы ғана емес, сонымен қатар жаңа бастаған маманға тынымсыз үйретіп, өзінің үлкен тәжірибесімен бөліскен дана, шыдамды тәлімгер еді. Бірақ мен сияқты жас қызметкерлер көп болды. Алайда, Болат Қылышбайұлы әрқайсысына уақыт пен өзіндік көзқарас таба білді.

Болат Қылышбайұлы тәртіпке деген талапшылдығы мен өзін-өзі ұйымдастырушылығымен ерекшеленген, аты аңызға айналған ескі шыңдалудың адамы болғанын атап өткен жөн. Болат Қылышбайұлы Германияда дипломатиялық қызметте көп жылдар бойы жұмыс істеген тамаша германист бола отырып, бүкіл әлемді тамсандыратын, бірақ қазақ жанының шексіз кеңдігін көбейтетін әйгілі неміс «орднунгінің» (неміс тілінде – тәртіп, дисциплина, ереже, жүйе) барлық тамаша қасиеттерін бойына сіңірген.

Бұл сыртқы қатаңдық пен дипломатиялық этикеттің ұсақ-түйегіне дейін сақтаған Болат Қылышбайұлы өте мұқият, өте эмоционалды және сезімтал адам болуымен, айналасындағы адамдардың ойлары мен сезімдерінің барлық қырларын мұқият түсінуімен көрінеді. Осы керемет ерекшеліктің арқасында Болат Қылышбайұлы әрқашан адамдармен қарым-қатынаста қазіргі уақытта ең қажет сөздер мен әрекеттерді таба алады. Бұл өмірдің қуанышты сәттерінде де, әсіресе қиын кезеңдерде де өте маңызды.

Болат Қылышбайұлымен жұмыс істегендердің бәрі оның өз командасының мүшелерін шынайы мадақтауға, әр қызметкердің сіңірген еңбегі мен жетістіктерін атап өтуге әрқашан дайын екенін жақсы біледі. Ол кісі біз сияқты жас қызметкерлердің күш-жігеріні атап өтетін салтанатты сәтті асыға күттік. Әдетте, нәтиже біздің күткенімізден асып түсетін еді. Қазір де, көптеген жылдар өткен соң, осы жағымды сәттерді еске түсіре отырып, үлкен қуаныш пен толқуды сезінемін.

Болат Қылышбайұлының тағы бір басты ерекшелігі – кез-келген іске үлкен ынтамен қарайды. Жалпы, менің ойымша, Болат Қылышбайұлы үшін немқұрайдылық – жамандықтың ең жаманы болып табылады. Бұл процесті егжей-тегжейлі, мұқият түсінуге, ондағы барлық ұсақ-түйектерді, сонымен қатар шынайы қызығушылықты ескеруге деген таптырмас тілек, сонымен қатар айналасындағылардың

барлығын толықтай жұмыс істеуге мәжбүр етеді және жұмыс процесінің өзінен нағыз рақат алады.

Болат Қылышбайұлы өз халқына және еліне риясыз және адал қызмет етудің нағыз үлгісі болды. Басшылық лауазымдардың ұзақ қызметтік тізіміне қарамастан, Болат Қылышбайұлы әрқашан жұмыста және жалпы өмірде үлкен қарапайымдылықтың үлгісін көрсетеді. Ұйымдастырушылық қызметпен қаншалықты айналысса да, ол өзінің ғылыми мақалалары мен сөйлеген сөздерінің алғашқы әрпінен соңғы әрпіне дейін мұқият жазып жүреді. Сонымен қатар ол үнемі барлық қызметкерлерін мақалалар жазуға және оларды жариялауға шақырады. Қазіргі қазақстандық саясаттанушылар, экономистер мен әлеуметтанушылардың тұтас шоғыры ғылыми өмірге Болат Қылышбайұлының қолынан жолдама алды. Жасампаздық процесі ғылым мен өмірдегі ең маңызды марапат болып табылатын принципті ғалым мен нағыз ұстаздың әрі тәлімгердің жолы осындай.

Болат Қылышбайұлы – кемсітушілік, ксенофобия, фашизм және нео-нацизм сияқты құбылыстармен дәйекті және ымырасыз күрескер адам. Өкінішке орай, әлемде саяси ұпай жинау және билік алу үшін адамның ең қарауыт инстинкттерімен ойнау арқылы отпен ойнайтын жосықсыз саясаткерлер бар. Болат Қылышбайұлы өзіне тән ұқыптылық пен дәлелмен өмір бойы осындай арзан популизмді әшкерелеп жүреді, олардың жоғары ұстанымдары мен күшті меценаттарына қарамастан, мұндай саясаткерлердің шынайы мотивтерін бетке басып айтады.

Бүгінгі күнге дейін, оның басқа да көптеген студенттері сияқты, Болат Қылышбайұлымен қарым-қатынас жасау, одан үйренуді жалғастыру, құнды сабақтар алу, аты аңызға айналған тұлғаның осындай қолдауына ие бола отырып, ғылыми және жеке жоспарда даму мүмкіндігіне ие болғанымды мақтан тұтамын. Қытай философы Сунь-Цзы: «Адам табиғатынан керемет қасиеттерге және даналыққа

ие болса да, оның дана ұстазы болуы керек», – деп атап өтті. Біз, оның барлық оқушылары, Болат Қылышбайұлы Сұлтанов сияқты дана ұстазды өз жолымызда кездестіргенімізге өте қуаныштымыз.

Мерейтойға байланысты Болат Қылышбайұлына баға жетпес сабақ, шыдамдылық және қолдау үшін тағы да алғысымды білдіргім келеді. Сіздің тәлімгерлігіңіз болмаса, мен ешқашан маман ретінде қалыптаса алмас едім және кәсіби қоғамдастықтың мойындауына ие бола алмас та едім. Сізге зор денсаулық, даосстық ұзақ ғұмыр, шығармашылық жетістіктер, шексіз қуат, қызықты жобалар мен жаңалықтар тілеймін!

Б.Қ.СУЛТАНОВТЫҢ
ТАҢДАМАЛЫ
МАҚАЛАЛАРЫ

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың ұлттық саясат тұжырымдамасы*

Президент Н.Назарбаевтың ұлттық саясат тұжырымдамасы, біздің ойымызша, Қазақстан Республикасының Конституциясына енгізілген 4 негізгі ұстанымды қамтиды:

1. Азаматтық бейбітшілік пен ұлттық келісім.
2. Қазақстан халқы біртұтас этносаяси қауымдастық ретінде.
3. Қазақстан Республикасының мемлекеттік тұтастығы.
4. Қазақстандық патриотизм.

1991 жылғы 1 желтоқсанда Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің 1991 жылғы 16 қазандағы қаулысына сәйкес Республика Президентінің алғашқы сайлауы өтті. Қазақстанның Жоғарғы Кеңесі ұсынған және барлық партиялар, қоғамдық қозғалыстар, көпұлтты халықтың кең топтары қолдаған Нұрсұлтан Назарбаевтың кандидатурасына дауыс беруге қатысқан сайлаушылар дауысының 98,78% дауыс берді. Дауыс беру күні сайлаушылар тізіміне енгізілген азаматтардың барлығы: 88,23%, 8 млн 788 мың 726 адам қатысты. Нұрсұлтан Назарбаевқа дауыс бергендердің ең жоғары пайызы (99% астамы) Маңғыстау, Талдықорған, Жамбыл, Алматы облыстарында болды. Сайлаушылардың 95%-дан астамы Н.Назарбаевқа Алматы, Ленинск қалаларында, Шығыс Қазақстан, Солтүстік Қазақстан, Орал облыстарында дауыс берді.

Осылайша, Н.Назарбаевтың сайлауы азаматтық бейбітшілік пен ұлттық келісім идеясының іргетасы болып

---

* Межэтнические аспекты социальных и экономических реформ (Методические рекомендации). КИСИ при Президенте РК, 1993 г. – С..109 – 116.

табылатын оның сайлауалды бағдарламасының кең қолдауының айғағы болды.

Нарықтық жүйеге көшуден тұратын экономика сала-сындағы стратегия мен тактика мәселелері бойынша бар-лық азаматтар Н.Назарбаевтың көзқарасын бөліспегенімен келісу керек.

Алайда көпұлтты Қазақстан азаматтарының басым көпшілігі бейбітшілік пен келісімде өмір сүруді қолда-ды. Мұны Нұрсұлтан Назарбаев өзінің сайлауалды тұжы-рымдамасында ескерген болатын.

1991 жылғы 15 қарашада Алматыда өткен сайлаушы-лармен кездесуде сөйлеген сөзінде Н.Назарбаев Қазақстан көпұлтты республика екенін атап өтіп, ол үшін біздің ре-спубликамызда тұратын халықтар арасындағы достық пен ұлтаралық қарым-қатынасты сақтаудан артық міндет болмағанын атап өтті. Н.Назарбаев өзінің ұлттық мем-лекеттілікті нығайтуға, қазақ ұлтының тағдырына деген жауапкершілігін сезіне отырып, оның мәдениетін, тілі мен тарихын жандандыруға ұдайы қамқорлық жасайтынына сендірді. Сонымен қатар, Қазақ КСР-інің егемендігі тура-лы Декларацияны басшылыққа ала отырып, республикада оның барлық азаматтары үшін лайықты және тең өмір сүру жағдайларының жасалуына бар күшін салатынын атап өтті (Казахстанская правда, 19.11.1991).

Қазақстан Жоғарғы Кеңесінің 1991 жылғы 10 жел-тоқсандағы салтанатты отырысында сөйлеген сөзінде Президент Нұрсұлтан Назарбаев тарихи дамудың жаңа кезеңінде Қазақстан халықтары өркениетті, демократи-ялық қоғамға өз таңдауын батыл жасағанын мәлімдеді. Президент Қазақстан аумағында «жоғары дамыған поли-этникалық өркениет құрылатыны, онда қазақ ұлты қайта жаңғыртылатыны, онда оған кіретін барлық ұлттар мен ха-лықтар өзін еркін сезінетіні» туралы өзінің сенімін білдірді (Казахстанская правда, 12.12.1991 ж.)

Бұл идея 1991 жылғы 16 желтоқсанда тәуелсіздік жарияланғаннан кейін де Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың ұлттық саясатында өзекті болып қала берді.

1992 жылғы 11 сәуірде «Известия» газетіне берген сұхбатында Н.Назарбаев ұлт пен діннен тәуелсіз Қазақстан халқы туралы мәлімдеді (Известия, 11.04.1992).

«Қазақстан халқы біртұтас этносоциологиялық қауымдастық ретінде» тұжырымдамасын Н.Назарбаев 1991 жылғы 16 мамырда жарияланған «Қазақстанның егемен мемлекет ретінде қалыптасуы мен даму стратегиясы» атты еңбегінде жасаған. Көпұлтты халық мүдделерінің динамикалық тепе-теңдігі мемлекет дамуында айқындаушы болып табылатындықтан, Президент «Қазақстанның өркендеуі, әрбір адамның бақыты мен еркіндігі үшін Республиканың барлық халықтарының бірігуіне ұдайы қамқорлық жасау» қажеттігін атап өтті (Казахстанская правда, 16.05.1992).

Президенттің пікірінше, мұның кепілі «бастапқыда қазақтарға тән жаңа ұлттар мен ұлыстар өкілдерімен бейбітшілік пен келісімде өмір сүру білігі, олардың табиғи тілектестігі және көршілердің мүдделеріне терең құрмет» болып табылады (Казахстанская правда, 16.05.1993).

1992 жылғы 22 қазанда қазақ телевизиясында сөйлеген сөзінде Президент Қазақстан жері ұлтына және діни сеніміне қарамастан республиканың барлық азаматтарының басты байлығы, ортақ отаны екенін, өзін төмен сезінетін, өз балаларының болашағы мен өз ошағының қауіпсіздігі үшін дабыл қағатын «екінші сыныпты» адамдар болмауға тиіс екенін атап өтті (Казахстанская правда, 24.10.1992).

Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың ұлттық саясатындағы маңызды кезең 1992 жылғы қазандағы Қазақтардың дүниежүзілік құрылтайы болды. Әлемнің түкпір-түкпірінен келген 700-ден астам делегаттың алдында сөйлеген сөзінде Н.Ә. Назарбаев қазақ ұлтының, қайталанбас ұлттық ерек-

шеліктерінің сақталуы мен дамуына ұдайы қамқорлық жасау оның «адам және президент ретіндегі» борышы екенін атап өтті. Оның пікірінше, әр адам өз ұлтының өркендеуін жақтайды. Бірақ бұған республикада тұратын басқа халықтарды кемсіту, қорлау және шеттету есебінен қол жеткізудің қажеті жоқ. Республикадағы қазіргі ұлтаралық бейбітшілік пен келісімді көздің қарашығындай сақтау қажет. Азаматтық бейбітшілік, ұлтаралық келісім және сыртқы әлеммен жақсы қарым-қатынас саясатын жүргізуге және жүзеге асыруға міндетті қазақ халқы ұлтаралық келісімнің кепілі болуға тиіс.

«Кез-келген басқа жол, сөзсіз, тығырыққа, адам тағдырының құлдырауына, ұлттық қадір-қасиетті масқаралауға әкеледі» – деп түйіндеді Президент (Казахстанская правда, 2.10.1992).

Н.Назарбаевтың ұлттық саясаты дамуының келесі кезеңі 1992 жылғы 14 желтоқсанда жиналған Қазақстан халықтарының форумы болды, Президент Қазақстанның көпұлтты мемлекет ретіндегі ерекшелігін міндетті түрде ескеруге тиіс Конституция бойынша жұмыс барысы туралы хабарлады. Онда ұлттық және азаматтық тең құқықтылықтың кепілдіктері нақты айқындалатын болады.

Қазақстан халқының тұжырымдамасын дамыта отырып, Н.Назарбаев Республиканы, Қазақстанда тұратын барлық ұлттар мен ұлыстарды жандандырудың басты тірегі ретінде Қазақстандық мемлекеттік патриотизм идеясын ұсынды. «Біз бәріміз жай ғана тұрғындар емеспіз, біз Қазақстан Республикасының азаматтарымыз және өз мемлекетімізге мақтаныш сезімін ұялатуымыз керек, ...біртұтас отбасы сезімін сезінуіміз керек».

Сондай-ақ, Н.Ә. Назарбаев форумға қатысушыларға Қазақстан халқы мыналарға сенімді бола алатынын мәлімдеді: «Республика басшылығы ұлттық келісім саясатын

берік және соңына дейін жүргізіп отырады, заңды негізде берік тұрады, қандай сылтаумен болса да, араздықты жандандыруға мүмкіндік бермейді» (Казахстанская правда, 15.12.1992 ж.).

Қазақстан тәуелсіздігінің бірінші жылдығына арналған келесі күні өткен салтанатты жиналыста Президент Н.Назарбаевтың сөйлеген сөзінде ұлтаралық келісімді сақтау мәселелері қозғалды.

Президент ең алдымен жүз жыл ішінде алғаш рет мемлекеттілікті орнықтыруға, толыққанды дамуға, өзінің игі дәстүрлерін, мәдениеті мен тілін жаңғыртуға мүмкіндік алған Қазақстан халқын түсіну қажет екенін айтты. «Бұл табиғи ұмтылыс, – деп атап өтті Н.Назарбаев, – және ол барлық халықтардың жүрегінде оң пікір табады деп сенемін. Бірақ, – деп ары қарай атап өтті Мемлекет басшысы, – сонымен қатар, тоталитаризм дәуірінен кейін барлық басқа халықтар қайта өрлеу, кешендер мен стереотиптерден арылудың күрделі кезеңі өтіп жатқанын түсіну қажет. Рухани келісім, қарапайым адами өзара түсіністік бұл біздің барлығымыздан талап етілетіннің ең бастысы шығар». (Казахстанская правда, 16.12.1992 ж.).

Болашақ тұжырымдама туралы мәселені қозғай отырып, Президент бұл Республиканың бүкіл халқының, оның әрбір азаматының мүдделерін жеке-жеке білдіретін аса маңызды құжат болатынын мәлімдеді. Адам, оның құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделері Негізгі Заңда бірінші орынға қойылатын болады. Қорытындылай келе, Н.Назарбаев бүкіл қазақстандық қоғамның әл-ауқаты мен тұрақтылығын қамтамасыз ету мүмкіндігіне сенімді екенін атап өтті. (Казахстанская правда, 16.12.1992).

Конституция жобасын талқылау кезеңінде Қазақстандағы тілдердің мәртебесі туралы мәселе қызу талқыланды.

Президент әкімшілік басшылары мен халық депутаттарының жергілікті кеңестері төрағаларының қараша

(1992 ж.) республикалық кеңесінде сөйлеген сөзінде тіл мәселесі ешқандай жағдайда да арзан популизмнің, демагогикалық алыпсатарлықтың объектісі болмауы тиіс екенін айтты.

«Шынында да, объективті емес адамға бүгінгі қазақ тілінің жағдайы сын тұрғысынан жақын екені қалайша түсініксіз? Біздің ортақ отанымыздың, ата-бабаларымыздың көптеген ұрпақтарының тілі өлмеуі керек» – деп атап өтті Мемлекет басшысы (Казахстанская правда, 11.11.1992). Сонымен қатар, Президент тіл саясаты заңдарда да, шындықта да тек қазақ тіліне ғана емес, сонымен бірге Қазақстанда тұратын халықтардың орыс және басқа тілдеріне де құрмет көрсетуді қамтамасыз етуі тиіс екенін атады.

Екінші жағынан, мемлекет басшысы қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесі туралы дауыстап айқайлау патриотизмнің қабығын аршу ғана екенін айтты. Ең бастысы қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретінде нақты қалыптасуына жан-жақты ықпал ету болып табылады, оған жылдар бойғы тынымсыз еңбек жұмсалады.

Сондықтан, Н.Назарбаевтың пікірінше, қазақ тілін іс жүргізуге енгізу одан орыс тілін алуды білдірмеуі тиіс.

Ал Қазақстанның барлық азаматтарының орыс тілін еркін меңгеруі «Республиканың бүгіні мен болашағының сөзсіз артықшылығы болып табылады, өйткені бұл шын мәнінде, елдің халықаралық байланыстарында үлкен рөл атқаратын және әлемдік өркениет жетістіктеріне баулитын ұлтаралық қатынас тілі», – деп қорытындылады Президент (Казахстанская правда, 11.11.1992 ж.).

Сонымен бірге, Н.Назарбаев орыстілді халықтың алаңдаушылығын түсіне отырып, «ұлтаралық қарым-қатынас тілі өзіне нақты заңдық салмақ салмайтынына және кеңеске қатысушыларға осындай толғандыратын мәселені шешудің өз нұсқасын ұсынғанына назар аударды» (Казахстанская правда, 11.11.1992).

Бұл мәселеге Президент 1992 жылғы 9 желтоқсанда Республика Жоғарғы Кеңесінің ІХ сессиясында «Қазақстан Республикасы Конституциясының жобасы және оны бүкіл-халықтық талқылау қорытындылары туралы» баяндамасымен Конституциялық комиссияның төрағасы ретінде қайта орады. Н.Назарбаев Республика басшылығы тіл мәселесінің шешімін табуға тырысып, бір бағытты басшылыққа алғанын, тілдердің мәртебесі туралы конституциялық норма республикада тұратын барлық ұлт өкілдері үшін біріктіруші, ал ажыратушы бастама болуы тиіс екені туралы мәлімдеді (Казахстанская правда, 10.12.1992 ж.).

Президент тіл мәселесі адамдардың белгілі бір бөлігін толғандыратынын атап өтті. Бұл жерде тағы да саясатсыз, кейбіреулердің осы немесе басқа ұлттардың мүдделерін жақтаушылар ретінде өздеріне назар аударғысы келуінсіз болмайды. Сонымен қатар, бұл мәселеде бізге ерекше қамқорлық, шыдамдылық пен даналық қажет.

«Егер Қазақстанда өмір сүріп жатқан басты екі этнос арасында қарама-қайшылық болса, бәрі де жеңілетінін әрқашан есте сақтауымыз керек. Сондықтан Конституцияда біздің азаматтарымыздың орыстілді бөлігінің құқықтарына қысым жасамауға нақты кепілдік беру керек», – деді Мемлекет басшысы (Казахстанская правда, 10.12.1992 ж.).

Қазақстан Республикасының мемлекеттік тұтастығы және азшылық ұлттардың құқықтары принципін Президент 1992 жылғы қазанда БҰҰ Бас Ассамблеясының 47-сессиясында нақты тұжырымдап, баяндап берді.

Н.Назарбаев мемлекеттік аумақтың мызғымастығы қағидатының маңыздылығы туралы мәселеде азшылық ұлттардың құқықтары бүгінде ұлттардың өзін-өзі анықтау, тіпті дербес мемлекеттер құруға дейінгі құқықтарымен жиі теңестірілетінін атап өтті. Егер сіз осы тәсілді ұстанатын болсаңыз, онда гипотетикалық түрде бүкіл әлемде бірнеше мың ергежейлі егемендер пайда болуы мүмкін. Бұл

жағдай абсурдқа дейін жеткізілген принципті фетишизациялау салтанатының айқын көрінісі болады. Президент бүгінде азшылық ұлттардың құқықтарына әділ назар аударатын әлемдік қоғамдастық олардың өлшемдерін нақты белгілеуі керек екенін атап өтті. Олай болмаған жағдайда, ұлттардың өзін-өзі анықтау құқығы кез-келген көпұлтты елдің мемлекеттік тұтастығына күмән келтіреді және бөлінетін сепаратизмнің соңы болмайды. (Казахстанская правда, 9.10.1992 ж.).

Конституция қабылданғаннан кейін Президент өзінің негізгі ережелерін, ұлттық саясат тұжырымдамасын үнемі жаңа идеялармен байыта отырып, тынымсыз түсіндіреді.

Биылғы жылы 11 мамырда идеологиялық қызмет мәселелері жөніндегі республикалық кеңесте «Біздің бағдарларымыз – бірігу, қоғамдық прогресс және әлеуметтік әріптестік» баяндамасымен сөз сөйлеген Н.Ә. Назарбаев қазақстандық қоғамды біріктіру жөнінде бірнеше міндет қойды:

1) Республикада тұратын ұлттар мен ұлыстардың ерекше сұраныстарын зерделеу, Конституцияның олардың еркін дамуына, халықтар арасындағы мәдени байланыстардың дамуына, олардың рухани бірлігі мен келісіміне қатысты ережелерін іске асыру.

2) Ұлттық шектеулер мен оқшаулаудың, шовинизм, ұлтшылдық және сепаратизм көріністерін батыл түрде жолын кесу.

3) Көпұлтты қоғам жағдайында өзін-өзі ұтымды сезінуді сақтау ошақтары, ұлттық дәстүрлерді, мәдениетті, ұлттар мен ұлттық топтардың өзіндік рухани болмысын қолдау мен дамытудың ұйымдастырушылық тетіктері болып табылатын ұлттық-мәдени орталықтардың қызметін мемлекеттік қолдау болып табылады.

Президент Қазақстан халқы форумының басқарушы органы болуға тиіс келісім мен бірлік Ассамблеясын құруды ұсынды. Н.Назарбаев Ассамблея құрамына барлық

этностық топтардың, партиялар мен қоғамдық қозғалыстардың, республикадағы ең беделді адамдардың өкілдерін енгізуді ұсынды. Ассамблея мемлекеттегі этноәлеуметтік шиеленістің алдын алу саясатын жүргізуге арналған. (Казахстанская правда, 13.05.1993).

Президент сондай-ақ қоғамды біріктіру жөніндегі жұмыстың маңызды бағыты қазақстандық патриотизм идеясы болуы тиіс екенін атап өтті.

Ордабасы шатқалындағы салтанатты жиындарда, ү.ж. 28 мамырында XVIII ғасырдың көрнекті қайраткерлері Төле Би, Қазыбек Би және Әйтеке биді еске алуға арналған салтанатты жиындарда сөйлеген сөзінде Президент қазақстандық патриотизм идеясын таяу жылдардағы міндет ретінде: барлық азаматтардың санасына бірлік пен келісім идеологиясын мақсатты түрде енгізу ретінде дамытты.

«Қазақстан, оның кең байтақ даласында тұратын барлық ұлттар мен ұлыстар үшін ортақ отан. Міне, осы қарапайым және негіз қалаушы формула көптеген ұлттар мен болашақ ұрпақтардың өкілдері болып табылатын біздің азаматтарымыздың санасында терең тамырлануы тиіс», – деп мәлімдеді Н.Назарбаев (Казахстанская правда, 1.06.1993 ж.).

Президенттің 1993 жылғы маусымдағы Шығыс Қазақстанға сапары кезінде ол өзінің саясатын түсіндіруден шаршамады. «Біз республикадағы келісім мен тыныштықты сақтадық. Конституцияны қабылдадық, онда Қазақстанда тұратын халықтардың тең құқылығын бекіттік. Барлығы Негізгі Заңның ережелерін ұстануға міндетті. Кез-келген басқа жол тек қантөгіске апаратын жол», – деп атап өтті Н.Ә. Назарбаев, облыс еңбекшілерінің алдында сөйлеген сөздерінің бірінде (Казахстанская правда, 12.06.1993 ж.).

Терроризм мен экстремизмге қарсы күрестегі Қазақстан мен АҚШ арасындағы серіктестік қатынастар*

2001 жылғы 21 желтоқсанда Вашингтонда Н. Назарбаев пен Дж. Буш қол қойған бірлескен мәлімдемеде екі тараптың да ұзақ мерзімді стратегиялық әріптестік пен ынтымақтастықты нығайтуға бейілділігі атап өтілді. Мәлімдемеде екіжақты ынтымақтастықтың басым бағыттары тұжырымдалды: терроризмге қарсы күрес, жаппай қырып-жою қаруларын таратпау, Орталық Азиядағы қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету, демократиялық, саяси, нарықтық және экономикалық реформалар, нарықтық инвестициялар және энергетикалық ресурстарды дамыту. Бұл ретте тараптар терроризмге қарсы соғыс аяқталғанға дейін халықаралық коалиция шеңберінде ынтымақтасатын болады деп атап өтілді.

Осы мәлімдемеге қол қойылғаннан кейінгі уақыт ішінде Орталық Азиядағы жағдай жақсармады. Исламмен жамылатын халықаралық лаңкестік және экстремистік топтардан туындайтын нақты қауіп-қатерлер мен сын-тегеуріндердің өсуі байқалады.

ҚР Президенті Н.Назарбаев 2005 жылғы 26 қаңтарда Алматыда БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің Лаңкестікке қарсы комитетінің IV арнайы отырысының ашылуында сөйлеген сөзінде лаңкестік ауқымы барлық болжамдардан асып түскен халықаралық қауіпсіздік жүйесіндегі ең қауіпті сын-тегеурінге айналғанын атап өтті. Лаңкестікке байланысты мәселелер мен проблемалар кешені: ұлтшылдық,

---

* Сотрудничество стран Центральной Азии и США по обеспечению безопасности в регионе. Материалы международной конференции/ Под.ред. М.Ашимбаева и Дж.Меннути. – Алматы, 2005. – С.107-117.

этносаралық және аймақтық қайшылықтар негізінде туындайтын қақтығыстар, ұйымдасқан қылмыс, есірткі трафигі, заңсыз қару-жарақ саудасы және ақшаны жылыстату болып табылады.

Біздің еліміз Өзбекстанмен, лаңкестік вирусынан зардап шеккен Ресеймен, Қырғызстан мен Тәжікстан сияқты дағдарыстық елдермен шектеседі, сондай-ақ Ауғанстанға географиялық жақын орналасқан. Қазақстанда лаңкестік және экстремистік ұйымдардың пайда болуының объективті себептері болмаса да, халықаралық лаңкестік және экстремистік ұйымдар Республика аумағында өз ұйымдарын құру әрекеттерін тоқтатпайды.

Кейбір қазақстандық сарапшылардың пікірінше, ұзақ уақыт бойы Қазақстан халқының мұсылман бөлігі дәстүрлі түрде исламшыл радикализмнен алыс деп қате есептелген. Мұны келесі фактілер дәлелдейді. 2004 жылы тек Оңтүстік Қазақстан облысында ғана «Хизб-ут-Тахрир» белсенділеріне қатысты 39 қылмыстық іс қозғалды (2003 жылға қарағанда үш есе артық), осы ұйымның 10 белсендісі әртүрлі мерзімге сотталды.

2004 жылы «Хизб-ут-Тахрир» парақшаларының бүкіл Қазақстан бойынша таралу жағдайлары тіркелді: Шымкент, Түркістан, Кентау, Павлодар, Көкшетау, Қарағанды. Алматының студенттік жатақханаларынан көптеген әдебиеттер мен парақшалар алынды. Кейбір әскери бөлімдердің қоршауында да парақшалардың таралу фактілері анықталды және жойылды. Егер 2003 жылы Қазақстанда бір мың «Хизб-ут-Тахрир» парақшасы тәркіленсе, 2004 жылы – 11 мың, 2005 жылдың қаңтарында Кентау тұрғындарының бірінен Оңтүстік Қазақстан облысы тарихындағы ең ірі парақшалар партиясы табылды – 42 атаудағы мыңнан астам дана. 2005 жылғы ақпанда Алматы қаласындағы пәтерлердің бірінде жасырын баспахана жойылып, «Хизб-ут-Тахрир» ұйымының 12 мыңнан астам парақшасы тәркіленді.

Жаппай қырып-жою қаруының немесе оның компоненттерінің лаңкестер қолына түсу мүмкіндігі ерекше алаңдаушылық тудырады. Соңғы екі жылда Қазақстанда және елдің шекаралық өткелдерінде радиоактивті материалдарды сатудың бірнеше әрекетінің алды алынды, олар лаңкестердің қолына түсіп, «қара бомба» деп аталатын нәрсені жасау кезінде қолданылуы мүмкін еді.

Соңғы жылдары пайда болған лаңкестік және экстремистік ұйымдардың белсенділігі бірқатар алдын алу шараларын қабылдап жатқан қазақстандық билік тарапынан аса алаңдаушылық туғызып отыр:

- 2004 жылғы 15 қазанда ҚР Жоғарғы Сотымен Қазақстан аумағында «Әл-Қаида», «Шығыс Түркістан ислам партиясы», «Күрд халық конгресі», «Өзбекстан ислам қозғалысы» халықаралық ұйымдарының қызметіне тыйым салынды;

- 2005 жылғы 18 ақпанда «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңы қабылданды;

- 2005 жылғы 15 наурызда ҚР Жоғарғы Соты «Асбат әл-Ансар», «Мұсылман бауырлар», «Талибан», «Боз гурд», «Орталық Азия моджахедтерінің Жамааты», «Лашкар-и-Тайба», «Әлеуметтік реформалар Қоғамы» халықаралық ұйымдарын лаңкестік деп таныды және олардың Қазақстандағы қызметіне тыйым салды.

Қорқынышты мөлшерге ие болған нашақорлық аймақтағы маңызды проблема болып табылады.

Қазақстанда 2004 жылдың 11 айында 10988 есірткі қылмысы тіркелді. Заңсыз айналымнан 20 тоннадан астам түрлі есірткі құралдары, оның ішінде 122 кг героин тәркіленді.

Салыстыратын болсақ: БҰҰ-ның Ауғанстандағы миссиясының деректеріне сәйкес, 2004 жылы бұл елдегі апиын түсімі шамамен 4,5 тоннаны құрады (егіс алқаптарының өсуі – 239%). Ауған героинінің үштен бірі Ресейге, содан

кейін Орталық Азия арқылы Еуропаға экспортталады. Оның ішінде өңірлік транзиттің 70%-ы Қазақстан арқылы жүзеге асырылады.

Қазақстанда қабылданып жатқан шараларға қарамастан (2000 жылғы 16 мамырда ҚР Президентінің Жарлығымен «Қазақстан Республикасында нашақорлыққа және есірткі бизнесіне қарсы күрестің 2001-2005 жылдарға арналған стратегиясы» бекітілді; 2004 жылғы 13 мамырда нашақорлыққа және есірткі бизнесіне қарсы күрестің 2004-2005 жылдарға арналған үкіметтік бағдарламасы қабылданды), есірткі трафигінің жолын кесу әзірше мүмкін емес.

2004 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстанның наркологиялық мекемелерінде 46 мың 940 адам есепте тұрған. Тек Алматыда ғана 7377 адам есепте тұр, оның ішінде 1139 әйел және 204 жасөспірім. Әлемдік тәжірибеге сәйкес, әдетте, әрбір оныншы нашақор ғана есепке алынады, сондықтан біздің елімізде нашақорлықтың нақты ауқымы қандай екенін тек болжауға болады.

Тұтынушылардың ең көбі Республиканың оңтүстік және солтүстік облыстарында тұрады – 27%-дан. 20%-ға жуығы Орталық Қазақстанға тиесілі, нашақорлардың 15 және 11%-ы елдің шығыс және батыс өңірлерінде орналасқан. Нашақорлардың жалпы санының 81%-ы опиоидты есірткіні, қалғандары анашаны және басқа да есірткі заттарын тұтынады.

Қазіргі уақытта Қазақстанға, өңірдегі басқа елдерге де, заңсыз көші-қон нақты қауіп төндіріп отыр. Оның Қазақстандағы ауқымы туралы (ол халықаралық ұйымдасқан қылмыс қызметінің неғұрлым табысты саласына айналуға) мынадай фактілер куәландырады. 2003 жылы «Оңтүстік» ҚР Шекара әскерлері өңірлік басқармасының бөлімшелерімен ҚР Мемлекеттік шекарасын 1523 бұзушы ұсталды, оның ішінде 1060 бұзушы Сарыағаш шекара жасағының шекарашыларымен ұсталды. 2005 жылғы 24-30 қаңтар

аралығында бір апта уақыт аралығында ғана қазақстандық шекарашылар 240 мемлекеттік шекараны бұзушыны ұстады.

Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінен келген заңсыз мигранттардың саны өсіп келеді. Мәселен, 2004 жылдың қыркүйегінде қазақстандық шекарашылар Қостанай шекара отрядының учаскесінде Бангладештің 5 азаматын ұстады. 2004 жылдың қараша-желтоқсан айларында Жамбыл облысында 45 адамнан тұратын Бангладештен келген заңсыз мигранттардың екі тобы ұсталды. Бұл ретте тек 19 адамның жеке басын куәландыратын құжаттары болды. 2005 жылдың қаңтарында Алматы қаласындағы Пәкістанның екі азаматы жалға алған пәтерде бұған дейін Қырғызстан-Қазақстан шекарасын заңсыз кесіп өткен 20 пәкістандық ұсталды. 2005 жылғы ақпанда Жамбыл облысында (Қырғызстанмен шекарадан 1,5 шақырым жерде) Бангладештен келген 21 адамнан тұратын заңсыз мигранттардың кезекті тобы ұсталды. Барлық ұсталған заңсыз мигранттар Ресей Федерациясымен мемлекеттік шекараны кесіп өтіп, Еуропалық Одақ елдеріне баруды көздеді.

Жаһандық қатерлердің ушығуы жағдайында, – Президент Н.Назарбаевтың айтуынша, – Қазақстан барлық мүдделі мемлекеттермен және халықаралық құрылымдармен белсенді ынтымақтасуға, лаңкестікті, діни экстремизмді, есірткі трафигін бейтараптандыру үшін іс-қимылдарды үйлестірудің сапалы жаңа деңгейіне шығуға дайын.

Бірінші кезекте Қазақстан үшін АҚШ-пен ынтымақтастық қағидағи түрде маңызды болып табылады, олар біздің еліміздің және өңірдің басқа да мемлекеттерінің қазіргі геосаяси ахуалдағы маңызын түсінеді. Мәселен, АҚШ Халықаралық ынтымақтастық агенттігі директорының орынбасары Кент Хилл 2005 жылғы 2 наурызда сенаттың сыртқы істер комитетіндегі тыңдауында сөйлеген сөзінде: «Орталық Азия мен Кавказ елдерінің геосаяси және қауіпсіздік тұрғысынан маңыздылығы күрт өсті, енді бұл мемлекеттер

экстремизмге, есірткі бизнесіне және лаңкестікке осал аймақтағы тұрақтылықты насихаттауда алдыңғы қатарды құрып отыр», – деп мәлімдеді.

АҚШ Мемлекеттік хатшысының бұрынғы орынбасары Р.Армитадж 2004 жылғы 27 сәуірде Вашингтонда өткен Америка-Қазақстан іскерлік қауымдастығының конференциясында сөйлеген сөзінде Қазақстан ең тұрақты және гүлденген мемлекет ретінде көрші елдерге ғана емес, Кавказға және басқа да өңірлерге үлкен әсер ететінін айтты. Р.Армитаждың пікірінше, АҚШ үшін Орталық Азия ұлы өркениеттер арасындағы, Ислам мен Батыс арасындағы байланыстырушы буын ретінде ғана емес, шешуші стратегиялық өңір болып табылады. Бұл аймақ бүкіл планетада бейбітшілік пен өркендеуді сақтаудың орталық элементі болып табылады. Сондықтан осы аймақтағы тұрақтылық өте маңызды және АҚШ-тың өмірлік маңызды ұлттық мүдделерімен байланысты.

АҚШ президенті Джордж Буштың Еуропаға жақында жасаған сапары қарсаңында Мемлекеттік департамент дайындаған анықтамада АҚШ пен Еуропалық Одақтың ортақ мақсаты Еуразиядағы демократия мен нарықтық экономикаға сәтті көшуге ықпал ету екендігі атап өтілді. Осыған байланысты АҚШ пен Еуропалық Одақ демократиялық және экономикалық қайта құруларды қолдау, адам құқықтарын қорғау, заңның адал басқарылуы мен билігін қолдау, өңірлік сауданың өсуі, гуманитарлық және әлеуметтік даму, Орталық Азия мемлекеттерінің апиын мен героин саудасына қарсы тұру қабілеті – бейбітшілік пен тұрақтылыққа елеулі қатер және өңір халқының денсаулығы үшін өсіп келе жатқан проблема үшін бірлесіп жұмыс істейді.

Мұның бәрі, әрине, жақсы. Алайда, демократияландыруға, адам құқықтарын сақтауға және негізгі экономикалық реформаларға жәрдемдесу мақсатында АҚШ пен ЕО

ынтымақтастығының табысты мысалдары ретінде Грузиядағы тығыз ынтымақтастық, Украинадағы күштерді біріктіру, Беларусь пен Молдовада бұрын-соңды болмаған деңгейде үйлестіру қарастырылып жатыр.

Біз кез-келген төңкерістердің (буржуазиялық немесе социалистік, «қызғылт» немесе «қызғылт сары») экспорты тарихи тұрғыдан келешегі жоқ және болашақта әртүрлі саяси және әлеуметтік-экономикалық апаттарға душар болатынын білеміз. Бұрынғы революциялардың мұндай экспорты объективті алғышарттарды ескерместен, сондай-ақ әр елдің ішінде жетілуге тиісті қозғаушы күштердің болуын ескерместен, белгілі бір ұлы державаның мүддесі үшін ғана жүзеге асырылды.

Қалаған нәрсені шындыққа айналдыруға, адамдардың тағдырымен ойнауға және олардың еркі мен дамуына қарамастан адамдарды бақытты етуге тырысуға болмайды.

Әлеуметтік-экономикалық және саяси реформаларды жүзеге асыруға жәрдемдесу бір, егемен мемлекеттердің ішкі істеріне араласу – мүлдем басқа нәрсе. Белгілі мақалдағыдай, «күрішін бөлек, күрмегін бөлек».

Қазақстанда және Орталық Азияның басқа да елдерінде АҚШ-тың көрсеткен көмегі зор. 2004 қаржы жылында АҚШ Мемлекеттік Департаменттің деректері бойынша Орталық Азия елдеріне көмек бағдарламаларын іске асыруға 236,7 млн доллар бөлінді, оның ішінде Қазақстанға – 74,2 млн (2003 ж. – 92 млн), Қырғызстанға – 50,8 млн дол., Тәжікстанға – 50,7 млн, Түрікменстанға – 10,4 млн, Өзбекстанға – 50,6 млн дол.

2004 жылы Қазақстан Республикасына көмек көрсету бағдарламасында «лаңкестікке қарсы соғыста және ядролық материалдардың таралуын болдырмауда әріптес ретінде» Қазақстанды қолдайтын қауіпсіздікті қамтамасыз етуге баса назар аударылды.

Осыған сәйкес қаражат келесідей бөлінді:

Қауіпсіздік саласындағы көмек азаматтық ядролық материалдарды қорғауға, қауіпті патогендерді қорғауға бағытталған,

1. Қауіпсіздік және құқық қолдану – 39,4 млн (2003 жылы – 49,2 млн доллар).
2. Экономикалық және әлеуметтік реформалар – 21,5 млн (2003 ж. – 23.04 млн дол.).
3. Демократияны дамыту бағдарламалары – 10,6 млн (2003 жылы – 13,9 млн).
4. Салааралық бастамалар – 2,4 млн дол (2003 жылы – 5 млн дол.).
5. Гуманитарлық көмек – 0,3 млн. (2003 жылы – 0,5 млн).
6. мемлекеттік шекараны және құбырларды күзетуге көмек.

Құны 80 млн доллар болатын Ақтау реакторынан плутоний қалдықтарын қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі бағдарлама (6 жылдан кейін) аяқталып қалды.

«Экспорттық бақылау және шекараны қорғау саласындағы көмек» бағдарламасы қару-жарақтың таралуын және басқа да заңсыз сауданы болдырмау үшін құқық қорғау органдары қызметкерлерінің дайындығын жақсартуға бағытталған.

«Ғылыми орталықтар», «Биохимиялық қайта бейіндеу», «Биоиндустриялық бастама» бағдарламалары ғалымдарды ашық, тұрақты азаматтық зерттеу жобаларына тартуға бағытталған.

«Шетелдік әскери қаржыландыру және халықаралық әскери білім беру және оқыту» бағдарламасы шекараларды қорғауға және лаңкестікке қарсы жаһандық соғысты қолдау үшін НАТО күштерімен жедел үйлесімділікке арналған жабдықты ұсынады.

Құқық қолдану бағдарламалары ақшаны жылыстауға, есірткі контрабандасына, адам саудасына қарсы күресте көмек көрсетеді.

АҚШ Мемлекеттік департаментінің «2003 жылғы жаһандық лаңкестік» баяндамасында Қазақстан үкіметінің лаңкестікке қарсы күресті қолдайтынын ашық айтқаны және лаңкестік актілерді үзілді-кесілді қабылдамайтыны айтылған.

2002 жылғы өзара түсіністік туралы Меморандум шарттары бойынша Қазақстан коалициялық күштерге Алматы халықаралық әуежайын «Берік Бостандық» (ӨҚК) операциясын қолдау үшін ұшақтардың маршруттарынан авариялық ауытқу кезінде пайдалануға рұқсат береді. 2001 жылғы желтоқсаннан бастап республика ӨҚК қолдау үшін әуе кеңістігі арқылы ұшақтардың 1100-ден астам тегін ұшуына рұқсат берді.

Қазақстан мен АҚШ арасындағы әскери және әскери-техникалық ынтымақтастық қарқынды дамып келеді.

2004 жылғы тамызда Қазақстанға келген АҚШ Орталық қолбасшылығының қолбасшысы генерал Дж.Абизайд екіжақты әскери ынтымақтастық, оның ішінде АҚШ-тағы қазақ офицерлерін әскери жабдықтау, оқыту және даярлау, Ирактағы бірлескен оқу-жаттығулар мен бірлескен жұмыс саласындағы ынтымақтастық жалғасатынын мәлімдеді. Сондай-ақ, шекара мәселелері мен лаңкестікке қарсы күрес мәселелері бойынша жұмыстарға көмек көрсетіледі, өйткені экстремизм бұл аймақта тым үлкен рөл атқарады, деп мәлімдеді.

2005 жылғы ақпан айында Астанада өткен екіжақты қорғаныстық консультативтік келіссөздердің кезекті отырысында 2003 жылғы қыркүйекте қол қойылған бесжылдық ынтымақтастық жоспарын іске асыру мәселелері талқыланды, атап айтқанда, әскери-техникалық ынтымақтастықты дамыту, «Қазбат» базасында бітімгершілік әлеуетін нығайту, тау-қорықшылар батальонын жарақтандыру және дайындау, және оны лаңкестікке қарсы күштердің бөлімшесі ретінде пайдалану мәселелері қаралды. Өтімділігі жоғары жаңа

автокөліктерді жеткізу жалғасып жатыр. «Хьюи-2» тікұшақтарының бірінші партиясын жеткізуді бастау туралы уағдаластыққа қол жеткізілді. «С-130» әскери-көлік ұшақтарын жеткізу жоспарын іске асыру бойынша бірлескен жұмыс жүргізіліп жатыр. 2002 жылдан бастап қазақстандық әскери қызметшілер АҚШ әскери-оқу орындарында оқиды. Біздің әскери қызметшілерімізді ІМЕТ бағдарламасы бойынша АҚШ-тағы түрлі курстарда даярлау жүзеге асырылып жатыр (200-ден астам адам оқытылды, 33 адам оқу алып жатыр).

2005 жылы Қазақстан аумағында «Теңгерім – Жәрдем – 2005» және «Дала қыраны – 2005» атты бірқатар бірлескен оқу-жаттығулар жоспарланған.

Осылайша, Қазақстан мен Орталық Азия елдерінің алдында өңірдегі қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету міндеттері бұрынғысынша неғұрлым өзекті болып қала береді.

Лаңкестікке, экстремизмге, олармен байланысты есірткі трафигіне, заңсыз көші-қонға, қару контрабандасына табысты қарсы тұруға және осылайша, өңірдегі барлық елдердің күш-жігерін өңірлік интеграция шеңберінде басым салаларда, соның ішінде экологияны, су ресурстарын, көлік жүйесін біріктіре отырып, шетелдік лаңкестік актілерді ұйымдастырушылардың аяқтарының астынан «топырақты қағуға» болатыны анық.

Орталық Азия елдерінде өмір сүру деңгейінің төмендігі экстремистік идеялардың туындауына себеп болады. Ауыл жастарының едәуір бөлігі жұмыс іздеп қалаларға көшеді және қажетті білімі жоқ, тұрмыстық деңгейдегі теңсіздікке тап болады, нәтижесінде қылмыстық және экстремистік ұйымдардың олжасына айналуы мүмкін. Сондықтан біздің өңірдің транзиттік қоғамдарының өзекті міндеті кедейшілік ауқымын қысқарту, жұмыс орындарын құру, шағын және орта бизнесті дамытуға жәрдемдесу болып табылады.

Күн тәртібінде есірткі трафигі, сондай-ақ халықаралық лаңкестік, діни экстремизм, заңсыз көші-қон, ТМД және Еуропа елдерін сенімді жабатын қару контрабандасы үшін тиімді кордон құру туралы мәселе туындайды.

Мұнда әлеуметтік-экономикалық және саяси реформаларды жүзеге асыруда елеулі табыстарға қол жеткізген еуразиялық мемлекет ретінде Қазақстанға ерекше рөл берілуі мүмкін. Сонымен қатар, Қазақстан Ресеймен 7 мың шақырымнан астам құрлықтық шекарасы бар Орталық Азиядағы жалғыз ел, оны қорғау өте қиын.

Барлық осы салаларда АҚШ үкіметі өзінің халықаралық серіктестері үшін ұсынатын және қауіпсіздікке қатысты бірлескен мүдделер мен мақсаттарға негізделген лаңкестікті қорғауға арналған бағдарламалар мен шаралар аясында АША-мен ынтымақтастық маңызды.

Бұл ретте біздің өңірдің саяси элиталарының назарын Вашингтонның қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы жаңа тәсілдеріне аударғым келеді. 2005 жылғы 8 наурызда АҚШ президенті Джордж Буш Вашингтондағы Ұлттық қорғаныс университетінде сөйлеген сөзінде АҚШ-тың қауіпсіздік стратегиясының элементтерінің бірі экстремизм мен лаңкестік тудыратын жағдайлардың өзгеруіне ықпал ету екенін атап өтті. Осыған байланысты, Джордж Буштың пікірінше, авторитарлық билік болашақтың толқыны емес, бұл беделі төмен өткен шақтың соңғы тынысы екені түсінікті болуы керек. Қазіргі уақытта тұрақтылыққа жету үшін ондаған жылдар бойы тирания мен ымыраға келу апологетикасы әділетсіздік, тұрақсыздық пен трагедияны тудырғаны анық.

Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының азиялық векторы*

Қазақстан Республикасының негізгі сыртқы саяси стратегиясы көпвекторлылық қағидаты болып табылады. ҚР Президенті Н.Назарбаевтың пікірінше, көпвекторлы болу «әлемдік істерде елеулі рөл атқаратын және біздің еліміз үшін тәжірибелік қызығушылық тудыратын барлық мемлекеттермен достық және болжамды өзара қарым-қатынастарды дамыту» дегенді білдіреді. Қазақстан өзінің геосаяси жағдайы мен экономикалық әлеуетіне орай тар аймақтық мәселелермен тұйықталуға құқығы жоқ. Бұл біздің көпұлтты халқымызға ғана емес, бүкіләлемдік қауымдастыққа түсініксіз болар еді. Қазақстанның болашағы Азияда да, Еуропада да, Шығыста да, Батыста да».

Қазақстан Азия құрлығының ажырамас бөлігі және Еуразияның көлік артерияларының қиылысында орналаса отырып, бір жағынан қомақты табиғи ресурстарға, елеулі экономикалық әлеуетке ие, екінші жағынан Азия мемлекеттерімен экономикалық және саяси ынтымақтастыққа мүдделі. Сонымен қатар, өткен ғасырдың 90-шы жылдарының басынан бері Азия мемлекеттерінің әлемдік дамуға әсерінің айтарлықтай өсуі байқалды. Азияның көптеген мемлекеттері айтарлықтай экономикалық әлеуетке ие бола отырып, өңірлік қана емес, сондай-ақ жаһандық ауқымда да елеулі салмаққа ие болды. Экономикалық және саяси үдерістердің жоғары динамикасы біртіндеп бұл үлкен аймақты жаһандық жүйенің орталықтарының біріне айналдырады. Қазіргі уақытта Азия аймағына әлемдік өндірістің шамамен 60%-ы

* Казахстано-японское сотрудничество: состояние и перспективы: Материалы международного «Круглого стола» (5 декабря 2006 г.). – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2007г. – С.5-10.

және әлемдік сауданың шамамен 40%-ы тиесілі. Сарапшылардың болжамы бойынша, 2015 жылға қарай ең жоғары жалпы ішкі өнімі (ЖІӨ) бар 12 елдің 5-і азиялық болады деп күтіліп отыр.

Қазақстан Азия қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы маңызды іс-шаралардың бастамашысы болып табылады. Атап айтқанда, біздің еліміз орасан зор және әлі де тұрақты емес өңірдегі қауіпсіздікті нығайтуға мүмкіндік беретін Жалпыазиялық форум – Азиядағы Өзара Ықпалдастық және Сенім Шаралары жөніндегі Кеңес (АӨСШК) құруды ұсынды. Көптеген сарапшылардың пікірінше, АӨСШК Азиядағы ұжымдық қауіпсіздіктің негізгі тетігі болудың жақсы келешегі бар.

Біздің еліміз өңірлік (Орталық Азия Ынтымақтастығы Ұйымы, Орталық Азия мемлекеттерінің одағы) және өңіраралық (Еуразиялық экономикалық қоғамдастық, Бірыңғай экономикалық кеңістік, Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы, Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы) интеграциялық бірлестіктер құрудың бастамашысы болып табылады. Біздің ойымызша, осы интеграциялық жобаларды табысты іске асыру Еуразия өңірі елдерінің әлеуметтік-экономикалық дамуын едәуір жақсартуға және олардың саяси тұрақтылығының кепілі болуға мүмкіндік береді.

Біздің ойымызша, ең серпінді және келешегі зор ұйымдардың бірі болып табылатын Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы (ШЫҰ) шеңберіндегі ынтымақтастыққа Қазақстанда ерекше мән беріледі. ШЫҰ қызметіне Иран, Үндістан, Моңғолия және Пәкістан қосылды.

Біздің ел басшылығы Ауғанстандағы саяси жағдайды қалыпқа келтіруді және ауған экономикасын қалпына келтіруді жақтайды, өйткені басқа жағдайда лаңкестік пен діни экстремизмге қарама-қайшылық қажетті нәтиже бермейді.

Сонымен бірге, өзгеріп жатқан халықаралық және геосаяси үдерістер бүкіл әлемдік қоғамдастық сияқты біздің

еліміздің алдына жаңа міндеттер қойып отыр. Қазақстанның айналасында қалыптасқан геосаяси ахуалдың объективті факторлары мыналар болып табылады: энергия ресурстарының елеулі қорларының, сондай-ақ стратегиялық ресурстарды қоса алғанда, пайдалы қазбалардың басқа да түрлерінің болуы; көлік және коммуникациялық мүмкіндіктер; Қазақстанды жаһандық экономикалық үдерістерде және интеграциялық жобаларға тарту үдерістерінің қайтымсыздығы; елдегі және шектес мемлекеттердегі халықтың негізгі массасының әлеуметтік-экономикалық жағдайы; экологиялық ахуалдың нашарлауы.

Анықтаушы субъективті факторлардың қатарына: Орталық Азиядағы, оның ішінде Қазақстандағы ұлы державалардың белсенді саясаты, сондай-ақ дәстүрлі емес жаһандық қауіптер: лаңкестік, діни экстремизм, ұйымдасқан қылмыс, есірткі трафигі, заңсыз көші-қон, өңірімізді дүрсілкіндірген қару контрабандасы жатады.

Сондықтан Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының азиялық векторы бұл өзгерістерді есепке ала алмауы мүмкін емес. Бірінші кезекте, мәселе өңірде өзінің саяси және экономикалық іс-қимылын жандандырған Қазақстан мен тұтастай алғанда, Қытайдың саясаты туралы болып отыр. Қытай ұлттық мұнай-газ компаниясы (CNPC) Қазақстанда мұнай өндіру бойынша үшінші орында («ҚазМұнайГаз» және Chevron қазақстандық компаниясынан кейін). 2005 жылғы желтоқсанда ұзындығы 988 км және өткізу қабілеті жыл сайын 10 млн.тонна мұнай болатын «Атасу – Алашанькоу» «Қазақстан – Қытай» мұнай құбырының бірінші учаскесінің құрылысы аяқталды. Бүгінде Атасу мұнай айдау станциясы Батыс Сібір мұнайын «Омбы-Павлодар – Шымкент» мұнай құбыры арқылы және Құмкөл – Атасу мұнай құбыры бойынша Құмкөл кен орындары тобының мұнайын қабылдай алады.

2005 жылдың қазан айында CNPC Шымкент қаласындағы Құмкөл мұнай өндіру учаскелері мен мұнай өңдеу зауыттарына иелік ететін «Petro – Kazakhstan Inc» компаниясының акцияларын 4,18 млрд. долларға сатып алды. 2011 жылы «Қазақстан – Қытай» мұнай құбырының Кеңқияқтан Құмкөлге дейінгі ұзындығы 700 шақырымды құрайтын аяқтау учаскесінің құрылысы жоспарланған. Сондай-ақ, «Қазақстан-Қытай»газ құбырын салу жоспарланып отыр.

Біздің өңірдегі ҚХР қызметінің жандануына байланысты 2005 жылғы қазанда «Үлкен Орталық Азия» тұжырымдамасын іс жүзінде жүзеге асыруға кіріскен АҚШ саясатын ерекше атап өтпеуге болады. Осы мақсатта АҚШ Мемлекеттік департаментінде алғаш рет Орталық және Оңтүстік Азия елдерін қамтитын Бюро құрылды. Бұл бюроның басшысы Р. Баучер 2006 жылғы 16 ақпанда Сенаттың Халықаралық қатынастар жөніндегі комитетінде сөйлеген сөзінде АҚШ-тың Оңтүстік және Орталық Азиядағы саясатының табысы біздің ұлттық мүдделеріміз үшін шешуші мәнге ие екенін атап өтті. Бұл ретте Қазақстан экономикалық өсу мен реформалардың өңірлік қозғалтқышы ретінде қаралады.

«Үлкен және Орталық Азия» жобасының призмасы арқылы Жапонияның, Үндістанның, Пәкістанның және АҚШ-тың Азия-Тынық мұхиты өңіріндегі басқа да одақтасарының Орталық Азиядағы саясатын қарастыру қажет пе? Біздің ойымызша, иә және жоқ.

Шынында да, соңғы уақытта біз Қазақстанда Азиялық өңірлік державалар қызметінің жанданғанын байқап отырмыз. Біз олардың біздің нарықта болуына мүдделіміз. Бірінші кезекте Жапониямен ынтымақтастықты қарқындату маңызға ие.

Қазақстан Республикасы қазіргі уақытта реформалардың келесі кезеңі, әлеуметтік-экономикалық жаңару мен саяси демократияландыру қарсаңында тұр. Мемлекет

басшысы бәсекеге барынша қабілетті және серпінді дамып келе жатқан әлемнің 50 мемлекет қатарына кіру мақсатын қойды.

2006 жылғы тамыз айының соңында Жапонияның бұрынғы премьер-министрі Д. Коидзумидің Орталық Азия елдеріне сапары Токионың өңірдегі қуатты мемлекеттермен екіжақты байланыстарды күшейтуге және оларды өз мүдделерінің қызмет саласына тартуға ұмтылысын көрсетеді.

2006 жылғы мамырда Жапония үкіметі жаңа энергетикалық стратегия қабылдағаны белгілі, онда 2030 жылға қарай жапон компаниялары өндіретін және әкелетін мұнайдың үлесін оның экспортының жалпы көлемінде 15%-дан 40%-ға дейін ұлғайту міндеті қойылған.

Энергия ресурстарын жеткізудің тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында Токио оларды тасымалдау бағыттарын әртараптандыру үшін белсенді қадамдар жасап отыр. Жапония Орталық Азиядан Ауғанстан арқылы Үнді мұхиты бағытында мұнай мен газды одан әрі тасымалдауға болатын жол мен құбырлар салу жөніндегі жобаларды іске асыруға мүдделі.

Жапония Әзірбайжанда мұнай өндіруге қатысады және Баку – Тбилиси – Джейхан мұнай құбырының құрылысын қаржыландырды. Жапондық компаниялар қазақстандық Қашаған кен орнын игеру жөніндегі халықаралық консорциумның 8,33% акциясын сатып алуға ниетті.

Жапония уран кен орындарын игеру саласында Қазақстанмен ынтымақтастыққа және кейіннен уран жеткізумен айналысуға қызығушылық танытып отыр. Атап айтқанда, жапондық «Itochu Corp.» компаниясы жақын арада қазақстандық «Казахатомпром» компаниясынан жылына 8 мың тонна көлемінде жапондық АЭС-тің уранға жыл сайынғы қажеттілігі кезінде 10 жыл ішінде 3000 тонна уран сатып алуға ниетті.

Токио өңірдің ірі экономикалық жобаларына қатысуға, сондай-ақ, атап айтқанда, Арал теңізінің бағдарламалары бойынша гуманитарлық көмек көрсетуге ниетті.

Осы мақсатта «Жапония – Орталық Азия» ынтымақтастық тетігі пайдаланылатын болады, оның шеңберінде 2006 жылғы маусымның басында Токиода Жапония және Орталық Азия елдері министрлерінің кездесуі өтті.

Қазақстанда негізінде «паназиаттық ынтымақтастық» деп аталатын әлемнің жаңа энергетикалық құрылымын құруға бағытталған Үндістанның қарқынды энергетикалық дипломатиясын зор қызығушылықпен бақылап отыр. Оның жақтаушылары бұл құрылым өндіруші елдерді кепілдендірілген энергия нарықтарымен, ал импорттаушы елдерді ұзақ мерзімді кепілдендірілген жеткізілімдермен қамтамасыз ете алады деп санайды.

Үнді мұнай және табиғи газ министрі М.Ш. Айраның мәлімдеуінше, Үндістан қазақстандық мұнай-газ кен орындарын барлауға, сондай-ақ бұрыннан белгілі және бұрыннан пайдаланылып келе жатқан кен орындарында мұнай мен газ өндіруді кеңейту жөніндегі жұмыстарға қатысуға ниетті. Үндістан сондай-ақ қазақстандық компаниялармен жұмыс істеп тұрған мұнай өңдеу зауыттарын жаңғыртуға және жаңаларын құруға мүдделі.

Үнді тарапы Ақтаудан Каспий теңізіне Иран арқылы өтетін Араб теңізіне дейінгі «Солтүстік – Оңтүстік» көлік дәлізін дамытуға қызығушылық танытып отыр. Бұл дәліздің жобасы Еуропадан Ресей, Әзірбайжан және Иран арқылы Үндістанға және Оңтүстік-Шығыс Азия елдеріне теміржол қатынасының болуын болжайды. Қазақстандық және басқа да Орталық Азия мұнай кен орындарын Ақтау арқылы Үндістанмен құбыр жолдары арқылы, мүмкін Түрікменстан немесе Иран арқылы қосу мүмкіндігі зерттеліп жатыр.

XX ғасырдың аяғы – XXI ғасырдың басы халықаралық лаңкестік пен діни экстремизмнің жандануымен

сипатталады. Үндістанда, Индонезияда, Иракта, Испанияда, Ресейде, Түркияда, Өзбекстанда және басқа елдерде жалғасып жатқан лаңкестік актілер лаңкестердің саяси және әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты қалыптастыру үдерістерін бұзу, әлемдік қауымдастықты қорқыту және құлатумен байланысты мақсатын айқын көрсетеді. Лаңкестікті тіпті жалғыз үлкен держава да жеңе алмайтыны анық, жеңіске тек әлемнің барлық елдері мен халықтарының бірлескен күш-жігері арқылы жетуге болады.

Лаңкестік, діни экстремизм, есірткі трафигі, халықаралық ұйымдасқан қылмыс, заңсыз көші-қон, қару контрабандасы сияқты шекараларды мойындамайтын жаңа сын-қатерлер барабар жауап беруді талап етеді. Осыған байланысты Қазақстан осы қатерлерге қарсы тұру үшін барлық мүдделі мемлекеттермен және халықаралық құрылымдармен белсенді ынтымақтасуға дайын екенін мәлімдеді.

Біздің еліміз үшін бірінші кезектегі міндет Қазақстанның мүдделері мен нақты және әлемдік даму серпінін ескеретін теңдестірілген және жауапты бағытты іске асыру болып табылады. Сондықтан қазіргі жағдайда біз көпвекторлы дипломатияны, өңірлік және субөңірлік деңгейлерде интеграциялық процестерді дамытуды, өңірдегі жаһандық сын-қатерлер мен қауіптерді бейтараптандыруды жақтаймыз.

Қазақстан-Германия ынтымақтастығы: жағдайы және болашағы*

Қазақстан мен Германия ынтымақтастығының көрсеткіштерін зерделеу барысында екіжақты өзара тиімді ынтымақтастықтың оң серпіні айқын байқалады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев 2009 жылғы 3 қаңтарда ГФР-ға сапары кезінде Қазақстанның Германиямен, атап айтқанда, өңдеу секторында, машина жасауда, ауыл шаруашылығында, тамақ өнеркәсібінде ынтымақтастықты кеңейтуге мүдделі екенін атап өтті.

Қазақстанның Германиямен тауар айналымының динамикасы мен құрылымы қандай? 2009 жылы екіжақты тауар айналымы 2,94 млрд долларды құрады (бұл Қазақстанның жалпы тауар айналымындағы небәрі 4,1%). ҚР-дан экспорт 898,1 млн долларды (жалпы экспортта 2,1%), ал импорт 2,04 млрд долларды (жалпы импортта 7,9%) құрады. 2010 жылдың I тоқсанында ҚР-ның ГФР-мен тауар айналымы 948 млн долларды құрады (тауар айналымының жалпы көлемінің 5%). Тауар айналымының құрылымына келетін болсақ, біз шикі мұнай, табиғи газ, қара металдардың қалдықтары мен сынықтары сияқты шикізат экспорттаймыз, жеңіл автокөліктер, автобустар, құрылыс материалдары, және, әдетте, майлау майлары, битуминозды мұнай өнімдері сияқты дайын өнімді импорттаймыз.

Германиядан Қазақстанға тікелей инвестициялар 2009 жылы 281,7 млн долларды құрады. Салыстыру үшін: 2008 жылы ГФР-дан тікелей шетелдік инвестициялар (ТШИ)

---

* Политические и экономические интересы Германии в Казахстане и Центральной Азии: материалы международной научно-практической конференции (г. Алматы, 14 мая 2010 г.) / Отв. ред. Б.К. Султанов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. – С.15-20

323,5 млн долларды құрады, дегенмен 1994 жылмен (15,7 млн доллар) салыстырғанда, ТШИ-дің өсуі айқын! Алайда Қазақстанның шетелдік инвесторларының жалпы рейтингінде Германия қарапайым 9-орында тұр.

Қазақстан экономикасына неміс инвестицияларын салудың негізгі салалары қаржылық қызмет, жылжымайтын мүлікпен операциялар, сауда, автомобильдер мен тұрмыстық техниканы жөндеу, көлік, байланыс болып табылады.

ГФР Канцлері А.Меркель 2009 жылғы 3 сәуірде Берлинде өткен баспасөз мәслихатында: «Біздің Қазақстан Республикасымен өте тығыз экономикалық қарым-қатынастарымыз бар, бірақ олардың әлеуеті әлі де таусылған жоқ. Біз неміс фирмаларының Қазақстанда бизнес жүргізуге деген ұмтылысын қолдаймыз және ҚР энергетикалық секторын жаңғыртуға жәрдемдескіміз келеді». Алайда, Германия Қазақстанда негізінен экспорттық-импорттық операциялармен айналысады, ал Қазақстан мүлдем басқа фирмаларға мұқтаж, өйткені біздің еліміз 2010-2020 жылдарға арналған индустриялық-инновациялық даму бағдарламасын іске асыруға кірісті. 2010 жылы 5 млрд доллардан астам сомаға 140-тан астам жоба аяқталады және осы жылы жалпы құны 26 млрд доллар болатын 47 жаңа жобаны іске асыру басталады.

Мысалы, Америка Құрама Штаттары (АҚШ) Қазақстанға 30 млрд доллардан астам қаржы салды, олардың негізгі бөлігі энергетикалық секторға жұмсалды, алайда қазақстандық экономиканы әртараптандыру жағдайында АҚШ-тың инвестициялық векторы да өзгеріп келеді. General Electric компаниясы Астанада локомотив құрастыру зауытын салды. Қазір америкалық инвесторлар ақпараттық технологиялар мен ауылшаруашылығына қаражат салуға дайындалып жатыр.

2009 жылы шетелдік капиталдың қатысуымен келесі нысандарды іске асыру үшін 26 млрд доллар тарту туралы келісімге қол жеткізілді:

1. Балқаш жылу электр станциясын (ЖЭС) салу (Оңтүстік Корея фирмаларымен бірлесіп);
2. Бейнеу – Бозой газ құбырын салу;
3. атом электр станцияларына (АЭС) арналған отын құрамаларын өндіру;
4. Атырау мұнай өңдеу зауытын (МӨЗ) жаңғырту және хош иісті көмірсутектер бойынша кешен салу;
5. газ өңдеу зауытын салу;
6. газ турбиналы станциясының кеме верфін салу («ENI» концернімен бірлесіп);
7. жол битумын өндіру зауытын салу (Қытай Халық Республикасының (ҚХР) компаниясымен бірлесіп).

ҚР-ның ГФР-мен ынтымақтастығын бағалау кезінде біз қалыптасқан ұғымдар мен стереотиптерді негізге аламыз. Олардың бірі, Қазақстан мен Германия өзара толықтырылатын әріптестер болып табылады, бұл ретте Қазақстан шикізат жеткізуші, ал Германия қазақстандық нарыққа дайын тауарларды жеткізуші болып табылады.

Екіншісі, Германия капитал мен жоғары технологиялар үшін тартымды ел болып табылады. Германияның ақпараттық технологиялар мен қазіргі заманғы коммуникация құралдарын дамытудағы белгілі бір өтінімдеріне қарамастан, Германия қазіргі заманғы технологиялардың даму деңгейі орташа ел болып саналады. Жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) жалпы көлемі бойынша Германия АҚШ-тан, Жапониядан ғана емес, Қытай мен Үндістаннан да төмен.

Қазақстандық және неміс бюрократиясы жедел технологиялық өзгерістер дәуірінде тым баяу болды. «Жаңа экономика» кезеңінде ескі санаттардың ойлауы жаһандық бәсекелестік жағдайында Германияның бұрынғы бәсекелестік артықшылықтарын жоғалтуға әкелуі мүмкін.

Менің айтқым келгені, Беларусь, Қазақстан және Ресей Кеден одағының жұмыс істеуінің басталуымен осы елдердің бірыңғай экономикалық кеңістігін құруды ЕО үшін

бәсекелес ретінде емес, стратегиялық әріптес ретінде қаруы қажет. Яғни, бүгінде Роттердамнан Владивостокқа дейін және Архангельск қаласынан Алматыға дейін, ал болашақта Қытайға дейін және одан әрі Оңтүстік-Шығыс Азия елдеріне дейін бірыңғай экономикалық кеңістік туралы ойлау қажет.

Қазақстан-Қытай шекарасындағы Қорғастан Орынбор мен Қазанға дейін және Беларусьтің ЕО шекарасына дейінгі трансқұрлықтық жол «ертегіні болмысқа айналдыруға» болатындығының дәлелі болып табылады. Әрине, жетістікке бірден жету мүмкін емес, алайда Германия – Ресей – Қазақстан – Қытай векторы бойынша ынтымақтастықты ондаған жылдарға одан әрі дамыту бағытында қазірден бастап анықталу керек. Бұл тұрғыда логистика бойынша мамандар даярлауға кіріскен Қазақстан-Неміс университеті жарқын мысал болып табылады. Қазақстан үшін Жаңа Жібек жолының мүмкіндіктерін тиімді пайдалану тағы бір мүмкіншілік болып табылады. Бұл ретте жүк контейнерлерін Ляньюньгань портынан Тынық мұхит жағалауындағы Роттердамға дейін Атлант жағалауы бойындағы Алматы арқылы тасымалдау ғана емес, әуе және теміржол көлігі, сондай-ақ Орталық Азиядан Қытайға мұнай құбыры мен екі газ құбыры арқылы тасымалдау қарастырылған.

Яғни, Жаңа Жібек жолының бір арқауы Қытай болып табылады. Ол қайда шығады, міне, сұрақ: ЕО-қа немесе Таяу және Орта Шығысқа. Салыстыру үшін, егер Бейжіңнен Берлинге дейінгі жолдың бір бөлігін алатын болсақ, онда үштен бірі Қазақстанға тиесілі болып келеді.

Саяси салада да елеулі өзгерістер болып жатыр. Президент Н.Ә. Назарбаев 2010 жылғы 27 сәуірде Алматыда өткен IX Еуразиялық медиа-форумда сөйлеген сөзінде технологиялық прогресс халықаралық қауіпсіздіктің неғұрлым осал болуына ықпал еткенін атап өтті. Әлемге жаңа қауіп-қатерлер төніп тұр. Көптеген мемлекеттер өсіп келе жатқан кедейлікті, жоқшылық пен ауруды жеңе алмайды.

Тек дамушы елдерде ғана емес, Еуропада да бірқатар мемлекеттер банкротқа ұшырау алдында тұр. Қаржылық апатқа ұшырағалы тұрған Грецияға немесе валлондар мен фламандтар арасындағы қарама-қайшылықтар өте қиын деңгейге жақындаған Бельгияға қараңыз.

Қазақстан Басшысының жаһандық қауіпсіздікті нығайту мәселелерінде халықаралық ынтымақтастыққа балама жоқ деген ойымен келіспеу қиын. Еуропаның емес, Еуразияның қауіпсіздігін қамтамасыз етуде көбірек прагматизм, шығармашылық және жаңа тәсілдер қажет, өйткені Еуропаның Азиясыз қауіпсіздігі – бұл елес!

Германияның басты мүдделерінің ауқымы Орталық және Шығыс Еуропа елдері, сондай-ақ Ресей, ал болашақта Қытай екені объективті фактор болып табылады. Германияның болашағы Еуроатлантикалық серіктестікте емес (бұл КСРО-мен әскери қақтығыстан қорыққандықтан «қырғи қабақ соғыс» жылдарында өзекті болды). Мұндай ескі ойлау жолы ЕО-да бірқатар Шығыс Еуропа елдерінің экономикалық әлеуетін ескерместен жедел қабылдануын түсіндіреді. Классикалық Еуропа мен Ресей арасында буфердің құрылуы жақсы болар еді. Экономикаға қатысты саясаттың зорлық-зомбылығы тек Қырғызстанда ғана ізсіз өтпейді. Мұның салдарын біз еуро аймағында, сондай-ақ көрші аймақта байқай аламыз.

Қазақстан Ауғанстаннан және оған іргелес елдерден келетін қауіп-қатерлерден ЕО қауіпсіздігінің форпосты рөлін атқара алады және атқаруы тиіс. Сонымен қатар, Қазақстан демократиялық идеялар мен дәстүрлерді мемлекетіміздің оңтүстігінде орналасқан елдерге таратудың плацдармы бола алады.

Бұл көп жағдайда Қазақстанның өзін типтік азиялық мемлекеттер болып табылатын Орталық Азияның басқа мемлекеттеріне қарағанда Еуразиялық ел ретіндегі ұстанатындығымен түсіндіріледі.

Еуропалық спорт шенеуніктері бұл мәселені бұрыннан шешіп келеді: біздің футбол командалары Еуропа біріншілігіне бұрыннан қатысып келеді, түрлі еуропалық кубоктар үшін күресуде. Алайда, еуропалық саясаткерлер әлі күнге дейін Венаның шығысындағы барлық нәрсеге сенімсіздікпен жағымсыздықпен қарайды. Осыған байланысты, мүмкін, ЕҚЫҰ-ның шенеуніктерін Астанаға, мысалы, Варшавадан демократиялық институттар және адам құқықтары жөніндегі бюроның кеңсесіне, ал Гаагадан келген азшылық ұлттар құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссардың кеңсесін Бішкекке көшіру дұрыс болар. Мұндай шаралар ЕҚЫҰ кеңістігінде мемлекеттер халықтарының көбірек жақындауына ықпал ететін болады. Ең бастысы, еуропалық кабинеттерден сынға түсетін транзиттік кезеңді бастан өткеріп жатқан елдердегі жағдайға халықаралық ұйымдардың шенеуніктері көбірек үңілетін болады!

Орталық Азиядағы қауіпсіздік мәселелері және Қазақстан мен Өзбекстанның саяси ынтымақтастық мәселелері*

Қазіргі жаһандық тенденциялар

2012 жылы геосаяси жағдайдың дамуы көп орталықты әлемнің қалыптасуымен байланысты жаһандық үрдістердің сапалық өзгеруінің жалғасуын растайды.

АҚШ жүзеге асырып отырған халықаралық қауіпсіздіктің жаңа жүйесін қалыптастыру үдерісі барған сайын нақты сипатқа ие болуып келеді, ал саяси режимдері Вашингтонның «демократиялық» талаптарына сәйкес келмейтін елдердің тізімі тұрақты түрде кеңейіп отыр. Бұл жағдайда қос стандарттар көзге түседі. Мысалы, Х. Клинтон «плюралистік және демократиялық» Сирияны жақтайды. Бұған кім қарсы бола алады? Алайда осыдан қисынды сұрақ туындайды: «Сирияны демократияландыру жоспарын кім қаржыландырады және жүзеге асырады?» Бұл сұраққа жауап қарама-қайшылықты: билеушілерінің өздері мұрагерлік билікке ие болған Катар мен Сауд Арабиясының монархиялық режимдері және оларды плюралистік немесе демократиялық деп айту өте қиын.

Таяу және Орта Шығыс елдерінде жаңа қарқын алып келе жатқан хаос өңірде радикалды исламишыл ағымдардың күшеюіне алып келгені ешкімге құпия емес. Бұл аймақтың зайырлы режимдеріне қысымның артуы Орталық Азия мен Ресей Кавказындағы экстремистік және лаңкестік ұйымдардың белсенділігін арттыруға жағдай жасайды.

---

* «Қазақстан – Узбекистан: 20 лет установления дипломатических отношений»: материалы Международной научной конференции (г. Алматы, 12 декабря 2012 г.) / отв. ред. Б.К. Султанов. – Алматы: КИСИ при Президенте Республики Казахстан, 2013. – С. 11-18

Біз Қытайдың Орталық Азияға енуге, осында орнығуға және Еуропалық одақ, Таяу және Орта Шығыс елдерінің нарықтарына құрлық жолымен ілгерілеуді жалғастыруға деген ұмтылысын барған сайын байқап отырмыз.

Қытайдың мұндай стратегиясы АҚШ пен оның НАТО бойынша одақтастарының қарсылығын тудырады.

Сонымен қатар, Орталық Азия біздің өңірге Ауғанстаннан және басқа да шектес елдерден жақындап келе жатқан лаңкестіктің, діни экстремизмнің және есірткі трафигінің транзит және одан әрі таралу аймағына бұлжытпай айналып келеді. Сириядағы азаматтық соғыс, Иран мен Пәкістандағы жағдайдың нашарлауы елеулі теріс факторлар болып табылады. Қытайдың Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданындағы және Ресей Кавказындағы жағдайды тұрақсыздандыруға бағытталған мақсатты әрекеттер әлсіремейді.

Өкінішке орай, қазіргі жаһандық және аймақтық қауіпсіздік жүйелері қазіргі жағдайда өзінің тиімсіздігін көрсетеді.

Әлбетте, АҚШ әлемдік саясат пен экономикадағы жалғыз көшбасшы рөлін жеңе алмады. Алайда, қазіргі кездегі күш орталықтарының ешқайсысы АҚШ-ты да, америкалық долларды да алмастыра алмайды. Сондықтан халықаралық қатынастардың жаңа моделін және жаңа халықаралық валюта-қаржы режимін іздеу бұрынғысынша өзекті болып табылады.

Орталық Азиядағы қауіпсіздік пен қауіп-қатердің өзекті мәселелері

Ауғанстандағы жағдай Орталық Азиядағы қауіпсіздікке теріс әсер етеді. НАТО әскерлерінің елден ішінара кетуі аймақ мемлекеттерінен бірқатар мәселелерді дербес шешуді талап етеді, олардың ең бастысы бүкіл аймақта исламшыл радикализмнің жаңа толқыны пайда болу мүмкіндігі болып табылады.

Өңірдегі елдердің, оның ішінде ШЫҰ және ҰҚШҰ шеңберіндегі Ауғанстаннан келетін қауіп-қатерлер мен сын-тегеуріндерге қарсы іс-қимыл жөніндегі мүмкіндіктері айтарлықтай шектеулі екенін ескеру қажет.

АИР төндіретін қауіптердің қатарына мыналар жатады:

1. Орталық Азиядағы ахуалды тұрақсыздандыруға, қолданыстағы саяси режимдерді құлатуға және оның шегінде Ислам халифатын құруға бағытталған лаңкестік және экстремистік ұйымдармен байланысты адамдарды қоса алғанда, лаңкестерді даярлаудың негізгі базасы ретінде Ауғанстанды сақтау.

2. Ауғанстанды шикі апиын өндіру жөніндегі негізгі база, сондай-ақ Орталық Азия мемлекеттері арқылы әлемдік нарықтарға героин мен басқа да есірткілерді негізгі жеткізуші ретінде сақтау.

Осы қауіпке қарсы тиімді іс-қимыл жасауға кедергі келтіретін түрткіжайттардың бірі есірткі трафигіне Орталық Азия мемлекеттерінде, сондай-ақ Ауғанстанда элитаның бір бөлігінің тартылуы болып табылады.

Ауғанстанның Тәжікстанмен және Пәкістанмен шекаралары есірткі контрабандасы үшін елеулі кедергі болып табылмайтынын да ескермеуге болмайды.

3. Ауғанстандағы азаматтық соғыстың жаңа кезеңінің сөзсіз туындауына әкеп соқтыратын «Талибан» қозғалысы билікке оралған және Х. Карзай үкіметі құлаған жағдайда Орталық Азиядағы жағдайдың тұрақсыздануы әбден мүмкін.

Бұл ретте басты мәселе «Талибан» қозғалысының Орталық Азияға қатысты ықтимал агрессиясында емес, Орталық Азия мемлекеттеріндегі (әсіресе Ферғана алқабындағы) жасырын лаңкестік ұйымдармен тығыз байланысы бар Ауғанстанның солтүстігіндегі этникалық лаңкестік ұйымдардың қызметін жандандыруда болып отыр.

4. Ауғанстан айналасында есірткіге қарсы белдеудің болмауы. Оны құру жөніндегі жұмысты, мүмкін Қытайдың қатысуымен жалғастыру қажет шығар.

5. 2014 жылы ISAF әскерлері Ауғанстаннан шығарылған жағдайда, Ауғанстанның үш ықтимал бірлестікке бөліну мүмкіндігін ескеру қажет: Пуштунстан, өзбектер мен тәжіктерден құралған Солтүстік Ауған одағы (Солтүстік Ауғанстан Конфедерациясы, Ауғандық Түркістан және т.б. атаулар қолайлы) және, мүмкін, Белуджистан.

АҚШ-тың Иранмен қарым-қатынасының ықтимал шиеленісуін ескере отырып (Иранның Систан және Белуджистан провинцияларында миллионға жуық белуджилер, ал пәкістандық Белуджистанда, тиісінше, төрт миллионға жуық белуджилер тұрады), тәуелсіз Белуджистанды құру туралы шешім аймақтағы жағдайды одан әрі ушықтыруы мүмкін. Бұл жағдайда ISAF әскерлері полиция күштері мен бұрынғы Ауғанстандағы осы жаңа мемлекеттік құрылымдардың қарулы күштеріне тәртіп пен қауіпсіздікті сақтау жауапкершілігін кезең-кезеңімен беруі керек.

Бұл жағдайда Орталық Азия елдері ауған проблемаларынан өзіндік буферлік аймақпен қоршала алады.

6. Орталық Азиядағы күштердің өңірлік бөлінісіндегі Қытай рөлінің күшеюі.

Сонымен бірге, Қытайда бар елеулі экономикалық, әлеуметтік, ұлттық, саяси және идеологиялық проблемалардың кешенін ескеру қажет. Сондықтан Қытайдың өзінде жағдайдың күрт шиеленісуін жоққа шығаруға болмайды. Әлемдік қауымдастық үшін және ең алдымен Қытаймен көршілес мемлекеттер үшін күшті Қытай сын қатер болып табылады. Ал әлсіз, ыдырау үстіндегі, басқарылуын жоғалтқан Қытай үлкен қауіпті білдіреді, оның ауқымын елестету мүмкін емес.

*Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы саяси
ынтымақтастық мәселелері*

Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2010 жылғы 16-17 наурыздағы Өзбекстанға ресми сапары және оның Президент И.А. Каримовпен келіссөздері кезінде екі тараптың да екі мемлекет халықтарының түпкі мүдделеріне, Орталық Азияның орнықты дамуына жауап беретін шешімдерді тиімді өзара іс-қимыл мен бірлесіп іздестіруге зор мән беретіні атап өтілді. Қазақстан мен Өзбекстан лаңкестікке, саяси, діни және өзге де экстремизмге, есірткі трафигіне, трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа, заңсыз көші-қонға қарсы күресте екіжақты ынтымақтастықты нығайтуға мүдделі. Осы мақсатта біздің елдеріміз Қазақстан мен Өзбекстанның тиісті құрылымдарының өзара іс-қимылын жетілдіру бойынша қажетті шараларды, соның ішінде өңірдегі тұрақтылық пен қауіпсіздікке төнетін қатерлер мен сын-тегеуріндердің алдын алу жөніндегі арнайы бағдарламаларды қабылдап жатыр.

Су-энергетика мәселесі бойынша Қазақстан мен Өзбекстан халықаралық құқықтың жалпыға танылған нормаларына сәйкес және өңірдің барлық мемлекеттерінің мүдделерін ескере отырып, трансшекаралық өзендерде жаңа гидротехникалық құрылыстар салу мәселелерін қоса алғанда, оны шешуге қатысты бірыңғай ұстанымды иеленеді. Бұдан басқа, тәуелсіз халықаралық сараптама жүргізу негізінде трансшекаралық әсері бар жаңа гидроэнергетикалық құрылыстарды салу кезінде экологиялық және техногендік қауіпсіздікті қамтамасыз ету, суағар теңгерімі мен режимін сақтау мәселелерін өңірдің барлық елдерімен келісу қажет.

Әлемге төніп келе жатқан азық-түлік дағдарысы

2012 жылы әлемнің ірі астық егуші мемлекеттері АҚШ, Канада, Ресей, Украина және Қазақстан аумағында құрғақ ауа райы орнады. Бұл егіннің көлеміне, демек, дәнді дақылдардың экспорттық бағасының өсуіне әсер етпеуі мүмкін емес.

Осы жылдың тамыз айында АҚШ-тағы құрғақшылық пен егіннің болмауына байланысты әлемдік нарықтағы астық құны рекордтық деңгейге жетті және одан әрі өсуі мүмкін.

Ресми мәліметтер бойынша, Ресейде 1 тамызда астық түсімі 75 миллион тоннаны құрады. Егер ел ішінде бағаны ұстап тұру үшін астық экспортына шектеулер енгізілсе, азық-түлік бағасы өседі.

Ресейлік сарапшылардың пікірінше, кейбір тауарларға (ұн, өсімдік майы) көтерме бағаның өсуі 20% және одан жоғары болуы мүмкін. Ресей Федерациясында көкөністер бағасы өсті: маусым айында пияз 40%, картоп 24,4%, қызылша 18,3% қымбаттады.

Әлемдік астық экспорттаушылардың алтылығына кіретін Қазақстанда 2012 жылғы 1 тамыздағы жағдай бойынша астықтың жалпы түсімі 13 млн тоннаны құрады (өткен жылдан 2 есе аз — шамамен 27 млн тонна). ҚР элеваторларында өткен жылы 10 млн тонна астық болғандықтан, ҚР АШМ мәліметінше, 2012 жылы астық экспорты 12 млн тоннаны құрауы мүмкін.

2010 жылғы қаңтар—сәуірде Солтүстік Африка елдеріндегі наразылық толқулары нан (кедейлердің негізгі өнімі) және басқа да азық-түлік өнімдерінің бағасы көтерілгеннен кейін басталғанын ескере отырып, Орталық Азиямен шекаралас елдердегі жағдайды бағалай отырып, бұл факторды ескеру қажет.

Аймақтық ынтымақтастықтың болуы даусыз*

Орталық Азия мен оның айналасындағы интеграцияның болашағы туралы диалогты «Вечерний Алматы» тілшісі және ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының директоры, тарих ғылымдарының докторы, Болат Сұлтанов жүргізеді.

Стратегия және тактика

– Болат Қылышбайұлы, мен бір жасы үлкен дипломаттан «ең үздік сыртқы саясат бұл жақсы ішкі саясат» деген формуланы естідім. Егер ел азаматтары лайықты жағдайда өмір сүрсе, олардың жұмысы мен баспанасы болса, егер олардың құқықтары сақталып, бостандықтары құрметтелсе, онда мұндай ел мен оның көшбасшысы әлемдік қоғамдастықта танылады. Сондықтан, қарама-қайшы түрде, мен ішкі саясаттан бастағым келеді.

– Бірден айтайын, бұл тұжырымның елеулі кемшіліктері бар. Мысал ретінде Михаил Горбачевті алайық. Халықаралық аренада ол позицияларды бірінен кейін бірін жоғалтып отырды. Германиядағы Кеңес әскерлері тобының он мыңдаған сарбаздары мен офицерлері КСРО-ға шығарылып, ашық алаңға лақтырылған кезде, әскери қызметшілер өздерінің бас қолбасшысын қандай сөздермен куәландырғанын елестетемін. КСРО-ның күйреуі толығымен соңғы Кеңес Бас хатшысының арқасында орын алды. Ал батыста оны ұнатты. Мыңдаған еркектер мен әйелдер оны «Горби!» деп қуана қарсы алды. Міне, сондықтан мен бұл тұжырымды басқаша айтқым келеді: ішкі және сыртқы саясат — бұл мемлекеттің екі қанаты. Бір қанаттағы

* Булат Сұлтанов «Вечерний Алматы», 28 декабря 2012 г.

құс, өздеріңіз білетіндей, ұшпайды. Ішкі саясатқа келетін болсақ, менің ойымша, Қазақстанда қойылған міндеттерді орындау мүмкін болды. Мүмкін, әртүрлі, үлкен және кіші, жаһандық және аймақтық экономикалық күйзелістерге қарамастан, біз білікті мемлекеттік басқаруды сақтай алдық. Мемлекет «Стратегия-2030» бағдарламасын басшылыққа алады. Әр министрлік пен агенттік не істеу керектігін біледі. Жақында біз осы маңызды құжаттың 15 жылдығын атап өттік. Енді «Стратегия-2050» бағдарламасын егжей-тегжейлі зерделеуге тура келеді. Тактикалық мәселелерге келетін болсақ, мұнда бәрі азды-көпті түсінікті. Олар Президенттің жыл сайынғы Жолдауларында пысықталып отырады. Биылғы жылы Мемлекет басшысы елге қосымша серпін берген «Қазақстанды әлеуметтік жаңғырту: жалпыға ортақ еңбек қоғамына қарай 20 қадам» мақаласын санауға болатын ел азаматтарына қосымша үндеу жасады. Алайда, Президент оның кейбір тапсырмаларының қаншалықты нақты және жедел орындалмағанына, Үдемелі индустриялық-инновациялық даму бағдарламасының қалай орындалатынына наразы екенін атап өткен жөн. Сондықтан сабыр сақтауға әлі ерте. Жеңімізді түріп қойып, жұмыс істеу керек.

Каирден Орталық Азияға дейін

– *Орталық Азияның Мысырмен ортақ белгілері бар деп ойламайсыз ба? Бұл араб еліндегі жүйенің «демократиялық емес» құрылымы туралы жалқау адам ғана айтпаған шығар. Оның көшбасшысы Мүбәрақты билікті тартып алды деп айыптады. Алайда, міне Мүбәрақты құлатты. Мұнымен неге қол жеткізді? Былыққан бақытсыз елге ме?*

– Сын конструктивті болуы керек. Мысырдағы Мүбәрақты құлатуды жақтағандар жұмыссыздық пен сыбайлас жемқорлыққа, әлеуметтік әділеттілік үшін наразылық білдірді. Бірақ билікке келген көшбасшылар ештеңені

өзгерте алмады. Олар экономиканың түрік нұсқасын ұсынады. Сонымен қатар, ол көптеген жағынан ақаулы. Егер Түркия азаматтары тіпті Чукоткада жұмыс істеуге мәжбүр болса, Мысыр туралы не айтуға болады? Түркияда олар үшін жұмыс жоқ екеніне бақытты. Түркия сияқты Мысырдың экономикасы негізінен туризмге сүйенеді. Алайда, туризмде қандай кемшіліктер бар? Экономикалық дағдарыс басталған кезде миллиондаған шетелдік туристер өз үйлерінде демалуды жөн көреді. Мысырдың шамадан тыс исламдануы туристерге ұнамауы мүмкін. Шетелдіктер үшін бөлек жағажайлар туралы әңгіме жүріп жатыр. Онда кім барады? Осы араб елінде наразылық білдірген адам Мысырды орта ғасырларға айдауға тырысады. Сондай-ақ, ол бүгінгі жаһандану үдерісі қойған сұрақтарға жауап бере алмайды.

Сондықтан біздің аймақта жағдайдың кез-келген тұрақсыздануы жойқын салдарға әкелуі мүмкін. Неліктен Президент Назарбаев Қырғызстанның қайта өркендеуіне қомақты қаражат салып жатыр деп ойлайсыз? Неліктен Елбасы Таластың жабылатынына қарамастан, біздің Республикамыздың ақшасына салынған шипажайларды тағы да тартып алғысы келетіне қарамастан осындай күш-жігер жұмсап отыр? Президент эмоцияларға ерік бермеу үшін жеткілікті даналық пен шыдамдылыққа ие адам. Себебі көрші елдегі үлкен өрт Қазақстанға өсуі мүмкін. Сіз тек ойлап қараңыз: көрші елдің бес миллионнан астам халқының бір миллионы Қазақстан мен Ресейде жұмыс жасап жатыр! Көрші елдің экономикасының негізін іс жүзінде екі базар құрайды: «Дордой» және «Кара-Суу». Міне, Орталық Азияда «екінші Швейцария» құруға және өз халқының дәстүрлері мен діліне қарамай либералдық, демократиялық реформалар жүргізуге деген ұмтылыс осыған әкелді. Қырғызстан ДСҰ-ға кіріп, арзан Қытай тауарларының астына түсті, бұл ондаған мың ұсақ кәсіпкерлерді күйретіп, экономиканы бірнеше жыл артқа тастады. Енді ел басшылығы Кеден одағының көмегімен

жағдайды түзеткісі келеді. Бірақ КО-да Қырғызстансыз да шаруасы бастан асып жатыр. Мен бір неміс саясаттанушысымен сөйлестім. Ол: «Орталық Азия елдерінің көшбасшылары кейбір еуропалықтардың көңілінен шықпайды. Бірақ олардан кейін бұдан жаман болмайды деп кім кепілдік бере алады?»

– ОАО идеясы (Орталық Азия одағы) ОАЭД — Орталық Азия экономикалық Достастығына айналды. Алайда, бұл көмектеспеді. «Бала» туылмай жатып қайтыс болды...

– Сізбен келіспеймін. Кез-келген тәжірибе пайдалы, тіпті теріс болғанның өзінде. Аймақтық ынтымақтастық сөзсіз, ұлттық элиталар ерте ме, кеш пе, алдымен экономикалық диктатураны, содан кейін саяси билікті талап ететін трансұлттық корпорациялардың диктатына қарсы тұру біріккен кезде оңай екенін түсінеді. Менің ойымша, Солтүстік Африка елдерінің ащы тәжірибесі біздің аймақтың көшбасшыларына көп нәрсе үйретті. «Шетелдіктердің» мақсаты қарапайым. Келу. Алу. Және кету. Ал ұлттық экономика қандай жағдайда қалады, олар бұған мән бермейді. Еуропа елдері, кем дегенде, трансұлттық күштерге қарсы тұру үшін бірікті. Оларға қаншалықты қиын екенін көріп отырмыз. Ал Ресейді алып қарайық. Ұлтшылдар интеграциялық үдерістерге қарсы шығып отыр, бұл түсінікті. Бірақ бұл жағдайда олар барлық жолдағы либералдармен «жанасады». Олар «біз өркениетті Батыспен бірігуіміз керек» дейді. Бізге артта қалған Азия мемлекеттерімен одақ не үшін қажет? Олардың өздері артымыздан «келеді». Жиырма жыл уақыт әртүрлі елдерде ешкім ешкімнің алдында қорланбайтынын өмір көрсетті. Ешкім ешкімнің артынан ешқайда бармайды да. Тек өзара сыйластық серіктестік диалогы болуы мүмкін.

Саяси шайқастардың шеберлері, сіздер кімді қолдайсыздар?

– Ұлтшылдар мен либералдар блогы жаңа құбылыс болып табылады...

– Бұл мені қатты алаңдатады. Мұндай ұштасу компрадор буржуазиясының, яғни трансұлттық компаниялардың мүдделеріне қызмет ету мүддесінде орын алады. Қаржы-өнеркәсіптік топтардың интеграцияға қарсы көңіл-күй мен қозғалыстарға демеушілік жасайтындығы туралы тікелей дәлелдер жоқ. Бұл жігіттер ұштарын суға сенімді түрде жасырады. Алайда мен мұндай мүмкіндікті жоққа шығармас едім.

– Біздің интеграциямыздың әскери құрамдас бөлігі бар екені жасырын емес. Сондықтан, ҰҚШҰ елдері зымыранға қарсы қорғаныстың ортақ жүйесін әзірлемекші деген әңгімелер батыстың жүйесін жұқартады...

– Ресей де, Қазақстан да, блоктың басқа елдері де өздерінің ұлттық мүдделерінен шығады. Бұл жағдайда олар сәйкес келеді. Ресеймен одақ Қазақстанға көптеген қауіп-қатерлерден кепілдік береді, ал Ресей үшін бұл жеті мың шақырым тыныш шекара және өзара тиімді сауданы тыныш дамыту мүмкіндігі болып табылады. Екі елдің тауар айналымы 24 миллиард долларға жетті. Қазақстан үшін Ресей нөмір бірінші серіктес. Экономикалық қатынастар әскери-саяси тұрғыдан күшеюі қалыпты жағдай болып табылады. Біз Ақ үй Ресейді, сонымен бірге Қытайды америкалық мемлекеттерден тұратын «санитарлық кордонмен» қоршап алғысы келетінін көріп отырмыз. Мұны Ұлыбритания патшалық Ресейге қарсы жасай алмады. Америка мен оның одақтастары Кеңес Одағына қарсы тұра алмады. Менің ойымша, қазір де ештеңе шықпайды. Атап өтейін: күшті Ресей Қазақстанға, ал күшті Қазақстан Ресейге пайдалы.

– Сіз Қытайда жиі боласыз. Бұл елдегі қандай үрдістерді атап өткіңіз келеді?

– ҚКП Орталық Комитетінің құдіретті Саяси бюросының мүшелерінің бірі Бо Силайдың отставкаға кетуі, менің ойымша, осы алып елдегі ішкі саяси күрестің шиеленіскенін және Қытайдың күрделі әлеуметтік-экономикалық проблемаларға тап болғанын көрсетеді. Онда шаруалардың ауылдан қалаға жаппай көшуі жүріп жатыр. Біз бұл құбылыстар туралы да білеміз. Қалалардың айналасында әртүрлі қылмыстық көріністерге өте сезімтал болатын кедейлік белдеулері пайда болады. Алайда, Қазақстан халқы саны тек 16,5 миллион адам, оны Қытайдың бір ғана мегаполисімен салыстыруға болады. Ал Қытайда бұл көші-қон ағындарына 500-600 миллион адам, елдің үштен бірі тартылған. Сіз мәселенің ауқымын елестетесіз бе? Оларды жұмыспен, тұрғын үймен, әлеуметтік сақтандырумен және т.б. қамтамасыз ету керек. Қытайлық социализм моделі үлкен сынақтарға ұшырап жатыр. Материалдық тауарлар шығармайтын, бірақ соған қарамастан байып кеткен адамдардың өте үлкен қабаты пайда болды. Мен қаржы секторын айтып отырмын. Оның үстіне өз білімі мен энергиясын қолдана алмайтын ұрпақ өсіп келеді. Бұл проблемалар ондаған жылдар бойы шешілген жоқ. Қытай басшыларының жаңа ұрпағы оларды шешуге мәжбүр болады.

Юрий Кириница *

---

* Ю.И. Кириница (1949-2019) – белгілі қазақстандық журналист, «Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қайраткері», халықаралық «Вес Мир» газетінің негізін қалаушы, «Аргументы и факты» Қазақстан газетінің бас редакторы.

Жаһандық және өңірлік трендтер жүйесіндегі Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты*

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясында екпінді өзгеріп отыратын халықаралық саяси және экономикалық қатынастар жағдайында сыртқы саясаттың негізгі бағыттарын, мақсаттары мен міндеттерін нақты және анық көрсеткен. Осы нұсқауларға сәйкес Қазақстанның сыртқы саясатының осы Тұжырымдамасы әзірленді, онда, атап айтқанда, мыналар көзделеді:

Ұлттық мүдделерді айрықша прагматикалық қағидаттарда, реттілік пен теңгерімділікте ілгерілету.

Орталық Азиядағы өңірлік қауіпсіздік үшін жауапкершілік, біздің өңірдегі қақтығысты жағдайлардың алғышарттарын жоюға жәрдемдесу.

Жаһандық қауіпсіздікті нығайту жөніндегі халықаралық бастамаларды қолдау.

Қорғаныстық тежеу тетіктерін және ұлттық қорғаныс қабілетін нығайту бойынша әртүрлі елдермен және ұйымдармен ынтымақтастықты нығайту.

Ресеймен, Қытаймен, көршілес Орталық Азия мемлекеттерімен, АҚШ-пен, ЕО елдерімен, АТМӨ-мен достық пен ынтымақтастықты дамыту.

Біз әлемдік тәртіптің жаңа полицентрлік жүйесінің қалыптасуына куә болып отырмыз. Бұл модельге көшу процесі қандай болады, қандай күтпеген мәселелер

---

* Концепция внешней политики Республики Казахстан на 2014–2020 годы и задачи по ее реализации: Материалы круглого стола / Отв. ред. Б.К. Султанов. – Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2014. – С.21-27

туындайды және жаңа әлемдік тәртіп жүйесінің жақтаушылары мен қарсыластары арасындағы қатынастар қалай құрылады, – мұнда жауаптардан гөрі сұрақтар көп.

Күрделі үдерістер циклдік дамуға ұшыраған жаһандық экономикада да орын алады. Мемлекет басшысының айтуынша, өсу кезеңінен кейін құлдырау байқалады. Сондықтан біздің еліміз экономикадағы кез-келген өзгерістерге дайын болуы керек [1].

Қазақстанның сыртқы саяси стратегиясының кейбір мәселелерін жаһандық және өңірлік трендтер призмасы арқылы қарастырайық.

Сыртқы саясат тұжырымдамасында тұрақты, экономикалық орнықты және қауіпсіз Орталық Азияға мүдделі Қазақстан өңірішілік интеграцияны дамытуға ұмтылатыны атап өтіледі.

Алайда, өкінішке орай, Орталық Азия елдері көшбасшыларының тарихи, мәдени, тілдік және этноконфессиялық факторлардың ортақтығы туралы бірнеше мәрте мәлімдемелеріне қарамастан, өңір елдерінің саяси элиталары интеграциялық ынтымақтастыққа дайын емес.

Сондықтан, біздің ойымызша, Орталық Еуропа елдері жүрген жолмен жүру орынды болар еді. Біздің институтта ү.ж. 14 наурызда ҚР-дағы Венгрия Елшілігінің бастамасымен «Жемісті аймақтық ынтымақтастықтың халықаралық тәжірибесі» атты ғылыми семинар өтті, онда Венгрия, Польша, Чехия және Словакия елшілері Вышеград тобының тәжірибесімен бөлісті.

Атап айтқанда, Венгрияның Қазақстандағы елшісі Имре Ласлоцки өңірлік ынтымақтастықтың екіжақты қарым-қатынастарға қарағанда әлдеқайда тиімді екендігіне өзінің терең сенімі туралы мәлімдеді. Сонымен бірге, Венгрия ЕО мүшесі болса да, Будапештте «интеграция» сөзінің орнына «ынтымақтастық» терминін қолдануды жөн көреді.

Сондықтан Венгрия, Польша, Словакия және Чехия өңірлік ұйым шеңберінде ұлтүсті органдарын, хатшылығын, штаб-пәтерін құрмай ынтымақтасуға шешім қабылдады. Алайда жүйелі түрде, жылына кемінде бір рет, аталған елдердің президенттері, премьер-министрлері, министрлері және ең бастысы, сарапшылары кездеседі, олар өзекті мәселелер бойынша «Вышеград төрттігінің» жалпы ұстанымдарын келіседі. Содан кейін бұл мемлекеттер ЕО-да да, басқа да халықаралық ұйымдарда да ортақ пікірде мүдделерін білдіреді. Бұл өз нәтижесін береді, өйткені бірнеше мемлекеттің позициясын елемеу өте қиын.

«Төрттік» елдері бірлескен білім беру бағдарламалары, жастар топтарымен алмасу, шекара маңы ынтымақтастығын ұйымдастыру үшін «Вышеград қорын» құрды.

Осыған байланысты, Орталық Азия елдеріндегі саяси элиталар өңірлік кооперацияға да, өңірлік интеграцияға да әзірше дайын емес болғандықтан, «Орталық Азия төрттігін» (де-юре бейтарап мемлекет болып табылатын Түрікменстаннан тыс) құру туралы мәселені қарау қажет болар еді. Яғни, бюрократиялық қондырмаларсыз (штаб-пәтер, хатшылық және т.б.), бірақ қандай да бір саяси, экономикалық, гуманитарлық мәселелер бойынша бірыңғай тәсілдерді әзірлеуге және келісуге, шекара маңы ынтымақтастығын жолға қоюға болатын ортақ өңірлік алаңмен ұйым құру қажет. Мүмкін, алдымен мұндай жұмысты сарапшылар форматында бастау керек шығар?

Тұжырымдамадағы ҚР сыртқы саясатының келесі басымдығы Еуразиялық экономикалық интеграция және Еуразиялық экономикалық одақ құру болып табылады.

Ресейде де, Қазақстанда да ұлттық радикалдар мен неолибералдар құрылып жатқан экономикалық ұйымды саясиландыруға тырысып жатыр. Қазірдің өзінде Ресейде де, Қазақстанда да бірыңғай валютаны жақын арада енгізу немесе тіпті тәуелсіздіктен айрылу туралы «қорқынышты

оқиғалар» жиі айтылып жатыр. Президент Н.Ә. Назарбаев ү.ж. 25 наурызда Гаагада өткен брифингте: «Біздің саяси тәуелсіздігіміз тұрақты және Қазақстан ешкімге егемендігін бермейді», – деп мәлімдеді [2].

ЕАЭО шеңберінде бірыңғай валюта құру туралы қауесеттерге келетін болсақ, Премьер-Министрдің бірінші орынбасары Б.Ә. Сағынтаев ү.ж. 8 сәуірде Астанада өткен брифингте «Еуразиялық экономикалық одақ шеңберінде бірыңғай валюта туралы мәселе мүлде талқыланбағанын және шарт жобасында ол жоқ» деп мәлімдеді [3].

Бірақ біздің қарапайым адам, «батыл» оппозицияны айтпағанда, ең алдымен Вашингтонда айтылғанға жауап беретіндіктен, мен мыналарға назар аударғым келеді.

Қазіргі уақытта көптеген америкалық экономист ғалымдар, ең алдымен консервативті бағытта, егер еуразиялық жоба Ресейдің Орта Азия елдерімен саудасын кеңейтуді қамтыса, онда нашар ештеңе жоқ деп санайды. Ең бастысы, америкалық экономистердің пікірінше, Мәскеу осы елдердің сыртқы саясатын басқаруға үміткер емес [4]. Алайда Мәскеуге бұл керек емес те! Астана да, Минск те бұған ешқашан бармайды! Сондай-ақ, ғалымдардың бұл ұстанымын америкалық саясаткерлер де бөліседі. АҚШ Мемлекеттік хатшысының көмекшісі Ниша Бисвал ханым ү.ж. 6 сәуірде «Хабар» телеарнасына берген сұхбатында былай деді: «Біз Кеден одағына мүлдем қарсы емеспіз. Біз ешқандай оппозициялық сезімді бастан кешірмейміз, өйткені кез-келген шектеулі емес, бірақ жан-жақты болып табылатын сауда серіктестігін, кез-келген сауда қатынастарын қолдаймыз. Біз ашық сауданы құру өте маңызды деп санаймыз. Егер Кеден одағы мен Еуразиялық одақ туралы айтамын болсақ, онда бізде ешқандай қарсылық жоқ» [5].

АҚШ-тың мұндай ұстанымы, бізге америкалық риторикаға сәйкес, АҚШ-тың Қытай экономикасының кеңеюіне қарсы тұруға, Солтүстік Америка мен Еуропалық Одақтың

Трансатлантикалық сауда-экономикалық альянсын құруға деген ұмтылысынан туындайды, оны құру туралы келіссөздер 2007 жылдан бері жүргізіліп келеді. Бұл жоба іске асырылған жағдайда 800 миллион тұтынушысы және жаһандық экономикалық әлеуетінің жартысы бар әлемдегі ең ірі бірыңғай экономикалық аймақ пайда болады. Бұл туралы, атап айтқанда, ү.ж. 26 наурызда Брюссельде өткен ЕО-АҚШ саммитінде сөз болды.

Сондықтан Еуразиялық экономикалық одақтың сыншылары АҚШ Мемлекеттік Департаментімен бірге жүруі керек.

Шығыстың әлемдік экономикалық тәртібінде маңыздылығының артып келе жатқан өсімі оның Батысқа орталықтылығын емес, әлемнің күшейіп келе жатқан саяси көпорталықтығын көрсетеді. Алайда Шығыста жеткілікті қуатты күш орталығының пайда болуына кедергі қажетті саяси инфрақұрылымның болмауы болып табылады. Алайда, мұндай инфрақұрылымды құру өзара сенім атмосферасын қалыптастырусыз мүмкін емес.

Осы жағдайларда Президент Н.Ә. Назарбаев 22 жыл бұрын БҰҰ Бас Ассамблеясының 1992 жылғы 5 қазандағы 47-сессиясында құрған Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары жөніндегі кеңес (АӨСШК) Шығыста сенімнің, қауіпсіздік пен ынтымақтастықтың жаңа құрылымын құруда маңызды рөл атқара алады деп бастама көтерді.

Мүмкін, АӨСШК-тің «жиналыс» форматын «ұйым» форматына өзгерту туралы ойланатын кез келді ме? АӨСШК мүшелері үш Еуразиялық Мемлекет – Қазақстан, Ресей және Түркия болғандықтан, АӨСШК-ті азиялық ұйымнан Еуразиялық ұйымға айналдыру туралы ойланатын кез келді. Сондай-ақ, 1992 жылы Президент Н.Ә. Назарбаев құрылып жатқан ұйым Азия құрлығының шекарасында тұйықталмауы тиіс деп есептей отырып, оны еуразиялық кеңістікте тұрақты өзара іс-қимыл тетігі ретінде қарастырды.

Қытай Халық Республикасы алдағы АӨСШК-ке төрағалық ету кезеңінде бұл мәселенің шешімін тәжірибелік тұрғыда шығара алуы әбден мүмкін.

Назарларыңызға рахмет!

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.А. Выступление на встрече с главами зарубежных дипмиссий, аккредитованных в Казахстане. – Астана, 5 февраля 2014 г. // www.akorda.kz.
2. Н.А. Назарбаев. Брифинг по итогам официального визита в Королевство Нидерланды и участия в работе саммита по ядерной безопасности в Гааге. 25 марта 2014 г. // www.akorda.kz.
3. Евразийская интеграция – движение по ускоряющей // Казахстанская правда, 9 апреля 2014 г.
4. Братерский М.В. Политика США в отношении постсоветской интеграции // США. Экономика и политика, 2013. – №6. – С. 14.
5. Интеграционными вопросами Казахстана и России интересуются и пристально наблюдают за ними и «западные партнеры» // www.khabar.kz.

Қазақстан және ЕАЭО: жағдайы мен болашағы*

Өңіраралық ынтымақтастықтың болашағы

Біздің ойымызша, біртұтас экономикалық және гуманитарлық кеңістікті, сондай-ақ ЕАЭО мен Еуропалық Одақ (ЕО) арасындағы еркін сауда кеңістігін қамтитын Лиссабоннан Владивостокқа дейінгі қауіпсіздік кеңістігін, сондай-ақ ЕҚЫҰ-ның Астана декларациясына сәйкес (Астана, 2010 жылғы 2 желтоқсан) Еуроазиялық қауіпсіздікті құру блоктық әлемдік тәртіпті қайта жаңғыртуға және жаңа қырғи қабақ соғысқа оралуға балама бола алады.

Көптеген еуропалық саясаткерлер осындай жобаны қолдайды.

Осылайша, Германия, Ресей, Украина және Франция көшбасшыларының 2015 жылғы 12 ақпанда қабылданған Минск келісімдерін орындау жөніндегі шаралар кешенін қолдау туралы декларациясында: «Көшбасшылар ЕҚЫҰ-ның толық құрметі мен халықаралық құқығы мен қағидаттары негізінде Атлантикадан Тынық мұхитқа дейін ортақ гуманитарлық және экономикалық кеңістік құру идеясын ұстанды», – делінген. (Декларация в поддержку Комплекса мер по выполнению Минских соглашений, принятого 12 февраля 2015 года. Минск, 12.02.2015.- <http://www.kremlin.ru>).

ЕАЭО мен ЕО арасындағы диалогты қолдап 2015 жылғы 19 қаңтарда еуропалық дипломатияның басшысы Федерика Могерини сөз сөйледі, ол Лиссабоннан Владивостокқа дейін еркін сауда аймағын құруды және ЕО-ның ЕАЭО-мен сауда-экономикалық ынтымақтастығын жолға қоюды ЕО үшін маңызды деп санайтынын айтты [1].

* «Казахстан-Спектр», №2, 2018. – С. 38-50

2016 жылы ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев Еуропалық комиссияның төрағасы Ж.-К. Юнкермен сол жылдың күзінде «Еуразиялық экономикалық одақ – Еуропалық одақ» бірлескен форумын өткізу туралы уағдаласты [2]. Содан кейін бұл кездесу белгісіз мерзімге кейінге қалдырылды.

Өкінішке орай, Ресей мен Батыс арасындағы қатынастардың шиеленісуі Еуразиялық ынтымақтастық пен қауіпсіздік идеясын тоқтатты.

Дегенмен, еуразиялық өңір жаһандық, сондай-ақ аймақтық ойыншылардың мүдделері тоғысатын әлемдік саясаттың маңызды геосаяси және геэкономикалық факторы болып табылатынын ескере отырып, Қазақстан Еуразиялық кеңістіктегі процестерге сындарлы сипат беруді және ынтымақтастық пен интеграцияны тереңдету жолымен қақтығыстық әлеуетті азайтуды дәйекті түрде қолдайды. Осыған байланысты 2016 ж.1 сәуірде Вашингтонда Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің кезекті бастамасын – Біріккен Еуразиялық экономикалық кеңістік құруды ұсынды [3].

Ресей Президенті В.В. Путин «Бір белдеу және бір жол» халықаралық форумында (Бейжің, 2017 жылғы 14 мамыр) ЕАЭО әлеуетін қосу, «Бір белдеу және бір жол» жобасы, Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы, Оңтүстік-Шығыс Азия мемлекеттерінің қауымдастығы арқылы, оның үстіне Еуропалық Одақ мемлекеттерінің қатысуымен үлкен еуразиялық кеңістік құруды ұсына отырып, осы бастаманы дамыта түсті. Бұл жағдайда, – деді В. Путин, – тарихта алғаш рет Атлантикадан Тынық мұхитқа дейін үйлесімді, теңдестірілген және жан-жақты біртұтас ынтымақтастық кеңістігін құруға болады [4].

Алайда, бүгінде ЕАЭО-ның Еуроодақпен ынтымақтастығын жолға қою болашағын АҚШ-тың жаһандық мүдделері призмасы арқылы қарау қажет. Бұл туралы Ресей Сыртқы істер министрі С.В. Лавров РФ Федералдық жиналысының Федерация Кеңесінде (Мәскеу, 15 желтоқсан 2017 ж.) «Үкімет

сағатында» сөйлеген сөзінде еске салды. С.В. Лавровтың айтуынша, ЕО-мен ынтымақтастық орнатудың кілті Еуропада емес, АҚШ-та, өйткені «Еуропалық одақпен қарым-қатынастың болашағы іс жүзінде Еуропа емес, АҚШ мүддесі үшін жұмыс істейтін ЕО-дағы елдердің тар тобының руссофобиялық желісінің кепілі болып қала береді. Сонымен қатар, Брюссель бюрократиясы арқылы мұхиттың арғы жағынан тікелей сілтемемен алға тартылған санкциялық спираль Ресей нарығындағы өз позициясының бір бөлігін жоғалтқан еуропалық бизнеске (ең алдымен германиялық) елеулі залал келтірді» [5].

Брюссель бюрократиясының бұл ұстанымын ЕО-ның Ресейдегі елшісі Маркус Эдерер 15 ақпанда «Коммерсантъ» газетіне берген сұхбатында Батыс пен Ресей арасындағы қазіргі жағдай қырғи қабақ соғыс кезеңіне қарағанда қауіпті екенін ашық айтты [6].

Экономикалық мақсаттылық пен саяси амбицияларды әртүрлі «себеттерге» салуға тырысатын еуропалық кәсіпкерлердің Ресеймен және ЕАЭО-мен ынтымақтастық мәселесі бойынша біршама өзгеше ұстанымы бар.

Осылайша, Германияның ауылшаруашылығы және азық-түлік министрі Кристиан Шмидт 18 қаңтарда Берлиндегі «Жасыл апта» халықаралық ауылшаруашылық жәрмеңкесінің ашылуында Еуропалық Одақты Ресеймен азық-түлік саудасын қайта бастауға шақырды. К. Шмидттің айтуынша, қазір ауылшаруашылық жабдықтау саласындағы қатынастарды қалпына келтіру қажет.

Өз кезегінде, сауда шектеулерін алып тастауды жақтаған Неміс шаруа одағының (DVB) президенті Йоахим Рувид санкцияларға дейін Ресей АҚШ пен Швейцариямен қатар ЕО-дан келетін ең ірі экспорттық нарықтардың үштігіне кіргенін еске салды. Ол кезде Ресей жыл сайын Еуропалық Одақтан ет, жемістер мен көкөністерді шамамен 1,6 миллиард еуроға сатып алатын. «Біз бұл нарықты көптеген жылдар бойы құрып

келген болатынбыз. Оны қалпына келтіру үшін жылдар қажет», – деп атап өтті Й. Руквид [7].

Расымен де киелі орын босап қалмайды. ЕАЭО нарықтарында еуропалық кәсіпкерлер босатқан тауашалармен Қытайдан, Үндістаннан және басқа да Азия елдерінен келген анағұрлым іскер кәсіпкерлер белсенді түрде айналысып жатыр. Еуразиялық экономикалық комиссияның (ЕАЭК) құжаттарында 2017 жылы Азия-Тынық мұхиты өңірі елдерінен импорттың өсуі Еуроодақтан импорттың өсуінен асып түскені атап өтілген. Мәселен, 2017 жылдың алғашқы 4 айында ЕАЭО-тың Қытаймен сауда өсімі 2016 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 34%-ды, Вьетнаммен 22,5%-ды құрады. Бір қызығы, сол кезеңде АҚШ-пен сауданың өсуі 28,4%-ға өсті.

Оқиғалардың мұндай дамуы еуропалық талдау орталықтарында өсіп келе жатқан алаңдаушылықты тудырады. Сонымен, Германиялық Герхард Меркатор атындағы Қытайды зерттеу институты (MERICS) өзінің сараптамалық-болжамдық баяндамасында Еуропа мүдделеріне үлкен ұзақ мерзімді қауіпті Ресей емес, Қытай төндіретінін атап өтті. Неміс сарапшыларының пікірінше, Қытайдың Еуропадағы басты жолсеріктері, Қытай инвестицияларын белсенді пайдаланатын Греция, Чехия, Венгрия болып табылады. Өз кезегінде Қытай өз инвестицияларын Еуроодақтың шағын елдері экономикасының негізгі секторларын сатып алуға бағыттап отыр [8].

Осыған байланысты 2017 жылғы қарашада Будапештте Қытай мен Орталық және Шығыс Еуропа үкіметтері басшыларының («16+1») кезекті 6-шы кездесуі өткенін, онда Қытай мен Орталық және Шығыс Еуропаның 16 елінің ынтымақтастығын неғұрлым жоғары деңгейге шығару міндеті қойылғанын еске салу қажет.

Ү.ж. 5 наурызда Еуропалық Одаққа төрағалық ететін ел ретінде, Болгарияның еуропалық мемлекеттердің қытайлық

«Белдеу және жол» жобасының құрылысына белсенді қатысуына ықпал ету қажеттілігі туралы Болгария Халық жиыналысының бұрынғы төрағасы Михаил Миков «Синьхуа» агенттігіне хабарлады [9].

ЕАЭО және Жібек жолы Экономикалық белдеуінің түйіндесуі

2015 ж. 8 мамырда В.В. Путин мен Си Цзиньпин Мәскеудегі келіссөздерде Еуразиялық экономикалық одақ пен Еуразияда ортақ экономикалық кеңістік құруды көздейтін Жібек жолы экономикалық белдеуінің (ЖЖЭБ) қытайлық жобасын ұштастыру туралы айтқан болатын [10].

Өткен жылдар ішінде бұл бағытта үлкен жұмыс атқарылды. Бүгінгі таңда ҚХР ЕАЭО елдерінің экономикасына 26 миллиард АҚШ долларын құйды. Қытай тарапы бұл жобаны іске асыруға кемінде \$40 миллиард жұмсауды жоспарлап отыр.

ЕЭК министрі Д.Ибраевтің айтуынша, «Қазір қытайлық Жібек жолы мен ЕАЭО сияқты екі интеграциялық жобаның тоғысуы орын ала ма деген мәселе жоқ. Біздің алдымызда қандай салаларда және қандай жобалар бойынша ынтымақтастық орнатуға болатынын анықтау міндеті тұр». Д.Ибраевтың пікірінше, қазіргі уақытта ЕЭК үшін бірінші кезектегі міндет реттеуші тетіктерді әзірлеу және жобаға қатысушылар қызығушылық танытатын жобалардың критерийлерін әзірлеу болып табылады [11].

Қазақстан біздің елімізді Шығыс пен Батыс арасындағы байланыстырушы буынға айналдыра отырып, ЖЖЭБ жобасының ЕАЭО-мен ұштасуын қолдайды.

«Нұрлы жол» қазақстандық жобасы мен Жібек жолының экономикалық белдеуінің түйіндесуі

Ресей мен ЕАЭО Еуразиялық экономикалық комиссияның (ЕЭК) басшылығы бірінші кезекте Еуразиялық кеңістік-

тегі инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру призмасы арқылы ЕАЭО мен ЖЖЭБ мүдделерінің тоғысуын қарастырады. Бұл ретте ЕЭК-те Еуропа елдері Қытай мен Азия нарықтарына белсенді түрде шығуда деп әділ пайымдайды. Өз кезегінде, Қытай АҚШ пен оның одақтастарының ықтимал теңіз блокадасынан қорқып, Еуропа елдерінің нарықтарына шығу жолдарына қызығушылық танытады.

Қазақстан басшылығы жалпы ЕАЭО мен ЖЖЭБ түйіндесуін қолдай отырып, түйіндесудің өз нұсқасын ұсынды. Атап айтқанда, сәл өзгеше басымдықтар қойылған «Нұрлы жол» бағдарламасын ЖЖЭБ-мен түйістіру жоспарын алға тартты.

«Нұрлы жол» және ЖЖЭБ жобаларының түйіндеуі бойынша алғашқы қадамдар Қазақстан басшысының 2015 жылғы қыркүйекте Қытайға жасаған сапары барысында келісілді, оның аясында бірқатар тиісті үкіметаралық келісімдерге қол қойылды. Екіжақты ынтымақтастықты тереңдету қажеттілігі 2017 жылғы 8 маусымда Н.Ә.Назарбаев пен Си Цзиньпиннің Астанадағы келіссөздерінде расталды. Келіссөздер барысында Қазақстан Тәуелсіздігінің 25 жылы ішінде Қытай Қазақстан экономикасына \$43 миллиард инвестиция салғаны атап өтілді. Осы сапар аясында ҚХР Даму банкі қазақстандық әріптестерімен \$6 миллиард жалпы сомасына келісім жасады [12]. Екі елдің көшбасшылары «екі елдің даму стратегияларының интеграциясын тереңдету» мақсатында «Белдеу және жол» бастамасымен қазақстандық «Нұрлы жол» даму бағдарламасының ұштасуын жеделдетуді жақтады [13].

2017 жылғы қаңтар-желтоқсан араралығында Қазақстан мен Қытай арасындағы сауда көлемі (Қытай тарапының деректеріне сәйкес) 2016 жылмен салыстырғанда 37,4%-ға ұлғайып, \$18 млрд құрады. Бұл ретте ҚХР-дан ҚР-ға экспорт көлемі \$ 11,64 млрд. құрады, ҚР-дан ҚХР-ға импорт көлемі \$6,36 млрд. құрады [14].

Транзиттік-көлік тасымалдары саласында автокөлік және теміржол дәліздерін салуды, көлік-логистика орталықтарын құруды көздейтін «Батыс Қытай – Батыс Еуропа» көлік дәлізін дамытуға баса назар аударылады. Осыған байланысты Чунцин – Сиань – Ланчжоу – Үрімші – Қазақстан – Ресей – Беларусь – Польша – Дуйсбург (Германия) трансевразиялық теміржол магистралінің жұмыс режиміне ауысуы маңызды мәнге ие болады. Бұл теміржолдың жалпы ұзындығы 11179 шақырым болып табылады.

Жол жүру уақыты 14-16 тәулік, ал жүктерді теңіз арқылы тасымалдау 45-50 тәулікті құрайды.

2016 жылы Қытай – Еуропа – Қытай қатынасындағы контейнерлік пойыздар саны екі еседен астамға артты (581-ден 1212-ге дейін) [15]. 2017 жылы олардың саны 3673-ке жетті. ГФР сыртқы сауда және инвестициялар агенттігінің бас директоры Ю. Фридрихтің пікірінше, бірнеше жыл ішінде контейнерлік пойыздар «жылдамдықтың, тиімділік пен сенімділіктің» арқасында Қытай мен Еуропа арасындағы тауарларды тасымалдау саласында өз орнын алды және германиялық Дуйсбург пен Гамбургтің Қытаймен, Шығыс Еуропамен және Орталық Азиямен байланысын нығайтты [16].

Қазіргі уақытта Ресей темір жолдары Қазақстан және Қытай темір жолдарының басшылығымен алдын ала келіссөздер жүргізгеннен кейін Пекин-Астана-Мәскеу-Берлин бағыты бойынша жоғары жылдамдықты «Еуразия» темір жол магистралін салу жобасы пысықталып жатыр. Магистральдың ұзындығы 9,5 мың шақырым. Болжам бойынша жобаның жалпы құны 7,84 триллион рубльді, Ресей учаскесі 3,58 триллион рубльді құрайды. Жалпы, магистраль 8-10 жыл ішінде салынып, 16 жыл ішінде орны толуы мүмкін. 2050 жылға қарай жолаушылар ағыны 36,9 млн адамды, тасымалдау көлемі 12,6-20 млн. тоннаны құрауы мүмкін. Ең жоғарғы жылдамдығы 350 км/сағ, орташа

жылдамдығы 250 км/сағ. Осылайша, жолаушы Пекиннен Берлинге 40 сағат ішінде жете алады.

Қытай тарапы Қытай – Қазақстан – Ресей бағытындағы автокөлік жолы бойынша транзиттік жүк тасымалдарын, сондай-ақ ҚХР Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданы, ҚР Шығыс Қазақстан облысы және РФ Омбы облысы арасындағы автокөлік маршруттарын жедел ашуды жақтайды [17].

2017-2020 жылдары металлургия, химия, тыңайтқыштар өндірісі, машина жасау салаларында бірлескен индустриялық жобалар құру Қазақстан – Қытай экономикалық ынтымақтастығының маңызды басымдығы болып табылады. 2017 жылғы сәуірде Астанада Қазақстан-Қытай ынтымақтастық жөніндегі комитетінің 8-ші отырысында қазіргі уақытта индустрия, инновациялар, көлік және логистика саласында жалпы сомасы \$27 миллиард болатын 51 жобаны іске асыру бойынша жұмыс жүргізіліп жатқаны атап өтілді [18].

Қазақстан-Қытай Іскерлік кеңесінің төртінші отырысының қорытындысы бойынша (Астана, 2017 жылғы 8 маусым) жалпы сомасы шамамен \$7 миллиард болатын 22 коммерциялық және негіздемелік келісімге қол қойылды. Атаурау облысында АЭА аумағында метанол мен аммиак өндіру, сондай-ақ Жамбыл облысында АЭА аумағында каустикалық сода өндірісін іске қосу бойынша инвестициялық жобаларды іске асыру бойынша екіжақты келісімдерге қол жеткізілді. Сондай-ақ, Алматы облысының Шелек дәлізінде жел электр станцияларын салу бойынша жобаларды іске асыру туралы меморандумға және Ерейментау қаласының ауданында жел паркін кеңейту жөніндегі меморандумға қол қойылды [19].

Мәдени-гуманитарлық ынтымақтастық саласында білім және ғылым саласындағы ынтымақтастық басым бағыт болып табылады. Қазақстанда Конфуцийдің 5 университеті жұмыс істейді, оның ішінде 2-уі Алматыда. Қазіргі

уақытта ҚХР-да 14 мыңға жуық қазақстандық студент білім алып жатыр. 2017-2022 жылдары Қытай тарапы қазақстандық студенттерге қосымша 200 грант бөледі. Өз кезегінде, Қазақстанда Қытайдан бір мыңға жуық студенті оқиды, олардың басым бөлігін ШҰАА этникалық қазақтары құрайды. 2016 жылы ҚХР үкіметі мақсатты түрде Қазақстанға 85 қытайлық студентті оқуға жіберді, олардың барлығы Алматыда оқиды.

Қазақстан-ЕАЭО

Ұлттық популистер тарапынан толассыз сынға ұшырағанын ескере отырып, Қазақстан басшылығы ЕАЭО-ны тауарлар, капитал қызметтері, еңбек ресурстары қозғалысының бірыңғай қағидалары бар экономикалық бірлестік ретінде қарастырады. Сонымен қатар, ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев КСРО-ның қандай да бір қайта құрылуы туралы сөз болмайтынын бірнеше рет атап өтіп, Батыс альянсын сабырға шақырды. Сондай-ақ, батыс серіктестерінің назарын болашаққа қарауға кедергі келтіретін «қырғи қабақ соғыс» стереотиптерін арылу қажеттілігіне аударды [20].

Батыстың жалпы еуразиялық интеграцияны қабылдамауына қарамастан, Қазақстан халқының көпшілігі ғасырлар бойы ынтымақтастықтың экономикалық, тарихи және мәдени-гуманитарлық салаларында байланысты халықтармен, Армениямен, Беларусьпен, Қырғызстанмен және Ресеймен интеграциялық ынтымақтастықты қолдайды. Қазақстандағы интеграциялық көңіл-күйді өмірінің көп бөлігі КСРО-да өткен аға буын өкілдері ғана емес, жастар да қолдайды.

2018 жылғы 1 қаңтарда ЕАЭО-ның жаңа Кеден кодексі күшіне енді. Қазақстанда мемлекеттік органдар мен бизнес-қоғамдастық өкілдерінің қатысуымен қажетті түсіндіру және ұйымдастыру-дайындық жұмыстары уақтылы жүргізілді. Атап айтқанда, Қазақстан 552 түзетуді (барлық

түзетулердің 38%) жіберді, оның ішінде түзетулердің 65%-ы қабылданды. Жаңа Кеден кодексі Қазақстанның бірқатар заңдарымен үндестірілді: Салық, Экологиялық кодекстерге, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекске және т.б. өзгерістер енгізілді.

ЕАЭО-ның 2017 жылғы экономикалық даму қорытындылары өнеркәсіп өндірісінің 1,7%-ға; ауыл шаруашылығы өнімінің 2,5%-ға; жүк айналымының 5,6%-ға; жолаушылар айналымының 6,8%-ға өскенін айғақтайды [21].

2017 жылғы қаңтар-желтоқсан аралығында Қазақстан Республикасының сыртқы сауда айналымы 2016 жылғы ұқсас кезеңмен салыстырғанда 25,0%-ға ұлғайып, \$ 77 646,8 млн құрады. Оның ішінде экспорт \$ 48 342,1 млн. (31,6% өсім), импорт \$ 29 304,7 млн. (15,5% өсім) құрады.

Бұл ретте Қазақстан Республикасының ЕАЭО елдерімен өзара саудасы \$ 17 359,6 млн, яғни ҚР барлық сыртқы сауда айналымының 22,36%-ын құрады. 2017 жылғы қаңтар-желтоқсан аралығында ҚР-ның ЕАЭО елдерімен саудасының өсуі 2016 жылғы ұқсас кезеңмен салыстырғанда 25,9%-ды құрады. Оның ішінде экспорт \$ 5 118,3 млн (30,2%-ға артық), импорт \$ 12 241,3 млн (24,1%-ға артық) құрады.

2017 жылғы қаңтар-желтоқсан аралығында Қазақстанның Ресеймен тауар айналымы \$15 988,1 млн., яғни ҚР барлық сыртқы сауда айналымының 20,59% құрады.

Оның ішінде 2017 жылғы қаңтар-желтоқсан аралығында Ресей Федерациясына экспорт \$4 515,2 млн. (2016 жылғы қаңтар – желтоқсанмен салыстырғанда 31,1%-ға артық), импорт – \$11 472,9 млн. (23,5%-ға артық) құрады [22].

Ресейдің Қазақстанға 1991 жылдан бері жинақталған инвестициялардың көлемі \$10 млрд-тан асты, ал Қазақстанның Ресейге инвестициялар көлемі \$3 млрд-тан асты. Экономиканың түрлі салаларында, атап айтқанда, энергетика және көлік салаларында, тау-кен металлургия кешенінде, машина жасауда, кеме жасауда, химия өнеркәсібінде, ауыл

шаруашылығында және т.б. \$ 20 млрд-тан астам сомаға 93 бірлескен инвестициялық жоба іске асырылып жатыр [23].

Қазақстанның ЕАЭО-ның басқа мүшелерімен тауар айналымының деңгейі әлдеқайда төмен. Мысалы, 2017 жылғы қаңтар-желтоқсан аралығында Қазақстанның Қырғызстанмен тауар айналымы \$ 758,4 млн; Беларусьпен \$ 604,1 млн; Армениямен \$ 9 млн құрады.

Салыстыру үшін, Қазақстанның Еуроодақтың барлық елдерімен тауар айналымы 2017 жылы шамамен \$30 млрд. құрады. Мысалы, біздің еліміздің, ЕО жетекші локомотивтерінің бірі, Франциямен тауар айналымы 2017 жылы бар болғаны \$3,39 млрд. құрады (экспорт \$2,86 млрд.; импорт \$535 млн.).

Жоғарыда келтірілген статистикалық деректер 2015-2016 жылдары Қазақстанның ЕАЭО мүшелерімен, оның ішінде Ресеймен тауар айналымының төмендеуі туралы деректерге сүйене отырып, Еуразиялық экономикалық интеграцияның болашағы жоқтығын дәлелдеуге тырысқан «евразопессимистердің» ыстық бастарын біршама суытты. Сонымен бірге, олар өзара сауданың құлдырауының нақты себептерін елемеді, бұл негізінен энергия мен шикізат бағасының әлемдік құлдырауынан, яғни сыртқы факторлардан туындады.

Түркияның президенті Ердоған таңдаған неоисламдық даму векторының салдары сияқты маңызды сыртқы факторды да ескеру қажет. Бұл, бір жағынан, Анкараның Батыспен тығыз қарым-қатынасына, ал екінші жағынан, Түркия жүзеге асырған, бірақ ЕАЭО жобасының беделін түсіру мақсатында Вашингтон бағыттаған османлы емес (түркі) интеграция жобасын қолдаудың әлсіреуіне әкелді.

Бүгінгі күні де біз Қазақстанның саяси элитасы арасындағы күрестің көрінісі болып табылатын насихаттық «шығарындыларды» байқап отырмыз. Мұндай ақпараттық

шабуылдар үнемі және жиі болып тұратыны алаңдатады. Мысалы, 2018 жылғы 1 ақпанда қазақстандық БАҚ-та «ресейлік шенеуніктер Қазақстаннан жалпақ прокат өндірушілерінен \$800 млн мөлшерінде өтемақы алу мүмкіндігін талқылауда» ақпараттық шығарылым орын алды [24].

Еліміздің жоғары басшылығы ЕАЭО шеңберіндегі ынтымақтастық мәселесі бойынша нақты және айқын ұстанымды ұстанатыны сендіреді. Атап айтқанда, ҚР Президенті Н.Назарбаев РФ Президенті В.Путинмен кездесу (Мәскеу, 2017 жылғы 27 желтоқсан) барысында: «Бүгін Еуразиялық экономикалық одақ шеңберіндегі кооперация өзінің қажеттілігі мен мүмкіндігін көрсетіп отыр», – деп мәлімдеді. Біздің назарымыз Қазақстан басшысының болашаққа бағдарланған мынадай тезисіне аударылды: «Менің ойымша, біздің өзара қарым-қатынастарымызды нығайтуды және жалғастыруды, содан кейін табыстауды өз міндетім деп санаймын» [25].

Бұл ұстанымды жағдайды нақты бағалайтын және кейбір руссофобиялық публицистердің пікіріне құлақ аспайтын жоғары қазақстандық шенеуніктер де қолдайды. Мысалы, ҚР Парламенті Мәжілісінің Төрағасы Н.Нығматулин 2018 жылғы 7 ақпандағы отырыста отандық бизнес, салалық бизнес-қауымдастықтар өкілдерінің депутаттық сауалдары мен Парламентке өтініштеріне жауап бере отырып, қазақстандық шенеуніктер ЕАЭО шеңберінде отандық тауар өндірушілердің құқықтары мен заңды мүдделерін толық көлемде қорғамайтынын атап өтті. Н.Нығматулин мысал ретінде Ресейге қазақстандық цемент жеткізу төңірегінде қалыптасқан жағдайды келтірді. Оның айтуынша, ресейлік өндірушілер Қазақстанға кедергісіз жылына 700 мың тоннаға жуық цемент экспорттайды, ал Қазақстандық кәсіпорындар сол цементті Ресейге жеткізу кезінде елеулі қиындықтарға тап болады. Н.Нығматулин мұның себебін Ресейдің сана-сезімінен емес, интеграциялық органдардағы қазақстан-

дық өкілдер Ресей Федерациясына жаңа стандарттар мен сертификаттаудың жаңа ережелерінің енгізілуіне дер кезінде жауап бермегендігінен көріп отыр. Осының салдарынан отандық өндірушілер қолайсыз жағдайға тап болды.

Қорытындылар

Сақталып отырған жаһандық қаржылық тұрақсыздық, өсіп келе жатқан геосаяси шиеленістер жағдайында әлемдегі бірде-бір мемлекет, тіпті ең ірі де табысты мемлекет те жалғыз өзі дами алмайды. Сондықтан әлемдік қоғамдастық ЕАЭО қызметіне қызығушылық танытады және оны қалыптасқан, табысты жұмыс істейтін халықаралық экономикалық бірлестік ретінде қабылдайды. Оның үстіне, мұндай ынтымақтастықтың оң тәжірибесі бар. Мәселен, ЕАЭО-мен бірінші болып Еркін сауда аймағын (ЕСА) құрған Вьетнам 2017 жылдың алғашқы 9 айында экспорт-импорт көлемін 30%-ға ұлғайтты. Қазіргі уақытта Иранмен ЕСА туралы келісімді дайындау бойынша, Сингапурмен, Израильмен, Үндістанмен, Египетпен және Сербиямен ЕСА құру туралы келісімді талқылау сатысында жұмыс жүргізіліп жатыр.

Әлемдегі құбылмалы ахуал жағдайында Қазақстан үшін ЕАЭО-ға мүше болудың экономикалық және геосаяси маңызы арта түсті. Әлемдік мұхитқа, демек, халықаралық сауда маршруттарына шыға алмайтын Қазақстан үшін барынша оңтайлы нұсқа осындай мүмкіндіктері бар елдермен интеграциялық одақтар құру болып табылады, өйткені әлемдік өнеркәсіптік әлеуеттің 80%-ы жағалау аймақтарында шоғырланған.

ЕАЭО арқасында Қазақстан бірыңғай кеден кеңістігіндегі бірыңғай көліктік тарифтер кезінде өзінің транзиттік әлеуетін пайдалана алады. Нақ осы дамыған көлік инфрақұрылымы ел ішіндегі өнеркәсіп өндірісінің кеңеюіне, яғни халықтың материалдық әл-ауқатының артуына оң ықпал етеді.

Егер ЕАЭО қызметінің нақты нәтижелері туралы айтатын болсақ, онда үш жыл ішінде мынадай міндеттер шешілді.

ЕАЭО Кеден кодексі туралы Шарт күшіне енді. Көптеген процестер электрондық нысанға ауыстырылды, бұл ЕАЭО-дағы бизнес-ахуалды айтарлықтай жақсартады, ал кәсіпкерлер мен кеденшілердің қарым-қатынасы барынша азайтылады.

2015 жылғы 1 қаңтардан бастап экономиканың 43 секторында бірыңғай қызмет көрсету нарығы жұмыс істеп тұр. ЕАЭО-ға кіретін барлық мемлекеттердің азаматтары үшін бірыңғай еңбек нарығы қалыптасуда: енді жұмысқа қосымша рұқсат беру рәсімдерінсіз орналасуға болады.

Жеке тұлғалардың табысы мен салық салуына бірыңғай талаптар мен жағдайлар белгіленген. Әлеуметтік жағдайлар мен медициналық көмек барлық бес елдің аумағында бірдей.

2016 жылғы 1 қаңтардан бастап Армения, Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан және Ресейде берілген барлық жоғары оқу орындарының дипломдары танылады. Ерекшеліктер: медицина, фармацевтика, заң, білім беру. Бұл салаларда әлі келіссөздер жүргізу керек.

2017 жылдың мамыр айында дәрі-дәрмектер мен медициналық бұйымдардың ортақ нарығы іске қосылды.

Электр энергиясының ортақ нарығын, мұнай мен мұнай өнімдерінің ортақ нарығын және газдың ортақ нарығын қалыптастыру тұжырымдамалары бекітілді.

Көп нәрсе жасалғаны көрініп тұр. Алайда, ең алдымен, қарапайым адамдар ЕАЭО артықшылықтарын сезінуі үшін одан да көп жұмыс істеу керек. ЕАЭО-ның шын мәнінде бірыңғай «кедергісіз» экономикалық кеңістігін тезірек қалыптастыру қажет.

Біздің ойымызша, Германияда Еуропалық Одақ пен Еуразиялық экономикалық одақ арасында берік байланы-

стар орнатуды жақтайтын кәсіпкерлер мен сарапшылар қозғалысының пайда болуы ерекше назар аударуға тұрарлық. Атап айтқанда, Берлинде атақты неміс кәсіпкері, «Schneider Group» компаниясының негізін қалаушы және «OstContac» экономикалық журналының иесі Ульф Шнайдер, сондай-ақ жетекші неміс сарапшыларының бірі Александр Пар басқарған «Лиссабоннан Владивостокқа дейінгі Бірыңғай экономикалық кеңістік» атты көрнекті атаумен Жұмыс тобы құрылды. Жұмыс тобының жетінші отырысы ү.ж. қаңтар айында Алматыда, сегізінші отырысы ақпанда Мәскеуде (ЕАЭЖ өкілдерінің қатысуымен), тоғызыншы отырысын ү.ж. наурыз-сәуір айларында Брюссельде (Еурокомиссия өкілдерінің қатысуымен) өткізу жоспарланып отыр.

Неміс кәсіпкерлері Брюссельдегі Еуропалық саясаткерлерге екі экономикалық аймақтың барлық сауда серіктестерінің мүдделерін ескере отырып, халықаралық кәсіпкерлік және сауда-экономикалық қызметті реттейтін нормалар мен қағидаларды келісу бойынша ЕАЭО-мен ресми диалогқа кірісу жөнінде табанды өтінішпен жүгінеді. Сыздарлы немістер былай дейді: «Саясат пен экономиканы бөлейік. Саяси ұрандарды саясаткерлерге қалдырамыз, ал іскер адамдарға 700 миллион халқы бар ЕО мен ЕАЭО ортақ нарығын құруға мүмкіндік беру керек». Осыған байланысты іскер топтардың өкілдері Қазақстанның астанасында 2010 жылғы 2 желтоқсанда қол қойылған ЕҚЫҰ-ның Астана декларациясын еске салады. Сол кезде Президент Н.Ә. Назарбаевтың еуразиялық қауіпсіздік туралы идеясы алғаш рет қолдау тапқаны белгілі.

Осыған орай, неміс кәсіпкерлері Қазақстан басшысы Н.Ә. Назарбаев «Лиссабоннан Владивостокқа дейін бірыңғай экономикалық кеңістік» құру туралы келіссөздердің үйлестірушісі бола алады деп санайды. Сондықтан олар біздің еліміздің көшбасшысына осы бағытта тәжірибелік

жұмысты бастауды сұрайтын ресми хатпен жүгінді. Бұл бастаманы ГФР-дың «Сименс», «Бош» және т.б. жетекші концерні қолдады.

Аталған бастама ГФР-да барынша қолдау тауып отыр. Осылайша, жуық арада Неміс экономикасы Шығыс комитетінің төрағасы Вольфганг Бюхеле Германия Ресейді «стратегиялық серіктес» деп санауды жалғастырып, «Лиссабоннан Владивостокқа дейін» бірыңғай экономикалық кеңістік құруға ұмтылып отырғанын мәлімдеді [26].

Сонымен қатар, неміс кәсіпкерлері осы ынтымақтастық көпірін Қытайға дейін ұзартуға болады деп санайды. Сонда «ЕО + ЕАЭО + Жібек жолының экономикалық белдеуі» формуласы жалпыға бірдей әмбебап болады. Бұл супер нарықта Қазақстанға, оның транзиттік мүмкіндіктерін ескере отырып, жетекші орындардың бірі тиесілі болады.

Біз ұзақ жолдың басында тұрмыз. Бұл жағдайда, біздің ойымызша, «Мың лиға саяхат алғашқы қадамнан басталады» деген қытай мақалы өте орынды болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Могерини выступила за пересмотр отношений ЕС с Россией/
<http://www.dw/de/15.01.2015>.
2. Назарбаев Н.А. Встреча с председателем Совета Федерации Федерального собрания Российской Федерации В.Матвиенко, Астана, 11 мая 2016 г./ <http://www.nomad.su/?a=3-201605120030/>
3. Назарбаев Н.А. Мы призываем сформировать географию устойчивого мира. Встреча с общественными и политическими деятелями США. Вашингтон, фонд Карнеги, 1 апреля 2016 г./ <http://www.inform.kz/rus/article/2887645/>
4. Путин В.В. выступление на церемонии открытия Международного форума «Один пояс-один путь». Пекин, 14 мая 2017 г./ kremlin.ru/events/president/news/54491/

5. Лавров С.В. Выступление на «Правительственном часе» в Совете Федерации Федерального собрания РФ (Москва, 15 декабря 2017 г.)// mid.ru/ru/press_service/minister_speeches//asset_publisher/70vQR5kJWVmR/content/id/2992396/-15.12.2017.
6. Эдерер М. Нынешний период может стать более опасным, чем холодная война.//«Коммерсантъ», 15 февраля 2018 г.
7. Немецкий министр призвал Москву к отмене продуктового эмбарго // <http://www.dw.com/ru/немецкий-министр-п.../-18.01.2018>.
8. Цит. по: «Дракон страшнее медведя»// *Время.Кз*, 14.02.2018.
9. Миков М. «Эксклюзив: совместное строительство «Пояса и пути» – важный путь создания человеческого сообщества с единой судьбой» // http://Russian.news.cn/2018-03/05/c_137018193/-5.03.2018.
10. Заявление для прессы по итогам российско-китайских переговоров. Москва, Кремль, 8 мая 2015 г./ [http:// kremlin.ru/events/president/transcripts/49433/](http://kremlin.ru/events/president/transcripts/49433/)
11. Сопряжение китайского Шелкового пути и ЕАЭС: старт дан// <http://eurasiancenter.ru/news/20160401/1004347264.html/>
12. Посол КНР в РК Чжан Ханьхой: Мосты между Казахстаном и Китаем укрепляются// <http://www.inform.kz/ru/mosty-mezhdu-kazahstanom/> 16.06.2017.
13. Си Цзиньпин и Нурсултан Назарбаев договорились содействовать здоровому и стабильному развитию китайско-казахстанского всестороннего стратегического партнерства на более высоком уровне// rusian.news.cn/2017-06/08/c_136350535.htm/-08.06.2017.
14. Чжан Вэй, Генеральный консул КНР в Алматы. «Когда всем хорошо мир благополучен»// Russian.people.com.cn/n3/2018/0211/c95181-9426453.html-11.02.2018.
15. Формируется новая архитектура трансказахстанских транспортных коридоров // <http://www.nomad.su/?a=4-201706160025/-15.06.2017>.
16. Курсирующие между Китаем и Европой грузовые поезда содействуют развитию торговли// Russian.people.com.cn/n3/2018/0302/c31520-9432171.html/-2.03.2018.

17. Посол КНР в РК Чжан Ханьхой: Мосты между Казахстаном и Китаем укрепляются// <http://www.inform.kz/ru/mosty-mezhdu-kazahstanom/> 16.06.2017.
18. 8-е заседание Казахстанско-Китайского комитета по сотрудничеству в Астане// <http://www.nomad.su/?=3-201704200036-20.04.2017>.
19. По итогам заседания Китайско-Казахстанского делового совета подписано 22 соглашения на 7 млрд долларов/Russian.news.cn/2017-06/09/c_136351105.htm- 09.06.2017.
20. Назарбаев Н.А. Мы призываем сформировать географию устойчивого мира. Встреча с общественными и политическими деятелями США. Вашингтон, фонд Карнеги, 1 апреля 2016 г. <http://www.inform.kz/rus/article/2887645/>
21. Валовая Т.Д. Экономическая интеграция в рамках ЕАЭС является дополнительным фактором, способствующим достижению государствами-членами Целей в области устойчивого развития.//www.eurasian.org/ru/nae/news/Pages/22-02-2018-3.aspx/- 22.02.2018.
22. Внешнеторговый оборот Республики Казахстан в январе-декабре 2017 г.//Бюллетень Комитета по статистике (ноябрь 2017 г.). Министерство национальной экономики РК// http://stat.gov.kz/faces/publicationsPage/publicationsOper/homeNumberCrossTrade?_aftcop/
23. Бочарников М.Н. Россия – Казахстан: четверть века дипломатических отношений и партнерства// www.rfembassy.kz/Im/news/press_releases/?cid=08&rid=896/- 5.12.2017.
24. Никонов А. Россия может потребовать \$800 млн с металлургов Казахстана// <https://365info.kz/2018/02/rossiya-mozhet-potrebovaty/-01.02.2018>.
25. Встреча Владимира Путина с Президентом Республики Казахстан Нурсултаном Назарбаевым. Москва, Кремль, 27 декабря 2017 г.//<http://www.kremlin.ru/events/president/news/-27.12.2017>.
26. Восточный комитет немецкой экономики призвал Путина помириться с ЕС// www.dw.com/ru/восточный-комитет-немецкой-экономики-призвал-путина-помириться-с-ес/a-42986044/ 15.03.2018.

Халықаралық тәртіпті қайта қалыптастыру тұрғысындағы Қазақстан-Ресей қатынастары*

COVID-19-жаһандық апат

Әлем қиын кезеңді бастан кешуде. Қазақстан Президенті Қ.К. Тоқаевтың айтуынша, коронавирус әлемдік қоғамдастық үшін қатаң сынаққа айналып, халықаралық ынтымақтастықтың кемші тұстарын айқын көрсетіп берді. Пандемия жаһандық державалар арасында сенім дағдарысын күшейтті. Алдын алу дипломатиясы мен жанжалды реттеудің қолданыстағы тетіктері елеулі кедергілерге ұшырады. Терроризм, түрлі гибридті соғыстар, климаттың өзгеруі мен қарулы шабуылдар қауіпсіздікке төнетін қатерлерді күшейтіп отыр [1].

Біз коронавирустық індетке, климаттың өзгеруіне, кедейлікке, терроризмге қарамастан лагерьлерге бөліну күшейетін заманда өмір сүріп жатырмыз. Адамдарды бірлесіп құтқару жолдарын іздеудің орнына жекелеген елдер «вакциналық ұлтшылдыққа» ұрынды, нәтижесінде экономикасы әлсіз мемлекеттер вакцина алу мүмкіндігі жоқ болып шықты.

---

* Россия и Казахстан: 30 лет стратегического партнерства и всестороннего сотрудничества – Қазақстан және Ресей: стратегиялық әріптестік пен жан-жақты ынтымақтастықтың 30 жылы: Материалы Международной научно-практической конференции (Москва, 20 апреля 2021 г.) / Под общ. ред. З.К.Шаукеновой, А.К. Аликберова. – Нур-Султан – Москва: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, Институт востоковедения Российской академии наук, 2021. – С. 130-149.

Коронавирус және Қазақстан-Ресей қатынастары

Коронавирустың салдарынан мемлекеттер арасындағы қатынастар «менің үйім – менің қамалым», «әркім өзі үшін» форматтарына ауысты. Өткен жылдың көктемінде пандемияның басында дамыған мемлекеттер арасындағы қарым-қатынас шекараларын жауып, бір-бірінен оқшауланған кезде ерекше таң қалдырды. АҚШ мұның жарқын мысалы, ол алдымен өз шекарасын ЕО-ға мүше елдерден, содан кейін Канададан жауып тастады.

2020 жылдың көктемінде Еуропалық Одаққа мүше мемлекеттер Италияға жедел медициналық көмек көрсету, соның ішінде: жасанды желдету аппараттарын, сынақ жүйелерін, қорғаныс маскаларын және т.б. жеткізу туралы өтінішіне құлақ аспады. Еуропалық Одаққа мүше басқа елдерге қорғаныс маскаларын экспорттауға тыйым салған Германия үкіметінің қатал ұстанымы ешкімді таңқалдырмады. Брюссель коронавирусты емдеу үшін дәрі-дәрмектер мен медициналық техниканы ЕО-дан тыс жерлерге әкетуге тыйым салатынын айтты.

Осыған байланысты Қазақстан мен Ресей қарым-қатынастың түбегейлі қарама-қарсы сипатын көрсетті, олар коронавирустық пандемияны жеңу үшін басынан бастап ынтымақтастықта болды. 2020 жылдың 20 наурызында Президенттер Қ.К. Тоқаев пен В.В. Путин телефон арқылы коронавирус індетінің таралуын болдырмау үшін жүйелі іс-шараларды үйлестіріп, іске асыру жөнін талқылады. Бұған дейін Ресей Қазақстанға 40 мың сынақ тестін жіберген болатын [2]. Кейін қазақстандық тарапқа тағы 60 мың сынақ тесті жіберілді.

7 жылдың 2020 шілдесінде Ресей үкіметі Қазақстанға РФ ТЖМ ұшақтарымен жеткізілген дәрі-дәрмектерді, жеке қорғаныс құралдарын, медициналық бұйымдарды сатып алу үшін Қазақстанға 150 миллион рубль көлемінде гуманитарлық көмек көрсетті.

Өткен жылдың жазында Қазақстанға облыстық ауруханалардың инфекциялық бөлімшелерінде жұмыс істеу үшін бірнеше ресейлік дәрігерлер тобы жіберілді. Атап айтқанда, 6 жылдың 2020 шілдесінде Ресей ТЖМ арнайы рейсімен Ресейдің Денсаулық сақтау министрлігі мен Роспотребнадзор дәрігерлер тобы келді. 32 адамнан тұратын топқа пандемиямен күресте қазақстандық дәрігерлерге консультациялық және практикалық көмек көрсеткен эпидемиологтар, вирусологтар және басқа да бейінді бағыттағы дәрігерлер кірді.

Президент Қ.К. Тоқаев пен Ресей президенті В.В. Путин Қарағандыдағы фармацевтикалық комбинатта ресейлік «Sputnik V» вакцинасын өндіру туралы келісімге қол жеткізді, онда 2020 жылдың 15 наурызына қарай 20 мың доза өндірілді және жыл соңына дейін 600 мың доза өндіру жоспарлануда [3]. 2021 жылдың соңына дейін Қазақстанның 6 миллион азаматын вакцинациялау жоспарлануда.

Үстіміздегі жылдың 22 наурызында Мәскеуде ҚР және РФ Үкімет басшыларының келіссөздерінде Қазақстанға «Sputnik V» ресейлік вакцинасының 4 миллион дозасын жеткізу туралы келісімге қол қойылды.

Осылайша, қазіргі жағдайда, елдер мен континенттердің шекараларын оңай еңсеретін коронавирус тек егемен мемлекеттердің тұрақтылығын, мемлекетаралық қатынастарды ғана емес, сонымен қатар халықаралық және аймақтық ұйымдарды сынаққа алған кезеңде, Қазақстан-Ресейдің одақтастық қатынастары өзінің беріктігі мен сенімділігін танытты.

*Еліміздің сыртқы саяси басымдықтары туралы
Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының
2020-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы*

2020 жылғы 6 наурызда ҚР Президенті Қ.К. Тоқаев Қазақстан Республикасының сыртқы саясатының 2020-2030 жылдарға арналған жаңа тұжырымдамасын бекітті, онда Қазақстан Республикасының таяудағы онжылдыққа арналған сыртқы саяси басымдықтары тұжырымдалған.

Қазақстанның жаңа сыртқы саяси тұжырымдамасында Ресей Федерациясымен қатынастарға ерекше мәртебе берілді, атап айтқанда – «Ресей Федерациясымен одақтастық қатынастарды» одан әрі дамыту [4] күшейтіледі.

Қазақстанның басқа жетекші елдермен қарым-қатынасының форматы былайша тұжырымдалған:

- ҚХР-мен жан-жақты стратегиялық әріптестік;
- АҚШ-тағы кеңейтілген стратегиялық серіктестік;
- Орталық Азия мемлекеттерімен стратегиялық өзара қарым-қатынастар;
- Еуропалық Одақпен және ЕО-ға мүше мемлекеттермен кеңейтілген әріптестік және ынтымақтастық.

Көпжақты дипломатия саласында Қазақстанның басым бағыттары ретінде Қазақстан мен Ресей жетекші орын алатын ұйымдар көрсетілген. Атап айтқанда:

- Еуразиялық экономикалық одаққа (ЕАЭО) қатысушы мемлекеттермен тығыз қатынасты жалғастыру;
- Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттермен екіжақты және көпжақты өзара қатынастарды дамыту;
- Орталық Азия өңіріндегі көпжақты диалог пен ынтымақтастықты кеңейту;
- Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының (ШЫҰ), Азиядағы сенім шараларын әзірлеу жөніндегі кеңестің (АӨСШК) қызметіне белсенді қатысу [5].

Қазақстан Республикасының Ресей Федерациясымен қатынастары. Саяси саладағы ынтымақтастық.

Тәуелсіздік алған сәттен бастап Қазақстан өркениетаралық, конфессияаралық және этносаралық диалогты нығайтуды жақтай отырып, Өзін Батыс пен Шығыс арасын байланыстырушы буын ретінде көрсетіп келеді. Осыған баланысты Қазақстан мен Ресей объективті түрде өзара стратегиялық әріптес, одақтас. Ресей ядролық держава ретінде Қазақстан үшін ұлттық қауіпсіздіктің кепілгерлерінің бірі. Өз кезегінде, Қазақстан Ресейді оңтүстік-шығыс бағытындағы сын-қатерлер мен қауіптерден қорғайды, сондай-ақ Ресей үшін Азия елдерімен байланыстырушы көпір болып табылады.

Ресей Федерациясы Қазақстан Республикасының тәуелсіздігін 1991 жылдың 17 желтоқсаны – тәуелсіздік жарияланғаннан кейінгі келесі күні таныды. Қазақстан өз кезегінде Ресейдің тәуелсіздігін 1991 жылдың 20 желтоқсанында мойындады.

Қазақстан мен Ресей арасындағы 7.513 шақырымдық шекара әлемдегі ең ұзын құрлықтық шекара болып табылатынын, оның бойында 7 қазақстандық және 12 ресейлік аймақ бар екенін ескеру қажет.

Негізгі екі жақты құжаттар Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасындағы достық, ынтымақтастық және өзара көмек туралы шарт (1992 ж. 25 мамыр) және ХХІ ғасырға бағдарланған мәңгілік достық пен одақтастық туралы Декларация (1998 ж. 6 шілде) болып табылады.

Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасындағы өзара тиімді ынтымақтастықтың дамуы көбінесе тарихтың, мәдениеттің, дәстүрлердің, менталитеттің ортақтығымен ғана шектелмейді. Еуразиялық мемлекеттер болып табылатын Қазақстан мен Ресей де ұқсас полиэтникалық жағдай қалыптасқан: Қазақстанда 4 миллионға жуық этникалық орыстар, ал Ресейде бір миллионға жуық этникалық қазақтар тұрады.

Қазақстан мен Ресейдің, қазақ және орыс этностарының өзара қарым-қатынастары әртүрлі, кейде күрделі тарихи жағдайларда дамыды. Тарихи өткенге, оның ішінде кеңестік кезеңге диалектикалық тұрғыдан қарау керек. Ресей және кеңес мемлекеттерінде орын алған қайғылы оқиғалармен қатар, Қазақстан Республикасының егемен мемлекет ретінде қалыптасуы үшін дәл осы кеңестік кезеңде әлеуметтік-экономикалық және саяси алғышарттар жасалғанын мойындау керек. Өткен ортақ тарихи кезеңдегі теріс проблемаларды біржақты айту, әкімшілік-командалық жүйенің кемшіліктерін тек тек бір этникалық топтан көру, айыптауы дұрыс емес және тек Ресеймен және басқа көрші мемлекеттермен қарым-қатынастың нашарлауына әкелуі мүмкін.

Осыған байланысты Ресей Федерациясы Мемлекеттік думасының депутаттары В.Никонов пен С.Федоров күтпеген мәлімдеме жасады, оларға кейінірек Ресей Федерациясының бұрынғы Мәдениет министрі В.Мединскийдің Қазақстан аумақтары туралы пікірі қосылды. Қазақ руссофобтары үшін бұл жағдай тамаша тарту болды, ойланбай айтылған демагогиялық мәлімдемелерде көтерілген мәселе бойынша РФ-ның Сыртқы істер министрі С.Лавров, қорғаныс министрі С.Шойгу жауап берді.

Бұл мәселе бойынша ҚР-ның РФ-дағы Елшісі Е.Көшербаев нақты жауап берді, ол ресейлік саясаткерлерге өз сөздерінде өте сақ болуға және әртүрлі қауесеттер мен жорамалдарға себеп бермеуге шақырды. Е.Көшербаевтың айтуынша, көптеген ресейлік депутаттардың қазіргі таңда Қазақстанға қатысты пікірлері оң бағыт алған, себебі ресейлік тарап «мұндай жөнсіз мәлімдемелер Ресей Федерациясының ресми ұстанымына қайшы және екі мемлекет арасындағы бейбіт көршілікке, одақтастық қатынасқа кері әсерін тигізеді» деп түсінеді [6].

Ресей Федерациясының ҚР-дағы Елшісі А.Бородавкин де принципалды ұстаным ұстанатынын көрсетті, ол

2021 жылғы 10 ақпанда берген сұхбатында мынаны мәлімдеді: «бұл мәлімдемелер Ресейдің ресми ұстанымына қайшы келеді. Біздің елдеріміз арасындағы шекара Шартпен бекітілгенін және ұзындығы бойынша толық межелегенін атап өткім келеді. Ресей-Қазақстан арасындағы күн тәртібінде аумақтық бөліністі қайта қарау жөніндегі талаптар жоқ. Ресей Федерациясы Қазақстан Республикасының егемендігін, тәуелсіздігін және аумақтық тұтастығын құрметтейді. Бұл ретте шекара Ресей мен Қазақстанды бөлмейді, одақтастар мен интеграциялық әріптестер болып табылатын елдеріміз бен халықтарымызды біріктіреді. Ресей мен Қазақстан арасындағы достық қатынастарға зиян келтіру мақсатын көздейтіндер ғана «аумақтық бөліністі қайта қарау бойынша тақырыпты» жасанды түрде көтеруді жалғастыруда. Ал Қазақстан мемлекетінің қазіргі шекарасының қалыптасуының көпғасырлық тарихына келетін болсақ, бұл біздің елдеріміз арасындағы сыртқы саяси жанжал тудыруға себеп емес, бұл ғалымдардың зерттеу нысаны [7].

Еуразия кеңістігінде қауіпсіздіктің кең және ашық кеңістігін және өзара тиімді экономикалық және гуманитарлық ынтымақтастықты құру екіжақты ынтымақтастықтың маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

ҚР мен РФ арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастық.

Ресей Федерациясы Қазақстанның ең ірі сауда серіктесі болып табылады (ҚР тауар айналымының 21,3%), одан кейін Қытай (15,9%) және одан әрі Франция, Италия, Нидерланды, АҚШ, Германия, Испания, Түркия, Жапония, Корея Республикасы.

2020 жылы коронавирус пандемиясы мен жаһандық экономикалық рецессия Қазақстанның сыртқы сауда байланысына теріс әсер бергеніне қарамастан, Қазақстан-Ресей тауар айналымы 2020 жылы \$ 18,2 миллиардты (2019 жылы –

\$ 19,6 миллиард, яғни Қазақстанның барлық сыртқы сауда айналымының 20,21%) құрады. Ал Қазақстанның әлемнің жетекші державасы – АҚШ – пен тауар айналымы, әдетте, \$ 2 млрд – тан аспайды (2020 жылы – \$ 1,3 млрд; 2019 жылы – \$ 2 млрд; 2018 жылы – 2,1 млрд; 2017 жылы – \$ 1,3 млрд.).

Қазақстанда Ресей капиталының инвестициясы арқылы 10 мыңнан астам кәсіпорын жұмыс істейді, бұл шетелдік қатысуы бар кәсіпорындардың жалпы санының 36,1%-ын құрайды. Салыстыру үшін: Қазақстанда 700-ден астам американдық кәсіпорын өз қызметін жүзеге асырып отыр.

Үстіміздегі жылдың 23 наурызында Қазақстан мен Ресей Президенттерінің телефон арқылы сөйлесуі барысында сауда-экономикалық және әскери-техникалық ынтымақтастықтың қазіргі жай-күйіне, сондай-ақ Қазақстанда цифрлық платформа құру туралы келісімге жоғары баға берілді. Қ. Тоқаев авиация, автомобиль жасау, химия индустриясы салаларындағы бірлескен жобаларға қатысты қанағаттанушылық білдірді. Оның пікірінше, осы жылдың көктемінде Қазаңда екі мемлекет Үкіметтері арасында 2021-2025 жылдарға арналған экономикалық ынтымақтастықтың кешенді бағдарламасына қол қою сәті өтеді. Мемлекет басшылары Еуразиялық экономикалық одақтың әлеуетін одан әрі нығайтуға қатысты ұстанымдардың бір екенін атап өтіп, әріптестіктің осы бағыты бойынша тығыз өзара іс-қимыл жасауға келісті [8].

ҚР Президенті Қ. Тоқаевтың пікірінше, энергетика саласындағы екіжақты ынтымақтастық белсенді дамып келеді. «Теңіз-Новороссийск» мұнай құбыры бойынша Каспий құбыр консорциумы шеңберінде әлемдік нарыққа 500 миллион тоннадан астам мұнай жеткізілді. Қазақстандық «теңіз», «Королевское», «Қарашығанақ» кен орындарында, сондай-ақ трансшекаралық «Хвалынское», «Центральное», «Құрманғазы» кен орындарында бірлескен

жұмыстар табысты жүргізілуде. «Лукойл» компаниясы Алматы облысында дайын майлар өндіретін кәсіпорынды іске қосты [9].

2021 жылғы 22 наурызда Мәскеудегі үкіметаралық келіссөздерде ҚР мен РФ Үкіметінің басшылары А. Мамин, М. Мишустин екіжақты сауда-экономикалық ынтымақтастықтың өзекті мәселелерін талқылады. А. Маминнің РФ Өнеркәсіп және сауда министрі Д. Мантуровпен және ресейлік тікелей инвестициялар қорының бас директоры К. Дмитриевпен (өңдеуші өнеркәсіптегі – фармацевтика, машина жасау, металл өңдеу, химия өнеркәсібіндегі бірлескен жобаларды іске асырудың жай-күйі мен перспективалары, сондай-ақ екіжақты форматта және ЕАЭО шеңберінде сауданы кеңейту); «Росгеология» басқармасының төрағасы С.Горковпен (геология саласындағы екіжақты өзара іс-қимылдың өзекті мәселелері); «Роскосмос» мемлекеттік корпорациясының бас директоры Д. Рогозинмен (ғарыш саласындағы ынтымақтастық жобалары) жұмыс кездесулері сәтті өтті.

Қазақстан-Ресей іскерлік ынтымақтастығының маңызды құрамдас бөлігі өзара инвестициялар болып табылады. Президент Қ.К. Тоқаев Ресей мен Қазақстанның XVI өңіраралық ынтымақтастық форумында (Омбы, 2019 жылғы 7 қараша) сөйлеген сөзінде 2005 жылдан бастап 2018 жылға дейін Ресей экономикасына салынған қазақстандық инвестициялар көлемі \$ 4 миллиардтан астам соманы құрағанын атап өтті. Қазақстан экономикасына Ресей инвестицияларының жинақталған көлемі тек 2005-2020 жылдары ғана \$ 40 млрд-тан асты [10]. Осыған байланысты Ресейден Қазақстан экономикасына тікелей инвестициялар көлемі АҚШ-тан ТШИ көлемінен едәуір асып түсетінін атап өту қажет, мәселен, тәуелсіздік жылдары Қазақстан экономикасына АҚШ-тан ТШИ көлемі негізінен мұнай-газ секторында \$ 36,5 млрд құрады.

Екіжақты ынтымақтастықтың өзегі өңіраралық ынтымақтастық болып табылады, оған тауар айналымының 70%-ы тиесілі. Қазіргі уақытта Қазақстанның барлық облыстарымен өзара тиімді байланыстарды Ресейдің 85 субъектісінің 76-сы жүзеге асырады. Қ.К. Тоқаевтың В. Путинмен ү.ж. 23 наурызда өткен телефон арқылы сөйлесуі кезінде екі көшбасшы кезекті XVII аймақаралық форумды мүмкіндігінше бетпе-бет форматта өткізудің маңыздылығын атап өтті, бірақ егер бұл мүмкін болмаса, онда бейнеконференциялық байланыс режимінде өткізетіндерін айтты [11].

2020 жылғы 20 қарашада «Астана» халықаралық қаржы орталығының алаңында Қ.К. Тоқаевтың қатысуымен цифрландыру саласындағы ынтымақтастық туралы Қазақстан-Ресей меморандумдарына қол қойылды.

Сонымен қатар, бірқатар шешілмеген проблемалар бар. Қазақстан өз тауар өндірушілердің Ресей нарығына шығуына тосқауыл болатын шектеулерді жоюды ұсынады.

Біздің еліміз Еуразияның солтүстігі мен Оңтүстігін, батысы мен шығысын, Еуропалық одақ, Таяу Шығыс және Оңтүстік – Шығыс Азия елдерін біріктіретін Еуразиялық көлік-логистикалық хабқа айналумен үдемелі қарқынмен айналысады. Соңғы онжылдықта Қазақстан өзінің көлік инфрақұрылымына \$30 миллиардтан астам инвестиция салды. 2 мың шақырымнан астам темір жол салынды, 7 мың шақырым автомагистраль қайта жаңартылды. Жыл бойы 5 порт, 5 Мұнай-газ трансшекаралық газ құбыры, 2 трансшекаралық теміржол магистралі, 1 Халықаралық шекара маңы ынтымақтастық орталығы пайдалануға берілді.

2025 жылға дейін Қазақстан көлік-логистикалық жобаларға қосымша \$20 миллиард инвестиция салуды жоспарлап отыр.

Қазақстан арқылы қазір 9 теміржол, 6 Автомобиль және 4 халықаралық әуе дәлізі өтеді. Қытайдың Ляньюньган пор-

тындағы логистикалық орталықтың құрылысы Қазақстанға алғаш рет Тынық мұхитына тікелей шығуға мүмкіндік берді.

Айта кету керек, көлік тасымалы айтарлықтай тиімді бизнес болып табылады. Қазіргі уақытта көлік логистикасы Қазақстанның жалпы ішкі өнімінің (ЖІӨ) 8,1%-ын құрайды. 2009 жылдан бастап Қазақстандағы жүк тасымалдарының көлемі 2 есеге жуық – 2019 жылы 2,4 миллиард тоннадан 4,2 миллиард тоннаға дейін ұлғайды. Бұл ретте жүк машиналарының үлесіне жүк тасымалдарының 80,6%, теміржол көлігінің үлесіне – 10,9%, құбыржолдарға, теңіз кемелері мен әуе көлігіне – 8,6% жүк келеді.

Осыған орай Қазақстан Батыс Еуропа - Батыс Қытай автомобиль жолы (Ресей, Қазақстан арқылы) бойынша транзиттік жүк тасымалдарын тезірек іске қосуды қолдайды. Автомагистральдың бағыты (8.445 км.): Петербург – Мәскеу – Нижний Новгород – Қазан – Орынбор – Қазақстан – Қытай – Сары теңіз жағалауындағы Ляньюньган қаласына дейін айқындалған. Қытай мен Қазақстан өз учаскелерін тиісінше 3425 және 2787 шақырым жол салды. Ал Ресей, көптеген уәделеріне қарамастан, өзінің 2233 шақырымын ең жақсы жағдайда 2030 жылға дейін салады.

Біз ҚХР Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданынан Қазақстанның Шығыс Қазақстан облысы арқылы Ресейдің Омбы облысына арасындағы автомобиль бағыттары бойынша жүк тасымалдауды ұйымдастыру жөніндегі Қытайдың бастамаларын қолдаймыз.

Қазақстан мен Ресей Жеңістің одақтастары мен мұрагерлері

1998 жылғы 6 шілдеде Мәскеуде Қазақстан мен Ресей Президенттері маңызды құжатқа – «Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасындағы ХХІ ғасырға бағдарланған мәңгілік достық пен одақтастық туралы Декларацияға» қол қойғанын еске салғым келеді. Бұл құжаттың бірегейлігі оның атауында: әңгіме екі Дос мемлекет арасын-

дағы мәңгілік достық туралы ғана емес, ХХІ ғасырға бағдарланған одақтастық туралы да болып отыр.

Жоғарыда аталған декларацияның негізінде одақтастық туралы айтылады. Бұл көп жоспарлы қатынастардың жаңа деңгейі. Иә, біздің елдеріміздің арасында проблемалар туындауы мүмкін, өйткені олар өздерінің ұлттық мүдделері бар екі тәуелсіз мемлекет. Бірақ одақтастық қағида-даттарын ескере отырып, біз халықаралық аренада – БҰҰ, ЕҚЫҰ, ТМД, ЕАЭО, ҰҚШҰ, ШЫҰ және басқа да халықаралық ұйымдар форматында басшылыққа алуға тиіс ортақ стратегияны әзірлеуіміз керек.

Осыған орай Президент Қ.К. Тоқаевтың Ресеймен одақтастық ретінде мемлекеттік қатынастардың сипатын анықтаудағы қағида-даты ұстанымын атап өткім келеді. Қ.К. Тоқаев Қазақстан Президенті лауазымына тағайындалғанға дейін Қазақстан мен Ресейдің одақтас екенін бірнеше рет айтқан болатын. 2019 жылғы 3 сәуірдегі өзінің Ресейге алғашқы ресми сапары кезінде президент Қ.К. Тоқаев 1992 жылғы Қазақстан-Ресей шартын дайындауға тікелей қатысқанын еске салды, оның айтуынша, «Біз елдеріміз арасындағы одақтастық қатынастарға көштік...». Ол Біз,- деп атап өтті, бұдан әрі Қазақстан басшысы: «... одақтастық қатынастардың не екенін және осыдан туындайтын міндеттемелерді жақсы түсінеміз, олар экономика, саясат, халықаралық қатынастар, гуманитарлық сала болсын барлық салаларда тығыз екіжақты өзара іс-қимылдың маңызды негізін қалайды» [12].

Қ.К. Тоқаев Қазақстан-Ресей одақтастық қатынастарына қатысты өзінің нақты ұстанымын қазіргі уақытта өзгерткен жоқ. Ү.ж. 8 сәуірде Қазақстанға жұмыс сапарымен келген РФ Сыртқы істер министрі С. Лавровпен кездесу барысында Қ.К. Тоқаев: «Қазақстан мен Ресей одақтас, стратегиялық әріптес болып табылады», – деп атап өтті [13].

Қ.К. Тоқаев кеңес халқының фашистік Германияны Ұлы Жеңісіне қатысты тағы бір өзекті мәселе бойынша да

қағидатты ұстанымды ұстанады. Атап айтқанда, 2019 жылғы 3 қазанда Сочи қаласында РФ Президенті В.В. Путинмен кездесуде Қазақстан басшысы «Ұлы Отан соғысындағы Жеңіс – бұл біздің ортақ мерекеміз», – деп мәлімдеді. Сонымен бірге Қ.К. Тоқаев: «Мен өзім майдангердің ұлымын, ағам Тверь облысы Ржев ауданы Трубино ауылында жерленді», – деп өткенді еске алды. Сондықтан, Қ.К. Тоқаев: «Біз, әрине, Қазақстанда Ұлы Жеңіс үшін өз өмірлерін қиған жауынгерлерімізді еске алатын боламыз», – деп атап өтті [14].

Президент Қ.К. Тоқаевтың мұндай ұстанымы Қазақстан халқының басым көпшілігінің қолдауына ие. Бұған көптеген ондаған мың қазақстандықтар қатысатын Қазақстан қалаларындағы жыл сайынғы «Мәңгілік полк» шеруі дәлел бола алады.

Қазақстан мен Ресей екіжақты қатынастар форматында ғана емес, өңірлік және халықаралық ұйымдар – Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы (ШЫҰ), Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы (ҰҚШҰ) және т. б. аясында да ынтымақтастыққа мүдделі.

Терроризмге, сепаратизмге, экстремизмге қарсы іс-қимыл жөніндегі, оның ішінде терроризмге қарсы бірлескен әскери жаттығулар өткізу, есірткінің заңсыз айналымына қарсы бірлескен күрес жөніндегі қазақстан-ресей ынтымақтастығының ерекше маңызы бар. Осыған байланысты ҰҚШҰ-ны үдемелі сын-қатерлер мен қауіптерге бейімделген көпфункционалды халықаралық қауіпсіздік құрылымына айналдыру өзекті болып табылады. Орталық Азиядағы қауіпсіздік қатерлеріне бірлесіп ден қою жүйесін құруды қоса алғанда, ШЫҰ-ның Өңірлік терроризмге қарсы құрылымының қызметін жетілдірудің маңызы зор.

Әскери саладағы екіжақты ынтымақтастық

2020 жылғы 16 қазанда Астанада Қазақстан мен Ресей Қорғаныс министрлері әскери ынтымақтастық туралы екі-

жақты шартқа қол қойды. РФ Қорғаныс министрі С.Шойгудың айтуынша, Қазақстан Ресейдің негізгі стратегиялық одақтасы және жақын серіктесі болып табылады. Ресейдің осындай кең және терең әскери ынтымақтастығы бар жалғыз елдің бірі [15]. 2021 жылғы 26 наурызда Ресей президенті В.Путин Мемлекеттік Думаға Ресей мен Қазақстан арасындағы Әскери ынтымақтастық туралы шартты ратификациялау туралы заң жобасын енгізді.

Екіжақты ынтымақтастықтың негізгі элементі бірлескен жауынгерлік даярлық, әскери-техникалық өзара іс-қимыл және кадрлар даярлау мәселелері болып қала береді. Қазақстан Қорғаныс министрлігінің ақпараты бойынша, өткен жылдар ішінде еліміздің Қарулы Күштері авиациялық техниканың, ӘШҚҚ құралдарының, Әскери-теңіз күштерінің мүліктерінің, оқ-дәрілер мен Ресейлік өндірістің қосалқы бөлшектерінің едәуір санын сатып алды. Қазақстан Ресей Қорғаныс министрлігінің әскери оқу орындарында Ресейдің мамандандырылған әскери орталықтары базасында жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру және әскери қызметшілерді қайта даярлау бағдарламалары бойынша кадрлар даярлауға мүдделі. Бүгінгі таңда Ресейдің әскери жоғары оқу орындарында 731 қазақстандық әскери қызметші өтеусіз негізде білім алуда.

Қазақстан мен Ресей қорғаныс министрліктері арасындағы екі жақты әскери ынтымақтастық жоспарына сәйкес қазіргі уақытта Қазақстанда Ресей Қорғаныс министрлігі сынақ полигондарының жұмыс істеуі жолға қойылды, жеңілдетілген тәртіппен Қазақстан аумағы арқылы Ресей әскери жүктерінің транзиті мәселелері шешілуде, Қазақстанға Ресей әскери мақсаттағы өнімінің экспортының көлемі үнемі өсіп келеді.

Қазақстан Президенті Қ.К. Тоқаев Ресей Федерациясының Қорғаныс министрі С. Шойгуды екі жақты әскери және әскери-техникалық ынтымақтастықты дамытуға қосқан

үлесі үшін І дәрежелі «Достық» («Достық») орденімен марапаттады [16].

Мәдени-гуманитарлық саладағы ынтымақтастық.

Ресейдің Қазақстандағы және Орталық Азияның басқа елдеріндегі беделі мен ықпалы ғасырлар бойы әскери күш, экономиканың, өнеркәсіптік өндірістің дамыған деңгейімен ғана емес, сонымен бірге ғылымның, білімнің, мәдениеттің, әдебиеттің, өнердің жоғары деңгейімен де байланысты болды. Сондықтан Ресейдің болашақта жоғары әлеуметтік-экономикалық мәдени-гуманитарлық даму елі болып қала бергені жөн болар еді.

Осыған байланысты біз Россотрудничествоның жаңа басшысы Е.Примаков өз қызметінің ауырлық орталығын Қазақстанға және ТМД-ның басқа елдеріне ауыстырады деп сенеміз. Біз әртүрлі көрмелерді өткізумен қатар, Россотрудничество ғылыми, білім беру, Мәдени және тілдік орталықтарды қолдауға, жаңа тәуелсіз мемлекеттердегі азаматтық қоғаммен жұмыс істеуге көбірек көңіл бөледі деп күтеміз.

Біздің ортақ тарихи жадымыз бар, бірақ соңғы 30 жыл ішінде Кеңес Одағының не екенін білмейтін адамдардың жаңа ұрпақтары өскенін ескеру қажет. Демек, жастармен жұмыс жасауда жаңа бірлескен тәсілдер, түйісу нүктелерін, ортақ тақырыптар мен өзара іс-қимыл салаларын іздеу қажет.

Білім беру саласындағы екіжақты өзара байланыс.

Қазақстан мен Ресей екі елдің білім беру және ғылыми ұйымдары арасындағы тікелей байланыстарды, оқытушылар мен студенттер алмасуды, жоғары білікті кадрлар даярлау саласында қолайлы жағдайлар жасауды көтермелейді. 2019-20 оқу жылында Ресейдің жоғары оқу орындарында Қазақстанның 74 мыңға жуық азаматы білім алды, олардың 30 мыңнан астамы – Ресей бюджеті қаражаты есебінен. Бұл ретте жыл сайын Қазақстаннан 9 мыңнан астам талапкер

бюджет орындарына сәтті түседі. Бұл Қазақстандағы ресейлік білімнің қажеттілігін айқын көрсетеді.

Қазақстан және Еуразиялық экономикалық одақ.

Қазақстан мен Ресей еуразиялық кеңістіктегі ықпалдастықтың локомотиві болып табылады. Интеграцияның жалпы әлеуеті есебінен әрқайсысының тұрақтылығы мен қауіпсіздігін нығайтуға бағытталған жаңа Тәуелсіз Мемлекеттер интеграциясының нысаны ретінде Еуразиялық одақ құру идеясын ҚР Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев 1994 жылғы 29 наурызда М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінде ұсынған болатын.

Қазақстан Еуразиялық экономикалық интеграцияның кезең – кезеңмен, әртүрлі жылдамдықты және әртүрлі деңгейлі моделін мынадай схема бойынша ұсынды: ЕурАзЭҚ – Кеден одағы (КО) – бірыңғай экономикалық кеңістік (БЭК) – Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО).

2015 жылғы 1 қаңтарда Еуразиялық экономикалық одақ ресми түрде өз жұмысын бастады. 2015 жылдың бірінші жартысында ЕАЭО-ға Армения мен Қырғызстан қосылды.

Қазақстан халқының көпшілігі ғасырлар бойы ынтымақтастықтың экономикалық, тарихи және мәдени-гуманитарлық салалары бойынша қарым-қатынаста болған Армениямен, Беларусьпен, Қырғызстанмен және Ресеймен интеграциялық ынтымақтастықта болуын қолдайды. Қазақстандағы интеграциялық көңіл-күй өмірінің көп бөлігі КСРО-да өткен аға буын өкілдеріне ғана емес, жастарға да тән.

Қазақстанда ЕАЭО тауарлар, қызметтер, капитал, еңбек ресурстары қозғалысының бірыңғай қағидалары бар экономикалық бірлестік ретінде қарастырылады. Қазақстан ЕАЭО-ның басқа мемлекеттермен ынтымақтастығын кеңейтуді күшейтуді жоспарлайды.

Қазақстанда еуразооптимистермен қатар еуразоскептиктер де бар. Соңғылардың сын пікірлеріне ҚР сауда және интеграция министрі Б. Сұлтанов былай жауап береді: «ЕАЭО-ның Қазақстан үшін маңызы даусыз. 5 жыл ішінде бірыңғай экономикалық кеңістікте тауарлардың, қызметтердің, жұмыс күшінің және капиталдың еркін қозғалысын қамтамасыз ететін ұлтүсті заңнамасының қомақты массиві құрылды. ЕАЭО – да өнеркәсіптік кооперацияға үлкен екіпін жасалып, кейіннен бірлескен өнім Үшінші елдерге шығарылады, ол біздің экономикамызды «құруға» көмектеседі және қалған сенімсіздік дәрежесін төмендетеді» [17].

Сонымен қатар, министр Б. Сұлтановтың айтуынша, ЕАЭО-да көптеген кедергілер мен шектеулер сақталуда, өйткені әрбір ел, оның ішінде Қазақстан да өз өндірушілерінің мүдделерін қорғайды. Бірақ ЕАЭО алаңында бизнестен түсетін, саудада кедергінің болуы туралы шағымдарды қарау мерзімдері үш айды құрайды, ал Дүниежүзілік сауда ұйымында (Қазақстан сол Ресеймен және Қырғызстанмен дауларда өз мүдделерін қорғайтын еді, ЕАЭО болмас еді) мұндай талап қою екі-үш жылға созылуы мүмкін. ЕАЭО-ның тағы бір проблемасы сақталып отырған Ішкі теңгерімсіздік болып табылады, онда Ресей басты сауда орталығы болып қала береді. Дегенмен, Қазақстан үшін өнімді өткізу нарықтары кеңеюде, кедендік төлемдермен шығындар қысқаруда, еркін сауда аймақтары шеңберінде елдердің нарықтарына қол жеткізу жеңілдейді». Вьетнам, Сингапур, Сербия, Иран жекелеген Қазақстанмен, Ресеймен немесе басқа республикалармен емес, тұтастай Еуразиялық одақпен ынтымақтасқысы келетінін назарға алу қажет. Министрдің айтуынша, әлеуетті инвесторлардың көпшілігі өз бизнесінің кірістілігін Қазақстан нарығына бағдар ретінде емес, Ресейге (оның зауральск бөлігіне) экспорт әлеуеті тұрғысынан бағалайды. Қазақстан өзінің тауар өткізу жүйесінде Ауыл шаруашылығы өнімдерінің ағынын Сібірге де бағдарлайды.

Өкінішке орай, Одақ ішіндегі ынтымақтастықтың өзара тиімділігін күшейту мәселелері әлі де бар, жекелеген қатысушыларға санкциялық қысымға байланысты саудада кедергілер мен қиындықтар бар. Бірақ экономикалық және экономикалық емес пайдалар артық, деп есептейді ҚР сауда және интеграция министрлігі [18].

Ресей мен ұжымдық Батыс арасындағы үдей түскен қарама-қайшылық жағдайында Лиссабоннан Владивостокқа дейінгі бірыңғай сауда-экономикалық және гуманитарлық кеңістікті құру, сондай-ақ ЕҚЫҰ-ның Астана декларациясына сәйкес (Астана, 2010 жылғы 2 желтоқсан) еуразиялық қауіпсіздік аймағын құру жаңа қырғи қабақ соғысқа бет бұруға балама бола алады.

*Халықаралық тәртіпті қайта қалыптастыру және
Қазақстан-Ресей қатынастарының келешегі*

Қазіргі уақытта пандемияның әлемдік саясат пен жаһандық экономикаға әсері туралы көптеген пікірлер бар. Өкінішке орай, АҚШ-тың 46-шы президенті Дж.Байден жаһандық сын-қатерлердің жаңа кезеңін – пандемиядан климаттық дағдарысқа дейін және ядролық қарудың таралуына дейін, оның айтуынша, «АҚШ-пен бәсекелесуге ұмтылған Қытайдың өсіп келе жатқан амбицияларына қарсы тұру» және «Ресейдің АҚШ экономикасының беделін түсіруге және бұзуға деген берік ниеті» арқылы жеңуге болады деген қорытындыға келді. Бірақ АҚШ әлемдегі монополиялық көшбасшылықты жоғалтқандықтан, Байден көшбасшылық позициясын нығайту үшін жақын серіктес елдермен одақтарды қалпына келтіреді [19]. Осы мақсаттарды жүзеге асыру үшін Вашингтон Азияда, Азия-Тынық мұхиты аймағында Қытайға қарсы «төрттік» альянсын (АҚШ, Австралия, Үндістан, Жапония) және Еуропада НАТО-ға негізделген АҚШ-тың анти-ресейлік альянсын құруға күш салуда.

Нәтижесінде халықаралық жағдайдың шиеленісуі барған сайын сезілуде, әскери күш қолдану қаупі артып келеді. Бұл, - дейді Ресей президенті В. Путин, - «қандай да бір сылтаумен әскери күш қолдану қаупін тудырады. Ол өз кезегінде планетада жаңа шиеленістік нүктелердің пайда болу ықтималдығын арттырады» [20].

Бұл тұрғыда посткеңестік ел Ресей мен АҚШ/Батыстың қарама-қайшылығының негізі. Қытайлық сарапшы Чжао Хуашэннің айтуынша, НАТО-ның посткеңестік кеңістікте келуі (ең алдымен Қара теңіз және Балтық аймақтарында) артып, Ресей мен Батыс арасындағы жаңа қырғи қабақ соғыстың ұрыс алаңына айналуы мүмкін [21].

АҚШ Орталық Азияда да белсенді жұмыс істеуде. Ресей Федерациясының Сыртқы істер министрі С. Лавровтың айтуынша, американдықтар Ресейдің осы аймақтағы одақтастарымен және стратегиялық серіктестерімен байланысын әлсіретуді мақсат етіп қойды.[22]

Ұжымдық Батыс пен Ресей арасындағы шиеленіскен қарама-қайшылықта Дж.Байденнің Ресей мен Қытайға қарсы стратегиясына қатысты Қазақстанға ерекше орын беріледі. Ақ үй Еуразиялық экономикалық одақтың едәуір бөлігі Қазақстан аумағы арқылы өтетін Жібек жолы Экономикалық белдеуімен ұштасуын үзуге тырысатын болады. Сонымен қатар АҚШ баламалы жобаны - Үлкен Орталық Азия (Жаңа Жібек жолы) жобасы шеңберінде Орталық және Оңтүстік Азия елдерінің интеграциясын жолға қоюға аса мүдделі.

Сонымен қатар АҚШ Орталық Азия елдерін Ресейдің басқыншылығына, Қытайдың экономикалық өктемдігіне сендіруге тырысатын болады. Бірақ, соңғы жиырма жылдық тарихқа көз салсақ АҚШ-тың халықаралық құқыққа қарамастан көптеген елдердің қауіпсіздігі мен территориялық тұтастығына қауіп төндіретіні айқын көрінеді.

1999 жылы наурызда АҚШ бастаған НАТО-ның Югославия Одақтас Республикасына қарсы әскери әрекетін еске

түсіру жеткілікті. «Демократия және адам құқықтары» ұранымен НАТО авиациясы 78 күн ішінде Сербияның, Косово, Метохияның бейбіт қалаларын аяусыз бомбалады, оларға 31 мың бомба, оның ішінде 15 тонна әлсіретілген ураны бар оқ-дәрі тастады. Осы варварлық бомбалаудың салдарынан Сербияда жыл сайын мыңдаған адамдар қатерлі ісік ауруынан қайтыс болады [23].

2001 жылы АҚШ бастаған коалициялық күштер терроризмге қарсы күрес сылтауымен Ауғанстанда соғыс қимылдарын бастады, нәтижесінде ол азаматтық соғысқа ұласты. Дж.Байден американдық әскерлерді Ауғанстаннан а. ж. 11 қыркүйегіне дейін шығару туралы уәдесіне қарамастан, бұл елдегі әскери араласудың салдары көптеген жылдарға созылатын болады.

2003 жылы АҚШ НАТО-дағы одақтастарымен бірге Иракта соғыс бастады, Бағдатты жаппай қырып-жоятын қару-жарақ пен террористерге көмек көрсетті деп айыптады.

2011 жылы АҚШ пен НАТО Ливияға қарсы әскери агрессия жасады.

Сол 2011 жылы АҚШ пен Батыс елдері адамның құқығын қорғау сылтауымен Сириядағы жағдайды тұрақсыздандырды. Сириядағы азаматтық соғыс нәтижесінде 500 мыңнан астам адам, негізінен бейбіт тұрғындар қаза тапты [24].

АҚШ пен батыс елдері рухтандырған «Араб көктемінің» нәтижелері олардың үміттерін ақтамады. Батыс сарапшыларының пікірінше, Ливия мен Йеменде хаос, Сирия мен Иракта соғыс жалғасуда, Мысырда әскери диктатура орнады. Бұрынғы күш саясатының зияндылығын АҚШ-тың қазіргі Мемлекеттік хатшысы Э.Блинкен мойындады: «Біз өте қымбат әскери араласу немесе авторитарлық режимдерді күшпен құлатуға тырысу арқылы демократияға ықпал ете алмаймыз. Біз бұл әдісті бұрын қолдандық. Ол қаншалықты жақсы ниетте болса да, олар жұмыс істемеді.

Олар демократияға жаман ат қойып, Америка халқының сенімін жоғалтты». «Біз, - деп қорытындылады Мемлекеттік хатшы, - бәрін басқаша жасаймыз» [25].

Біздің ойымызша, адамзат өркениетінің бүкіл тарихы, егер кез-келген мемлекет үшінші ел үшін көршімен қарым-қатынасты бұзғысы келсе, бұл жақсы нәрсеге әкелмейтінін көрсетеді. Мысалдар үшін алысқа барудың қажеті жоқ, АҚШ үшін «каштанды оттан сүйрейтін» Украинаға немесе Грузияға қарау жеткілікті. Нәтижесінде Украина да, Грузия да әлеуметтік-экономикалық және саяси дағдарыстардың алдында тұр.

Осыған байланысты мен бірнеше жыл бұрын Брюссельде өткен ғылыми конференциялардың бірін еске түсіремін, онда НАТО өкілдері мен Еуропалық Парламент депутаттары маған екі сұрақ қойды: «Неліктен Қазақстан осындай табысты мемлекет, ҰҚШҰ мен ЕАЭО-ға қатысады? Бұл ұйымдардан кеткен дұрыс емес пе?» Мен былай деп жауап бердім: «Жарайды, біз бұл ұйымдардан шығамыз, бірақ содан кейін бізді ЕО мен НАТО-ға қабылдау туралы өтініш береміз. Бұл ұйымдар Қазақстанды осы құрылымдарға қабылдауға дайын ба?» Естері шыққан НАТО-ның әскерилері мен Еуропарламент мүшелері мені бұл қадамнан бас тартуға шақырып, НАТО-ның –еуратлантикалық, ал Еуропалық одақтың Еуропалық ұйым екенін, ал Қазақстан Азияда, Брюссельден мыңдаған шақырым жерде орналасқан алға татты. Бұл жере түсініктеме беру артық болар.

Қазақстанды Ресей мен Қытай арасындағы жаңа «шиеленістік нүктеге» айналдыру біздің халықтың мүддесіне сай келмейді. Америка Құрама Штаттарының «түрлі-түсті төңкерістер» арқылы бәсекелестерін жою бойынша ұзақ мерзімді тәжірибесін ескере отырып, біздің қоғам әсіресе қырағы болуы керек.

Сонымен бірге, 2014 жылдан бастап Ресей АҚШ-пен қатаң қарама-қайшылықта екенін есте ұстаған жөн, олар

одақтастардың көмегіне сүйене отырып, жалғыз жаһандық көшбасшының позициясын қайтаруға тырысады. Бұл бәсекелестік орта мерзімді және ұзақ мерзімді перспективада сақталады. Тиісінше, Ресейдің Еуропалық одақпен қарым-қатынасы нашарлайды, онда Польша мен Балтық жағалауы елдерінің күш-жігері Ресейге қарсы көңіл-күйді көтереді.

Осыған байланысты Ресей үшін Қазақстанмен және ЕАЭО мен ҰҚШҰ-ға мүше басқа мемлекеттермен достық қарым-қатынастардың маңызы артып келеді. Біз Ресейдің ЕАЭО шеңберінде жақын көрші мемлекеттермен жаңа өзара тиімді және шын мәнінде тең құқылы қатынастар орнатуы және оларға бұрынғыға қарағанда әлдеқайда көп көңіл бөлуі тиіс деп есептейтін Д.Трениннің көзқарасымен келісеміз. Бұл серіктестердің мүдделерін сөзсіз құрметтеу және оларға ұқыпты қарау арқылы жақсы түсінуді білдіреді [26].

Сонымен бірге, АҚШ пен ұжымдық Батыс арасындағы қарым-қатынастар одан әрі шиеленіскен жағдайда, бір жағынан, Ресей мен Қытай, екінші жағынан, Қазақстан ШЫҰ-ның мүшесі ретінде Ресей мен Қытай арасындағы берік байланыстырушы буын болып қалуы, Мәскеу мен Пекин үшін сенімді тылды қамтамасыз етуі, ЕАЭО мен Жібек жолының экономикалық белдеуінің түйіндесуіне ықпал етуі тиіс. Ресей Федерациясына қарсы ашық әскери агрессия жағдайында Қазақстан ҰҚШҰ шартының 4-бабынан туындайтын, атап айтқанда, агрессия құрбанына БҰҰ Жарғысының 51-бабына сәйкес ұжымдық қорғаныс құқығын жүзеге асыру тәртібімен әскери көмекті қоса алғанда, қажетті көмек көрсетуді көздейтін өз міндеттемелерін орындауға тиіс болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет Басшысы Жоғары Еуразиялық экономикалық кеңес мүшелерінің жұмыс кездесуіне қатысты URL: https://www.akorda.kz/kz/events/international_community/foreign_other_events/memleket-basshysy-zhogary-euraziyalyk-ekonomikalyk-kenes-mushelerinin-zhumys-kezdesuine-katysty/14.04.2020
2. Президент Қ-Ж.Тоқаев Ресей президенті В. Путинмен телефон арқылы сөйлесті. URL:https://www.akorda.kz/kz/events/international_community/phone_calls/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaev-resei-prezidenti-vladimir-putinmen-telefon-arkyly-soilesti (қаралған күні 22.03.2020).
3. Президент Қ-Ж.Тоқаев Ресей президенті В. Путинмен телефон арқылы сөйлесті. URL:https://www.akorda.kz/kz/events/international_community/phone_calls/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaev-resei-prezidenti-vladimir-putinmen-telefon-arkyly-soilesti-1
4. Қазақстан Республикасының 2020-2030 жылдарға арналған сыртқы саясат тұжырымдамасы, 2020 жылғы 6 наурыз URL: https://www.akorda.kz/kz/legal_acts/decrees/kazakhstan-respublikasy-syrtky-sayasatynyn-2020-2030-zhyldarga-arnalghan-tuzhyrymdamasy-turaly
5. Сол жерде.
6. Россия и Казахстан: приоритеты сотрудничества. Посол Ермак Кошербаев рассказал «НГ» об актуальном состоянии и перспективах развития отношений двух стран // «Независимая газета», URL:https://www.ng.ru/cis/2021-01-10/5_kazakhstan.html/.
7. Граница не разделяет Россию и Казахстан, а соединяет наши страны и народы. Интервью Посла Российской Федерации в Республике Казахстан А.Бородавкина газете «Комсомольская правда в Казахстане» 10 февраля 2021// <https://www.kp.kz/daily/27238.3/4365297/?utm.referrer=https%3A%2F%>.

-
8. Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Ресей Федерациясының Президенті Владимир Путинмен 2021 жылы 23 наурызда телефон арқылы сөйлесті. URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaev-resey-prezidenti-vladimir-putinmen-telefon-arkyly-soylesti-2321813>.
9. Тоқаев К-Ж. Выступление на XVI Форуме межрегионального сотрудничества России и Казахстана. Омск, 7 ноября 2019 г. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/61997>.
10. Тоқаев К-Ж. Выступление на XVI Форуме межрегионального сотрудничества России и Казахстана. Омск, 7 ноября 2019 г. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/61997>.
11. Глава государства принял министра иностранных дел России Сергея Лаврова URL: <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstvaprinyl-ministra-inostrannyh-del-rossii-sergey-lavrova>, 8 апреля 2021 г.
12. Начало беседы Президента России Владимира Путина с Президентом Казахстана Касым-Жомартом Токаевым. Москва, Кремль, 3 апреля 2019 г. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/60217/>.
13. Мемлекет басшысы Ресейдің Сыртқы істер министрі Сергей Лавровты қабылдады. URL: <https://www.akorda.kz/kz/azastan-prezident-reseid-syrty-ster-ministr-sergei-lavrovty-abyldady>
14. В Сочи состоялась встреча Главы Российского государства с Президентом Республики Казахстан К.К. Токаевым. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/61716> (дата обращения 05.10.2019).
15. Щербакова М. В духе всеобъемлющего стратегического партнёрства
URL: <http://redstar.ru/v-duhe-vseobemlyushhegostrategicheskogo-partnyorstva-2/19.10.2020>.
16. Сол жерде.

17. Градус недоверия: министр ответил тем, кто критикует членство Казахстана в ЕАЭС URL: //https://www.lada.kz/another_news/89534-gradus-nedoveriya-ministr-otvetil-tem-ktokritikuet-chlenstvo-kazahstana-v-eaes.html/- 29.03.2021.
18. Сол жерде.
19. Байден, Джозеф. Полный текст обращения 46-президента США к американцам. The White House, 06.02.2021 URL: //https:// ru.usembassy.gov//remarks-by-president-biden-on-amerikasplace-in-the-world-ru/.
20. Путин В. Выступление на сессии онлайн-форума «Давосская повестка дня 2021», организованного Всемирным экономическим форумом. Москва, 27 января 2021 г. URL://https://kremlin.ru/ events/president/transcripts/649387/.
21. Чжао Хуашэн. Россия и ее ближнее зарубежье: вызовы и перспективы. 28.03.2021. URL:// https://centrasia.org/newsA.php?st=1616881920.
22. Лавров С.В. Интервью Министра иностранных дел Российской Федерации программе «Большая игра» на «Первом канале», Москва, 1 апреля 2021 г. URL:// https:// www.mid.ru/ ru/ foreign_policy/ news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/ id/4662534.
23. Сербия продолжает страдать от последствий операции НАТО против Югославии URL:// russian.people.com.cn/n3/2021/0329/c31520-9833535.html/-29.03.2021.
24. «Права человека по-американски» приводят к катастрофам // URL:http://russian.people.com.cn/n3/2021/0331/c95181-9834430.html.
25. Блинкен, Энтони. Внешняя политика для американского народа. Вашингтон, 3 марта 2021 URL:// https://www.state.gov/aforeign-policy-for-the-american-people/.
26. Тренин Д.В. Россия и мир в XXI веке. М., ООО «Издательство «Э», 2016.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаевтың таңдамалы шығармаларының жинағына алғысөз*

2021 жыл Қазақстан Республикасы үшін мерейтой жылы. Өткен 30 жыл еліміздің даму стратегиясының дұрыстығын көрсетті. Тәуелсіздік жылдарында Қазақстанның әлемдік қоғамдастықта беделі артып, қарқынды дамып келе жатқан мемлекетке айналды.

Жинақтың өзектілігі: Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаевтың ішкі және сыртқы саясаттың қыр-сырын зерттеу қажеттілігімен анықталады, оның басқару жылдарында ұлттық, аймақтық және жаһандық ауқымда ерекше оқиғалар орын алды. 2019 жылдың жазында Арыс аудан орталығының жанындағы әскери қоймалардағы оқ-дәрілердің жарылысы, 2020 жылдың ақпан айында Масанчи кентіндегі этносаралық қақтығыс т.б. төтенше жағдайларды еске алсақ жеткілікті. Халықаралық ынтымақтастықтың барлық кемшіліктерін және жаһандық, өңірлік державалар арасындағы сенім дағдарысын көрсеткен коронавирустық пандемия біздің еліміз үшін де, жалпы әлемдік қоғамдастық үшін де қатаң сынақ болды.

Осы жағдайда Президент Қ.К. Тоқаев өзін тиімді әрі батыл саясаткер, коронавирус пандемиясын, басқа да сын-қатерлер мен қауіптерді еңсеру жөніндегі шебер менеджер ретінде көрсетті.

Мемлекет басшысының әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты, жұмыспен қамтуды және халықтың та-

---

* Касым-Жомарт Тоқаев. Избранные труды Президента Республики Казахстан – Алматы: Научно-исследовательский институт международного и регионального сотрудничества Казахстанско-Немецкого университета (НИИМиРС), 2021. – С. 13-17.

бысын сақтауға бағытталған жедел шаралары Қазақстан халқына жалпы қолдау көрсетті. Дағдарысқа қарсы жедел шаралар жүзеге асырылды, кірістерін уақытша жоғалтқан 4,5 миллионнан астам қазақстандық 42 500 теңге мөлшерінде көмек алды. Бұл мақсатқа 450 миллиардтан астам теңге жұмсалды. Көрші мемлекеттерде, тіпті кейбір дамыған елдерде мұндай көмек көрсетілмеді. Миллионнан астам адам азық-түлік және тұрмыстық көмек алды. «Біргеміз» қорының біржолғы қаржылай қолдауымен 550 мыңнан астам отбасы қамтылды.

Президент Қ.К. Тоқаев Қазақстан басшысы болып сайланғаннан кейін бірден елдегі жүйелі реформаларға кірісті. Оның басшылығымен мемлекеттік басқару жүйесін реформалау жүзеге асырылуда. Барлық мемлекеттік жоспарлау жүйесінің орталық органы ретінде стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттік (АӘК) құрылды. Тез өзгертін жағдайды объективті бағалау үшін Статистика комитеті ASPR құрамына ауыстырылды. Реформалар жөніндегі Жоғары Президенттік кеңес құрылды. Мемлекеттік аппарат пен квазимемлекеттік сектор қызметкерлерін 2021 жылға қарай 25% – ға қысқарту туралы шешім қабылданды.

Мемлекет басшысының бастамасы бойынша еліміздің жаңа экономикалық бағытының 7 негізгі қағидаты әзірленді:

1. Игіліктер мен міндеттерді әділ бөлу.
2. Жеке кәсіпкерліктің жетекші рөлі.
3. Адал бәсекелестік, кәсіпкерлердің жаңа буыны үшін нарықты ашу.
4. Өнімділіктің өсуі, экономиканың күрделілігі мен технологиялылығын арттыру.
5. Адами капиталды дамыту, білім берудің жаңа түріне инвестиция бөлу.
6. Экономиканы «көгалдандыру», қоршаған ортаны қорғау.

7. Мемлекеттің негізделген шешімдер қабылдауы және олар үшін қоғам алдындағы жауапкершілігі.

Мемлекет қызметінің басты басымдығы азаматтардың әлеуметтік әл-ауқаты, ең алдымен, тұрғын үй мәселесімен қамту проблемасын шешуге бағытталды. Қазірдің өзінде 390 миллиард теңге бөлінген «5-10-25» бағдарламасы жүзеге асырылуда.

Балаларға тұратын жеріне және оқыту тіліне қарамастан сапалы білім алуға жағдай жасалатын мүмкіндіктердің теңдігін қамтамасыз ету бойынша жүйелі шаралар әзірленуде.

Ұлттық денсаулық сақтауды дамыту қазақстандықтардың 75 жасқа дейінгі орташа өмір сүру ұзақтығына қол жеткізуге бағдарланған. Осы мақсатта еліміздің барлық медициналық ұйымдарын қажетті жабдықтармен толық жарақтандыру, төсек қорын 50% – ға жаңарту, ескірген медициналық инфрақұрылымды ауыстыру көзделіп отыр.

Қоршаған ортаны қорғау және экологиялық даму негізгі әлемдік үрдіс болып табылады. Осы мақсатта Қазақстанда жаңа экологиялық кодекстің жобасы әзірленді, биологиялық әртүрлілікті сақтау мен ұтымды пайдаланудың ұзақ мерзімді жоспарлары әзірленуде.

Мемлекет басшысы әлеуметтік-экономикалық дамудың бірде-бір аспектісі заң үстемдігінсіз және азаматтарымыздың қауіпсіздігіне кепілдік берусіз табысты іске асырыла алмайтынына сенімді. «Азаматтардың проблемаларын жай ғана естіп-көру жеткіліксіз...», -деп атап көрсетті Президент Қ.К. Тоқаев, – «...ең бастысы-оларға дұрыс және объективті жауап беру». Осы мақсатта «әділ мемлекет» құрылысының тұжырымдамасы болып табылатын «халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасы әзірленді. Құқық қорғау және сот жүйесі қызметінің жаңа стандарттарын әзірлеу, оларды реформалау бойынша үлкен жұмыс жүзеге асырылуда.

Мемлекет басшысының пікірінше, егер біз өз азаматтарымыздың өмірін жақсартқымыз келсе, онда оларды реформалар процесіне, елді басқаруға тарту керек. Сондықтан, – деді Мемлекет басшысы-мемлекеттік биліктің барлық институттарын реформалау қажет. Осы мақсатта «бейбіт жиналыстар туралы» жаңа заң қабылданды, «Саяси партиялар туралы», «Сайлау туралы», «Парламент және оның депутаттарының мәртебесі туралы» заңдарға өзгерістер енгізілді. 2021 жылы ауылдық округ әкімдерінің тікелей сайлауы өтеді.

Президент Қ.К. Тоқаев ұлттың жаңа сапасына ерекше назар аударады, өйткені болашаққа ұмтылған ұлт қана өзінің жетістіктерін әлемге көрсете алады. Сондықтан, мемлекет басшысы атап өткендей, азаматтардың күнделікті өмірлік ұстанымдарын өзгерту қажет, ал қоғамда мынадай жаңа қағидаттар мен бағдарларды бекіту қажет:

Біріншіден, ХХІ ғасырдың ұрпағы кемел білімді болуы керек.

Екіншіден, жастарды қажымас еңбекке дағдыландыру керек.

Үшіншіден, кез-келген бизнестің негізі кәсібилік болған кезде дұрыс.

Төртіншіден, темір тәртіп пен жоғары жауапкершілік Бәрімізге тән белгілерге айналуы тиіс.

Бесіншіден, әділдік жолынан тайуға болмайды. Әділеттілік-қоғам дамуының маңызды шарты. Әділеттілік ел мен халықтың тағдырында ерекше мәнге ие.

Алтыншыдан, адалдық, құнттылық, мұқияттылық сияқты қасиеттерді дамыту қажет.

«Тек осылай ғана біз, бәсекеге қабілетті мемлекет құрып, зияткер ұлтқа айналамыз» – дейді Мемлекет басшысы. Қазақстан Президенті Қ.К. Тоқаевтың айтуынша, корона-вирус пандемиясы халықаралық ынтымақтастықтың барлық кемші тұстарын анық көрсеткен әлемдік қоғамдастық үшін қатаң сынаққа айналды. Пандемия жаһандық державалар

арасындағы сенім дағдарысын күшейтті. Алдын алу дипломатиясы мен жанжалды реттеудің қолданыстағы тетіктері елеулі проблемаларға тап болды. Қазіргі таңда терроризм, қарулы шабуылар, түрлі гибридті соғыстар, климаттың өзгеруі сияқты түрлі қатерлер күшейе түсіп, қауіпсіздігімізге төніп тұр. Мұндай жағдайда, – деп есептейді Қазақстан басшысы, – Қазақстан азаматтарының терең мүдделері үшін күрделі болмысқа бейімделу бойынша тиімді жауап табу қажет.

Біз өзгермелі, өткен ғасырдан түбегейлі ерекшеленетін жаңа ғасырда өмір сүріп отырмыз. Әлемдегі саналы саясаткерлер халықаралық қоғамдастықтың күш-жігерін біріктіру арқылы ғана коронавирустық пандемиямен тиімді күресуге, климаттың аномалиялық өзгеруіне қарсы тұруға, кедейлікті, терроризмді жоюға және ашық әлемдік экономика құруға болатындығын түсінеді.

Пандемия, – дейді ҚХР Төрағасы Си Цзиньпин, – халықаралық архитектураның қайта құрылуын күшейтіп қана қоймай, әлемді толқулар мен өзгерістер кезеңіне бастап тұр. Әлемдік қоғамдастық күрделі сынақты бастан өткеруде – көпжақты және біржақты көзқарас, ашықтық пен жақындық, ынтымақтастық пен қарама-қайшылық арасындағы тартыс. Бірақ жер, – дейді Қытай басшысы, – адамзаттың ортақ үйі, онда барлық елдердің мүдделері бір-бірімен тығыз байланысты, ал тағдырлар бір-біріне тәуелді. Сондықтан бейбітшілік, даму, ынтымақтастық және өзара келісім дәуірдің тоқтаусыз үрдісіне айналды.

Біздің еліміз, бүкіл әлемдік қоғамдастық сияқты, жаңартуды қажет етеді. Саяси, экономикалық және әлеуметтік реформалардың дамымай тоқтап тұруы тоқырауға әкелуі мүмкін. Сондықтан қазақстандықтар Президент Қ.К. Тоқаевтың түбегейлі саяси және әлеуметтік-экономикалық реформаларды жүзеге асыру саясатын қолдайды. Бізге революция емес, эволюция қажет, себебі біз ХХ ғасырда төңкерістердің шегіне жеттік.

Жеті жел өтіндегі әлем

Б.К. Сұлтановпен мерейтой қарсаңындағы сұқбат

Өмірінің соңында 20 ғасырдың да екі жылын өткерген әйгілі ағылшын тарихшысы және саясаткері Лорд Эктон саясаттану туралы «бұл –тарих шаңы шашыраған ғылым, ол өзен құмындағы алтын түйіршіктер тәрізді. Өткенді білу және жинақталған тәжірибенің жылнамасы әрекеттер құралы мен болашақ құрудың күші ретінде жоғары дәрежеде пайдалы» деген еді. Мүмкін, «шашырату» термині менің сұқбаттасушыма өте қолайлы емес шығар, мұнда «байсалды қабат» деген сәйкес келеді. Қазақстандық жетекші саясаттанушылардың бірі Болат Сұлтанов – тарих ғылымдарының докторы, осының өзі көп нәрсені аңғартады.

Шекара берік пе?

– Болат Қылышбайұлы, сіздің Мәскеуге кезекті сапарыңыз немен байланысты?

– Мен үш ғылыми форумға қатыстым. «Примаков оқулары» халықаралық ғылыми-сараптамалық жиынында «Әлемдік тәртіпке заманауи сын-қатерлер» тақырыбында сөз сөйледім. Ізінше Е.М. Примаков атындағы ӘӘХҚИ ұйымдастырған «Еуразиялық кеңістіктегі интеграциялық процестер: тенденциялар, мәселелер, перспективалар» атты халықаралық ғылыми конференцияда «Орталық Азиядағы аймақтық ынтымақтастықтың мүмкіндіктері» атты баяндама жасадым. Содан кейін Ресей Ғылым академиясы Шығыстану институтының ғылыми-аналитикалық ақпарат орталығы мені Таяу және Орталық Шығыс пен Каспий-Орталық Азия аймағындағы терроризм мен экстремизмге қарсы күрес мәселелеріне арналған халықаралық вебинар-семинарға қатысуға шақырды. Онда менде «Халықаралық тәртіпті қайта форматтау жағдайларында Қазақстанда

мен Орта Азия елдеріндегі терроризмге, экстремизмге қарсы күрес» тақырыбында баяндама болды.

– Жақында ғана ол жерде тыныштық орнаған сияқты еді, кенеттен өршіп кетті. Талибан содырларының шабуылынан кейін үш жүзден астам ауған шекарашыларын Тәжікстан аумағына жіберуге тура келді.

– Жалпы алғанда, тыныштық болған жоқ. Сонымен қатар, жағдай әрқашан қауіптіліктің жоғарылауымен сипатталды. ДАИШ содырлары тез таралуда. Ирак, Сириядан қуылғаннан кейін Ауғанстанның солтүстігін айтпағанда, Еуропаға еніп кетті. Бұған дейін де Талибан жасақтары ауған шекарашыларын Тәжікстан мен Өзбекстан аумағына тықсырды деген ақпарат келген болатын. Бұл жерде тіпті негізін Ауғанстан мен Пәкістанның оңтүстігінде тұратын пуштун тайпаларына құрайтын Талибанның өзі ғана қауіпті емес, бірақ олар солтүстіктегі ДАИШ содырларына жол ашып беруі мүмкін. Олардың сырттан қаржыландырылатын бір тобырда екендігі түсінікті. Демек, исламшыл топтардың Ауғанстанның солтүстігінде шоғырлануының нақты қаупі бар. Өйткені, олар тек Орталық Азияға ғана емес, сонымен бірге транзиттік жолмен солтүстік-батысқа, Ресей Федерациясының мұсылман халқы тұратын аймақтарына және солтүстік-шығыс бағытына, ҚХР-дің Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданына жетуі мүмкін.

– Қазақстанды да шартуы мүмкін бе?

–Тікелей демеймін, бірақ жанама түрде қауіп бар. ДАИШ үшін басты мақсат – исламдық содырлардың «ұйықтап жатқан» топтары әлі де шоғырланған Ферғана алқабына өту. Бұл жағдайда бізді ішінара Ресейге, ал бір бөлігі бізге ағылатын босқындар легі басып қалуы мүмкін. Бізде әлеуметтік-экономикалық жағдай шақырылмаған қонақтардың көп мөлшерін қабылдауды көтере алмайтынымен келісетін шығарсыз. Айтпақшы, мен бірнеше жыл бұрын көршілеріміздегі тұрақсыздық жағдайында

стратегиялық резервтер құру қажет деп ескерткен болатынмын.

– Шекаралар содырлар үшін кедергі болмайтындай қалайша соншалықты әлсіз қорғалған?

– Табиғат-Ана солай жаратылған, онда Памир – адам өтпес таулар. Бірақ мамыр мен қыркүйек аралығында арнайы соқпақтармен жүруге болады... Мұндай жағдайда шекараны толықтай бақылау мүмкін емес, тіпті қатаң қауіпсіздікке қарамастан, қазақ-қытай шекарасы арқылы да босқын мәртебесін алғысы келетіндер бізге шығыс көршіден өтіп кетіп жатады. Әрине, Тәжікстан мен Өзбекстанға Қытай, Ресей, Үндістан және АҚШ-тан көмек келеді. Алғашқы екі демеуші содырлардың өтіп кетпеуіне бәрінен барынша мүдделі.

Мұздық жақында ериді

– Бұл одақ Ресей мен Штаттар, АҚШ пен Қытай арасындағы күрделі саяси жағдайға қалай сәйкес келеді?

– Бір жағынан, АҚШ бастаған ұжымдық Батыс өзінің екі қарсыласын әлсіретуге мүдделі екені анық: Қытайды экономикалық және Ресейді саяси тұрғыдан. Қырғи қабақ соғыс аяқталды, бірақ ақпараттық соғыс ешқайда кеткен жоқ, сонымен қатар ол күшейіп келеді. Бірақ әлемдегі күрделі геосаяси жағдайға байланысты алаңдаушылық күшейіп келеді, сәйкесінше жеке аймақтарда жағдай тұрақсыздануы мүмкін.

– Мен «саясаткер ертең, бір аптадан кейін, бір айда, бір жылдан кейін не болатынын болжай білуі, содан кейін неге бұлай болмағанын түсіндіріре алуы керек» деген Черчилльге жүгінуге тәуекел етейін.

– Менің Ұлыбританияның бұрынғы премьер-министріне еш қарсылығым жоқ, бірақ оның отандасы, ағылшын сарапшысы Мәскеу конференциясында ұжымдық Батысты алып мұздыққа теңеді. Ол егер әлдебір жоғарыда

аздап ерісе, жылынса, бос қиялға берілмеуге кеңес берді. Ол бұрынғыдай мұз кесегі болып қала береді.

– Олардың елдерінде де бір-бірімен қарым-қатынаста бәрі жақсы емес қой?

– Бұл басқа сұрақ. Қарама-қайшылықтар болған және бола береді, сондықтан Еуропалық Одақ өзінің валютасы және өзінің сыртқы саясатымен АҚШ-қа бәсекелестерізді болып көрінеді. Бірақ бұл жағдаяттық контексте, әсіресе қазір бәрі басқаша болып тұр. Иә, саясаткер емес, кәсіпкер Трамптың тұсында ЕО-мен «қане, бөлек өмір сүрейік!» принципі бойынша бөліну жағынан белгілі бір сына қағылды. Байден билікке келгеннен кейін АҚШ пен Батыстың жаһандық әлемдегі жалғыз көшбасшылығын сақтау қажет деген ұстанымды бөліседі. Бірақ қазір елдің әлеуеті бұрынғыдай емес, сондықтан блоктар құрылып жатыр. Азияда Төрттік Антанта деп аталатындар (Австралия, Оңтүстік Корея, Жапония, Америка Құрама Штаттары), Еуропада түрлі жоспардағы блок – НАТО, АҚШ бастаған Ресейге қарсы әскери-саяси жоспардағы және Қытайға қарсы экономикалық жоспардағы ЕО.

Қытай келбетіндегі социализм

– Бірақ, мүмкін, бұл риторика деңгейіндегі әрекеттер ме?

– Тіпті де олай емес, оларды жауап ретінде бағалау дұрысырақ болар еді. Алдымен 1+16, ізінше 1+18 блогын құрған Қытайды алайық. Бұл ҚХР мен Шығыс және Орталық Еуропа елдері, сондай-ақ Греция мен Италия. Ол негізінде «Белдеу және жол» бастамасы жатыр. Бұрын бұл схема келесідей болатын: Тынық және Үнді мұхиттары, Суэц каналы арқылы Жерорта теңізіне шығуды жүзеге асыру. Әрі қарай батысқа жылжи отырып, Гибралтар бұғазы арқылы Атлант жағалауына шығады да қытайлық тауарларды Англияға, Францияға, Германияға жеткізеді. Бірнеше жыл

бұрын қытайлықтар Оңтүстік Еуропа елдерінің порттарына барып, содан кейін Греция мен Италия арқылы тауар жеткізу жеткілікті деген қорытындыға келді. Осы мақсатта өнімдерді осы бағыт бойынша тасымалдауды қамтамасыз ететін итальяндық және грек порттары сатып алынады. Бірақ жақында 1+16 блогы күтпеген қиындыққа тап болды, өйткені Литва өзінің шығатынын жариялады. Бұл жағдайда оған ешқандай реніш айтылмайды, оның кімге тәуелді екендігі түсінікті. Ал Қытай – бүгінде әлемдегі АҚШ-ты басып озу туралы міндет қойған екінші экономика. Оған АҚШ бастаған ұжымдық Батыс қана бәсекеге түсе алады дегенге ешкім таласпайды. Қытайлықтардың жетістікке жеткені жайдан-жай емес. Біз әлі күнге дейін социалистік модельді сынға аламыз, оған көптеген өткен және қазіргі қиыншылықтарға жаба саламыз, ал Қытайда социализмді нарықтық экономикамен ұштастыру арқылы өте ақылды қадам жасады.

– Академик Сахаров барынша құдаланған конвергенция болмаса, бұл не!

– Конвергенцияны тек ол ғана емес, сонымен қатар жоспарланған социалистік экономиканың артықшылықтарын нарықтық кәсіпорынмен біріктіру қажеттілігін алға тартқан бірқатар байыпты ғылыми теоретиктер ұсынды. Қытай бұл модельді сәтті дамыта отырып, тәжірибеге енгізді. Дамушы елдердегі батыстық компаниялардың артықшылығын қамтамасыз ету үшін құрылған Халықаралық валюта қоры, Дүниежүзілік сауда ұйымы сияқты ұйымдар енді Қытайдың мемлекеттік-кәсіпкерлік экономикалық моделімен бәсекеге түсе алмайтындығына байланысты әрекеттерін тоқтатуға мәжбүр болып отыр. Сондықтан, оған қатысты әртүрлі позициялар бойынша санкциялық саясат жасалуда. Қытай Халық Республикасының Қазақстан Республикасындағы Елшісі Чжан Сяо мырза Қытай Коммунистік партиясының жетістігі марксистік теорияның жасампаз

тәсілінде, Қытай қоғамындағы жаңа өзгерістермен үнемі байып отыруында дейді. Коммунистік партия марксизмнің негізгі принциптерін өзінің құрылыс практикасымен ұштастыра отырып, батылдықпен өз жолына түсті және қытайлық ерекшеліктерімен социализм теориясын қалыптастырды. Оның шынайылықта қалай көрінетінін қараңыз. Қытайдың Коммунистік партиясында – 91 миллион партия мүшесі, 21-інші пандемия жылында ЖІӨ өсімі 8,5 пайызды құрады, ал әлем экономикасында құлдырау байқалуда. Қытай кедейлікті жеңді – 98,99 миллион ауыл тұрғындары осы жағдайдан шығарылды. Ағымдағы 14-бесжылдықтың аяғында Қытай жан басына шаққандағы табыс деңгейін 12,5 мың долларға жеткізуді, ал 2035 жылға қарай жан басына шаққандағы ЖІӨ-ні екі есеге арттыруды мақсат етіп қойды. Бұл 40 жыл бұрын әлемдегі ең кедей елдердің бірі болған елде болып отыр. Осы жылға қарай Қытай өзінің орташа өркендеу қоғамын құру жөніндегі бастапқы мақсатына жетті. 2049 жылға қарай ҚХР-ның құрылғанына жүз жыл толуымен қатар бай, заманауи социалистік мемлекет құру жоспарланып отыр. Олар оны жасайды да!

Алтын қақпа

– Мұндай бай көршіден бізге пайда бар ма?

– Алдымен біздің мемлекетіміз бен қоғамымыз Ресей Федерациясы, Қытай және Орталық Азия елдері арасында үшбұрыш тәрізді жерде тұрғанымызды түсінуі керек. Біз өзіміздің немесе көршілес көпұлттылық пен көпконфессионалдылықтан аулақ бола алмаймыз. Сондықтан ең маңызды міндет – оның барлық аумақтық көршілерімен достық, серіктестік қатынастарды сақтау. Бұған егер сіз бейбіт өмір сүргіңіз келсе, көршіңізбен жеке өмірде де, мемлекеттік деңгейде де жақсы қарым-қатынас орнатыңыз деген сенімді мыңжылдық тәжірибе міндет етеді. Осы үдерістерді жиі бұзуға тырысатын саяси элита өздерінің мұрындарынан тыс

нәрсені көрмейді. Енді пайда туралы. Қытайда әлемдік нарықтың 90 пайызы Тынық мұхитының порттары арқылы өтеді және ол толығымен АҚШ әскери-теңіз күштерінің және оның одақтастары – Жапония, Оңтүстік Корея, Филиппин, Индонезия, Австралияның бақылауында. Қараңызшы, күштерді бірігуі қаншалықты күшті! Қытай үшін Суэц каналы арқылы Еуропаға шығатын «Белдеу және жол» жолы проблемалы болып табылады, өйткені Малак бұғазына кіру керек, ол жерде АҚШ әскери-теңіз флотының қос фрегаты үнемі кезекшілік етеді. Оларға тауарлары бар контейнерлердің жүретін жолын жабу немесе Парсы шығанағы елдерінен Қытайға мұнай құйылған цистерналардың кіруін тоқтату түкке тұрмайды.

– *Енді не болады?*

– Қазақстан мен Ресей арқылы тар қақпа қалады, мен оны алтын деп атаймын, Мұнда да бәрі қарапайым емес. Әр елдің өз мүдделері болады. Ресей Қытайдың сауда ағынын Трансібір теміржолы арқылы бағыттағысы келеді. Қырғызстан мен Өзбекстанның басқа жоспарлары бар – олар таяу және Таяу және Орталық шығыс елдеріне шығу үшін Қытайдан Қазақстанды айналып өтетін теміржолды қалайды. Батыс Қытай-Батыс Еуропа автомобиль жолын салудың мақсаттылығы бәріне айқын. Біз өз бөлігімізді Ресей Федерациясының шекарасына жеткіздік, ал Ресейде оның бөлігі салынбағаны былай тұрсын, техникалық құжаттамасы да әлі жоқ. Президент Путин аймақтық ынтымақтастықты дамыту және аймақтық инфрақұрылымдарды құру қажеттілігі туралы бірнеше рет айтқан да еді. Оңтайлы несие көмегімен ресейліктер Қазақстаннан Санкт-Петербургке – Орынбор арқылы Қазанға, одан әрі Мәскеуге және солтүстік астанаға дейін жоғары жылдамдықты автомобиль жолын салуы мүмкін еді. Қытай Мәскеу-Қазан жүрдек теміржолын Нұр-Сұлтанға және оны одан әрі Алматы мен Үрімжіге дейін созуды ескерте ұсынып, жоспарда тым алға кетті. Әрине, қарым-қатынас күрделі және соған

қарамастан, тату көршілік жағдайында ол әбден шешіледі. Бірнеше жыл бұрын мен Брюссельдегі форумда парламент пен Қауіпсіздік Кеңесіндегі әріптестеріммен бірге болғаным есімде, онда Шығыс пен Батыс елдері арасындағы қатынастар талқыланды. Мен өз жетістіктеріміз туралы баяндама жасадым, біз бейбітшілікті сүйетін мемлекетпіз, біз көпвекторлы саясат жүргіземіз, біз бәрімен дос болғымыз келетінін дәлелдедім. Еуропалық парламенттің бір депутаты, айтпақшы, Литвадан, осының бәрін тыңдап болған соң, біздің неге соншалықты табысты және достық қарым-қатынаспен ҰҚШҰ, Кеден одағына кіруіміздің не қажеттілігі барын түсінбейтінін және Қазақстанның олармен және жалпы Ресей Федерациясымен қарым-қатынасын бұзғаны дұрыстығын айтты. Мен оған, әрине, мұндай қадамға бара алатынымыз туралы қарсы ұсыныс жасауым керек болды. Бірақ бір ғана шарт бойынша – егер Қазақстан НАТО мен Еуропалық Одаққа қабылданса. Содан кейін Еуропарламент кері шегінің, бұл мүмкін емес, ЕО тек еуропалықтар үшін, ал біздің сонда, алыс Азияда тұратынызды дәледеп бақты. Сонан соң сөзге НАТО-ның офицері араласып, өздерінің альянсы Еуропа мен Атлантиканы қорғау үшін құрылған солтүстік-атлантикалық блок екенін түсіндірді.

Батыстық әріптестерімізге 1949 жылы құрылған НАТО-ның үш мақсаты – КСРО-ны Еуропаға жібермеу, Германияның қайта құрылуына жол бермеу және АҚШ-тың континенттегі үстемдігін сақтау екенін еске салу ғана қалды. Енді Кеңес Одағы жойылды, Германия тізе бүкті, бірақ АҚШ-тың үстемдігі жалғасуда. Америка Құрама Штаттары Еуропадан ешқайда кеткісі келмейді және Еуропалық Одақ Еуропаны мифтік қорғаныс үшін Атлантикалық одаққа әлі де мұқтаж. Енді біз туралы, – деп жалғастырдым мен, – біз тұрақсыздық бір сәтте келуі мүмкін тынышсыз Орталық және Оңтүстік Азияға жақынбыз, теңіздерден алыс тұрамыз. Неге біз, мақтан тұтарлық және табысты қазақ халқы, жалғыз қалуымыз керек?

Сондықтан біз ҰҚШҰ-мен де, ШЫҰ-мен де, ТМД құрамында да ынтымақтастықта өмір сүріп, Ресеймен, Қытаймен және Орталық Азия елдерімен де дос боламыз. Әрине, Қазақстан-Ресей қарым-қатынасын бұзғысы келетіндер бар. Осыдан он жыл бұрын, сол кездегі Астанада Ф.Эберт атындағы қор сыртқы саясат бойынша кеңес өткізді. Онда Германияның экс-президенті мен бұрынғы қорғаныс министрі болды. Ресейден алшақтау тақырыбы айқын айтылды. Бұл жағдайда Германия мемлекетінің қандай көмегіне сенуге болатындығын сұрадым. Жауап тез және әсерлі болды – адамгершілікке! Бұл, әрине, аз емес. Бірақ біздің жеткізілімдерді – Ресей Федерациясына Соколов-Сарбай кен-байыту комбинатының, Челябинск металлургтеріне – Қарағанды мен Екібастұздың көмірін, сібірліктерге ауылшаруашылық өнімдерін жеткізуді алмастыруы екіталай.

Одақ мызғымас

– Болат Қылышбайұлы, сіздің ойыңызша, Президент Тоқаевтың Қазақстанның сыртқы саяси тұжырымдамасы мен ұлттық қауіпсіздік стратегиясындағы бастамаларының жаңалығы мен құндылығы неде?

– Проблемаларды заманауи түсінуде. Президент біздің көпвекторлықтан, прагматикалықтан және елдің ұлттық мүдделерін қорғаудан тұратын сыртқы саяси стратегиямыздың мәнін тұжырымдады. Көпвекторлықты тең бөлінушілік ретінде емес, кең түсіну керек. Бірінші шеңбердің векторларына Ресей мен Қытай, Орталық Азия елдері, екіншісіне – Еуропалық Одақ пен АҚШ, үшіншісіне – Азия елдері, т.б. енеді. Сыртқы саясат тұжырымдамасында алғаш рет біз Ресеймен одақтастық қатынастарды дамытамыз деп жазылған. Бұған дейін олар әрқашан достық, серіктестік және т.б. терминдермен шектелетін. Өткен жылы планеталық масштабтағы апат болды – коронавирус пандемиясы! Қазақстан халқына бірінші болып кім иығын тосты? Ресей

өзінің күрделі эпидемиологиялық жағдайына қарамастан, өткен жылдың наурыз айында біздің елге дәрігерлер тобын жіберіп, дәрі-дәрмек жеткізе бастады және Қарағанды зауытында вакциналар өндірісін жолға қойды. Сондай-ақ, Қытай уақытында бізге дәрі-дәрмек жіберу және санитарлық қорғау арқылы қосылды.

Біз әрі қарай талқылайық. Тікелей шетелдік инвестициялардың (ТШИ) ең көп мөлшері Қазақстанға Еуропадан келеді. Бірақ кейбір жосықсыз саясаткерсымақтар мен жалған ақпарат берушілер ТШИ-дің көп бөлігі Қытайдан келеді, біз оған біртіндеп қаржылық құлдыққа түсіп жатырмыз деген пікір айтады. Бірақ бұл олай емес! Қазақстан экономикасына салынған 330 миллиард доллар тікелей шетелдік инвестицияның жартысынан көбі Еуропалық Одақ елдеріне тиесілі. Елестетіп көріңізші, біздің жетекші инвесторымыз – Нидерланды, оның үлесі – 90,4 миллиард доллар, одан кейін АҚШ (48,4 миллиард доллар), Швейцария (25,8 миллиард доллар) және т.б. Екінші жағынан, Қытайға шамамен 20 миллиард доллар ғана тиесілі (барлық ТШИ-дің 5% -дан астамы). Батыс ТШИ-лері өз нарықтарын мұнай мен газға қанықтыру үшін мұнай-газ саласына басымдық береді. Олардың мүдделері түсінікті. Сондықтан біз прагматизмді қолдана отырып, барлық елдермен – шығыста және батыста, солтүстікте және оңтүстікте серіктестік қатынастарды дамытуға мүдделіміз. Атап айтқанда, біз Америка Құрама Штаттарымен, еуропа елдерімен жан-жақты ынтымақтастық қатынастарын дамытатын боламыз, өйткені Батыс елдерінің ғылыми-техникалық жетістіктері күман туғызбайды!

– Бірақ Ресей Федерациясымен қарым-қатынаста кейде түйткілді сәттер пайда болады дегенге келісесіз бе?

- Менің ойымша, сіз көршілес саясаткерлердің Қазақстанның солтүстік аймақтары туралы мәлімдемесін айтқыңыз келді ме? Ақылдысымақтар барлық жерде де жеткілікті. Ал олар бізде жоқ па? Интернетте қазақстандық

бір «энтузиастың» орындауындағы бізге Сібірдің бір бөлігі мен Орталық Азия елдерінің аумағын қосқан Қазақстанның картасы көзіме шалынды. Мұның бәрі ақылға сыймайды, жалпы алғанда, ешкімді ренжітпеуі керек. Қазақстан мен Ресей басшыларының, біздің мемлекеттеріміздің ресми билік органдары деңгейінде кез келген аумақтық шағымдар тіпті талқыланбайды. Этносаралық сипаттың басқа да сәті бар. Жалпы әлемде ұлттық тренд күшейіп келеді және бұл біздің елдерімізді де айналып өткен жоқ. Біраз уақыт бұрын мен Мәскеудегі Октябрь революциясының 100 жылдығына арналған немістің Роза Люксембург қоры ұйымдастырған конференцияда сөз сөйледім. Онда мен мәскеулік сөйлеушілердің біріне «ресей революциясы» ұғымының орнына «орыс революциясы» терминін қолдану орынды емес деп қарсылық білдірдім. Өйткені, оны Ресейде өмір сүрген көптеген халықтар мен этностардың өкілдері жасады. Үлкен саяси шараны бір ғана ұлттың шеңберінде қараудың қажеті қанша! Мен тіпті қандары көп араласқан поляк Дзержинский, еврейлер Троцкий, Зиновьев, Каменев, грузиндер Сталин және Орджоникидзе туралы, революцияның жетекшісі Ленин туралы айтпай-ақ қояйын. Бірақ біз қазақтар Әліби Жангелдин, Амангелді Иманов, Сәкен Сейфуллинді қайда қалдырамыз? Қандай жауап алғанымды білесіз бе? Төңкерісті орыстың ұлы пролетариаты жүзеге асырған екен, ал оның біздікі тәрізді шет жағы ештеңеден бейхабар тұрмыс құрып, төңкерісте ұйықтап қалыпты.

Кейін бұл тарих ғылымдарының докторы менен кешірім сұрады, өзін дұрыс түсінбегеніме сендірді. Бірақ ол өзінің сөзін қулыққа салып, қайтып алды, көпшілік алдында қатты сөздер айтты. Біздің халық та ұлттық қазақ басымдығы туралы тарқылап, өздерін қазақ ұлтшылдары атап, оны мақтан тұтып, кейде немістер айтқандай, «қақпағын диірменнің артына лақтырады». Маған оларды бір танымал қазақстандық мемлекет қайраткері – ұлттық популистер қалайша

шоқындырғаны ұнады. Мұның бәрі жалған патриотизмнің көріністері, орыстар арасында – ашытылған квастың, бізде – қымыздың. Бүгінгі күні, қазақтар мемлекетте абсолютті көпшілікті құрайтын кезде, әрине ана тіліне қамқорлық жасау, ата-бабалардың мәдениетін сақтау және дамыту, туған өлкенің тарихын зерттеу, әл-ауқат туралы қамқорлық тек өз ұлтының ғана емес, біздің Отанымызды мекендейтін барлық халықтар мен этностардың өркендеуі туралы қамқорлық жасау міндеті тұр. Көпэтностық – байлық. 18,5 миллион тұрғынға 125 ұлттан келетін біздің ел – қуатты өмірлік қуат пен күштің ұйыған бөлігі.

Мәжбүрлеусіз экономика

– Достық, ынтымақтастық және интеграция туралы айтар болсам, мен сізден ЕАЭО-ның қазіргі жағдайы туралы сұрамай кете алмаймын. Онда, сонымен қатар, саяси сипаттағы кейбір ағындар бар ма? Мен Беларусь жағдайын, оған белгілі оқиғалардан кейін Батыс салған санкцияларға қарсы Еуразиялық экономикалық одақ ортақ күресте бірігеді дегенді айтып отырмын.

– Қазақстанның бірінші президенті Нұрсұлтан Назарбаев осы одақ туралы айта отырып, «еуразооптимистер» және «еуразопессимистер» терминдерін қолданды. Мен басынан бастап біріншісіне жатамын. Мысал ретінде Еуропаны алайық. Алдымен алты мемлекет – Бельгия, Нидерланды, Люксембург, Англия, Франция, Италиядан тұратын қауымдастық пайда болды. Экономикалық мақсат – жалпы нарықты құру, саяси мақсат – жарты мың жылдан бері бір-бірімен қарама-қайшылықта болған Германия мен Францияның арасын татуластырып, ақыры біріктіру. Олар үшін бәрі ойдағыдай өтті, бірақ кейіннен КСРО құлап, АҚШ-тың қысымымен Еуропалық Одақ Шығыс Еуропа елдерінің қабылдануына байланысты едәуір кеңейді. Мұнда саясат экономикада басым болды, өйткені Польша,

Словакия, Румыния, Болгария, Чехия, Балтық елдері мұндай мүшелікке нақты дайын болмады. Бүгін, Меркель мен Макрон Еуропалық Одақ пен Ресей арасындағы диалогты талап еткенде, балтық елдері мен поляктар өз келіспеушіліктерін кертартпалықпен жариялап отыр.

– *Путин мен Байден Женевада қару-жарақ жөнінде, климат бойынша стратегиялық мәселелердің ортақ шешіміне назар аударып кездесе де*

– Бізге ЕО-ның қателіктерін ескере отырып, бұл мәселеде бүгінде ЕАЭО қанаты астына жаңа мүшелер шақыруға асығыс кірісіп, саяси жолмен жүруге болмайды.

– *Айтпақшы, Тәжікстан өз шешімін әзірге кейінге шегеріп отыр.*

– Кезінде мен Армения мен Қырғызстанның ЕАЭО-ға асығыс кіруіне қарсы болғанымды жасырмаймын. Кеңейтпес бұрын экономикалық интеграция механизмін сапалы түрде пысықтап, оның әрекетін қағаз жүзінде емес, нақты режимде жан-жақты қарау керек. Әр түрлі елдерде түрлі техникалық регламенттер бар. Тек тұрақты даму ілгерілеген сайын кеңейтілген интеграцияға көшу керек. Экономика әйел тәрізді, өзіне қарсы зорлық-зомбылыққа жол бермейді, әйтпесе ол кек алады ... мені тым күшті салыстыру үшін кешіріңіз! ЕАЭО-қа мүше Беларусь мен оның президентіне келетін болсақ, оның іс-әрекеттерін осы тұрғыда талқылауды қаламаймын, экономикалық көмек көрсетіледі және бұл қазірдің өзінде болып жатыр. Жуырда Беларусь Премьер-Министрі Қазақстанға келді, үкімет бізбен экономикалық қатынастардың дамуын жеделдетуге ниетті. Бірақ бұл бізді біреудің саяси амбициясымен жүреді дегенді білдірмейді.

Жеке өмір және басқалар туралы...

– *Сіз тарихшылар мен саясаттанушылардың аға буын өкілдерінің бірісіз. Сізді алмастыратын жаңа мамандардың келуін қалай көресіз?*

– Біріншіден, бізді «қазіргі заман кемесінен» шығаруға әлі ерте. Екіншіден ... Бір кездері менің жолым болды, сонау 1992 жылы мені Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстандық Стратегиялық зерттеулер институтына оның бірінші директоры, Қазақстанның жаңа тарихындағы аты аңызға айналған тұлға, күшті тәуелсіз, халықаралық саясаттанушы, өмірден ерте озған Өмірсерік Қасенов шақырды. Мен институттың тағы бір директоры, талантты ғалым және ғылымның ұйымдастырушысы, көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері Мәулен Әшімбаевтың басшылығымен жұмыс істегеніме үлкен қанағаттанушылық сезіндім, ол мені 2005 жылы ҚСЗИ директоры қызметіне ұсынды. Мен өмірімнің бақытты тоғыз жылы ішінде осындай керемет ұжымды басқарудың тағдырына ие болғанымға мақтанамын.

Енді қазіргі кезде Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтын басқаратын академик, әлеуметтану ғылымдарының докторы Зарема Шәукенова, мені іс жүзінде осы қуатты интеллектуалды ой орталығына қайта оралтты. Мен, сонымен бірге, өзіммен қатар жұмыс істеген және қазір де ұлттық ғылымның дамуына үлкен үлес қосып, ҚСЗИ-де қызмет ететін ғылым докторларын, профессорларды атап өтейін. Олар – Мұрат Лаумулин, Санат Қушқумбаев, Вячеслав Додонов, Леся Каратаева, саясаттанушылар, PD докторы Әсел Назарбетова, Әсел Әбен, Алуа Жолдыбалина, ғылыми хатшы, тарих ғылымдарының кандидаты Қазбек Исаев. Олар саясаттану ғылымындағы болашақ жұлдыздардың жас ұрпағын тәрбиелеуге қабілетті адамдар. Көрдіңіз бе, ғалым күтпеген жерден пайда болмайды. Оған жас перспективалы жеке тұлғаны қалыптастыруға ғылыми мағынада бағыт беріп қана қоймай, сонымен қатар, мінез-құлық мағынасында әр түрлі азғырулар мен мамандықтағы күмәнді жолдардан сенімді қорғайтын адамгершілік аурасы пайда болатын тәлімгер керек.

Алайда, бір «бірақ» бар. Ғалымға жалақы төлемей, оны тек гранттар іздеуге жіберетін қаржы жүйесінің рифтерінде керемет көріністер жартылай бұзылады. ҚСЗИ президент жанындағы мемлекеттік мекеме мәртебесіне ие болғандықтан, бұл норма, бақытымызға орай, Президент жанындағы институтқа қолданылмайды. Бірақ бұл қандай-да бір жолмен Қазақстан Республикасының Ғылым туралы Заңында қамтылған, дегенмен бұл менің ойымша, таңдалған тақырып бойынша толыққанды және объективті зерттеудің орнына адамдарды «тысқары» жалақыға мәжбүрлейді, ақыл-ойға қайшы келеді. Осындай оқиға маған батыстық грант беруші Қазақстандағы наразылық көңіл-күйлері туралы жұмыс жазуды ұсынған кезде де болуы мүмкін еді. Мен оған мемлекет тарапынан атаулы көмек көрсетілетін халықтың әлеуметтік осал топтарының қиын өмір жағдайына қанағаттанбаушылық фактілерінен басқа ешнәрсе қарастырылмайтынын түсіндірдім. Әлеуетті тапсырыс беруші маған деген қызығушылықты бірден жоғалтты. Диссертацияларға қатысты жағдай да осындай. Оларды қорғау үшін батыстық журналдарда жарияланымдар қажет. Бірақ оған әрқашан осы басылымның бас жүйесімен сәйкес келмейтін авторлық позициясы бар мақалалар қажет пе? Ғалым тек өзінің жетістіктеріне, ұстанымына және оны дәлелденген мәліметтердің көмегімен қорғай білу қабілетіне тәуелді болуы керек. Елестетіп отырғаныңыздай, біз кез келген ғылыми салада кәсіби мамандарды даярлау туралы айтып отырмыз. Сондықтан мен қазіргі білім беру жүйесін кем дегенде екі бөлікке бөлуді қолдаймын. Балабақшаларды бір құрылым шеңберінде басқару, мектептерде ҰБТ өткізу және ғылыми институттарды басқару мүмкін емес. Жоғары білім мен ғылымды тәуелсіз министрлікке бөліп берген бұрыннан бар модельге оралу керек. Менің терең сенімім бойынша, университеттегі білімді бәріне ақысыз ету қажет. Сонда ғылымға бюджеттік сала қызметкерлерінің, ауыл

тұрғындарының және мұқтаж азаматтардың отбасыларынан шыққан жас таланттарға есіктер ашылады.

– Сізге бұл шара үлкен шығындарды қажет етеді, ал елде ондай ақша жоқ деп жауап береді.

– Махатма Ганди өз кезінде айтқан: «Мақсат табыңыз – ресурстар табылады!»

– Сізді есептен шығаруға әлі ерте екендігі ешқандай күмән тудырмайды. Сіздің мерейтойлық датаңызды жаңа идеялардың, үлкен жоспарлардың келесі айналымына шығу ретінде қабылдау керек сияқты?

– Идеялар мен жоспарлар ұзақ уақытқа артығымен жетеді. Ресей, Қытай, Германия, Орталық Азия елдері менің ғылыми қызығушылығымның аясында болғандықтан, менің жақын және алыс оқиғаларым солармен байланысты болады. Бірақ, ең алдымен, мен тамызда дайындалып, жарыққа шыққан көлемді басылымды мақтан тұтамын. Кітап «Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың таңдамалы шығармалары» деп аталады. Бұл менің Президенттің сыртқы саяси стратегиясы туралы ғылыми зерттеулерімнің жалғасы. Оның біздің еліміздің болашағын көруі, нақты іс-әрекеттері жақын арада Қазақстанды гүлденген мемлекетке айналдыратынына сенімдімін. Осы күзде мен Азия мен Еуропа арасындағы көпір ретінде Жібек Жолының экономикалық белдеуі, энергетика саласындағы қазақстан-қытай ынтымақтастығы туралы конференциялар ұйымдастыруды жоспарлап отырмын. Мен Ресей Ғылым Академиясының Әлемдік экономика және халықаралық қатынастар институтымен Еуразиялық экономикалық одақтың болашағы, Орталық Азия елдерімен және олардың өзгермелі әлемдегі сыртқы саяси векторларымен қарым-қатынас мәселелері бойынша өзара әрекеттесуді жалғастырамын. Осы мәселелер бойынша мен ғылыми және саяси журналдарға мақалалар дайындаймын, конференцияларда сөйлеймін. Мен Каспий-Орталық

Азия аймағындағы қауіпсіздік пен тұрақтылыққа қауіп төндіру мәселелерін талқылау үшін Ресей Ғылым академиясы Шығыстану институтының ғылыми-аналитикалық ақпарат орталығымен байланыс орнатуды жалғастырамын. Біз ҚХР Халықаралық проблемалар академиясымен бірлесіп, ШЫҰ тақырыбы бойынша жұмысты жалғастырамыз, оның қазіргі жағдайы мен келешегін талдаймыз Бұған Қазақ-Герман университетінің Халықаралық және аймақтық ынтымақтастық ғылыми-зерттеу институтының басшылығы, «Бір белдеу және бір жол» клубының сарапшылар басқармасына төрағалық ету, дәрістер оқу, философия (PhD) докторы ғылыми дәрежесін алу үшін диссертацияларды қорғау жөніндегі ғылыми кеңестің мүшелігін, бірқатар шетелдік және отандық ғылыми журналдардағы редакциялық алқалардағы мүшелікті қосыңыз. Бір сөзбен айтқанда, мен қазір жасап жатқан және болашақта жасағым келетін нәрселердің бәрін тізе берсем, біздің әңгімеміз жақын арада бітпейді.

– Ең бастысы, келесі мерейтойға дейін сізде жұмыс жеткілікті болатыны айтпаса да түсінікті! Бұл дегеніміз, саясаттану сіздің белсенді қатысуыңызбен қазіргі заманғы біліммен, әлемдік мәселелерге тексерілген және негізделген тәсілдемелермен қанықтырылатын болады.

Светлана Синицкая*

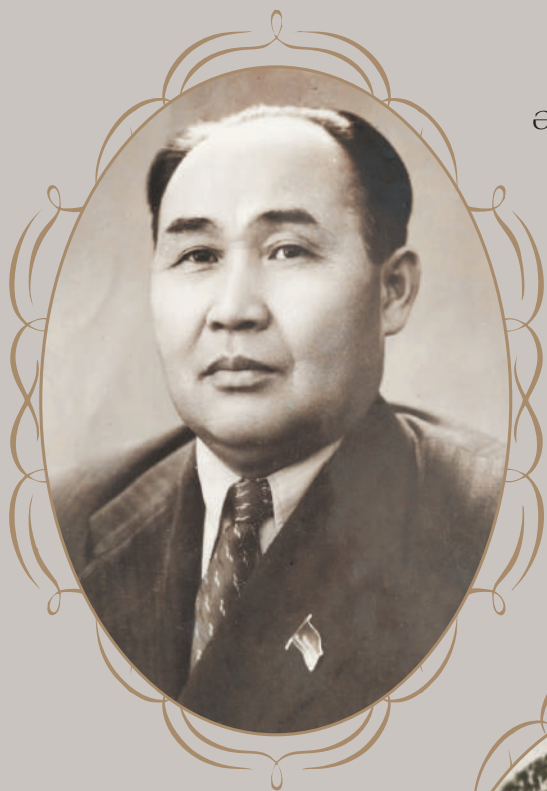
* С.В.Синицкая – белгілі қазақстандық журналист, «Аргументы и факты. Казахстан», «Комсомольская правда. Казахстан» газеттерінің тілшісі

ФОТОМАТЕРИАЛДАР

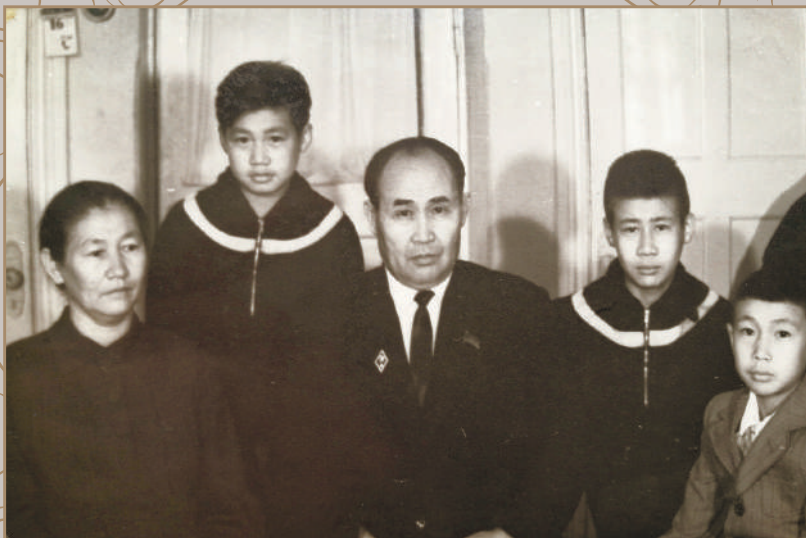

Әкесі Қылышбай Сұлтанов –
ҚазСҚР әділет министрі

Анасы Әгілгек Сұлтанова

*Ата-анасымен бірге
(оң жақта – Болат Сұлтанов)*

Б.Сұлтанов жақындарымен бірге

Болат Сұлтанов жұбайы Ольга Закржевскаямен бірге 60-жылдық мерейтойы салтанатында, 06.09.2011 ж.

Табиғат аясында, 11.07.2010 ж.

*28 панфиловшылар саябағындағы Мәңгілік алау жанында,
09.05.2021 ж.*

Б.К. Сұлтанов (жогарғы қатар, оң жақта) – ҚазМУ Тарих факультетінің арнайы курс бөлімі 3 курс студенттерінің кураторы, 1977 ж.

*И.Қозыбаев, Ж. Жүнісова, М. Әбусейітова, Б. Сұлтанов.
С.М. Киров атындағы ҚазМУ, 1980-ші жылдар*

Диссертациялық кеңестің отырысында, ҚазҰУ, 16.07.2017 ж.

«Нағыз Шығыс» фотокөрмесі, ҚазҰУ, 25.01.2019 ж.

*Халықаралық қатынастар факультетінің студенттеріне ашық дәріс.
Г.Мовкебаева, Б.Сұлтанов. ҚазҰУ, 05.06.2019 ж.*

Қазақстан-Неміс университетіндегі жұмыс кабинеті

*Халықаралық Бизнес Университетінің (UIB)
студенттеріне арналған дәріс, 07.12.2018 ж.*

Бейжің студенттерімен Қазақстан-Неміс университетінде, 03.09.2019 ж.

*Өзiрбайжан Республикасы Президентi жанындагы
Стратегиялық зерттеулер орталыгында сөз сөйлеуi, 15.04.2013 ж.*

«Еуразия әлемi» сараптамалық клубында сөз сөйлеуi, 26.04.2016 ж.

Бейжіңдегі конференцияда сөз сөйлеуі, 25 қыркүйек, 2017 ж.

Санкт-Петербург қаласындағы конференцияға қатысушылар, 26.10.2017 ж.

Афина қаласындағы конференцияға қатысушылар, 11.11.2017 ж

Сочидегі ШЫҰ конференциясына қатысушылар. 18.04.2018 ж

Қытай қоғамдық ғылымдар академиясындағы конференцияға қатысушылар, Бейжің, 06.07.2018 ж.

ҚХР Бас консулдығындағы қабылдауда. 27. 09. 2019 ж.

Шанхай халықаралық зерттеулер институтында, 03.07.2019 ж.

Потсдамдағы конференцияда сөз сөйлеуі, 02.11.2019 ж.

VII Примаков оқуларының қатысушылары. Мәскеу, 09.06.2021 ж.

Б. Сұлтанов, А. Чеботарев VII Примаков оқулары кезінде

*Б.Сұлтанов Германияның экс-президенті
Рихард Карл Фрайхерр фон Вайцзеккермен бірге, Берлин*

*Б.Сұлтанов ГФР бұрынғы сыртқы істер министрі
Ганс-Дитрих Геншермен бірге, Бонн*

*Б.Сұлтанов Ресей
Федерациясының
Қазақстан
Республикасындағы
Төтенше және
Өкілетті Елшісі
(2006-2018 жж.)
М.Н.Бочарниковпен
бірге*

Б.Сұлтанов, Б.Ізмұхамбетов – Корей экономикалық зерттеулер институтымен меморандумға қол қою, қыркүйек, 2006 ж.

*Б.Сұлтанов қазақстандық дипломаттар
Қ.Әбдірахманов және Қ.Сарыбаймен бірге, Вена, 2013 ж.*

*Б.Сұлтанов Қазақстан Республикасындағы ГРФ Бас консулы
Йорн Розенбергпен бірге, 15.07.2017 ж.*

*Б.Сұлтанов және Қытай Халық Республикасының Алматыдағы
Бас консулы Чжан Вэй. 15.05.2018 ж.*

*ҚР Сыртқы істер министрлігі ұйымдастырған сарапшылар кездесуі,
Алматы, 18.02.2018 ж.*

*Б.Сұлтановқа
ҚР СІМ ардагері
медалін тапсыру
сәті, 09.08.2020 ж.*

ҚР СІМ ардагерлерін медальдармен марапаттау, 08.09.2020 ж.

2000 жылғы ҚСЗИ ұжымы – директор М.Әшімбаев, директордың орынбасарлары мен кеңесшісі Б.Сұлтанов, Л.Мұзапарова, Б.Әбдіғалиұлы

ҚСЗИ директоры Б.Сұлтанов жұмыс кабинетінде

*Алматы қаласында Ө. Қасенов атындағы мәжіліс залының ашылуы,
31.10.2006 ж.*

*Нұр-Сұлтан қаласындағы
Ө. Қасенов атындағы
мәжіліс залы, 2021 ж.*

Б.Сұлтанов басшылығы кезіндегі ҚСЗИ-да өткен халықаралық конференциялар, дөңгелек үстеддер және сараптамалық пікірталастар, Алматы

М.Шайхутдинов, М.Тәжин, Н.Бордюжа, Б.Сұлтанов

ҰҚШҰ Бас хатшысы Н.Бордюжамен кездесу

Қ.Сұлтанов, М.Әшімбаев, Б.Сұлтанов, З.Шаукенова

С.Әкімбаев, Б.Аяган, С.Сейдуманов, Б.Сұлтанов

М.Нәрікбаев, Б.Сұлтанов

Б.Сұлтанов, С. Дьяченко, Е.Тогжанов

А.Баи.маков, Б.Сұлтанов, Г.Чуфрин (бірінші қатар, ортада)

*Петер Линке (Б. Сұлтановтың сол жағында),
И.Звягельская (екінші қатар, ортада)*

Т.Садықов пен Б.Сұлтановтың Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің депутаттығына кандидаттар Қ.Бұрханов және В.Рогалевпен кездесуі, 2007 ж.

ҚСЗИ ұжымы Президент сайлауы қарсаңында, 2011 ж.

Чжао Хуашэн, Б.Сұлтанов

Қ.Байзақова, Б.Сұлтанов, К.Шәкіров

Н.Ермекбаев, Б.Сұлтанов

Б.Эшмент, М.Губайдуллина, Б.Сұлтанов

Ә.Дербісәлі - Қазақстан Республикасының Бас мүфтіі ҚСЗИ-да

Б.Сұлтанов, А.Арыстанбекова

Б.Сұлтанов, Бодо Лохман

Конференция қонақтарымен

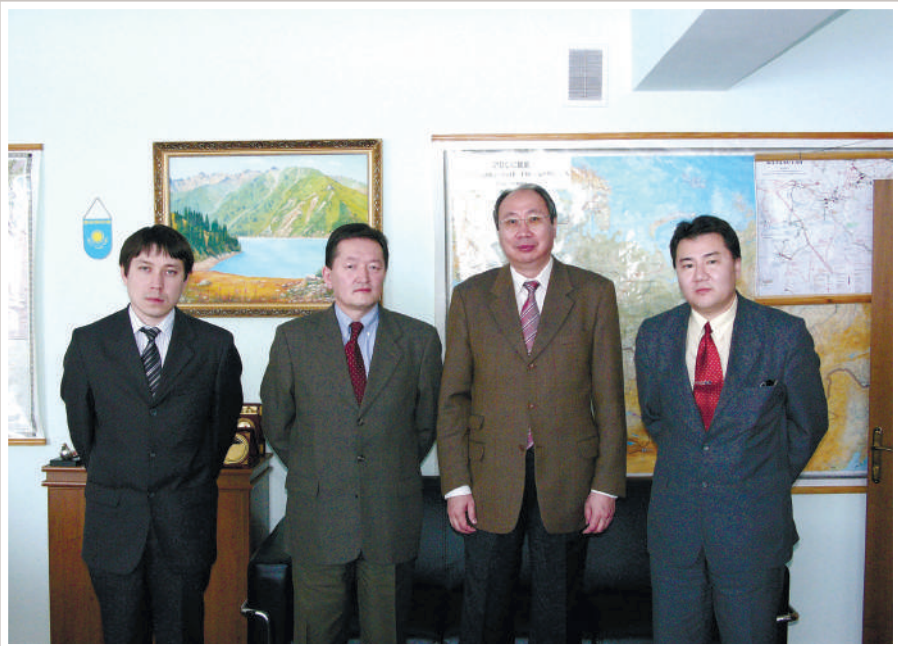
Б.Сұлтановтың ҚСЗИ директоры болған жылдардағы жұмыс кабинетіндегі шетелдіктермен кездесулері, Алматы

Роза Люксембург атындағы қордың конференциясы, 29.09.2016 ж.

Қазақ-неміс университетіндегі конференция, 27.05.2016 ж

*«Астанаға 10 жыл» мерейтойлық медалінің иегерлері
М.Лаумулин мен Б.Сұлтанов, 2008 ж.*

«Кұрмет» орденінің иегерлері М.Лаумулин мен Б.Сұлтанов, 2019 ж.

Р.Алианов, Б.Сұлтанов

К.Хафизова, Б.Сұлтанов және Қытайдан келген қонақтар

*Ю.И.Кириницяновқа Журналистика күніне орай алғыс хат табыстау,
01.07.2011 ж*

«Алматы ақшамы» газетіне алғыс хат табыстау, 01.07.2011 ж.

Б.Сұлтановтың бұқаралық ақпарат құралдарына берген сұхбаты

*Қазақстандық және шетелдік
БАҚ-на өзекті мәселелер бойынша
пікірлер білдіру*

ҚСЗИ Ғылыми кеңестері, 2006-2013 жж.

ҚСЗИ Ғылыми кеңестері, 2006-2013 жж.

Б.Сұлтановтың 60 жылдық мерейтойы, 2011 ж.

**Б.Сұлтанов ҚСЗИ ұжымымен мерекелік іс-шараларда,
сенбіліктерде және бос уақыт сағаттарында**

ҚСЗИ-нің 25 жылдығына арналған конференция, 15.06.2018 ж.

«ҚСЗИ-ға 25 жыл» мерейтойлық медалімен марапаттау

*Конференцияға қатысушылар мен шақырылған қонақтар
В.Норов, М.Иманалиев, Т.Сүлейменов*

*Әр жылдардағы ҚСЗИ директорлары - Б.Сұлтанов, Л.Тараков,
А.Сұлтанғалиева, З.Шәукенова, Е.Қарин, М.Әшімбаев, Е.Ертісбаев*

*ҚР Президенті Әкімшілігі Басшысының бірінші орынбасары
М.Әшімбаевтың Б.Сұлтановқа «Құрмет» орденін тапсыруы,
13.12.2019 ж.*

**Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы
Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты (ҚСЗИ)
Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен
1993 жылғы 16 маусымда құрылған**

ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ негізгі міндеті - Қазақстан Республикасының ішкі және сыртқы саясатының стратегиялық аспектілерін аналитикалық қамтамасыз ету.

Пенсильвания университетінің «Global Go To Think Tank Index Report» рейтингісі (2018 ж.) бойынша ҚСЗИ әлемнің 8162 талдау орталықтары арасынан 142 орынды иемденіп, рейтингке кірген жалғыз қазақстандық «ақыл-ой орталығы».

Институт өзінің қызметі барысында халықаралық қатынастар, жаһандық және аймақтық қауіпсіздік мәселелері бойынша 300-ден астам кітап басып шығарды. ҚСЗИ-да үш журнал басылып шығарылады: «Қоғам және Дәуір», «Казakhstan-Спектр» және «Central Asia's Affairs». Үш тілде жүргізіліп отыратын сайты, Facebook және Twitter әлеуметтік желілерінде өз парақшасы бар.

ҚСЗИ - жыл сайын әлемдік саясат пен экономиканың өзекті мәселелері бойынша бірқатар ғылыми және практикалық іс-шаралар өткізілетін ерекше халықаралық сарапшылар алаңы. Институттың ғылыми форумдарына Орта Азия мен алыс шетелдердің беделді сарапшылары қатысады.

ҚСЗИ мекен-жайы мен байланыс телефоны:

Қазақстан Республикасы, 010000
Нұр-Сұлтан қ., Бейбітшілі к-сі 4
Тел.: +7 (7172) 75-20-20
Факс: +7 (7172) 75-20-21
E-mail: office@kisi

KAZ_ISS
ISS.Kazakhstan

www.kisi.kz,
www.kaziss.kz

Болат Сұлтанов:
Дипломат. Ғалым. Директор

Мақалалар, очерктер, сұхбаттар жинағы

Редактор-корректор: Бакирова А.М.

Дизайн және беттеу: Цой Т.В.

Мәтінді аударған: Ғазылжан Д.

Қалып 60x84 1/16

Ш.б.т. 21

Офсеттік басылым.

Гарнитура Palatino Linotype.

Тираж 500 дана

Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы
Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты
010000, г. Нұр-Сұлтан, Бейбітшілік көш., 4

«Надежда 2050» баспаханасында басылды,
Көкшетау қ., Баймұқанов көш, 3.